

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Милан Ђ. Делибашић

**НАСИЉЕ И ПРЕВЕНЦИЈА КАО
МЕТОД ИНСТИТУЦИОНАЛНОГ
ТРЕТМАНА МАЛОЛЕТНИХ
ПРЕСТУПНИКА**

Докторска теза

Београд, 2016.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

Milan Đ. Delibašić

**VIOLENCE AND PREVENTION
AS A METHOD OF INSTITUTIONAL
TREATMENT OF JUVENILES**

PhD Thesis

Belgrade, 2016.

Подаци о ментору и члановима комисије:

Ментор: проф. др Драган Симеуновић, редован професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду

Чланови комисије:

проф. др Милан Петричковић, редован професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду

доц. др Марија Ђорић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд

Датум одбране: _____

На указаној помоћи у изради овог рада захваљујем Министарству правде Републике Србије, директору Управе за извршење кривичних санкција, управницима и запосленима у Казнено-поправном дому за малолетнике у Ваљеву и Васпитно-поправном дому у Крушевцу.

На помоћи у раду захваљујем се Министарству унутрашњих послова Републике Србије, Полицијској академији у Београду, директору Средње школе унутрашњих послова у Сремској Каменици и њеним сарадницима, Управи криминалистичке полиције у Београду, Одсек за превенцију и сузбијање малолетничке делинквенције, Центру са стратешка истраживања националне безбедности у Београду, Полицијској управи града Крагујевца.

Својим коректним приступом и адекватним упутствима немерљиво су допринели реализацији предвиђених истраживачких делатности:

- Факултет Политичких наука у Београду:
 - Ментор проф. др Драган Симеуновић
 - Проф. др Милан Петричковић
 - Доц. др Марија Ђорић
- Професори Правног факултета у Крагујевцу
- Центар за социјални рад у Крагујевцу
- Општинском суду у Крагујевцу, судијама за малолетничку делинквенцију

На несебичној моралној помоћи захваљујем се породици и мојој вољеној.

НАСИЉЕ И ПРЕВЕНЦИЈА КАО МЕТОД ИНСТИТУЦИОНАЛНОГ ТРЕТМАНА МАЛОЛЕТНИКА

Резиме:

Све бруталнији и суровији насилни инциденти у школама захтевају већу заинтересованост и озбиљнији приступ њиховом спречавању и сузбијању од стране свих актера школског живота, чинилаца безбедности и надлежних државних и друштвених институција. Насиље у школама се не сме третирати само на индивидуалном односно групном нивоу, или на нивоу школе. У том смислу насиље у школама захтева системски приступ уз одговарајуће ангажовање и свеобухватне облике сарадњи свих надлежних и одговорних субјеката.

Крајње специфичан и дубоким противуречјима прожет полицијски рад, од свог настанка до данас у ширем јавном мњењу носи епитет јавне службе чији је професионални циљ очување јавне безбедности, реда и поретка, као и заштите живота грађана, њихове личне и имовинске сигурности. При том се овој организованој државној активности врло често, у односу на друге, уско – једнострано као кључна одлика прописује у појединим ситуацијама овлашћења нужна употреба физичке силе, што је стигматизује као репресивну и агресивну делатност која се лако отуђује и као неконтролисана моћ окреће против интереса грађанства. Ова вишедимензионално сложена професија је свакојака искушења свог професионалног идентитета болно преиспитивала и у нашој скорој историји, кроз нестабилно бирање између заштите власти и воље народа, показујући на моменте и своју репресивну и милитаризовану страну.

Институционални субјекти у превенцији преступништва су превасходно полиција и судство. За схватање ове проблематике је неопходно познавање полицијске и судске етике. Све компоненте њеног идентитета још нису до краја уобличене. Полицијска етика инкорпорира тежње, сазнања и методе: психологије, социологије, правних наука, политичких наука, затим елементе који изворно припадају науци о управи,

полициологији, криминалистичким дисциплинама, пенологији, као и већем броју неких других овима блиских дисциплина.

Научна актуелност и друштвена значајност овог истраживања почива на важним питањима које оно ставља у фокус свог истраживачког опсега, као нпр. у којој мери практично постоји, каква је и чиме се одликује социјално-етичка природа полицијског рада са малолетним преступницима. Овако формулисан проблем истраживања детерминисан је научним и друштвеним чиниоцима, као што је из домена теорије и методологије полицијског рада епистемолошки актуелизована потреба да се проуче социјално-етички аспекти полицијског и судског рада са малолетним преступницима што за циљ има теоријско методолошко фундирање ове области у смислу социјалног, аксиолошког и етичког дискурса. Осим тога формулација овог проблема истраживања детерминисана је чињеницом да у нашој теорији и пракси полициологије досадашња искуства тог социјално-етичког приступа полиције према малолетним преступницима уопште није систематски развијано, тј. да се налази на скромном нивоу етичких кодекса упркос реалном друштваеном значају полицијског рада у заједници као сервису грађана који за циљ поставља општу добробит човека.

Главни циљеви прокламовања борбе против малолетничког насиља су: институционални, друштвени, морално-етички, превентивни. Свакако, истраживач се одређује и према значају и интензитету утицаја кључних теоријских схватања, али и законских одредби и подзаконских аката на пожељан прогресиван рад полицијских, судских и затворских службеника у поступању према малолетним лицима, односно на маргинализацију насиља и малолетничке делинквенције.

На основу претходно дефинисаног предмета истраживања у овом раду, долазимо бар донекле на одговоре на бројне научне проблеме, а пре свега на практичне, односно проблем што боље превенције насиља и делинквенције из визуре етичких аспеката полицијског и судског рада.

У исто време требало би да се добије одговор на карактер односа полицијских службеника према њиховом предмету бављења – деци и малолетним лицима која су у контакту или у сукобу са законом; има ли још увек девијантног понашања у редовима полицијске организације у

поступању према лицима до осамнаест година старости као и опхођење затворског особља; да ли се поштује конзистентност и јасноћа најновијих законских решења која се тичу ове проблематике.

Важно је и што ће се кроз истраживање препознати и друштвена реакција на квалитативно нови модел затворског поступања према малолетним лицима, све то ће у сваком случају бити основа за промишљање могућих праваца даље трансформације полицијског, судског и социјално-васпитног рада у циљу превенције малолетничког насиља.

Кључне речи: насиље, малолетник, институција, друштво, безбедност, делинквенција, полиција, превенција, заштита, третман

Научна област: политичке науке

Ужа научна област: политичко-социолошка

Violence and Prevention as a Method of Institutional Treatment of Juveniles

Abstract:

All the more brutal and ruthless violent incidents in schools require greater interest and more serious approach to their prevention and suppression by all the actors of school life, factors of safety and competent state and social institutions. Violence in schools is not to be treated only at an individual or group level, or at the school level. In this sense, violence in schools requires a systems approach with proper engagement and comprehensive forms of cooperation of all competent and responsible entities.

Highly specific police work and deeply infused with contradiction, from its inception to the present day in the wider public opinion carries the title of public services whose professional goal is the preservation of public safety, law and order, as well as the protection of citizens' lives, their personal and proprietary safety. Thereat, this organized state activity is often associated with the authority necessary to use physical force in certain situations, unilaterally as a key quality, in relation to others, which stigmatizes it as a repressive and aggressive activity, easy to misappropriate, and as an uncontrollable power turned against the interests of citizenry. This multidimensionally complex profession has painfully questioned all kinds of temptations of its professional identity even in our near history, through the volatile choosing between the protection of the Government and people's will, showing at times its repressive and militarized side.

Institutional subjects that are preventing delinquency are primarily the police and judiciary. To understand these issues, it is necessary to have some input in police and judicial ethics. All the components of its identity have not been formed yet. Police Ethics incorporates aspirations, knowledge and methods: psychology, sociology, legal sciences, political science, then elements that originally belong to the science of administration, police science, law enforcement disciplines, penology, as well as a large number of other similar disciplines.

Science News and social significance of this study is based on the important issues that its research scope is focused on, for example as to what extent is it applied practically, what is it like and what is the social and ethical nature of police work with juvenile offenders characterized by. The research problem, formulated in this manner, is determined by scientific and social factors, as well as in the field of theory and methodology of police work, the need to study socio-ethical aspects of police and judicial work with juvenile offenders is epistemologically actualized, aiming at theoretical methodological funding of these areas in terms of social, axiological and ethical discourse. Besides, the formulation of this research problem is determined by the fact that in our police science theory and practice, recent experiences of that socio-ethical approach of the police to juvenile offenders is not systematically developed, meaning that it is currently at a modest level of ethical code, in spite of real social importance of police work in the community, as a service to citizens who aimed to set the general human well-being.

The main objectives of the fight proclamation against juvenile violence are: institutional, social, moral and ethical, preventive. Certainly, the researcher is determined according to the intensity and the importance of key theoretical understanding influence, but also according to statutory provisions and regulations of preferred progressive work of police, judicial and prison officials in treatment of juvenile persons or marginalization of violence and juvenile delinquency.

Based on the previously defined subjects of research in this paper, we'll at least answer some number of scientific problems, but primarily practical, or the problem of better prevention of violence and delinquency from ethical point of view of the police and judicial work.

At the same time you should get an answer to the nature of the relationship between the police officers and their subjects – children and minors, who are in contact or in conflict with the law; is there still a deviant behavior in the ranks of the police organization when treating persons up to 18 years of age, as well as the prison personnel behavior; is the consistency and clarity of the latest legal solutions concerning these issues well respected.

It is important that, through this research, social reaction to the qualitatively new model of prison treatment of underage persons, will be

recognized, which will be a basis for considering possible directions of further transformation of the police, judicial and social-educative work in order to prevent juvenile violence.

Key words: violence, juvenile, institution, society, security, delinquency, police, prevention, protection, treatment

Scientific area: political sciences

Scientific discipline: political and sociological

Садржај

НАСИЉЕ И ПРЕВЕНЦИЈА КАО МЕТОД ИНСТИТУЦИОНАЛНОГ ТРЕТМАНА МАЛОЛЕТНИКА	1
Резиме:	1
VIOLENCE AND PREVENTION AS A METHOD OF INSTITUTIONAL TREATMENT OF JUVENILES.....	4
Abstract:	4
УВОД	12
1. СОЦИЈАЛНО И ПОЛИТИЧКО НАСИЉЕ	32
2. СОЦИЈАЛНА ПРИРОДА ПОЛИЦИЈСКОГ РАДА	38
2.1 Проблеми у заједници – фокус интересовања полицијског рада	44
2.2. Међуљудски односи – основа полицијске делатности.....	51
2.3. Полицијска служба између репресије и хуманости и савремена тенденција полицијског рада	56
3. ПОЛИЦИЈСКИ ТРЕТМАН МАЛОЛЕТНИХ ПРЕСТУПНИКА – СПЕЦИФИЧНИ ОБЛИК МЕЂУЉУДСКЕ (НЕ)МОРАЛНОСТИ	59
3.1. Малолетничко преступништво – значајна сфера полицијских активности.....	59
3.2. Основне карактеристике малолетничког преступништва и њихов утицај на моралне поступке полицијских службеника	69
а) Насиље над децом и малолетничка делинквенција	75
б) Насиље у породици и малолетничка делинквенција.....	77
ц) Сексуално злостављање деце и малолетничко преступништво.....	81
3.3. Културни чиниоци као детерминанта полицијског морала у односу према малолетницима	82
3.4. Теоријске претпоставке моралног понашања полицијских службеника према малолетницима	88
3.5 Полицијски третман малолетног преступништва у заједници .	95

4. ПОЛИЦИЈСКА ДЕОНТОЛОГИЈА: ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКО ПОЛАЗИШТЕ СТРУЧНОГ ОДНОСА ПРЕМА МАЛОЛЕТНИМ ПРЕСТУПНИЦИМА.....	109
4.1 Морално-деонтолошка основа полицијске етике.....	109
4.2. Професионална обавеза и дужност полицијских службеника.....	118
а) Морални основ полицијског ауторитета	118
б) Морално-девијантно поступање полиције	122
4.3. Значајни међународни кодекси, закони и препоруке које се односе на полицијски рад са малолетницима.....	129
4.4. Имплементација иностраних етичких принципа у професионални делокруг наше полиције.....	142
4.5. Полицијски морал према малолетним преступницима између нормативне уређености и практичне применљивости	151
4.6. Деонтолошке поставке: кључне антиципације теоријско-методолошких образаца будуће полицијске етике	161
5. ПОЛИЦИЈСКИ РАД СА МАЛОЛЕТНИМ ПРЕСТУПНИЦИМА.....	167
5.1 Поштовање личности и општег развоја малолетног преступника	167
5.2. Начело индивидуалног приступа	174
5.3 Слобода избора у изналажењу најсврсисходнијег решења	178
5.4. Начело суочавања са професионалном тајном.....	181
5.5. Начело разумевања и подстицања	185
5.6. Начело сарадње са другим службама.....	190
5.7. Начело самокритичности и моралног преиспитивања.....	193
5.8. Начело праштања и подстицања развојних потенцијала	196
6. МОРАЛНЕ ПРОТИВРЕЧНОСТИ У СТРУЧНОМ ОДНОСУ ПОЛИЦИЈЕ ПРЕМА МАЛОЛЕТНИМ ПРЕСТУПНИЦИМА.....	200
6.1. Полицијска дилема на релацији опште незрелости малолетника и његових поступака	202
6.2 Противречност људског разумевања понашања малолетника од стране полицијских службеника и обавезујуће законске регулативе	205
6.3 Морално преиспитивање о супротности помоћи и кажњавања малолетника од стране полиције.....	220
6.4. Полицијска свест о последицама поступака и решења предузетих према малолетним преступницима	225

6.5. Морални феномен кајања – израз двоумљења полицијских службеника као моралних субјеката и као професионалаца – државних службеника	229
7. ПРЕВЕНТИВНИ АСПЕКТИ МАЛОЛЕТНИЧКОГ ПРЕСТУПНИШТВА	236
7.1. Побољшање моралних односа полиције и грађана – основа превентивних активности полиције према малолетничком преступништву	236
7.2. Полицијски преображај од репресивне ка хумано-социјалној служби – сигурнији пут спречавања социјалне проблематике малолетника	240
7.3. Поступање школског полицајца у сузбијању малолетничког преступништва	242
7.4. Полицијски рад у заједници – пример моралног суодношења и надрастања стигматизованости	244
8. НАСИЉЕ У ШКОЛАМА И ЊЕГОВО СПРЕЧАВАЊЕ И СУЗБИЈАЊЕ	247
8.1. Друштвени контекст насиља над децом у школи	249
8.2 Концептуалне основе насиља над децом у школи – заблуде и предрасуде	251
8.3 Облици и последице насиља над децом у школи - насилници, жртве и сведоци насиља у школи	253
8.4 Безбедност ученика у школи	256
9. ПРЕВЕНЦИЈА ПРЕСТУПНИШТВА ДЕЦЕ И ОМЛАДИНЕ	258
9.1 Превенција – како градити ненасилне односе у школи	261
9.2 Испољавање насилничког понашања у школи (облици, учесталост, место, време).....	263
9.3 Оцена безбедности у школи, ниво насиља и његов утицај на функционисање школе	264
9.4 Носиоци насилничког понашања у школи	265
9.5 Жртве насилничког понашања у школи	266
10. НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ.....	268
10.1 Психолошки приступ.....	269
10.2 Социолошки приступ.....	271
11. ДРОГА И МЛАДИ.....	271
11.1 Почетак зависности код малолетника.....	273

11.2 Најважнији фактори који утичу на почетак коришћења дроге	274
11.3 Превенција и третман малолетних наркомана.....	274
12. СИСТЕМ ИЗВРШЕЊА КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА.....	275
12.1 Кривично-правни појам насиља	275
12.2 Права деце лишених слободе	277
12.3 Притвори малолетника.....	278
12.4. Преглед анализе стања права деце у притворима у Србији..	279
12.5 Систем извршења кривичних санкција у Републици Србији - историјски аспекти развоја система.....	281
12.6 Историјски преглед сагледавања положаја осуђених малолетника	282
12.7 Стратегија развоја система извршења кривичних санкција (2012 – 2020)	286
13. ЗАБРАНА ЗЛОСТАВЉАЊА И ПРАВА ЛИЦА ЛИШЕНИХ СЛОБОДЕ.....	287
13.1 О злостављању уопште	287
13.2 Посебне категорије лица лишених слободе у затворима	290
13.3 Нови концепт извршења казне малолетничког затвора	294
13.4 Интеграција осуђених лица у заводску средину	298
14. ПРЕКРШАЈНО КАЖЊЕНА ЛИЦА У КАЗНЕНО ПОПРАВНОМ ДОМУ У ВАЉЕВУ	299
14.1 Структура индивидуализованих програма	300
14.2 Осуђенички кодекс и жаргон.....	301
14.3 Лица која издржавају казну малолетничког затвора.....	304
14.4 Млађа пунолетна лица – до 23 године старости.....	305
14.5 Пунолетна лица (повратници) са територије Вишег суда у Ваљеву и Ужицу (затвор до једне године)	305
14.6 Осуђеничко самоучешће.....	308
14.7 Образовање осуђених.....	309
14.8 Спорт и рекреација.....	311
14.9 Културни живот у заводу.....	312
14.10 Правилник о третману, програму поступања, разврставања и накнадном разврставању осуђених лица	313
14.11 Програм поступања	314
15. ИЗВРШЕЊЕ ВАНЗАВОДСКИХ САНКЦИЈА И МЕРЕ КОЈЕ ЈЕ ОДРЕДИО СУД.....	318
16. СТРАТЕГИЈЕ ПРЕВЕНТИВНОГ ДЕЛОВАЊА.....	319
16.1 Информисање	320

16.2 Едукација	324
16.3 Изборне активности	327
16.4 Идентификација проблема и упућивање.....	331
16.5 Процеси усмерени ка ангажовању заједнице	335
17. ПРИМЕНА ПРАВИЛНИКА О ПОСТУПАЊУ ПРЕМА	
ОСУЂЕНИМ ЛИЦИМА У КАЗНЕНО ПОПРАВНИМ	
УСТАНОВАМА И ОКРУЖНИМ ЗАТВОРИМА	
	338
17.1 ПРАВИЛНИК о кућном реду казнено-поправних завода и окожних затвора	338
17.2 Здравствена нега затвореника	369
17.3 Посебно рањиве групе	369
17.4 Алтернативне санкције пут ка хуманијем и праведнијем друштву	374
17.5 Помоћ и подршка жртвама	375
ЗАКЉУЧАК.....	377
ПРЕГЛЕД КОРИШЋЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ.....	381
БИОГРАФИЈА.....	388

Увод

Пораст степена насиља је очигледан проблем нашег друштва, који ће постати горући уколико се не предузму корените промене и уколико се стратегијски не приступи његовом решавању. Један сегмент насиља је насиље у васпитно-образовним институцијама, које захтева хитно осмишљавање садржаја и предузимања конкретних мера у циљу његовог спречавања и сузбијања, јер производи конкретне и дуготрајне последице, с повратним, негативним утицајем на укупну атмосферу у школској средини и друштву у целини.

Сваки облик школског насиља може оставити трајне последице на одрастање, развој и изградњу деце и омладине – пре свега, на психичко здравље младих људи, који су емоционално незрели. Без адекватног одговора, свако насиље се поткрепљује, охрабрује и укорењује у новим и тежим појавним облицима. Све бруталнији и суровији насилни инциденти у школама захтевају већу заинтересованост и озбиљнији приступ њиховом спречавању и сузбијању од стране свих актера школског живота, чинилаца безбедности и надлежних државних и друштвених институција. Насиље у школама се не сме третирати само на индивидуалном односно групном нивоу, или на нивоу школе. Тај проблем није довољно посматрати као процес који се дешава унутар школе, већ га је неопходно посматрати у ширем, друштвеном, односно системском оквиру, укључујући и проблеме његовог спречавања и сузбијања. У том смислу, насиље у школама захтева системски приступ, уз одговарајуће ангажовање и свеобухватне облике сарадње свих надлежних и одговорних субјеката. Сложеност начина на које се насиље над децом повезује с променљивим друштвеним односима, његова масовност и садржинска разноврсност, као и штетне последице које он производи на личном и друштвеном плану, довели су до развоја и усавршавања низа стратегија и програма усмерених на његово спречавање и сузбијање. Млади су одувек живели, расли и развијали се у променљивом друштвеном окружењу. Степен, квалитет и интензитет тих промена на које, због свог специфичног положаја, нису могли битније

утицати, значајно доприноси њиховој припреми за живот у свету одраслих. Несамосталност, ограничене моћи и зависност од света одраслих одредили су њихову посебну позицију и заштиту. Да апсурд буде већи, друштвена позиција деце и омладине у сфери појачане заштите и бриге произвела је и опасност да она често постају и предмет небрига, немара, злоупотребе и свих других односа и поступака који угрожавају и наносе штету у задовољавању њихових потреба и интереса. На темељима тог својеврсног раскола, раскорака сукоба између друштвених опредељења и стварности бригу и заштиту деце и младих прате својеврсна небрига, занемаривање, злоупотреба, злостављање и други неприхватљиви насилни облици понашања оних који о њима, по својој друштвеној позицији, треба да брину породица, локална заједница, школа, држава и њене институције.

Институционални субјекти у превенцији преступништва су превасходно полиција и судство. За схватање ове проблематике је неопходно познавање полицијске и судске етике. Полицијска етика је сасвим млада теоријско-сазнајна дисциплина. Све компоненте њеног идентитета још нису до краја уобличене. Стога се она, као и друге дисциплине које тек довршавају процес свог формирања, у знатној мери ослања на становишта (концептуална полазишта, методе и резултате) других теоријско-сазнајних дисциплина.

Полицијска етика инкорпорира тежње, сазнања и методе: психологије, социологије, правних наука, затим елементе који изворно припадају науци о управи, полициологији, криминалистичким дисциплинама, пенологији, као и већем броју неких других овима блиских дисциплина. Наравно, најшири и најважнији ослонац дају јој научна и филозофска етика.

Научна актуелност и друштвена значајност овог истраживања почивају на важним питањима које оно ставља у фокус свог истраживачког опсега, као нпр.: у којој мери практично постоји, каква је и чиме се одликује социјално-етичка природа полицијског рада са малолетним преступницима.

Овако формулисан проблем истраживања детерминисан је научним и друштвеним чиниоцима, као што је из домена теорије и методологије

полицијског рада епистемолошки актуелизована потреба да се проуче социјално-етички аспекти полицијског рада са малолетним преступницима, што за циљ има теоријско методолошко фундирање ове области у смислу социјалног, аксиолошког и етичког дискурса. Осим тога, формулација овог проблема истраживања детерминисана је и чињеницом да у нашој теорији и пракси полициологије досадашња искуства тог *социјално-етичког* приступа полиције према малолетним преступницима уопште није систематски развијено, тј. да се налази на скромном нивоу етичких кодекса, упркос реалном друштвеном значају полицијског рада у заједници као сервису грађана који за циљ поставља општу добробит човека. На основу истраживања је закључено да су носиоци и жртве насилничког понашања главни субјекти школског живота, тј. ученици и наставници, те су тако идентификоване циљне групе према којима мора бити усмерена друштвена реакција против насиља у школама. Актери те реакције морају бити све надлежне друштвене структуре уз испољавање незаменљиве улоге породице, а сигурно (и опет) школе. У раду друштвених структура за реакцију против насиља у школама неспорно се налазе, и све ће више бити присутне, институције приватног сектора безбедности. То никако не значи да су оне једино, па чак ни тежишно, задужене за спречавање и сузбијање насиља у школама. Посебно се полиција не може изместити из решавања безбедносних проблема у школама. У решавању проблема у школама морају бити ангажовани сви ресурси Министарства просвете и других министарстава (за омладину и спорт, културу, информисање, социјалну и деју заштиту и др.), те и одговарајуће законодавне и судске институције. Шта више, набројане и друге институције морају помоћи и допринети да се приватни сектор безбедности оспособи и подржи у остваривању своје мисије која је иначе недавно утврђена у Стратегији националне безбедности Републике Србије.

Насиљем се директно угрожава право на живот и психички и физички интегритет. Људски живот је неприкосновен, а психички и физички интегритет неповредиви. Нико не може бити изложен мучењу, нечовечном или понижавајућем поступању или кажњавању, нити подрвргнут медицинским или научним огледима без свог слободно датог пристанка. Права детета су предмет посебне заштите, дете мора бити заштићено од

психичког, физичког, економског и сваког другог искоришћавања или злоупотребе. Универзална декларација о правима човека прокламовала је да детињству припадају посебна брига и помоћ како би деца касније могла да преузму одговорност у заједници.

Држава има обавезу да предузима све потребне мере за заштиту детета од занемаривања, од физичког, сексуалног и емоционалног злостављања, те од сваке врсте експлоатације, да поштује, штити и унапређује права детета. Сврха извршења кривичних санкција у друштвеној реакцији на криминалитет има специфичну улогу одређену казненом политиком, цивилизацијским и културним нивоом, етичким и хуманистичким вредностима, научним и економским потенцијалима друштва. Ове детерминанте историјски су одређивале карактер друштвене реакције на криминална испољавања као казнени, превентивни и преваспитни. Ако је злочин од стране законодавства дефинисан као констатовано угрожавање животних услова друштва, од којег се оно може одбрани само казном, онда и казна има различити смисао одређен сврхом кажњавања. Казнена ретрибутивна или репресивна реакција имала је ретроактивно дејство на починиоца кривичног дела јер се промена понашања постизала испаштањем и застрашивањем. Испаштање и застрашивање требало је да обезбеде превенцију криминалног испољавања на појединачном нивоу у виду специфичне, специјалне или секундарне превенције, и на општем нивоу у виду генералне или примарне превенције. Систем извршења кривичних санкција кореспондирао је оваквом казненом политиком обезбеђујући специфичну казнену методологију за постизање очекиваних промена у понашању. Како су оба приступа имали ограничене домете у редукцији криминалатета, модерни хуманизам је изнедрио идеју преваспитања, поправљања или корекције као израз вере у човека и његове аксиолошке могућности.

Наше савремено кривично законодавство сврху извршења кривичних санкција одређује као сузбијање друштвено опасних делатности којима се повређују или угрожавају друштвене вредности заштићене кривичним законодавством. У оквиру ове опште сврхе издвајају се три битна аспекта: прво, спречавање учиниоца да врши кривична дела и његово преваспитавање; друго, васпитни утицај на друге да не чине кривична

дела и треће јачање морала и утицај на развијање друштвене одговорности и дисциплине грађана. У Закону о извршењу кривичних санкција Републике Србије одређено је да се према осуђеном примењује одговарајући третман са циљем да он убудуће не врши кривична дела. Из наведених законских формулација јасно произилази став да је коначно напуштена ретрибутивна концепција и усвојена политика третмана која у фокус интересовања става човека лишеног слободе коме је потребна помоћ.

Основни принципи на којима се заснива систем извршења кривичних санкција у Републици Србији су: принцип законитости, принцип хуманости, принцип индивидуализације, принцип скупног издржавања казне, принцип обавезности осуђених да раде и принцип постпеналне помоћи. У домаћем законодавству одређена је сврха васпитних мера и малолетничког затвора као пружање заштите и помоћи малолетним учиниоцима кривичних дела, вршењем надзора над њима, њиховим стручним оспособљавањем и развијањем њихове личне одговорности, обезбеђивањем њиховог васпитања, преваспитања и правилног развоја. Као што се из овог законског одређења може запазити малолетна лица због својих психосоцијалних карактеристика имају посебан кривичноправни третман. Посматрано са криминолошког аспекта друштво се од криминалитета малолетника штити првенствено васпитањем, односно применом психолошких, образовних, медицинских, социјалних и других мера у циљу стварања зрелих личности које ће се успешно изборити са криминогеним факторима у својој личности, односно више неће вршити кривична дела.

Етичким кодексом утврђују се етички принципи и правила понашања судија којих се морају придржавати у циљу очувања и унапређења достојанства и угледа судија и судства. Судија је у вршењу судијске функције независан и потчињен само Уставу и закону. Судија је слободан у заступању свог схватања, утврђивању чињеница и примени права у свему о чему одлучује. Судија брани независност суда од политичких притисака, интервенција и утицаја у свакој прилици. Судија неће учествовати на јавним расправама политичке природе, осим када се расправа односи на питања која се тичу рада судова и независности судова. Судија мора да избегава учешће у политичким активностима која

могу да угрозе утисак непристрасности. Судија може да учествује у грађанским, добротворним и верским активностима, под условом да се те активности не одражавају негативно на обављање судијске функције. Судија је дужан да ван суда, у својим личним односима са припадницима правне професије, избегава ситуације које би оправдано могле да изазову сумњу у његову непристрасност.

Судија је дужан да непристрасно води поступак по својој свести, савести у складу са властитом проценом чињеница и тумачења права, уз обезбеђење правилног суђења, суђења у разумном року и поштовања процесних права странака гарантованих Уставом, законом и међународним актима. Судија је дужан да се у свакој прилици придржава етичког кодекса и принципи овог кодекса су начин живота судије.

Министарство правде Републике Србије усвојило је платформу за стратегију правосуђа која је укључивала приоритетна питања затворског система у Србији. Од тада, Министарство правде је учинило значајан помак у сфери реформе затворског система и објединило кључне изазове и приоритетне акције у тексту Стратегија за реформу извршења кривичних санкција. Ова стратегија је усмерена ка достизању стандарда и функционисања по принципима модерних и развијених пеналних система. Управа за извршење кривичних санкција, израдом ове стратегије, опредељује се за даљи развој система у циљу заштите друштва од криминалитета континуираним побољшањем услова у којима се санкције извршавају уз примену савремених достигнућа у третману осуђених у сврху њихове успешне реинтеграције у друштвену заједницу и смањења стопе поврата.

Најпре је неопходно дефинисати појам преступништва, његову везу са социјано етичким принципима, као и одредити опште циљеве за осуђена лица и њихову ресоцијализацију под будним оком институција које ће својим законским и подзаконским актима вратити осуђена лица у нормалне и прихватљиве друштвене оквире.

Кад је у питању превенција као подручје практичног рада, далеко је прихватљивије размишљати о преступништву у његовом ширем, социолошко-криминолошком значењу. Тако схваћен појам преступништва обухвата широк спектар неприхватљивих облика понашања а то су:

проблеми у школовању, бежање од куће, скитња и просјачење, злоупотреба психоактивних супстанција, насилно понашање и вандализам, поремећаји сексуалног понашања и друго. На крају континуума појавних облика налази се криминалитет малолетника, вршење кривичних дела као најтежи вид преступничког понашања.

Полиција се демократизује, полако али сигурно, односно трансформише у циљу приближавања најширим слојевима грађанства којима би требало да буде, и биће, сервис за остваривање Уставом и законом заштићених вредности, посебно деце и малолетних лица. Крајњи циљ овог процеса је да се класичан полицијски модел трансформише у модел деловања полиције у заједници, што није могуће без пуне примене полицијске етике.

Систем извршења кривичних санкција се дефинише и као посебна пенолошка дисциплина која се бави историјским аспектима развоја институционалних форми извршења санкција као и истраживањем који су системи извршења казни најефикаснији са становишта третмана и институционалне ресоцијализације осуђених лица. Поред тога, систем извршења кривичних санкција би обухватао и истраживање затворске заједнице, односно истраживање индивидуалних и колективних аспеката функционисања осуђеничке популације.

Основни предмет наведеног истраживања је колики је и какав утицај поштовања полицијске етике, као и судске етике у раду са делинквентима, што би требало да доведе до стагнације, односно пожељног опадања ове неприхватљиве друштвене појаве. Утицај полицијске етике на обим малолетничког преступништва се огледа у карактеру, субјектима, интензитету, облицима и средствима са посебним освртом на категорију лица лишених слободе у притвору, затворима и васпитнопоправним домовима за малолетнике.

Чиниоци садржаја овако дефинисаног предмета истраживања могу, дакле, да се сврстају у услове у којима се у Републици Србији остварује професионално полицијско понашање и понашање затворског особља у складу са етичким кодексом у односу на малолетна лица која су у контакту или у сукобу са законом.

Предмет истраживања етичких аспеката полицијског и судског рада, као и затворског особља са делинквентима може да се операционализује кроз следеће сегменте. То су услови за реализацију поштовања етичког кодекса и имплементацију у пракси: образовни услови, професионални услови, организациони услови, политички услови, идеолошки услови, правно-нормативни услови, социјални услови, економски (материјални) услови, као и културни услови.

Субјекти утицаја теоријских схватања малолетничке делинквенције на поступање полиције и судства према деци и малолетним лицима која су у контакту или у сукобу са законом, уз пуно поштовање кодекса полицијске и судске етике, су:

- Полицијски службеници
- Специјализовани полицијски службеници за рад са малолетним лицима
- Затворско особље
- Малолетни делинквенти
- Родитељи или старатељи деце и малолетних лица у контакту или у сукобу са законом
- Правосудне институције
- Образовне институције
- Центри за социјални рад
- Васпитно-поправне установе

Главни циљеви прокламовања полицијске и судске етике у борби против малолетничког преступништва су: професионални, институционални, друштвени, морално–етички, превентивни.

Свакако, истраживач се одређује и према значају и интензитету утицаја кључних теоријских схватања, али и законских одредби и подзаконских аката на пожељан прогресиван рад полицијских, судских и затворских службеника у поступању према малолетним лицима, односно на маргинализацију малолетничке делинквенције. Управо због опширности проблематике и постојања великог броја теорија, временски оквир истраживања веома сложеног феномена - етичких аспеката полицијског рада са делинквентима, обухватиће, највећим делом, данашњу Републику Србију и град Крагујевац у којем истраживач обавља своју дужност.

Због ширине предмета истраживања, етичких аспеката полицијског рада са делинквентима, просторни оквир није могуће тако прецизно лоцирати, јер ова проблематика није актуелна само за Крагујевац и Републику Србију, већ и за земље чланице ЕУ, односно ширу међународну заједницу.

На основу претходно дефинисаног предмета истраживања оно би требало, бар донекле, да одговори на бројне научне проблеме, а пре свега на практичне проблеме, односно проблем што боље превенције делинквенције из визуре етичких аспеката полицијског и судског рада.

У исто време требало би да се добије одговор на карактер односа полицијских службеника према њиховом предмету бављења – деци и малолетним лицима која су у контакту и/или у сукобу са законом; има ли још увек девијантног понашања у редовима полицијске организације у поступању према лицима до 18 година старости као и опхођење затворског особља; да ли се поштује конзистентност и јасноћа најновијих законских решења која се тичу ове проблематике.

Важно је и што ће се кроз истраживање препознати друштвена реакција на квалитативно нови модел полицијског и затворског поступања полиције у заједници према малолетним лицима, односно према свим грађанима. Све то ће, у сваком случају, бити основа за промишљање могућих праваца даље трансформације полицијског и судског рада у циљу превенције малолетничког преступништва.

Кроз истраживање ћемо детаљније утврдити принципе извршења кривичних санкција који су основа сваког правног система и обухватићемо њихову детаљну анализу и придржавање законских норми односно детаљно анализирати принцип законитости, принцип хуманости, принцип индивидуализације, принцип скупног издржавања казне, принцип обавезности осуђених да раде, принцип алтернативне казне и принцип постпеналне помоћи.

Принцип законитости обухвата придржавање законских норми односно стандардизацију понашања запослених према лицима лишених слободе. Овај принцип обезбеђује елиминацију арбитрарности, приватне реакције, емоционалног реаговања, тортуре и других нехуманих и понижавајућих казни или поступака. Овим принципом се гарантује

поштовање људских права лица лишених слободе у складу са међународним актима о правима и слободама човека. Он налаже да орган надлежан за извршење кривичних санкција може извршити само ону санкцију коју је суд изрекао у кривичном поступку и то, по правилу када је судска одлука постала правоснажна и када за њено извршење нема законских сметњи. Извршење кривичних санкција мора бити усаглашено са законским решењима која је законодавац прописао. С друге стране, овим принципом се обезбеђује одузимање или ограничавање права осуђених лица, само у границама нужним за извршење санкција. У циљу заштите општепрокламованих људских права осуђених лица, ограничење одређених права за време издржавања казне мора имати своје границе одређене законом. Оваква формулација је у духу савремених међународних стандарда о поштовању људских права, посебно Европске конвенције о људским правима и Међународног пакта и грађанским и политичким правима где је прописано да ће казненопоправни режим подразумевати поступање са осуђеницима чији је битни циљ њихово преваспитање и поновно укључивање у друштво.

На основу јасно дефинисаног предмета истраживања, анализом појмова морала, етике, професионалне етике, судске етике, полицијске етике, малолетничке делинквенције и етичких принципа и стандарда у поступању полицијског стандарда према деци и малолетним лицима, као и детаљном анализом система извршења санкција у Републици Србији са посебним освртом на затворе користећи досадашња искуства из ове области и доступне литературе ваља се извући поука како и на који начин се уз помоћ незаобилазне полицијске и судске етике супроставити феномену малолетничког преступништва.

Србија је чланица Савета Европе која је у врху листе земаља које имају проблем пренасељености затвора. Сходно томе образложићемо и дати смернице у раду како на основу досадашњих искустава уз успешне примере из иностранства, дати практичне предлоге у циљу побољшања система алтернативних санкција у Србији.

Применом алтернативних санкција се растеређују затворски капацитети, штеде се буџетска средства, ресоцијализују се осуђена лица, добровољним радом и односом према последицама учињеног дела

развија се свест код осуђеника о штетности одређеног понашања. Алтернативне санкције представљају велики потенцијал нарочито за починиоце који раније нису осуђивани, за починиоце друштвено мање опасних кривичних дела, младе преступнике и жене, када се има у виду циљ кривичног законодавства - да се смањи криминал. У јавном дискурсу, али међу онима који примењују право, суђење и казне су кључни одговор на криминал.

Данас се у Србији осећа потреба за научним делима о истраживањима која ће бити у складу са светским кретањима у овој области, која ће задовољити потребе домаће праксе и заинтересоване стручне јавности и пружити полицији и судству јасну визију о потреби за целовитим приказивањем концепта рада полиције са малолетним преступницима као и рад судства и затворског особља у ресоцијализацији, пружајући нам нова сазнања да је у питању процес концепта безбедности заједнице процес који нема алтернативу. У питању је филозофија, стратегија, тактика рада полиције над малолетним преступницима у циљу изграђивања безбедне заједнице као доминантне визије 21. века. Реч је о концепту који тежи да полицију, судство и заједницу учини хуманијом и интегрисанијом него што су оне данас, што ће бити резултат и научни допринос овог докторског рада.

Важно је и што ће се кроз истраживање препознати друштвена реакција на квалитативно нови модел полицијског и судског поступања у заједници према малолетним лицима, односно према свим грађанима.

Основни циљ овога рада представља покушај да се нашој јавности стручној и друштвеној укаже на важност и потребу уважавања наведених елемената за укупну активност и деловање у области превенције и заштите од насиља над младима уопште, а посебно у школи. Савремени приступ у интервенцијама и третману појаве и носилаца актера насиља у школи, захтева професионалну и међусекторску сарадњу и тимски рад у институционалном организационом и функционалном смислу.

Фокус ће бити на процени стања деце лишених слободе у институцијама и системима социјалне заштите ради бољег разумевања природе, ширине и последица евентуалног занемаривања или кршења права деце у тим институцијама и програмима. Обухватићемо све

институције које раде са децом лишеном слободе у Србији. Главни циљ рада је да промовише потребу и значајно допринесе квалитету заштите права деце у Србији преко подизања свести и разумевања статуса права деце лишених слободе. Унапређење адекватности, приступачности и квалитета услуга за децу у институцијама система.

На основу јасно дефинисаног предмета истраживања, анализе досадашњих искустава у свету и код нас и доступне литературе, може се донети закључак да је општи циљ истраживања што правилније схватање и што боља имплементација етике у раду полиције са малолетницима. Исто тако и етички аспекти полицијског рада са делинквентима могу допринети да се смањи ово друштвено неприхватљиво понашање, односно новим средствима, методама и снагама.

Најчешћи разлози за чињење кривичних дела су одређени подстицаји као што су зависност, психијатријски проблеми, емоционално стање. Рад на овим индивидуалним циљевима може да помогне у бољем разумевању мотива за извршено кривично дело, прихватање одговорности, последица по жртву, става према казни. Прихватање и учешће у реализовању циљева, примена у свакодневном функционисању у затвору указује на свест о постојању проблема и жељи да их осуђени реши.

Циљ рада је и помоћ да се неким новим средствима, методама и снагама дође до преко потребних, потпунијих сазнања о превенцији, што је, уједно, један од наших највећих друштвених циљева. У том смислу бићу слободан да изнесем и неке препоруке.

Све то треба свестрано анализирати како би се дошло до теоријских сазнања о томе на који начин и колико етика у раду полиције и судства утиче на преступничко понашање младих.

Свакако, треба да се дефинишу циљеви и разлози који актере наводе на (не)етичко понашање, али и јасно утврде недостаци у објашњењу генезе етике.

Научни циљ је, такође, и научна дескрипција етичких и социолошких аспеката полицијског и судског рада са преступницима. Подаци који се прикупљају овим истраживањем са практичног становишта значе, првенствено, увид у досадашња сазнања о предмету истраживања, којих није мало, али и синтезу тих сазнања. Они омогућавају примену научно

верификованих резултата истраживања у пракси имплементације полицијске и судске етике и превенције и спречавања делинквенције. Овај концептуално методолошки оквир обезбеђује осмишљену, развојним карактеристикама прилагођену и етичку сензитивну партиципацију деце, као и оснаживање стручњака, институција и система малолетничког правосуђа у целини.

Тако постављени друштвени циљеви могу, дакле, да допринесу коначном смањењу делинквенције у Републици Србији, а што повећава њену укупну безбедност и што би се, без сумње, рефлектовало и на безбедност у регионалним и европским оквирима.

У установама малолетничког правосуђа се посебна пажња посвећује правовременом информисању малолетника о њиховим правима и обавезама, као и другим значајним факторима за њихово напредовање у третману. Међутим у томе има пропуста да се малолетницима та правила периодично поново тумаче и разјашњавају како би их они могли правилно користити. У свим установама и програмима постоји устоличен адекватан жалбени поступак којим се малолетницима гарантује могућност притужбе у случајевима када су њихова права занемарена или повређена. Малолетници се жале да тај механизам не функционише на прави начин. Постоје, паралелно са примерима добре праксе, пропусти у погледу убрзавања процеса, тј. Правовремене ревизије изречених мера сходно резултатима постигнутих у третману, што доводи до тога да неки малолетници остају у притвору или установи дуже него што је то неопходно. На крају општа бољка система је недостатак интер-ресорске координације и заједничке одговорности за ваљану припрему малолетника за отпуст, у мањој мери и организовања прихвата, пружања подршке и помоћи по отпусту.

Концепт превенције је усмерен на ризичне и протективне факторе, а посебно модел социјалног развоја као теоријска конструкција која нуди објашњење природе и начина деловања ризичних протективних фактора у обликовању социјалног понашања, послужио је као полазни оквир за савремени приступ у превенцији преступништва. Познавање и усклађивање превентивних активности са формулисаним принципима, нивоима и стратегијама превентивног рада је од пресудног значаја за

успешно планирање, програмирање и примену превентивних активности заснованих на концепту превенције усмерене на ризичне и протективне факторе. Изложићемо принципе успешних превентивних програма и даћемо приказ установљених нивоа превентивног деловања и ефективних превентивних стратегија које су научно засноване, чиме ће се указати на практичне импликације концепта превенције усмерене на ризичне и протективне факторе. Поред тога, пажња ће бити посвећена и критеријумима за процену ефективности програма превенције преступништва.

Превентивна настојања заснована на концепту превенције усмерене на ризичне и протективне факторе полазе од претпоставке да се смањењем, неутралисањем и елиминисањем негативног дејства ризичних фактора и развијањем, јачањем и унапређивањем протективних фактора доприноси стварању услова који омогућавају и подстичу правилан социјални развој праћен формирањем конвенционалних облика понашања.

Размотрићемо принципе који могу обезбедити успех у смањењу вероватноће јављања и понављања преступничких облика понашања, те ћемо размотрити четири основна принципа:

1. Превентивни програми треба да ојачају протективне факторе и редукују ризичне факторе
2. Превентивни програми треба да буду усмерени на редуковање ризичних фактора који су специфични за одређену популацију на коју се превентивно делује
3. Превентивни програми треба да буду примењени у свим доменима у којима су ризични фактори присутни
4. Превентивни програми треба да се заснивају на комплементарној примени већег броја превентивних стратегија

Научни значај истраживања утицаја полицијске етике и судске етике у борби против неприхватљивог понашања младих, односно малолетничке делинквенције, потиче из сазнајних разлога и требало би да има вишеструку оправданост.

Наиме, резултати истраживања послужиће да се боље спозна још увек недовољно истражена веза између малолетничке делинквенције и

теорије и методологије етичког полицијског рада у поступању према млађима од осамнаест година који су у контакту и/или у сукобу са законом. Нарочито када је реч о специјализованим полицијским службеницима за малолетне делинквенте, односно када се ради о посебности поступка полицијских службеника према лицима до 18 година који су у контакту или у сукобу са законом.

Резултати истраживања могу да помогну и да се утврди однос између досадашњих теоријских концепција о етици, моралу, неприхватљивом, девијантном понашању малолетних лица и полицијског рада у заједници и то не само као теоријске, већ више него практичне области деловања. У том контексту посебна пажња се поклања полицијском етичком кодексу.

Током истраживања се испитују до сада прихваћена најважнија схватања о потреби и смислу етичког полицијског рада, посебно код нас све прихваћенијег деловања полиције у заједници, а које би требало да има једну од свакако кључних улога у бољем конципирању борбе против појаве малолетничке делинквенције, утемељујући је на превенцији.

Разматрање појмова девијантност – нормалност, односно неприхватљиво и прихватљиво понашање, у овом случају малолетних лица, али и полицијских службеника у поступању са малолетним лицима, представља покушај решавања бројних дилема етике као научне дисциплине.

Научни значај истраживања огледа се и у чињеници да неки теоријски приступи, идеје, закони и пројекти који се тичу полицијске етике и поступања према лицима млађим од 18 година који су у контакту и/или у сукобу са општеприхваћеним нормама и законима, нису још увек довољно разјашњени. Не само када су у питању полицијски службеници, већ су често несхваћени у заједници у којој делују, односно у друштву у целини.

На основу резултата анализе формулисане су следеће препоруке за унапређење стања права деце у сукобу са законом у институцијама малолетничког правосуђа у Србији: унапређење услова у притворима и институцијама за децу у сукобу са законом, унапређење основних животних услова малолетника у притворима и програмима установа са децом у сукобу са законом, редефинисати стандард општих услова у притворским јединицама у складу са међународним принципима,

захтевима и нормама, обезбедити такву климу у притвору односно установи у којој су малолетници заједно са њиховим породицама прихватају као равноправни партнер и особе способне за промену, раст и развој и социјализацију. Обезбеђење правовремене и квалитетне припреме за отпуст, прихват и постинституционалне подршке и помоћи. Планирање отпуста укључујући и критеријуме за отпуст, започети их још при пријему малолетника у програм или установу и поставити на строгу партиципаторну основу. Међусобним протоколима обезбедити координисану и ефикасну процедуру прихвата, пружање подршке и помоћи по отпусту.

Да би се дошло до сазнања о постављеном предмету овог теоријског и емпиријског истраживања користиће се основне научне методе, опште и посебне методе друштвених наука.

Методологија је начин што сврсисходнијег решавања предмета овог истраживања, етичких аспеката полицијског рада са делинквентима. А како је проблем утврђен, а циљ постављен, методе истраживања, као систем мисаоних, чулних и физичких активности, представљају инструменте за реализацију рада.¹ Као такве, методе ће омогућити објективну проверу досадашњих хипотеза, али и постојећих закона, подзаконских аката, стратегија, пројеката и предлога за превенцију малолетничког криминала.

У процесу истраживања генезе малолетничке делинквенције, морала и етике, с аспекта психологије, социологије и политикологије, полазећи од емпиријског предмета истраживања, користи се хипотетичко-дедуктивна метода.

Она нам омогућава изградњу и проверу већ верификованих аксиома, али и сучељавање постојећих сазнања са више него критичким преиспитивањем и проверавањем свега што је на овом пољу до данас урадила наша држава, Република Србија, односно Влада РС и МУП Републике Србије.

Компаративна метода употребљава се код анализе и упоређивања података добијених претходним истраживањима овог изазовног предмета, а крајњи циљ је да кроз етичке аспекате полицијског рада са

¹ Милосављевић С, Радосављевић И : Основи методологије политичких наука, Службени гласник, Београд, 2000.

делинквентима предвидимо, тј. сузбијемо појавне облике насиља и криминалитета код малолетника уз данас неизоставну полицијску етику. Користи се, наравно, и при истраживању сличности и разлика у оквиру постојећих научних и емпиријских сазнања из ове, још увек, нажалост, недовољно истражене области. А ако се има у виду сам предмет истраживања, лакше ће се утврдити модел основе понашања, односно његови покретачки импулси, евентуални постојећи интереси, сама иницијатива агресије код младих, оријентационе вредности итд.

У истраживању се користи и статистичка метода. Њом ће се испитивати квантитативна својства постављеног предмета, а биће примењена кроз неколико етапа: идентификацију статистичке масе, односно узорка; прикупљање података; тумачење резултата и извођење закључка.

Основни методи у процесу прикупљања података су квалитативни и квантитативни. Ако се има у виду да се анализа највише употребљава за почетно расветљавање предмета истраживања, етичких аспеката полицијског рада са делинквентима, а ради добијања што више података о моралу, етици, полицији, полицији у Републици Србији и малолетничкој делинквенцији у нашој држави, с посебним освртом на криминогено понашање деце и младих до 18 година у Крагујевцу, онда, да би се извршила правилна синтеза и представио будући модел понашања и саме полиције и младих, који у себи генеришу агресивност и криминалитет, сматрам да и овај рад може да има општи значај, нарочито у циљу боље превенције друштвено неприхватљивог понашања младих.

На овај начин ће се, наиме, релативно непристрасно видети које су теоријске парадигме данас од највећег утицаја на полицијску праксу, односно да ли институционално-методолошки захтеви и клишеи опредељују (пре)доминантно већи утицај појединих схватања неприхватљивог понашања малолетника на полицијски посао и схватање и спровођење највиших узуса полицијске етике.

На основу добијених резултата утврдиће се да ли постоје разлике у виђењу малолетничке делинквенције, тј. схватања полицијске етике у борби против ове врсте неприхватљивог понашања у самој полицијској организацији, али и у заједници у оквиру које делује полиција, односно у

Републици Србији. Техником упитника утврђиваће се, између осталих, веома важна социјална обележја предмета истраживања .

Важна социјална обележја етичких аспеката полицијског рада са делинквентима ће се корелирати са ставовима о малолетничкој делинквенцији, а како би се утврдила могућа повезаност социјалних обележја са виђењем предмета професионалног рада полицијских службеника, односно улоге, циљева и статуса делатности коју обављају.

Укупну циљну популацију у истраживању чине сви запослени полицијски службеници у Министарству унутрашњих послова Републике Србије, а посебно специјализовани службеници за поступање према малолетним делинквентима у Полицијској управи у Крагујевцу.

Узорак репрезентативног типа малолетних делинквената чине деца и малолетна лица у контакту и/или у сукобу са законом у граду Крагујевцу. Место истраживања је узето из прагматичних разлога, с обзиром да је у овом граду истраживач радио у Министарству унутрашњих послова, а сада у Министарству правде у Окружном затвору у Крагујевцу.

Богатство одређених идеја у вези са етичким аспектима полицијског и судског рада са делинквентима, које су прихваћене у демократским државама по свим релевантним највишим међународним стандардима, ако се изузме пројекат полиција у заједници који се успешно спроводи у неколико градова у Републици Србији (према оценама меродавних у Крагујевцу), није готово уопште коришћено не само у овдашњој научној средини, већ и у конципирању нове улоге и циљева етичког полицијског рада у борби против малолетничке делинквенције, са нагласком на превенцији и ресоцијализацији. Професионални значај теме налази своје оправдање и у чињеници да је предмет истраживања управо природа и карактер свакодневног рада самог истраживача и његових колега, не само у Полицијској управи града Крагујевца, већ и у целокупној полицијској организацији Републике Србије. Стога истраживање има намеру да одговори на питање, примерено нашем актуелном друштвеном и културном контексту и устројству државе, уз незаобилазни поглед на будућност, каква све може да буде улога полицијске организације која преферира етички кодекс у минимизирању малолетничке делинквенције.

Мора се приметити да је у нашој научној средини још увек мало истраживања која се баве овом веома значајном темом, иако је, дуже време, не само на овим просторима, прате, уз реформске кораке, бројни проблеми и парадокси. С друге стране, истраживања етичких аспеката полицијског рада са делинквентима јесу постављен услов не само за неопходну научну верификацију, него и за зацртану ефикасност и бољи друштвени статус полицијске професије.

Јер, више него динамичне промене током демократизације нашег друштва, на зацртаном путу ка Европској унији и другим међународним интеграцијама, условљавају и неопходне промене у структури полицијског рада, с незаобилазним поштовањем кодекса полицијске и судске етике.

У исто време, без обзира на евидентна побољшања у свим сегментима друштва, јасно је да друштвене девијације добијају нове форме и динамику, баш као и етички аспекти полицијског рада. Полицијска организација стога мора брже да се прилагоди новим методологијама у раду. Овај захтеван процес подразумева теоријско прилагођавање изазовима, уз стриктну примену етичког кодекса.

У последње време насиље као облик неприхватљивог понашања постаје честа појава. Наиме, у сталном су порасту кривична дела са елементима насиља, па чак и она дела којима насиље није елемент (обележје) бића кривичног дела, али уз примену насиља добија тежи, квалификованији и друштвено опаснији вид. Пораст насиља, дакле, присутан је, не само код класичних кривичних дела већ још више код политичких кривичних дела, а нарочито је симптоматичан у делу омладинске делинквенције где до насиља долази у, или око спортских стадиона. Спортски терени тако данас постају поприште насилничких понашања и то најтежих видова како због велике опасности по огроман број лица тако и због начина извршења насиља, последица и слично. Без обзира на то што је насиље елемент који је више или мање везан за низ кривичних дела, постоји у нашем кривичном законодавству и самостално кривично дело насилничко понашање на јавном месту.

“Ко грубим вређањем или злостављањем другог, вршењем насиља према другом, изазивањем туче или дрским или безобзирним понашањем угрожава спокојство грађана или ремети јавни ред, а његов ранији живот

указује на склоност за оваквим понашањем казниће се затвором од три месеца до три године.” Законодавац се при инкриминисању овог кривичног дела руководио различитим разлозима, појавност и учесталост оваквог силеџијског начина понашања са последицама тешког угрожавања достојанства личности грађана, јавног реда и мира израз је једне опште антисоцијалне појаве која се не запажа, не само код нас, већ и у многим другим земљама. Дрско или безобзирно понашање може се односити на људе или на неке објекте, нпр. Уништавање уличног осветљења, саобраћајних знакова, оштећење паркираних возила и слично. Дрско или безобзирно понашање је оно што одудара од нормалног, уобичајеног понашања и обухвата заправо све оне поступке којима учинилац јавно манифестује да не уважава конкретне прилике и обичаје у одређено време, на одређеном месту и према одређеној околини. У ова понашања спада и често насиље према стварима, агресија на њихову физичку супстанцу као и вандализам, те свако уништавање ради уништавања, насиље из беса у жељи за насиљем. Иако поједине од ових делатности које спадају у оквир дрског или безобзирног понашања могу да се појаве као обележја неког другог кривичног дела, овакво понашање под условима које се тражи за постојање насилничког понашања прераста у један опаснији вид криминалног понашања.

Ремећење јавног реда је један од најнеодређенијих елеманата овог кривичног дела. Прво, ни сам појам јавног реда и мира није прецизно одређен. Има схватања по којима је јавни ред и мир делатност којом се обезбеђује одржавање свакодневног реда и мира. Често се под тим подразумева и правни поредак једне државе који обезбеђује сигурност грађана у свакодневном животу. Други мисле да јавни ред и мир не значе само постојање правног поретка и правне сигурности, већ је то више осећај код грађанина о постојању правне сигурности и личне безбедности. Тај субјективни осећај грађана овде игра значајну улогу. Ако јавни ред схватамо као стање поштовања одређеног поретка који се очитује у укупности норми људског понашања за несемтано одвијање живота на јавном месту, онда до ремећења тог јавног реда и мира може доћи на многобројне начине и разним понашањима. Овде можемо да разликујемо две групе случајева. Прву групу чине насилничка понашања усмерена на

спречавање одржавања јавног реда, тј. испади и изгреди против органа унутрашњих послова и грубо супротстављање њима при вршењу редовне службе.

1. СОЦИЈАЛНО И ПОЛИТИЧКО НАСИЉЕ

Насиље није проста употреба силе већ њен рад као облик људске делатности у којој се директно или индиректно користи сила. Оно је делатност којом се неки чин, активност, радња или процес отпочињу, врше или заустављају односно задежавају или разарају насупрот вољи и интенцији остварења интереса и задовољења потреба објекта насиља уколико је свестан, односно насупрот његовој унутрашњој природној структури или законитостима уколико се ради о човеку². Свако социјално насиље као практичну делатност представља и тип комуникативног понашања, мада не и тако експлицитан тип општења као нпр. језик.

Ако се социјално насиље одређује као облик интеракције, онда нема насиља без субјекта и објекта. И субјект и објект социјалног насиља као употребе и рада силе је човек, односно друштво и његове институције, а објект насиља уопште може бити хуманитет (појединац – друштво), природни ентитети и нежива материја. Вршење социјалног насиља је увек проузроковано постојањем различитих интереса између субјекта и објекта насиља. Штавише, може се рећи да се социјално насиље врши ради остваривања одређених интереса. Полазећи од тога да је свако насиље примена силе, политичко насиље се као једна од појавних варијанти укупних друштвених насиља може најопштије одредити као директна, или индиректна, латентна примена силе у сфери политике и политичког, односно као директна или индиректна, латентна примена силе над свешћу, телом, животом, вољом или материјалним добрима стварног или потенцијалног односно претпостављеног политичког противника. Као динамичка друштвена категорија, политичко насиље није ништа друго до врста политичког чина односно активности. Док је друштвено насиље могуће означити као спој рационалног или ирационалног у одређеној

² Симеуновић Д, Политичко насиље, Радничка штампа, Београд, 1989; Симеуновић Д, Теорија политике, први део, Наука и друштво, Београд, 1998, Симеуновић Д, Увод у политичку теорију, Институт за политичке студије, Београд, 2009. стр. 99-105.

сразмери, политичко насиље је телеолошка делатност, односно активност у којој свест и рационални моменат, треба да претежу над ирационалном. Будући да је политичко оно је увек свесно и не може никад имати атрибут потпуно слепог деловања. Узроци и основе политичког насиља које је присутно у савременој Србији су претежно идејно-идеолошки и политичко-организационе, а далеко мање су материјално-економске и интерперсоналне природе. Од основних облика насиља често је претња силом стварни или претпостављеним политичким противницима или неким друштвеним групама које бивају стигматизоване са идеолошких позиција. Што се тиче принуде и притиска, пре се може рећи да им је држава Србија изложена него што их чини над својим грађанима, а политичка убиства и атентати скоро исчезли из њеног политичког живота. Диверзије се догађају тек повремено на југу Србије. Такође, и политички мотивисано психичко и физичко злостављање у својим класичним формама није значајно присутно у понашању државе Србије, мада се психичко злостављање јавља у форми политизованог мобинга политичких губитника и њихових присталица у периодима након смене политичке власти. Од сложених облика политичког насиља присутни су повремени нереди политизованих навијачких група, као и масовне насилно-манифестне реакције екстремне деснице на неке јавне манифестације. У перспективи су такође могући и економско мотивисани насилни политички протести, као и тероризам услед присуства екстремних групација на тлу Србије и у њеном непосредном окружењу, те етнички немири и побуне.

Као социјални основи насиља, од примарног значаја су материјално-економски, идејно-идеолошки, алијенационо-интерперсонални и политичко-организациони. Као социјални и психолошки феномен насиље има поред рационалне и своју ирационалну, нагонску страну која израња из особености људске природе или из условљености ситуационог реаговања на средину коју окружује субјект насиља. То показују и подаци о његовом повећању у времену које следи након сваког, већег, обимнијег и интензивнијег са насиљем повезаног друштвеног потреса³, нажалост рат

³ Симеуновић Д, Политичко насиље у савременој Србији, узроци, облици и перспективе, Зборник радова, Криминалистичко-полицијска академија „Ханс Зајдел“, Београд, 2014.

који нас је задесио у блиској прошлости и чије последице и данас осећамо, а посебно рањива група, наша омладина. Сваки човек, а нарочито млад, осећа сасвим природну потребу да се идентификује и пронађе сопствени идентитет. Потребно да се буде део једне шире групе навијача у спорту је део те потраге. То понекад подразумева и потребу да се супротним табором на овај или онај начин зарати. Групе и групне идентификације и како се овај или онај члан групе намеће осталима као вођа представљају слику великог друштва „света одраслих“ у малом док је, заправо, у одрастању сваког дечака све то готово незаобилазна фаза која се понекад може манифестовати у врло грубом, изразито агресивном облику. У том смислу се не треба много ишчуђавати насиљу и агресивности навијача на појединим спортским приредбама. Нарочито када се има у виду да су, према мишљењу неких спорт и агресивност по много чему уствари врло комплементарне појаве. Спорт данас више није само игра, нарочито уколико је врхунски, већ је то једна мукотрпна делатност која захтева много физичке снаге. А физичка снага подразумева и агресивност као такву. Када успех по сваку цену постане императив и клуба и родитеља, тада „сналажљивост по сваку цену и агресивност“ као таква постају пожељан идеал и модел понашања младих те спорт на тај начин постаје чиста гледијаторска борба. Није, дакле агресивност нешто потпуно супротно спорту. Напротив, она подстиче спортисте да буду бољи и успешнији. Проблем се међутим јавља када бенигна агресивност прерасте у малигну, када се пренесе изван стадиона, тј. изван спортских терена, било на трибине, било на градске улице и тргове, а омладина активно учествује у томе. Превише бенигне агресивности се претвара полако али сигурно у малигне облике агресивности у хулиганско навијање које, на неки начин, постаје заштитни знак великих спортских догађаја, фудбалских утакмица и првенстава у свету и код нас⁴.

У свакодневном животу, па и науци, насиље се најчешће поистовећује са појмом агресивности. Насиље и агесија нису синоними, па ћемо у циљу бољег разумевања ових феномена направити њихову демаркациону

⁴ Ћирић Ј, Насиље у Србији – узроци, облици, последице и друштвене реакције, Зборник радова, том 1, Криминалистичко-полицијска академија, фондација „Ханс Зајдел“, Београд, 2014.

линију раздвајања. Агресивност је „категирија мотивације и подстицаја за разлику од насиља које спада у категорију понашања“. Иако је свако насиље облик агресије, дискрепанца је у томе што агресија, уколико се каналише, не мора бити негативна (напротив, чак може имати и позитивне консеквенце), док је насиље увек деструктивног карактера.

Агресија се као нагон јавља код деце још у најранијем детињству кад желе да постигну или добију нешто. Од четврте до девете године, деца су обично склона вербалном или психичком насиљу и то претежно према свом полу. Током периода адолесценције од десете до тринаесте године, агресија је више усмерена ка супротном полу. Истраживање које је у виду лонгитудиналне студије вршио Леонард Ерон (Leonard David Eron) испитујући социјални живот појединаца током двадесет и две године њиховог живота, показало је следеће резултате: деца која су била изразито агресивна према својим вршњацима до осме године, имала су пет пута већу могућност да направе криминалне прекршаје до своје тридесете године живота, за разлику од деце која нису била агресивна. Сигмунд Фројд (Sigmund Freud) је, рецимо, сматрао да је губитак љубави један од предиспонирајућих фактора агресивности. У модерном друштву долази до комерцијализације насиља захваљујући мас-медијима који све више промовишу деструктивно понашање. Сматра се да у САД „до четрнаесте године деца виде преко једанаест хиљада убиства на телевизији, а сваки цртани филм просечно има двадесет и шест сцена насиља“. Телевизија и интернет све више промовишу како физичко тако и вербално насиље, а ми смо сведоци енормне популарности reality show програма у којима се чак сматра пожељним ма која врста насиља, јер повећава гледаност. На тај начин се уз помоћ интернета и модерних система комуникације рађа нов појам познатији као сајбер насиље или сајбер булинг. Истраживање које је објављено у научном часопису Pediatrics показује да у САД 90 % деце узраста од 8 до 16 година игра у просеку 13 сати недељно видео игрице од којих су многе насилне, што утиче на повећање њихове агресивности. У таквој друштвеној клими која популаризује насиље на виртуелном плану кроз компјутерске игрице, интернет и остале модерне медије, за очекивати је и пораст насиља у реалном животу. До сада је у друштвеним наукама направљен веики број

типологизација насиља. На основу тога у којој сфери човековог живота се насиље јавља, можемо говорити о политичком насиљу, породичном насиљу, насиљу на спортским приредбама, насиљу у саобраћају, међувршњачком насиљу итд. Галтунг (Johan Galtung) је пак сматрао да насиље можемо поделити у три категорије: директно, структурално и културолошко насиље. Он је тврдио да је конфликт основа насиља, те сликовито представља овај однос: “Ако је насиље ватра, онда је конфликт дим“. Овај „теоретичар мира“ је сматрао да је насиље основна сметња људским потребама и да се може избећи. Када је реч о директном насиљу, оно је непосредно уочљиво – нпр. убиство. За разлику од директног насиља, структурално насиље не потиче од особа, већ је скривено у различитим структурама, сматра Галтунг. Неправедна расподела богатства, неједнаке шансе за образовање и сл. су примери структуралног насиља, које у ствари, према Галтунговој перцепцији, представља синоним за социјалну неправду. Тек 90-их година прошлог века ће Галтунг проширити ову типологију и додати још културолошко насиље, под којим се подразумева свака злоупотреба културе ради остварења директног или структуралног насиља. Војне параде, заставе, химне, разне врсте пропаганде, култови вођа – све се ово може сматрати културолошким насиљем.

Да бисмо разумели феномен хулиганизма, морамо кренути од етимолошког порекла ове речи. Наиме, сматра се да је први писани траг о употреби термина хулиганизам забележен 1898. године у извештају лондонске полиције и означавао је назив за насилне уличне банде. По првој верзији, на основу полицијских извештаја из XIX века у Енглеској, реч хулиган се везује за име једног од криминалаца из озлоглашене трочлане банде Хулиган-Худлум Ларкин (Hooligan-Hoodlum-Larkin). По другој верзији овај назив потиче од презимена ирске имигрантске породице која је живела у Лондону и терорисала Ист Енд (East End). У сваком случају, хулиганизам је понашање које подразумева употребу насиља, што и само порекло речи експлицитно показује. Данас се често у колоквијалном говору и медијима користи израз хулиганизам под којим се подразумева насилно понашање публике на спортским приредбама. Неретко се хулигани подводе под појам навијача, што ствара додатно отежавајућу околност у

проучавању овог феномена. Оно што треба нагласити јесте да нису сви навијачи хулигани, иако су (у ужем смислу речи) сви хулигани навијачи. Израз навијач у спортском свету може имати врло широко значење, под којим подразумевамо све симпатизере, фанове одређеног тима, или једноставно обичне људе који навијају за репрезентацију своје земље. На пример, навијач може бити и домаћица, поштар, политичар, научник, али их то не чини хулиганима. Поистоветити све навијаче са насилницима је кардинална грешка не само у теоријском промишљању, већ и у пракси. Борба против хулигана би, у том контексту, подразумевала и борбу против свих оних људи који воле спорт и уживају у њему не користећи силу. Иако су навијачи у форми публике постојали од како постоје спортска такмичења, први фудбалски навијачи у модерном значењу као феномен настају у XIX веку, 1863. године када је основана фудбалска асоцијација. Хулигани су посебна врста публике која мотивисана спортским дешавањима користи насиље као основни метод деловања. Хулиганизам је појава која имплицира ескалацију насиља и то не само за време спортских дешавања, већ и пре и после њих. Видимо да феномен хулиганизма увек кореспондира са насиљем, те стога можемо ову појаву оквалификовати као друштвено непожељну и опасну, јер као што смо у овом раду већ нагласили, свако насиље је деструктивно и оставља консеквенце по читаво друштво. Такође, треба имати у виду уже и шире значење хулиганизма. У првом случају хулиганизам се везује за насиље публике на спортским приредбама, док у другом, много ширем контексту, хулиганизам може бити израз којим се означава уличарско, недолично и преступничко понашање. Родно место фудбалског хулиганизма је Велика Британија, а Ричард Гиљаноти, (Richard Guilianotti) сматра да је почетак модерног енглеског хулиганизма везан за телевизијски пренос утакмице 1961. године између „Тотенхема“ (Tottenham) и „Сандерленда“ (Sunderland). „Насиље између супарничких навијача, вандализам, провокација полиције и ривалитет између фанова били су први показатељи овог феномена“, сматра Гиљаноти. Велики допринос у популаризацији хулиганизма остварили су медији који су преносили сцене насиља и на тај начин давали проблематичним навијачима на важности. Иако је насиље спортских навијача универзални феномен и јавља се на

територији свих земаља „насилно и антисоцијално понашање код фудбалских фанова често се означава као фудбалски хулиганизам или понекад као британска болест“. Повезивање хулиганизма са Енглеском није нимало случајно, јер се фудбал као игра најпре развија у овој земљи, а са њом и насиље пубlike. Такође, треба нагласити да су и прве драконске казне за насилно понашање на спортским приредбама донете баш у овој земљи, и то након чувеног Хејсела када је држава почела озбиљно да решава проблем насиља у спорту. Иако се хулиганизам с разлогом везује за Велику Британију, данас је потпуно непримерено и превазиђено говорити о њему као о проблему са којим се среће само ова земља. Наиме, хулиганизам је појава која се може јавити у било којој средини у којој постоји традиција навијачке културе⁵.

2. СОЦИЈАЛНА ПРИРОДА ПОЛИЦИЈСКОГ РАДА

Сложеност појма, који терминолошки обележава лексема *полиција*, свакако је пресудан фактор који спречава данас актуелну науку да са епистемолошких позиција усаглашено и општеприхваћено појасни и теоријски апсолвира овај истраживачки квалитет.

Кроз историју је појам полиције имао различита значења, шира од данашњег, што је била рефлексивна улоге и организације полиције у конкретном друштвеном реалитету. Сама реч полиција води порекло од латинске речи „*политеа*“, чија генеза потиче из грчког језика. У питању је реч „*полис*“, која је означавала град, државу и речи „*политеа*“, која се односила на државно уређење, устав, управу, управљање државом, односно поредак који је из таквог уређења резултирао⁶. Поједини извори доводе појам полиције у везу са античким појмом „*политеја*“, који представља државно уређење и управу, што се може довести у везу са Аристотеловим делом „Политика“ у коме је он појам *политеја* користио да означи идеални облик државног уређења који је по њему чинила средина између демократије и олигархије, где су полицијски задаци које су вршили

⁵ Ђорић М, Насиље у Србији – узроци, облици, последице и друштвене реакције, Зборник радова, том 2, Криминалистичко-полицијска академија, фондација „Ханс Зајдел“, Београд, 2014.

⁶ The Oxford Dictionary, A new English Dictionary, Clarendon Press, Oxford, 1933.

тадашњи астиноми били само један од неопходних елемената. Постоје и теоретичари који сматрају да се реч „*политеа*” појавила у касном латинском језику, што се објашњава сличним терминима везаним за појам полиције који постоје и данас у великом броју германских, романских, скандинавских и словенских језика.

Како је било тешко да се одреди тачно време када је настала полицијска организација, односно у ком смеру су се развијали полицијски задаци и они који су их обављали, већина теоретичара, па и наши експерти за питања полиције, сматра да се могу разликовати две фазе. Прва фаза организационог развоја полиције подразумева период до XVIII века, када су евидентирани једноставније форме полицијских органа, и друга фаза током које се развија модерна полицијска организација која и данас траје.

Још у државама Старог века постојали су извесни облици полиције. У старом Египту евидентирани су почетком трећег миленијума пре нове ере.⁷ У античкој Грчкој и у Риму у редове оних који чувају безбедност узимани су и робови. Слободни грађани овај посао сматрали су крајње понижавајућим. Није случајно што је Аристотел сматрао да је у тадашњој Грчкој потребна полицијска служба, али и да је најтежа. Наиме, била је омрзнута и није доносила велику зараду. Забележено је и да су у старој Атини надзирани странци (овај посао су вршили тзв. полиарси) и да је постојала својеврсна улична и трговачка полиција.⁸ Забележен је и рад пограничне службе, односно страже, надзор над грађевинским радовима.

Процес раздвајања државних органа доживео је експанзију у римској империји. Скоро хиљаду година ова империја владала је великом већином планете, па и нашим просторима, тако да су послови одржавања јавног

⁷ У египатским провинцијама постојали су посебни службеници који су били задужени да одржавају њихову безбедност, али се права полицијска организација помиње тек 1340. године пре нове ере. Пронађен је египатски папирус из кога се може видети да је тадашња полицијска организација имала широка овлашћења. Чувала је фараонске и друге гробнице, што је у старом Египту био свакако најважнији задатак. Крајње је интересантан податак да сличну институцију познају и Индијанци са америчког континента, нарочито Астеци и Инке.

⁸ Ред на трговима одржавали су агрономи, који су, чак водили рачуна да трговци не продају покварену или фалсификовану робу. Реч агроном је усвојена и код нас, а односи се на оног ко се разуме у пољопривреду и храну.

⁶ Острогорски Г, Историја Византије, Просвета, Београд, 1993. (детаљније погледати у 2. поглављу)

реда и мира заузимали веома високо место. Званичан крај овог периода и пропаст Римског царства довео је до стварања средњовековних држава.⁹ Византија је, бар када је стварање полицијске организације у питању, проглашена за легитимног наследника источног дела римске државе па и римске државне и правне традиције. У другим државама дошло је до назадовања у организацији полиције.

Без обзира што се нека основна обележја средњовековног државног уређења разликују или су пак иста у појединим земљама, може се закључити како је у то доба полиција била најпре задужена за заштиту личности владалаца, а потом и изабраних достојанственика на дворовима. Ту дужност обављала је оружана пратња.

У већини земаља на тлу Европе од XV до XVIII века образоване су апсолутистичке монархије. Прелаз из феудализма (који је трајао око хиљаду година) у капитализам изнедрио је владоце којима су били подређени и војска и веома снажна централизована управа. Такозвана полиција сигурности одржавала је личну и имовинску сигурност и ред унутар саме апсолутистичке монархије, а полиција благостања је била задужена за бригу о исхрани, здрављу, просвети, трговини, али и о моралу¹⁰. У Француској, претечи модерне полиције, полиција се схватала веома широко, јер је уз правосуђе и финансије обухватала скоро целокупну делатност државе. Краљеви намесници и служба стрелаца обаваљали су полицијске задатке, а од ове својеврсне пољске страже касније ће настати жандармерија¹¹. Забележено је и да је Луј XIV створио и прву модерну политичку полицију још 1667. године. С друге стране, на „острву“, тадашњој Енглеској, образује се локална полиција.¹² Уведено је и плаћање полиције из јавних прихода. Постојала је и специјална, речна полиција која је радила на Темзи.

⁷ Clere M, Histoire de la Police, PUF, Paris, 1964.

⁸ Политичка енциклопедија, Савремена администрација, Београд, 1975.

⁹ Тарановски Ф, Енциклопедија права, Геца Кон, Београд, 1923.

Нове промене у организацији полиције затичу апсолутне монархе у тренутку када су, додуше постепено, морали да уступе дуго чуване положаје пред налетима индустријске и социјалне револуције. Тада ступају на снагу устав и правни поредак. Полако, али сигурно, сужавају се полицијски задаци. Уз превенцију и репресију криминалитета на дневном реду рада полиције је и одржавање мира и реда у друштву, односно заштита поретка.

Иако су идеје правне државе, каквој се и данас тежи, најспорије продирале у област полицијске организације и рада, са реформама се ипак кренуло у XVIII, а потом и у XIX веку, па се овај период означава као почетак друге фазе развоја полиције. Полицијска овлашћења се, наиме, после револуције у Француској враћају градским властима (на челу је полицијски комесар), а јавни ред обезбеђују батаљони националне гарде. Они се 1796. године реорганизују у националну жандармерију, када се оснива Министарство опште полиције. Може се рећи да је ово веома значајна година за развој полицијске организације, с обзиром да се формирала национална безбедност, односно национална жандармерија. Реформе се тиме не завршавају. XIX век је изнедрио судску и општу административну полицију. Прва полиција се бавила истраживањем кривичних дела и то је чинила као помоћни и извршни орган правосуђа. Полиција која је добила задатак да успостави јавни ред, безбедност и јавно здравље називана је општеадминистративном полицијом.

Светло дана угледале су и полиција индустрије, трговине, санитетска, поморска... Све то је водило образовању и организовању министарстава унутрашњих послова. Она су преузимала послове из бројних гранских полиција. Од неких ће бити створене посебне службе у одређеној држави, а друге ће наставити да делују као специјализоване организације. Данас, рецимо, познајемо поштанску, железничку, туристичку и друге полиције. Управо у тим различитим сферама полицијских интервенција: пошта, телевизија, туризам... налази се потврда етичке природе полицијског рада, ако се узме у обзир чињеница да је суштина човекове моралности константна тежња ка егзистенцијалном усавршавању кроз побољшања различитих аспеката његове свакодневне праксе.

Ипак, узор за земље англосаксонске традиције, када је преображавање полиције у питању, није могла да буде Француска, која је на пољу реорганизације полицијске службе направила прве значајне кораке. Пошто се у Енглеској, како је поменуто у овом раду, развијао другачији модел, он је нашао упориште у земљама са англосаксонском традицијом. Све већи проблеми у Енглеској почетком XIX века довели су до закључка ондашњих теоретичара да је полиција функционално и организационо неприлагођена критичном тренутку развоја друштва. Прво се морало приступити темељној реформи полиције у Лондону, а на ред је потом дошла и мрежа градских полиција широм земље. У Лондону је формирана Метрополитенска полиција, а ондашње белешке показују да је за реформе био најзаслужнији Роберт Пил. Шеф новонастале полиције постао је подређен Министарству унутрашњих послова. Припадници полиције су почели да добијају редовне плате за свој рад, установљен је и систем звања у полицији, а запослени су униформисани. Могло би да се закључи да је метрополитенска полиција имала готово полувојни карактер. Утврђена су и бројна начела рада. Закон је морао строго да се поштује, забрањено је прекорачење овлашћења, а уједно се од припадника полиције захтевала велика одговорност, објективност, усклађеност, услужност и оно што се и данас тражи у скоро свим земљама – ослањање на грађане.

У питању су примарна етичка начела, иманентна специфичној социјалној релацији полицијских службеника и људи са којима они долазе у контакт. Систем градских полиција у Енглеској преузео је промене извршене у лондонској полицији 1835. године, а то се догодило и у Велсу. Парламент Велса је 1856. године донео акт о систему грофовијских полиција.

Како је пре тога, тачније 1787. године, у Ирској¹³ основана Класична државна полиција¹⁴ она је прерасла прво у модел полиције такозваног колонијалног типа и одржавала је квазивојничку традицију. Ипак, треба нагласити да су се у том периоду и после, постепено сужавали задаци полиције на одржавање реда и мира у друштву, превенцију и репресију

¹³ Касније је то постала Северна Ирска (п.а.МД)

¹⁴ Royal Irish Constabulary или Royal Ulster Constabulary

криминалитета и на заштиту поретка. Интересантно је да још од XVIII века у оквиру полицијских организација, углавном на Старом континенту, долази до интерних специјализација, на чему се и данас инсистира, нарочито у државама у транзицији, где спада и Република Србија. Стварају се, дакле, посебне службе за поједине полицијске послове, а половином XIX века долази и до праве професионализације полиције. То значи да је почело рађање модерне полиције у данашњем смислу речи.

Може се констатовати да је појам полиција почео да се сужава у XVIII и почетком XIX века, иако је, према неким теоретичарима, још увек обухватао релативно широко подручје управе. Крајем XIX века почела је употреба термина полиција, под чијим се појмовним значењем подразумевала, на нивоу државе, као организована служба која одржава јавни ред и мир и ради на сузбијању криминала у држави¹⁵. Све ово се догађало када се коначно одвојила полицијска активност од делатности других ресора унутрашње управе. Семантичка суштина овог термина се задржала до данас, са конкретним специфичностима у смислу наглашавања појединих аспеката полицијске делатности. Општи тренд у целом свету, па и код нас, јесте да се полицијски рад све више, како теоријски тако и практично, схвата у генези његовог самопревазилажења, тј. превазилажења насилног, милитаристичког и репресивног односа према грађанима и заједници. Полицији се, као специфичној јавној служби, све више као задати професионални циљеви налажу *нормализација, демилитаризација, окренутост грађанима и њиховим потребама*, што уствари значи да она, у појмовном смислу, прогресивно фигурира као социјално-етичким димензијама међуљудског односа у заједници.

Са овим у складу термин полиција се у раду, у појмовном смислу, примарно односи на полицајце и њихове професионалне активности у систему полицијских институција, тј. чувања јавне безбедности, јавног реда и поретка, заштите живота, личне и имовинске сигурности грађана¹⁶,

¹⁵ Милосављевић, Б: Увод у полицијске науке, Полицијска академија, Београд, 1994.

¹⁶ Тзв. полиција сигурности настала је у Европи у периоду од XV до XVIII века и обухватала је личну и имовинску сигурност грађана, бригу о исхрани, здрављу, просвети, трговини и моралу. Clere M., Histoire de la Police, Paris (Историја полиције, Париз), 1964.

основних права и слобода грађана, као и других уставом заштићених вредности¹⁷.

2.1 Проблеми у заједници – фокус интересовања полицијског рада

Мање или више зависно од конкретних историјских прилика дате државе, егзистенцијални историјски проблеми заједнице су били фокус интересовања полицијског рада. Пред крај XX века дошло је, и то у светским размерама, до промена у организацији и управљању полицијом. Традиционално конципирана полиција се показала као превазиђена и то не само због сопствене бирократизације, већ и због одвојености од грађана¹⁸.

Нови концепт, који је почео да се шири планетарно, изнедрио је, како би се превазишле наведене слабости полицијске организације којима је грађанин на првом месту¹⁹. Наравно, таква полиција не ради само на откривању кривичних дела, већ инсистира на превентиви, тј. на уочавању проблема у некој заједници који могу да доведу до криминала²⁰. Све више се увиђа неопходност чвршћег повезивања полиције и грађана како проблеми не би ескалирали. У исто време показало се и да је веома важно да се безбедносне потребе самих грађана укључе у прављење стратешких планова деловања полиције, нарочито на нивоу локалне заједнице. Под великим притиском јавности, а као део укупне демократизације друштва, односно као одговор на захтеве које су грађани све више постављали политичким структурама и структурама државне управе, настао је садашњи модел деловања полиције у заједници²¹. Он је прво успешно

¹⁷ Осим ових полицијски рад је усмерен и ка спречавању и откривању учинилаца кривичних дела и њиховом привођењу надлежним органима, одржавању јавног реда и мира, обезбеђивању зборов и других окупљања грађана, обезбеђивању одређених личности и објеката, контролисању безбедности саобраћаја, контролисању прелажења државних граница, контроли боравка у граничном појасу, контроли кретања и боравка странаца и сл. Никач Жељко, „Полиција у заједници“, Полицијска академија, Београд, 2007.

¹⁸ Cordner G, „Community Policing, Elements and Effects“, Community Policing Contemporary Readings

¹⁹ Kelling G, Police and Communities; The Quiet Revolution; uporište Branislav Simonović, Visoka škola unutrašnjih poslova u Banjaluci

²⁰ Кешетовић Ж, Полиција у заједници, Међународни округли сто, Сокобања, јун 2008.

²¹ Енглески: Community Policing (Полиција у заједници)

имплементиран у скандинавским земљама, СР Немачкој, Великој Британији, Сједињеним Америчким Државама, Аустралији, Канади..., а данас се препоручује и свим земљама у транзицији, па и нашој.

Кроз проучавање историје развоја саме полиције и полицијске организације показало се да је један од већих страхова полицијских руководиоца био стални пораст насиља, нарочито у густо насељеним срединама (градовима). А управо због пораста насиља, полиција се налазила под великим притисцима јавности која је, све више освешћена када су људска права у питању, била и јесте врло осетљива на различите врсте насиља (нарочито у породици или над децом). С обзиром да су и сама деца склона насиљу, (а због доступности оружја оно је све суровије), појавила се све већа потреба за ближом сарадњом полиције и грађана²², што ову службу практично суочава са врло комплексним етичким проблемима. Професионална употреба силе утицала је на стицање лоших представа о полицији, ма где она била и како радила, а то је, без даљег, утицало на степен спремности грађана да пријављују кривична дела, односно да на неки други начин пруже помоћ и подршку полицији. То је био велики минус јер полиција своје деловање базира и на сазнањима и обавештењима које добија од грађана. Све то је допринело променама традиционалног модела деловања полиције.

Међутим, иако су сви проблеми у раду полиције добро познати, иако је постављен концепт рада полиције у заједници, како би се проблеми елиминисали, теоретичарима крајем прошлог века, али и данас, уопште није било лако да дају општеприхваћену дефиницију „Community Policing“. Премда је њен концепт у самој основи и разумљив и лак, постојање великог броја елемената којима се различито приступа у различитим комбинацијама, учинило је да се искристалише неколико приступа новим облицима рада полиције, односно рада полиције у заједници.²³ Шта више:

²² Дас Д.К. Може ли полиција сурађивати са људима? Поглед из Аустрије; Избор, Загреб, 1994.

²³ Seagrave J, Defining Community Policing, American Journal of Police, No. 2, 1996.

стратешки приступи новим облицима рада полиције у заједници имају, чак, посебне називе, али и сет специфичних теоријских поставки.²⁴

Као илустрацију става да полицијски рад почива на бављењу егзистенцијалним проблемима грађана, што у многоне превазилази њену одлику репресије и потенцира социјално-етички квалитет, на овом месту наводимо десет темељних чињеница на којима се заснива рад полиције у заједници²⁵:

1. Полиција у заједници је организациона стратегија која полицији и грађанима дозвољава сарадњу на нове начине у решавању проблема криминалитета, страха од криминалитета и друштвених и физичких поремећаја на нивоу локалне заједнице. Овај принцип почива на веровању да грађани који поштују законе заслужују да буду укључени у деловање полиције, односно они могу да буду корисни сарадници полицијским службеницима, да им пруже врло снажну подршку. Полиција у заједници темељи се на веровању да решавање актуелних друштвених проблема захтева ослобађање грађана и полиције од традиционалних граница које су им онемогућавале истраживање нових, креативних начина супротстављања друштвеним проблемима.

2. Полиција у заједници као организациона стратегија захтева да свако у полицији, а односи се и на овлашћене и на неовлашћене особе, пронађе свој начин примене ове филозофије у пракси, у склопу дневних радних обавеза. Реч је о једном суптилном помаку у приступу професионалном деловању, јер се од полицијских службеника више не тражи поступање по налогу и заповести већ се подстиче самокреирање свог професионалног поступања на најбољи могући начин. Оваква независност и самоиницијативност у професионалном деловању подразумева и веће поштовање према професионалцима, како унутар полицијске организације, тако и у јавности.

3. Како би у потпуности могла да усвоји модел полиције у заједници, полицијска организација мора у службу да уведе нови тип полицијског

²⁴ Симоновић Б, Рад полиције у заједници МУП Републике Српске, Управа за полицијско образовање, Висока школа унутрашњих послова Бања Лука, Графомарк, Лакташи

²⁵ Trojanowicz R, Bucqueroux B, Community Policing, How to Get Started, Cincinnati, Ohio, USA, 1998.

службеника (ми смо га назвали контакт-полицајац), који ће да буде веза између полиције и грађана. Тај би полицијски службеник морао да буде ослобођен одласка на интервенције, обављао би посао пешице, а службено возило би возио само приликом одласка на одређено место.

4. Суштина деловања контакт-полицајца је одржавање свакодневних и непосредних контаката са грађанима који поштују законе на додељеном му подручју, како би, у сарадњи са њима, могао да истражи нове начине сузбијања криминала и развије могућности нових решења њихових брига и проблема везаних за криминал, страх од криминала, од различитих врста нереда и од поремећаја у њиховом комшилуку. С обзиром на чињеницу да је крајња сврха подизање квалитета живљења на нивоу локалне заједнице, контакт полицајац има задатак не само успостављање веза између грађана и полиције, већ и између грађана и других друштвених институција, као и између различитих група грађана.

5. Полиција у заједници заправо је нова врста односа између полиције и грађана којима та полиција служи. Требало би да се она темељи на међусобном поверењу. Полиција се занима за тешкоће грађана и ангажује се на њиховом решавању како би код грађана побудила занимање, мотивацију и подршку за свој нови концепт деловања. Полиција у заједници шири одговорност полиције, али и иницира одговорност грађана за квалитет њиховог живота и даје им могућност да раде на његовом унапређењу. Ангажовање полиције на решавању различитих, не нужно криминалних проблема, може да изгледа као губљење времена. Но, коначна добит је управо супротна: полиција ће да анимира грађане и остале друштвене службе и институције за заједничко решавање различитих проблема чиме ће се полицији ослободити драгоцено време за бављење сложенијим криминалним случајевима.

6. Полиција у заједници додаје витални заштитни елеменат традиционалној реактивној улози полиције. Као једина служба друштвеног надзора која делује 24 сата дневно полиција мора да има могућност брзог реаговања на различите изгреде и кризне догађаје. Али, полиција у заједници шири полицијску улогу чиме полицији омогућава већи утицај на промене како би живот у локалној заједници био сигурнији већ данас и перспективнији сутра.

7. Полиција у заједници наглашава важност проналажења нових начина заштите живота посебно осетљивих друштвених група као што су деца, малолетници, лица старијег животног доба, припадници мањина, сиромашнији грађани..., што подразумева ширење традиционалне полицијске улоге у друштву. Управо то ширење омогућава нове досеге на нивоу превенције криминалитета. Наиме, ради се о групама које су често изложене криминалним делатностима, односно из редова осетљивих друштвених група бирају се често жртве казnenих дела и то управо зато што су припадници тих осетљивих група.

8. Полиција у заједници истовремено инсистира на употреби нових технологија, али и на веровању да ништа није тако драгоцено као човек и његово деловање.

9. Полиција у заједници мора да усвоји потпуно интегрисани приступ који укључује свакога ко ради у полицији, а не само контакт полицајца. У том смислу посебно треба да се пази да не дође до јаза између контакт полицајца и остатка полицијске организације. Штавише, контакт полицајци треба да буду веза између грађана и полиције. Да би све ово било могуће потребне су значајне претпоставке унутар полицијске организације међу којима се на првом месту истиче добра комуникација и систем пружања повратних обавештења.

10. Полиција у заједници је децентрализована и персонализована полицијска служба. Она разуме чињеницу да полицајац не може споља да намеће ред у друштву већ нужно треба да се инфилтрира у заједницу како би она могла да препознаје и решава своје проблеме.

Изнети концепт потенцира идентификацију, одређивање приоритета и решавање актуелних проблема као што су криминал, дроге, страх од криминала, социјални и физички облици нереда, све врсте пропадања суседства, са циљем побољшања свеукупног квалитета живота у региону. На сличним позицијама стоје Стипак (Stipak) и Џорџ Раш (George Rush)²⁶. Они полицију у заједници виде као стратегију менаџмента која промовише заједничку одговорност грађана и полиције за безбедност заједнице, путем

²⁶ Stipak B: Attitudes and Belief Systems Concerning Urban Services, Public Opinion Quarterly, Vol. 41 (Spring 1977), Dictionary of Criminal Justice, by George E. Rush. 2000, 5th edition

радног партнерства и интерперсоналних контаката, односно као удруживање грађана и полиције у борби против криминала.²⁷ Амерички теоретичари истицали су и да нови концепт рада полиције у заједници подразумева реформу доношења одлука у самој полицији, али и креирање нове културе у оквиру полицијских одељења. Они сматрају да полицију у заједници не чини пакет специфичних тактичких планова, већ организациона стратегија која редефинише циљеве деловања полиције.²⁸ По њима, то је пре процес који тече него резултат. Није ни модел или дефинисани пројекат, већ нова филозофија рада полиције.

Један од оснивача концепта полиције у заједници, Херман Голдштајн (Herman Goldstein), наводи више интегрисаних стратегија које обезбеђују квалитетан рад полиције. То су елементарни програми који имају за циљ редукацију страха од криминала код грађана, одвраћање криминала и криминалаца, повећање присуства полиције у заједници, неговање и унапређење релација полиције са заједницом. С тим у вези је превенција криминала, односно поучавање грађана како да не постану жртве, да уоче сумњива понашања и извести о сумњивим околностима које указују на могући криминал.²⁹

Неки аутори покушавају да дефинишу концепт полиције у заједници као реалну акцију.³⁰ При томе они наглашавају четири кључна елемента који треба да дају нову димензију раду полиције. То су консултовање, адаптирање, мобилизација и проблемски оријентисан приступ. *Проблемски оријентисани приступ* заправо значи да полиција удружена са заједницом настоји да уочи и реши егзистенцијалне проблеме, односно проблеме који доприносе настанку криминалитета и осталих проблема који угрожавају заједницу и доприносе несигурности грађана.³¹

Када се ради о *консултовању* оно има два основна аспекта. То су формирање заједничких тела полиције и грађана у одређеној локалној

²⁷ Palmiotto M, Community Policing, A Policing Strategy for the 21 Century, Maryland, 2000.

²⁸ Skogan W, Community Policing in Chicago, Waveland Press, USA, 2000.

²⁹ Goldstein H, Toward Community-oriented Policing, Potencial Basis Requirement and Threshold Questions, USA, 2000.

³⁰ Симоновић Б, Рад полиције у заједници, Министарство унутрашњих послова Републике Српске, Бања Лука, 2006.

³¹ Bayley D, Police for the Future, Oxford University Press, New York, 1994.

заједници у оквиру којих се утврђују безбедносне стратегије и доносе одлуке везане за безбедност, односно: одржавање редовних састанака полиције са грађанима како би полиција што боље сагледала безбедоносне проблеме и договарала се о начинима како да их реши заједно са грађанима.

Адаптирање обухвата прилагођавање полиције специфичностима одређене локалне заједнице, а *мобилизација* подразумева да полиција мобилише грађане и институције у некој локалној заједници у циљу подизања превенције криминалитета на далеко виши ниво него што је то било у оквиру традиционалног модела рада полиције.

Ако се фокусирају одлике полицијског рада у заједници, није тешко схватити да се ова специфична професионална делатност непосредно – практично бави егзистенцијалним проблемима човека у заједници.³² Зато полиција мора да развије стратегије помоћу којих ће имплементирати сопствену етичку основу кроз конкретну полицијску праксу. Та стратегија се разликује од традиционалног модела који не обраћа пажњу на друштвени контекст у коме се одвија. У том смислу полицијске активности морају да подразумевају проширење функције полиције у друштву и њену усредсређеност на друштвену заједницу.

Основна претензија је да деловање полиције не буде само себи сврха, већ сервис грађана за решавање егзистенцијалних проблема. Тако полицајци на терену неће да поступају само на основу радних налога и неће бити оптерећени бројем одређених мера и радњи које треба да предузму, већ ће се усмерити на откривање проблема на подручју свог деловања и на успостављање сарадње са грађанима како би се ти проблеми успешно решили. На тај начин ће се укинути неке бесмислене праксе, јер није сврха показивање грађанима како полиција нешто ради,

³² Шире одређивање полицијског рада, промене на листи приоритета у раду полиције, посвећивање веће пажње нарушавању јавног реда и мира, очување и унапређење квалитета живота грађана, доношење одлука које се тичу безбедности, усмерење полиције на постигнуте резултате а не на предузете акције, фокусирање на превенцију и решавање проблема, реструктурирање и реорганизовање полиције, устаљивање полиције у суседству промене у систему награђивања, заједничко доношење неопходних безбедоносних одлука грађана и полиције. Јер, њен задатак је очување јавне безбедности, заштита живота и личне и имовинске сигурности грађана. Полицији се поверава чување јавног реда и поретка, а она штити и основна права и слободе грађана, као и друге уставом заштићене вредности. (Rosenbaum, Lurigio, Davis, The prevention of Crime, Los Angeles, 2000.)

већ уочавање и решавање проблема. Тиме се доприноси превенцији криминалитета, а у контексту теме овог рада, нарочито превенцији малолетничке делинквенције, односно подизању квалитета живота у одређеној заједници. Модел полиција у заједници је заправо повратак полиције међу људе и свакодневни друштвени живот, односно фокусирање на егзистенцијалне проблеме заједнице. Не би било на одмет истаћи чињеницу да полиција није једина задужена за сузбијање криминалитета и побољшање живота у некој заједници. То је био случај током примене традиционалног модела рада полиције и тадашњег схватања полицијске организације. Полиција у заједници приступа великом проблему криминалитета у свету тако што га дели на мање делове, а полицијски службеници постају задужени за мање заједнице и пројекте. Само тако је могуће да се лакше уоче проблематична места и особе (у склопу ове концепције – полиција ради заједно са грађанима, а не против њих).

Ако се избегну све замке које су дуго кочиле праве реформе полицијске организације, не само код нас него и у свету, а фокус интересовања полицијског рада постану егзистенцијални проблеми заједнице, полиција ће показати већи учинак.

2.2. Међуљудски односи – основа полицијске делатности

Бављење моралним феноменима са којима се суочава полиција од свог настанка, с обзиром да они представљају само језгро њеног професионалног деловања у раду са људима, још увек није дало систематски уређену и епистемолошки постављену полицијску етику у облику теоријски засноване научне дисциплине.³³ Прецизније речено, у оптицају су међусобно неусаглашене концепције предмета етике полицијског рада, који укључује међуљудске односе – основе полицијских активности, на чијем уједначавању се нарочито последњих тридесетак

³³ Још од XVIII века историографи су сачували трагове извесних етичких елемената полиције. Тако је у полицији Велике Британије још од 1829. било у употреби упутство слично етичком кодексу, насловљено као "Поука за престоничку полицију" ("*Instruction to Metropolitan Police*"), где је било етичких поука на којима је инсистирао британски министар унутрашњих послова Роберт Пил. Доношење овог етичког норматива се сматра једном од кључних прекретница у процесу стварања полицијске организације модерног типа.

година у свету и Европи интезивно ради, што је својствено и нашој полицијској науци. У систему редовног образовања полицијских кадрова код нас, Полицијска академија је установила у облику засебне дисциплине (као део наставног плана) полицијску етику 1992. године, када је ова институција и основана. Пошто је предвиђено да се етика изучава у VIII семестру на четвртој години студија, етика је отпочела да се слуша 1997. године, при чему, од 2001. године претходи пракса интензивнијег поучавања активних припадника полицијске службе.

Упркос чињеници да полицијска етика као идентични, а различито термилошки означен садржај (нпр. „Етика полицијске професије“, „Морално владање полиције“, „Морал полиције“), све више добија статус неопходног предмета у образовању полицијског кадра (како оног који се тренутно образује, тако и већ запосленог). Још увек глобално посматрајући, она заостаје на нивоу кодификованих норми којима се регулише однос полиције према људима са којима долази у контакт. Уместо филозофски утемељене теорије морала доминирају разнородне етичке кодификације, садржински обавезујуће у смислу вредности, начела, ставова, норми, које су најчешће у форми свечаних изјава, свечаних обећања, завета, декларација, заклетви, док реткост нису ни такви деонтолошко-етички документи за које би се могло рећи да, без обзира на њихову форму, представљају само виртуелне полицијско-етичке кодексе, тј. кодексе који су тек у пројекцији или скици.³⁴ Појављивање етичких кодекса полиције под утицајем међународних докумената наднационалног значаја, средином друге половине прошлог века, може се симболично сматрати крајем процеса генезе савременог полицијског морала у конкретном друштву.³⁵

С обзиром да у кодексима влада често категоријална конфузија, јер није теоријски развијен етички појмовно-категоријални апарат, нити наука етика полиције,³⁶ у епистемолошком смислу, као сушта супротност њима, филозофски заснована полицијска етика са позиција

³⁴ Осим термина кодекс ови документи су означавањем и терминима попут: правила, стандарди, максиме, канони, упутства, препоруке.

³⁵ Kleinig, *The ethics of policing*, Cambridge University Press, New York 1966.

³⁶ Delattre E, *Character and Cops (ethics in Policing)*, The AEI Press, Washington, D.C, 1996. page 33

мултидисциплинарности би морала да се бави *суштином, структуром, функцијама, условљеностима, карактеристикама, релацијама и другим обележјима и манифестацијама феномена полицијског морала*. Њене теоријско-методолошке антиципације произилазе из сазнајних искустава филозофске етике, опште социологије, социјалне психологије, социологије морала, опште психологије, педагогије, андрагогије, опште и социјалне антропологије, социологије полиције, правних, криминалистичких и полициолошких наука, као и појединих примењених етика хуманистичких професија.

Таква практичка филозофија полицијског морала усмерена је на различите протагонисте који се могу идентификовати као поједини припадници полицијске установе, полицијске радне организације (организационе јединице полицијског рада), полицијски колективи и полицијска професија у целости.

С тим у складу, полицијска етика у средиште свог бављења би морала, на шта у овом раду и пледирамо, да стави суштину моралног феномена уопште, па и овог, везаног за малолетничко преступништво као посебног облика друштвеног сазнања, кроз давање одговора на следећа питања: *у чему се састоји морална појава уопште, па и она у опсегу рада полиције, шта је њена садржина у смислу специфичне моралне структуре, тј. моралне свести, моралног чина и савести?* У овом контексту суштина моралности и специфичности садржаја и аката савести јесте разликовање добра и зла. *Суд којим се раздваја добро од зла и акт савести којим се осећа одвратност према злу и бори противу зла, а којим се добро цени, чини и остварује, јесте оно што карактерише моралне чињенице као предмет етике као науке*, свакако и оне из полицијског дискурса сагледане о којима ће нешто касније бити више речи. Практично то се огледа у пожељном профилу полицајца којег карактеришу следеће одлике:

- Приступачност
- Способност посредовања
- Културолошка различитост
- Креативност
- Независност

- Критичко размишљање
- Подстицајност
- Способност аналитичког приступа
- Вештине организовања
- Доношење одлука
- Решавање проблема
- Тимски рад

Пошто се полицајци сусрећу са различитим људима, односно са различитим друштвеним групама, треба да се постигне то да данашњи контакт-полицајац прво добро разуме самог себе како би разумео друге, а нарочито како би показао саосећање са оним појединцима или групама људи који имају другачије вредности и циљеве од већине становништва у једној заједници. Уз разборитост, зрелост и образовање стога су неопходни:

- Интегритет
- Иницијатива
- Мотивација
- Опхођење с људима
- Руковођење
- Социјалне и интерперсоналне вештине³⁷

Већина поборника савремених полицијских метода истиче и да, уз прилагодљивост, полицајац XXI века мора, ради успостављања што бољих односа, да поседује:

- Склоност иновацијама
- Склоност консултацијама
- Способност комуницирања
- Менторство

Такав концепт захтева и ширење информација, вештине правилног постављања циљева, поделу контроле, односно флексибилност, поштење, поверљивост. А да би све ово добило смисао, у рад полиције у заједници неопходно је, као што је већ наглашено, увести промене у организациону структуру полиције и културу самих полицијских службеника.

³⁷ Polizei und Menschenrechte, Projekt, Berlin Polizeiverwaltung, 2001.

Добро је примећено да је кључ деловања полиције у заједници заправо оживљавање старе идеје о томе да су сви они који бораве на неком подручју одговорни за квалитет живота, тј. да само они могу да га побољшају. То је, пре свега, могуће једино ако људи комуницирају између себе, уважавају се и узајамно остварују заједничке, али и различите циљеве. Да би полиција у заједници заживела онако како је друштву потребно, кроз наведено ће се онемогућити да то остане само полицијски пројекат, или, пак, нечија политичка иницијатива, чији је нужан услов развој и унапређење морала међуљудских односа полиције и грађанства.³⁸

Зарад тога полиција мора да испуни одређене захтеве у етичком односу према људима са којима непосредно долази у контакт:

1. Полиција мора да разуме своје „клијенте“, односно грађане којима служи
2. Полиција треба да разуме не само локални, већ и регионални контекст у којем функционише
3. Полиција мора да постави јасне и постојане циљеве
4. Полиција треба да тежи испуњавању циљева
5. Полиција мора да одговара извршном телу
6. Полиција треба да додељује јасна овлашћења, мотивише и обучава људе
7. Полиција треба ефикасно да комуницира и објављује информације о раду
8. Полиција мора да прати резултате, брзо се прилагођава и покреће промене

Могуће тешкоће у мобилизацији подршке пројекту полиције, и бољим међуљудским односима који су основа полицијских активности, у заједници су ипак незаобилазне.

То су, пре свега:

1. Недостатак политичке подршке, када су и грађани и сама полиција често немоћни
2. Нестабилност полицијског руководства због честих кадровских промена

³⁸ Thiessen K. E., Полицијска психологија, Избор, Загреб, 1981.

3. Лош распоред активности у времену
4. Недостатак одговарајућих стручњака из материјалних ресурса
5. Недостатак маркетинга и медијског представљања пројекта полиција у заједници
6. Бирократска ограничења

Све ове слабости у циљу мобилизације подршке пројекту полиција у заједници могу да се превазиђу уз помоћ интернационализације нове полицијске етичке културе у новом систему полицијског образовања и обуке, где би се посебан акценат ставио и на морални однос полиције у раду са малолетним преступницима. Уз то, веома важно је, када је РС у питању, да наша полиција настави да се отвара, не само на домаћем плану, него и интензивирањем процеса европских интеграција и адекватном расподелом неопходних средстава у ове сврхе. Уколико се то не догоди може се слободно извести закључак да се са реформом полиције стало на пола пута и да су полицијској организацији још увек иманентне бројне недоречености.

2.3. Полицијска служба између репресије и хуманости и савремена тенденција полицијског рада

Колевком модерне полиције, са мање репресије и више хуманости, сматра се Француска. Но, до чувене револуције која се у њој одиграла протекло је „много воде“. Стартовало се, наиме, од употребе физичке силе у оквиру индивидуалних акција, да би се прешло на органе власти који су преузели улогу друштвене регулације. Наравно, тада су утврђена и бројна начела рада. Закон је морао строго да се поштује. Забрањено је прекорачење овлашћења, а уједно се од припадника ондашње полиције захтевала велика одговорност, објективност, усклађеност, услужност и, оно што се и данас тражи у неким земљама, ослањање на грађане.

Природа полицијског рада у суштини је противречна. Са једне стране, полиција од самог настанка мора у одређеним ситуацијама да спроводи мере принуде и репресије³⁹. С друге стране, такође од свог настанка до данас, осим репресије полиција се бави и егзистенцијалним питањима

³⁹ Милосављевић Б., Наука о полицији, Полицијска академија, Београд, 1997.

људи у заједници. Различити интереси и склоности могу човека наводити на дела према ситуацији на дужности. Ови интереси се налазе у захтеву службе, у професионалности и дисциплини. Могу бити и у жељи припадника полиције да ревносно испуњава све захтеве у хтењу за испуњењем за очекиване похвале, напредовања у служби у амбиције. Ревност у служби може бити мотивисана страхом од критике или казне за лоше поступање. Такви су интереси сами по себи легитимни и прихватљиви. Међутим, оно што им даје моралну вредност, поред професионалне, садржи се у унутрашњој настројености припадника полиције да у служби налоге извршава на морално прихватљив начин. Унутрашња настројеност обухвата потпуну свест о важности полицијске службе у заштити слобода, права и сигурности грађанства. Обухвата и култивисану вољу да у свакој конкретној ситуацији поступа с том свешћу, то јест са унутрашњим моралним уверењем. Полицијски службеник, дакле, у моралној радњи подразумева легалну радњу али обрнуто не мора да важи. Легална радња не мора садржати моралну настројеност. Такав однос легалне и моралне радње долази од разлике у начину обавезности ако је та обавезност спољашња, тј. јуридикска, а то значи да се припаднику полиције поставља као закон захтев службе или наређење старешине. Онда је она легална и обавезујућа. Ако је обавезност унутрашња, ако је припадник полиције схвата као моралну дужност и норму која почива и на његовим моралним уверењима, онда је она морална обавезност у службеном раду.

Радња припадника полиције не може почивати само на моралној обавезности него најпре на легалној обавезности. Тек њихова сједињеност даје пуноћу поступака које је уједно легално и морално. Јединство и разлике правне и моралне регулације понашање човека уопште, а онда и припадника полиције, показује се у карактеру дужности које су наведене у етичком кодексу. На пример, труд припадника полиције да на мисаон и креативан начин примени пропис на конкретну ситуацију настојећи да не повреди достојанство умешаних лица, уједно представља легални и морални поступак.

Полиција у заједници, етика у полицији, чему и ми данас тежимо у Републици Србији, заживела је прво у земљама развијених и стабилних

демократија. Заправо, полиција у заједници је постала облик полицијске службе која је хумано усмерена на грађане као кориснике услуга, усредсређене на решавање проблема на нивоу локалне заједнице, а са циљем побољшања учинка и поузданости⁴⁰. Притом се репресија полако али сигурно потискује, а хуманост у раду полиције све више долази до изражаја.

Међутим, полиција није увек поседовала овај такозвани хуманитарни карактер, а репресија је још увек на делу. Стога се може донети закључак да је реформа полицијских снага (као и целокупног друштва) и њихов развој ка телима који служе грађанима у друштву, па и малолетним преступницима, један од значајних показатеља започетог процеса демократизације у Републици Србији. Реформа полиције значајно доприноси политичкој и социјалној стабилизацији, а што води ка укупном побољшању безбедносне ситуације у нашој држави.

Крајње неопходан рад полиције у заједници је свакако одличан механизам којим ће се градити поверење између заједница, а којим она лакше може да се бори против насиља, криминала... између осталог и малолетничке делинквенције. Крајњи циљ је спречавање криминала како се не би користила репресија онда када је то прекасно. Вероватно најтежи задатак који је стајао и који још увек стоји пред нама, а када је реформа полиције у питању, свакако је да се промени начин размишљања самих полицајаца и рада полиције. До сада су видљиви неки резултати, али целокупна примена методе рада полиције у заједници јесте процес. И то не само код нас. Но, уз доградњу и усавршавање закона, других прописа, уз непрестану обуку полиције и правовремену информисаност грађана о њеном делању (подразумева се значајније ангажовање медија⁴¹) бољи резултати неће никако изостати. Амерички теоретичари уједно сматрају да

⁴⁰ Поједини теоретичари (Брнетић Д., Полиција на Британском оточју, Загреб, 1997) пак, не сматрају да је социјална комплексност утицала на стварање првобитне полиције и потребу регулисања друштвених односа према важећим правилима понашања. Економско раслојавање и стварање владајуће класе они виде као корен стварања полиције. Јер, њихове интересе требало је да заштити неки принудан инструмент власти, а то је била ондашња полиција. Без обзира на презентоване разлике може се закључити да је основна полицијска функција у друштву била одржавање унутрашњег реда и поретка власти.

⁴¹ Кешетовић Ж, Односи полиције с јавношћу, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 2000.

је социјална комплексност и потреба регулисања друштвених односа, а према важећим правилима понашања, утицала на појаву полиције.

Када су се конституисале извесне комплексне заједнице, како тврде амерички теоретичари, сви припадници такве заједнице били су задужени за обезбеђивање правила понашања. Са развојем самог друштва прво су само ратници реаговали на кршење забрана, а потом су формиране посебне индивидуалне и колективне структуре које су биле обавезне да чувају ред⁴².

Питање правног регулисања рада полиције у локалној заједници најчешће није посебно разматрано у доступној литератури (домаћој и светској). Све бројнији интернет сајтови такође не казују много о правном уређењу односа између полиције и других субјеката одређене локалне заједнице на развоју и имплементацији пројеката превенције криминалитета, нарочито малолетничке делинквенције, уз смањење репресије.

3. ПОЛИЦИЈСКИ ТРЕТМАН МАЛОЛЕТНИХ ПРЕСТУПНИКА – СПЕЦИФИЧНИ ОБЛИК МЕЂУЉУДСКЕ (НЕ)МОРАЛНОСТИ

3.1. Малолетничко преступништво – значајна сфера полицијских активности

Током читавог историјског развоја полицијског рада, бављење разним облицима малолетничког преступништва представља његов битан сегмент. Корени кривично-правног статуса малолетника иначе имају дуг век, али се обично Римско право узима као полазна тачка у разумевању готово свих, па и овог, несумљиво друштвеног проблема. Кроз даљи развој друштва показало се да малолетничко преступништво превазилази правне оквири. Тада су преступи младих и почели да се разликују од већ поменутог криминалитета. На нашим просторима, под појмом малолетничког преступништва, дуго се подразумевало да су то тежи облици асоцијалног, антисоцијалног, социопатолошког и криминалног понашања са изузетком убиства. То су крађа, плљачка, намерно

⁴² Милосављевић Б, Наука о полицији, Полицијска академија, Београд, 1997.

изазивање пожара и других штета, преступништва, девијантно понашање, хулиганство, разбојништво, друга кривична дела, крађа и возња аутомобила, мотора и слично.

У Србији се нужно намеће потреба анализе свеукупних узрока насиља и криминалитета, као једине шансе за њихово разумевање, а тиме и свођење на разумни минимум. У складу са тим, истраживања насилног и криминалног понашања на микро плану могу да допринесу бољем познавању проблема, повећању предвиђања конфликтног понашања малолетних делинквената, али и да подразумевају адекватан одговор на републичком и локалном нивоу, пре свега од стране полиције. То је сврха рада полиције против малолетничког преступништва као битне сфере полицијских активности.

Током низа година многи су покушавали да са психолошког аспекта објасне појам насиља, његову генезу и утицај на друштво у целини. Ипак, постојање бројних теорија није значајније допринело смањењу количине насиља, како на планетарном нивоу, тако и на овим просторима. Напротив, чињенице нас уверавају да га има све више и то у свим облицима.

Иако је, нарочито у новије време, евидентно да се медији у Србији утркују у навођењу алармантних података о обиму малолетничке делинквенције, најчешће без цитирања валидних извора, у периоду од 2000. до 2009. године овај вид преступништва у нашој земљи добија умереније, али и нешто другачије димензије од оних које су обележавале крај прошлог века.⁴³ Малолетничко преступништво по својој структури постаје све агресивније, а у последње време су приметни, до јуче незамисливи, и расистички и националистички елементи, иако оно представља значајну сферу полицијских активности.

Када говоримо о појму малолетничког преступништва треба истакнути да постоје бројна схватања. У употреби је много термина којима се означава ова појава, или, пак, поједини њени облици. Од тога зависи и сама полицијска активност коју одређују и прописују закони. У Републици Србији данас су то, пре свега, „Кодекс полицијске етике“, „Закон о

⁴³ Милосављевић, М, Девијација и друштво, Београд, 2003.

малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично-правној заштити малолетних лица“ и „Упутство о поступању полицијских службеника према малолетним и млађим пунолетним лицима“.

Правна, криминолошка, социолошка, као и литература из области социјалног рада, доводи у непосредну везу са великим бројем синонима (разматрање појма малолетничког преступништва): васпитне занемарености и запуштености, малолетничке делинквенције, асоцијалног или антидруштвеног понашања младих, криминалитета малолетника и сл. Одатле, за свестраније разумевање овог социјалног проблема није на одмет довести га у везу са појмом васпитне занемарености који произилази из педагогије и подразумева да су неки појединци (родитељи, васпитачи, групе, породица) или институције (образовне, васпитне), пропустили да се баве васпитањем или социјализацијом малолетника. Девијантно понашање је самоиндикатор пропуста у васпитању младих. У том смислу треба схватити и појам асоцијалног понашања, које се сматра блажим видом девијантности малолетника и обично се састоји у кршењу моралних или општеприхваћених норми друштвеног понашања. То наводи поједине ауторе да о асоцијалном понашању говоре као о предделинквентном понашању које је на путу да прерасте у делинквентно, док се као делинквентна одређују она понашања која су инкриминисана позитивним нормама материјалног кривичног права. У том терминолошком скалирању, које вештачки дели појаву малолетничког преступништва по принципу моралисања, под антисоцијалним понашањем малолетнијка обично се сматрају тежи облици девијантног понашања који се састоје у кршењу правно санкционисаних норми. Екстремни облик понашања малолетника терминолошки обележен у криминологији као криминалитет малолетника, односи се на укупност свих кривичних дела које на одређеној територији и у неком времену почине малолетници и за које се изрекну правосудне санкције. Малолетничко преступништво дефинишемо као део укупног криминала и друштвених девијација, његове специфичне етиологије и квалитативне садржаје, последичне институционалне и остале особености које омогућују да се издвоји из општег криминала и да се посматра као социјални проблем. Појам малолетничког преступништва подразумева најразличитије облике девијантног понашања малолетника

који крше било који аспект друштвених норми (моралних, прекршајних, кривичних), што у ствари представља вид ометености у социјалном развоју и задовољавању социјалних, егзистенцијалних потреба деце и омладине. Најзначајнији сегменти и карактеристични облици малолетничког преступништва су: имовински криминалитет, организовани криминал, девијације повлачења, девијација самоуништења, агресивна понашања и саобраћајни прекршаји.

У почетку се малолетничка делинквенција није разликовала од криминалитета. Данас се истиче разлика између делинквенције и криминалитета. Појам *делинквенција* (итал. *delinque* – погрешити, чинити казнена дела) обухвата теже облике асоцијалног, антисоцијалног, социопатолошког и криминалног понашања с изузетком убиства, као што су крађа, пљачка, намерно изазивање штета, пожара, преступништва, девијатно понашање, хулиганство, разбојништво, вршење казних дела, крађа и вожња аутомобила и мотора итд.⁴⁴ Делинквенција није медицинска дијагноза, то је социјална болест, јер се делинквентима сматрају особе које не живе у складу са моралним и физичким нормама друштва и које су због тога повремено или трајно у конфликтима са законима⁴⁵.

Постоји уже и шире схватање малолетничке делинквенције. Екстензивније схватање малолетничке делинквенције подразумева све облике девијације које се јављају у понашању младих, једну такорећи неусклађеност у најширем смислу речи. Овај појам укључује антисоцијално до асоцијалног понашања или од разних предделинквентних девијатних облика до оних понашања инкримисаних позитивним нормама. Уже схватање је другачије и ослања се на постојеће нормативне системе односно на она понашања која су инкримисана у важећим кривичним кодексима, која представљају кривично дело. Као и у случају када их изврше одрасла лица.

Делинквенција је у општем смислу укупност људских понашања којима се угрожавају основне друштвене норме и вредности. У ужем и најчешће коришћеном смислу, под делинквенцијом се подразумевају

⁴⁴ Педагошка енциклопедија 1, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1989.

⁴⁵ Хајдуковић, Ч, Преступничко понашање младих, Београд, 1975.

различити облици девијантног и некомформистичког понашања деце и малолетника којима се крше неке од друштвених моралних, прекршајних и кривичних норми. Најчешћи облици малолетничке делинквенције су асоцијална понашања, различити облици прекршаја, имовински деликти и деликти против живота и тела. Против ових понашања постоје специфични институционализовани превентивно-заштитни, породично-правни и процесно-кривични видови друштвеног реаговања који се разликују од друштвеног реаговања на преступничка понашања одраслих.

Делинквент је у ширем смислу особа која испољава антисоцијална понашања којима крши моралне, прекршајне и кривично правне норме. У психолошком смислу, некада значи делинквентну личност која има одређена и специфична психо-социјална својства (нпр. психопатија, агресивност, емоционална незрелост, снижена интелигенција итд.) која узрокују девијантна понашања. У кривично-правном смислу – особа која је извршила кривичних дела. Појам се најчешће везује за малолетнике који врше прекршаје и кривична дела.

Малолетничка делинквенција је преступничко понашање специфично за популацију малолетника. У ужем, строго правном смислу, сви видови понашања младих, старијих од 14, а млађих од 21 годину који, према закону, спадају у кривична дела. Сви облици делинквентног понашања младих могу се сврстати у четири категорије: радње деструктивно уперене против интегритета других личности, радње деструктивно уперене против власништва и материјалних добара других, радње повлачења и радње самоуништења. Постоји и подела која у облике делинквенције укључује преступе кривично-правних норми, преступе прекршајних норми и преступе моралних норми. Малолетничко преступништво по својој структури постаје све агресивније, а у последње време су приметни, до јуче незамисливи, и расистички и националистички елементи.

Закон о полицији је донет 2005. године, а „Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично-правној заштити малолетних лица“ наредне, 2006. Веома је важно што је у самом Министарству унутрашњих послова овим поводом први пут успостављена посебна организациона јединица, а то је Одсек за превенцију и сузбијање малолетничке делинквенције. Овај одсек је до данас дефинисао и утврдио правне

оквиру, односно врло јасне процедуре поступања полиције према деци и малолетним лицима. При томе су слеђене смернице Уједињених нација и других релевантних организација које се баве правима детета.

Треба подсетити да и само површан поглед на улогу полиције у друштву открива специфичан значај етичког кодекса за полицију. У таквим заједницама у којима постоји владавина права, полиција предузима функције превенције, борбе против криминала, поштовање и очување закона и јавног реда, односно заштите основних права појединаца. Поред тога, полиција пружа јавности различите услуге друштвеног карактера које потпомажу њене друге активности. Наравно, јавност прихвата све то док је сигурна да полиција извршава задатке на етички прихватљив начин. С друге стране, ако је то тако, полиција има сва права да очекује да ће јавност имати поверења у извршавање њених одговорности, да ће да је подржава и сарађује у њеним активностима у борби против преступништва.

Свакако треба истаћи да правог разумевања малолетничког преступништва, посебно од стране полиције, нема без његове етиологије, односно без познавања антрополошке, биолошке, психопатолошке, социолошке, или психолошке теорије. Оне нам помажу да откријемо који су природни или социокултурни узроци појаве малолетничког преступништва, односно који су његови ендегени фактори.⁴⁶

Значајна сфера полицијске активности ће се боље схватити, а борба против ове појаве биће далеко успешнија, ако се у самом старту одреде:

1. опсег и структура („тамни број“ криминалитета и малолетничког преступништва, учешће малолетника у укупном криминалитету, врсте кривичних дела, рецидивизам) у датој средини
2. ако се утврди друштвена реакција (малолетничко правосуђе, ресторативна правда, старосна граница кривичне одговорности, алтернативни облик реакције на малолетничко преступништво, васпитне препоруке, кривичне санкције према малолетницима, малолетнички затвор, мере сигурности)

⁴⁶ Ендегени фактори – наследни фактори (прим. аут. МД)

3. обавезно и свакодневно коришћење свих међународно признатих инструмената у раду (Конвенција о правима детета, Стандардна минимална правила Уједињених нација за функционисање правосуђа за малолетнике–Пекиншка правила, смернице Уједињених нација за превенцију малолетничке делинквенције–Ријадске смернице, Правила Уједињених нација о заштити малолетника лишених слободе)

4. максимална подршка употреби полицијске етике

5. максимална подршка спровођењу превенције

6. максимална подршка што ефикаснијег социјалног рада (заштита малолетних преступника, прикупљање података о личности и социјалној средини малолетника, ресоцијализација малолетника на слободи, ресоцијализација малолетника у притвору, институционални и постинституционални третман...)⁴⁷

Све ово је неопходно усагласити јер је малолетничко преступништво противдруштвени облик понашања, опасна и сложена социјално-патолошка појава, врло деликатна не само гледано из полицијског, криминолошког, правног, економског и социолошког угла, већ и из угла педагогије, породице, медицине. Стога је важно да се повежу све ове области у борби против малолетничког преступништва јер без тога не може да се не донесе закључак да је друштво до сада често пропуштало да са својим институцијама, а уз пуно поштовање етике, реагује на сигнале које је дете или малолетник слао окружењу, а који су га одвели на пут преступништва.

Дакле, потребно је и од стране полиције рано уочавање склоности ка агресивном, насилничком и преступничком понашању и безусловна примена програма превенције уз пуно поштовање полицијског кодекса. Овакав програм се све успешније спроводи у неким градовима у Републици Србији, међу којима је и Крагујевац (о чему ће бити више речи), а који је преко Савета за безбедност (основан на сугестију ДИФИД-а и ОЕБС-а, МУП Републике Србије), односно радне групе за превенцију

⁴⁷ Центар за социјални рад града Крагујевца „Солидарност“ у 2007. години је имао 14.238 корисника, од чега 35% малолетних лица којима је била неопходна помоћ, било да су делинквенти или не

малолетничког преступништва, постигао завидне резултате.⁴⁸ Од коликог значаја је полицијска активност према малолетним преступницима, а чега друштво још није свесно у правој мери, говори и податак да је од 1997. до 2002. године евидентирано више од 8.000 младих до осамнаест година који су извршили више од 22.000 насилних и кривичних дела. Или: само у Београду данас се годишње евидентира 1.600 малолетних починилаца кривичних дела. У исто време полиција региструје све млађе преступнике.

Бројке свакако нису мале, а да би се појава преступништва код малолетника спречила, морају се препознавати проблеми одређених подложних малолетних лица, да се евидентирају њихова ретка или свакодневна неприхватљива понашања и да се, потом, на њих правилно реагује, а у складу са етичким принципима полицијског рада.

Узроци малолетничког преступништва су више него бројни. Они су и субјективни и објективни и утичу на развој личности, односно њено сазревање и обликовање, а које може малолетно лице да повуче у делинквенцију. Како је евидентно да постоје велике разлике између појединаца истог узраста, могло би да се каже да малолетничко преступништво одређују фактори који су везани за саму личност, као и фактори социјалне средине.⁴⁹

Дуго се сматрало да у такозване личне факторе спада нижи ниво интелигенције у односу на неделинквенте, што се исказује кроз лошији успех у образовању и личном оспособљавању, али последњих година реалност нас све више демантује. Малолетни починиоци прекршаја и кривичних дела не ретко потичу од родитеља интелектуалаца, а и сами су на адекватним, провереним тестирањима показивали завидне резултате. Дакле, на погрешан пут их је одвело нешто друго. На појаву малолетничког преступништва свакако има утицаја агресивност, егоцентричност, неспособност прихватања других личности...

Од фактора социјалне средине који могу да буду узрок настанка малолетничког преступништва су дефицијентна и деградирана породица малолетног лица, неуспех у васпитању и школском образовању,

⁴⁸ Фроку М, Малолетничка делинквенција – партнерски рад, Крагујевац, 2009.

⁴⁹ Јашовић Ж, Криминологија малолетничке делинквенције, Научна књига, Београд, 1991.

неадекватно коришћење слободног времена, негативни утицај вршњака са којима малолетник жели да се поистовети, материјално-економске прилике, културна заосталост и примитивизам.

Веома значајна за појаву малолетничког преступништва сигурно је васпитна запуштеност. У савременом друштву, па и у Републици Србији, млади су често лишени васпитне бриге, не само родитеља, већ и школе, односно деловања свесног, планског и, пре свега, сврсисходног утицаја на развој и формирање детета и малолетног лица. Јер, малолетници се од одраслих разликују у многостепену емоционалне и интелектуалне зрелости, као и свести о својим позитивним или негативним поступцима, те одговорности за такве поступке. Све то може да нас доведе до закључка да су малолетна лица мање одговорна од одраслих и у друштвеном и у моралном смислу, а овакав правац размишљања треба да усмери активности које полиција предузима према малолетним преступницима.

Експерти тврде и да је узрок малолетничког преступништва осећај бесперспективности, који је међу младима дуго био присутан и на овим просторима, а чији рецидиви су појачани ефектима најновије економске кризе која је показала своју глобалност у пуном смислу те речи. Сведоци смо да се губи поверење не само у породицу, већ и у школу и диплому, због чега се млади осећају запостављеним јер не знају каква их будућност очекује, а одрасли исто тако на ово веома значајно питање немају правог одговора. Агресивнија дела малолетних преступника подстакнута су последњих година и пређашњим ратним збивањима на простору некадашње Југославије: „заостало“ наоружање, пиштољи, бомбе, ножеви... постали су доступни свима.⁵⁰ Дакле, узроке малолетничког преступништва треба тражити у породици, у школи, глобално посматрано у друштву, а не би требало никако да буде изостављена ни сама држава нарушених вредности, али ни полиција чији су поступци према малолетницима понекад били неморални.

Узрок малолетничког преступништва често лежи и у сопственој криминогеној породици, или код ближих познаника са којима се

⁵⁰ Илић З, предавање на Дефектолошком факултету Универзитета у Београду о малолетничкој делинквенцији, Београд, 2002.

малолетници идентификују јер немају бољи узор у близини, односно, како то кажу стручњаци, следе криминогене особе

Узроке малолетничког преступништва, дакле, можемо да видимо кроз својеврсне макро и микро факторе. **Макро фактори** који узрокују појаву малолетничке делинквенције на територији Републике Србије су:

1. Рат и његове последице
2. Економски фактори—економске кризе
3. Политички фактори:
 - однос елите на власти према злочину
 - однос елите на власти према криминалу
 - политика државе везана за оружје
 - толеранција према другачијима унутар земље
 - толеранција према другачијима изван земље
4. Општи (насилни) културни модели
5. Медијске слике
6. Медијске поруке и садржаји
7. Друштвена покретљивост
 - урбанизација
 - миграције
8. Друштвена реакција
 - борба против криминала
 - морална паника
 - повећавање репресије
 - увећавање укупног криминала
 - кршење људских права
 - кршење права детета

Микро фактори су такође веома значајни за појаву малолетничког преступништва на територији Републике Србије. То су породичне прилике, породични односи и породично занемаривање.

Стабилна и мирна породица велики је ослонац малолетном детету, а нестабилна или разорена породица упућује малолетно лице на тражење подршке у супкултурним групама, што га у великој већини случајева одводи у воде делинквенције. У **микро факторе** спадају и:

1. Насиље над децом
2. Школске прилике: неуспех у учењу, насиље од стране школских другова, учење негативних модела понашања...
3. Материјални проблеми: сиромаштво, раскорак између потреба и могућности
4. Васпитно неповољне ситуације: препуштеност улици, делинквентно друштво у породици, делинквентно друштво у околини малолетника
5. Неорганизован вишак слободног времена⁵¹

У складу са изнетим подацима, истраживања насилног и криминалног понашања малолетника на микро плану могу да допринесу бољем познавању проблема који представља значајан део полицијских активности, али и повећању предвиђања конфликтног понашања малолетника, односно адекватном одговору на локалном и републичком нивоу.

3.2. Основне карактеристике малолетничког преступништва и њихов утицај на моралне поступке полицијских службеника

Није лако да се препозна почетак неприхватљивог понашања детета, да се на такво понашање реагује у старту и са правом мером. Проблем је у томе што родитељи, односно породица, ако уопште и примете нешто неприхватљиво у понашању детета, често то свODE на дечије несташлуке који ће с временом проћи, а друштво (и школа), опхрвано другим проблемима, „несташлуке“ губи из вида. То се, неретко, дешавало и самој полицији, а ако се на време не уочи одређено проблематично понашање, то ће усмерити малолетника ка лошем животу и преступништву. Све то, наравно, може да одведе малолетника каснијим криминалним радњама и да њима обележи читав његов живот.⁵² Дакле, најважније је да се

⁵¹ Стевановић М, Шкулић М, „Малолетни делинквенти у Србији“, Зборник радова Правног факултета у Нишу, Београд, 2002.

⁵² Илић З, предавање на Дефектолошком факултету Универзитета у Београду о малолетничкој делинквенцији, Београд, 2002.

правовремено препозна почетак неприхватљивог понашања малолетника, односно детета, као и да се одмах реагује на овакво понашање.⁵³

Данас су приоритети у раду полиције са малолетним преступницима утврђени у сарадњи са самим малолетницима, њиховим родитељима, невладиним сектором и другим државним органима. Министарство унутрашњих послова Републике Србије такође носи велики део одговорности у поступању према деци и малолетним лицима до 18 година старости и у том циљу и Полицијска управа Крагујевац предузима бројне активности⁵⁴. Министарство унутрашњих послова Републике Србије континуирано ради на изради статистичких података који обрађују нека почетна неприхватљива понашања кроз које дете, односно будући евентуални преступник пролази ка оном што ће се у крајњем испоставити као лоше не само за њега лично, већ и за породицу, пријатеље и друштво у целини. Почетни примери неприхватљивог понашања према МУП-у Републике Србије свакако представљају:

1. Изостајање са наставе
2. Вршњачко насиље
3. Неприхватљиво понашање према професорима
4. Неприхватљиво понашање уопште у зонама васпитно-образовних установа
5. Посећивање угоститељских локала
6. Посећивање кладионица (тренутно се у Београду измештају из околине васпитно-образовних установа одлуком Скупштине града)
7. Хулиганско и вандалско понашање: суделовање у навијачким нередима, уништавање имовине, писање графита
8. Конзумирање средстава која изазивају зависност: алкохолна пића, дуван, опојне дроге
9. Ноћни изласци малолетника до 16 година старости
10. Недозвољена и штетна дружења малолетних особа до 18 година старости са лицима склоним криминалитету, са лицима склоним

⁵³ УНИЦЕФ, Млади у сукобу са законом, Фонд за отворено друштво Србије, Београд, 2002.

⁵⁴ С обзиром да је аутор овог рада био запослен у МУП-у РС, ПУ града Крагујевца он се у тексту позива на расположиве податке који се односе на област града Крагујевца (прим. аут. М.Д.)

скитњи, са лицима која на разне начине покушавају да искористе малолетне особе и често у томе успевају

11. Скитња
12. Просјачење
13. Бежање малолетника од куће и породице
14. Бежање малолетника из васпитних установа

Свако од грађана, а посебно припадници МУП РС, свакодневно могу да се увере, нарочито у својој, познатој средини, да неприхватљива понашања малолетника нису ретка. Нека деца која врше преступништво обично се не разликују од других када је реч о њиховој срећи и тежњама за решавање брига и проблема.⁵⁵ Али, њихова искуства их често воде право у преступништво. То су небрига родитеља, слаба брига васпитача у школи, распад породице, насилничко понашање старијих, бахато понашање полицајаца... Многа деца и малолетници стога преузимају насилничко понашање као модел да дођу до неких ствари које повезују са личном срећом. Они на тај начин стичу и недостајуће пријатеље који имају слична или иста схватања и искуства, постају део одређене групе. Малолетници им се диве и често на неприхватљив начин проверавају колико су близу постизања статуса који већ имају малолетни делинквенти и одрасле криминогене особе. Реакција која стиже из такве околине јача им осећај да су део групе и вуче их у неприхватљива понашања.

Већина малишана, деце и малолетних лица које срећемо у комшилуку, на улици, у месту становања, у школама одају утисак да су то деца која се весело играју на игралиштима, возе бицикле, бацају лопту. Међутим, понекад је довољан само један догађај, неколико дана или недеља, па да до тада дете са прихватљивим понашањем крене тотално супротним смером. За неколико месеци оно заиста може да постане делинквент обележен санкцијама. Стога је највећи изазов полиције, али и целог друштва, да се код овакве деце развије некриминогено понашање. МУП је у сарадњи са социјалним радницима утврдио индикаторе склоности ка неприхватљивом и насилничком понашању:

1. Низак ниво самопоштовања малолетног лица

⁵⁵ Фроку М, седница Савета безбедности града Крагујевца, радна група за малолетничку делинквенцију, фебруар 2009.

2. Присутност осећаја депресије и одбачености
3. Потцењеност од стране родитеља
4. Грубо понашање према слабијима
5. Ако је малолетник вршио и врши акте насиља према животињама
6. Незаинтересованост за обавезе
7. Исмевана, угрожавана, нападана и кажњавана деца
8. Ако малолетник, по узору на родитеље или васпитаче, има предрасуде према другима на основу верског, етничког, расног принципа, као и према половима
9. Ако је малолетник фасциниран оружјем, а посебно ватреним оружјем
10. Ако воли да се игра са ватром
11. Ако је већ као дете подметао пожар
12. Ако малолетник не говори истину
13. Ако је малолетник био жртва насиља психичке, физичке или сексуалне природе
14. Ако износи претње о предузимању агресије и према себи и према другима

На све ове индикаторе треба првенствено да реагују родитељи малолетника, а потом и васпитно-образовне установе, односно заједница у целини, укључујући и припаднике МУП-а који ће се у контакту са малолетним лицима и малолетним прекршиоцима закона обавезно руководити полицијском етиком својственом полицајцима у заједници. Наравно, не само за Крагујевац, који има Савет за безбедност града и у оквиру њега радну групу за превенцију малолетничке делинквенције, веома је важно да заживи у правом смислу те речи и реализација Протокола о заштити деце и омладине. То би био још један значајан корак ка безбеднијој заједници којој сви треба да тежимо.

Упутство о поступању полицијских службеника према малолетним и млађим пунолетним лицима представља први подзаконски акт Министарства унутрашњих послова Републике Србије који регулише поступање полицијских службеника према наведеној популацији. Овај документ је израђен у циљу подршке имплементацији одредби „Закона о

малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично-правној заштити малолетних лица“, усмерених ка најбољем интересу детета. Упутство је резултат непосредне сарадње Министарства унутрашњих послова Републике Србије, Министарства рада, запошљавања и социјалне политике Републике Србије, београдске канцеларије УНИЦЕФ-а, Центра за права детета и Правосудног центра за обуку и стручно усавршавање у Београду, о чему ће касније бити више речи.

Програм реаговања на евентуалну појаву делинквенције, као и програм борбе против делинквенције у Крагујевцу, граду у којем је вршено истраживање на терену о поступцима полиције према малолетним преступницима, представља мулти и интердисциплинарно заснован план координисаних и интегрисаних активности, односно скуп радњи званичних економских, социјалних, едукативних и здравствених сервиса града, уз незаобилазну улогу полиције и правосудних органа, односно организација младих и невладиних организација.

Експерти у полицији који проучавају неприхватљива понашања малолетника која воде у делинквенцију утврдили су општеприхваћене категорије ризичности деце на основу њиховог понашања:

А) Врло висока ризичност: напуштање школе, неодговорно сексуално понашање, конзумирање алкохола и тешких дрога

Б) Висока ризичност: једно или два понашања наведена под А

В) Средња ризичност: понављање разреда, паузирање у школовању, експериментатори, повремено узимање лаких дрога. Већина средње ризичне деце манифестује само једно од наведених понашања

Г) Ниска ризичност: не манифестују делинквентно понашање, не конзумирају ни алкохол ни лаке дроге.

Наведени степени ризика подразумевају грађење отпорности. Таква отпорност може да се одреди као учинак интеракције чиниоца ризика са позитивним снагама, односно са чиниоцима заштите, у које спадају и полицајци, а који доприносе здравом прилагођавању детета.⁵⁶ Ипак, треба напоменути да се отпорна деца код следбеника оваквих размишљања често проглашавају за компетентне малолетнике, али не сме да се сметне

⁵⁶ Gamezy и Masten, Значајке отпорности, Загреб, 1991.

с ума да неповољне животне околности они исто тако преживљавају с тескобом и болом. Због тога је и оваквој деци неопходна подршка како њихово понашање не би постало неприхватљиво. Чиниоци отпорности су добри развојни исходи малолетника без обзира на високоризичне ситуације којима је изложен, задржавање компетентности у такозваним претећим ситуацијама и кризним догађајима у које, рецимо, спада и развод брака родитеља, односно успешан опоравак од траума, нарочито у случајевима злостављања сваке врсте.

Главне особине личности малолетног преступника су:

- Емоционална незрелост
- Социјална незрелост
- Егоцентричност
- Насилност
- Неспособност стварања присног односа унутар породице
- Неспособност стварања присног додира са окружењем

Како полицијски рад са малолетним преступницима мора да има социјално-етичке елементе, сваки полицајац приликом поступања према малолетном лицу у сукобу и/или контакту са законом треба да зна да се оно снажно одупире свакој контроли и сваком покушају мењања његовог неадекватног, неприхватљивог понашања. Бројни психолози и социолози, као и експерти који се баве проучавањем малолетничког преступништва, а који се све више ангажују и у оквиру МУП-а, слажу се у оценама да су особине преступника тврдоглавост, деструктивност, осветољубивост, импулсивност, насилност, суровост, окрутност, непријатељско расположење. Познати теоретичар А. М. Јохансон описује две категорије делинквената са наведеним особинама:

1. Појединачни – мање су опасни од групних, брже се откривају, ресоцијализују и рехабилитују
2. Друштвени – добро организоване групе малолетних делинквената, имају изграђен чврст састав са правилима понашања.

Да би што боље и брже препознали особине евентуалних и актуелних малолетних делинквената полицајци морају добро познавати развојна обележја адолесценције. Адолесценција је раздобље транзиције из детињства у доба одраслог човека. Започиње пубертетом, али завршетак

није јасно одређен јер не постоји јака телесна, психолошка или социјална промена која би одредила почетак одрасле доби.⁵⁷ Централни задатак адолесцентног доба је развој идентитета малолетног лица.⁵⁸ Задатак сваког детета које улази у доба адолесценције је да развије кохерентну слику личног идентитета, позитивно поштовање, социјалну одговорност и независност, односно да достигне ниво да буде у стању да доноси позитивне одлуке. Велики број малолетних лица у томе и успева, али неки малолетници о моралним дилемама размишљају на другачији начин: моралне судове доносе само на основу својих, а не општеприхваћених вредности и стандарда. При том никако не трпе ауторитете. Ови проблеми су универзални и догађају се у свим социјалним, етничким и расним групама.⁵⁹

Већ је напоменуто како је једна од битних особина малолетних делинквената агресивност. Познато је више теорија које тумаче појаву агресивности. Према Фројду то је нагон смрти, према Лоренцу ствар инстинкта, а Долард сматра да је агресија резултат фрустрација. Агресивност Бандура сврстава у својеврсно имитирање и учење, Шулц у нагон за истицањем, Урлих у бол, а Адлер у изолованост и дефетизам. Кунц сматра да се агресивност код малолетних делинквената јавља као искривљена потреба за нежношћу, а чувени Сартр као одузимање субјективности неком другом.

а) Насиље над децом и малолетничка делинквенција

Вишеструко одређивање фактора који утичу на појаву делинквенције код малолетних особа не може да прође без анализирања насиља над децом. Свако насиље, показује статистика, условљава дезорганизацију личности и веома лако и брзо може уродити преступништво.⁶⁰ Истраживања која су, рецимо, вршена у Крагујевцу од стране радне групе

⁵⁷ Студијски центар социјалног рада: Социјални рад и проблеми младих; Развојна обележја адолесценције, предавања, школска 2008/2009..

⁵⁸ Идентитет: доживљај властитог „ја“, појма којег појединац има о себи и континуираном постојању сопствене личности, а чије се основне, битне карактеристике не мењају у односу на време, место, или ситуацију.

⁵⁹ Ликар, Миха: Људска психа и друштво, Младинска књига, Љубљана, 1977.

⁶⁰ Константиновић Илић С, Петрушић Н, Жунић Н, Правом против насиља у породици, Зборник радова, Женски истраживачки центар за едукацију и комуникацију, Ниш, 2000.

за малолетничку делинквенцију при Савету за безбедност града Крагујевца у последње две године показују високу позитивну корелацију између насиља над децом и малолетничке делинквенције. Наиме, скоро 80% малолетних делинквената претходно су били жртве насиља, а и институције за малолетне делинквенте које се налазе на територији Републике Србије пуне су злостављане деце. Злостављање међу самим вршњацима је најбројније, а углавном се јавља у периоду од 13. до 16. године. Велику одговорност за овакву поразну статистику сноси и само друштво које не води довољно рачуна ни о васпитању, ни о заштити деце, односно малолетних лица. Грешка друштва је и што, без обзира на почетне кораке, још увек деци намеће модел неприхватљивог понашања кроз филмове, стрипове, све популарније видео игрице у којима се потенцира насиље. Ратне године и године санкција такође су учиниле своје. Многа деца су изгубила осећај да праве разлику између реалног и виртуелног, па опонашају чак и сцене најгорег насиља чијом дистрибуцијом (преко мобилних телефона, видео клипова) желе по сваку цену да изађу из анонимности. То је резултирало тиме да се чак једна трећина младих плаши неког из школе, односно да 65% деце доживи у школи неки облик насиља једном у три месеца.⁶¹ Готово невероватно звучи податак да је чак 23% малолетних лица доживело насиље од стране учитеља или наставника! Најчешћи облик насиља међу девојчицама основношколског узраста су психолошко и социолошко насиље, а међу дечама физичко насиље. И то све бруталније, тврде у Институту за психологију, сматрајући да насиље неким младима постаје избор.

Насилницима треба да се понуди знање о могућностима другачијег реаговања у ситуацијама насиља. Школе, па и сами родитељи деце над којима је извршено или се врши насиље, заташкавају овакве случајеве у страху од својеврсне стигматизације, што насилнике још више вуче у неприхватљиво понашање.

Деца и омладина са поремећајем у понашању, које води у делинквентске, а потом и криминалне воде, исто тако трпе и насиље одраслих. Програм „Школа без насиља“ је успео у Крагујевцу и у још неким

⁶¹ Вучковић С, саветница на УНИЦЕФ пројекту „Школа без насиља“, Демократски политички форум „Омладина и насиље“, Београд, фебруар 2009.

градовима у Републици Србији да дефинише едукације и мере заштите од насиља, али још увек не постоји квалитетна законска подлога да се онемогуће и осуде правом мером одрасле особе које врше насиље над децом.

Малолетна лица најчешће покушавају да избегну насиље, али не ретко се дешава и да узврате на њега. Уколико нису у стању да узвратним насиљем одврате одраслог насилника, малолетници, не ретко, врше насиље над слабијима и млађима од себе, што од њих ствара особе са неприхватљивим понашањем, односно преступнике.

Код нас се, срећом, не дешавају сви облици насиља који су до сада познати у свету. Међутим, оно што упозорава су подаци да је највише насилника који врше насиље над децом ван породице од 17 и 18 година, значи малолетника који су последњих година били изложени највећим могућим социјалним негативним ефектима, а који за неколико година могу постати професионални насилни криминалци.⁶² На жалост, реакције државе на насиље над децом често су још увек изоловане, ванвременске, нестручне, непрофесионалне или волонтерске. Ни полицајци нису изузетак. Овакве реакције подстичу малолетне жртве да и саме постану насилне.

6) Насиље у породици и малолетничка делинквенција

Према дефиницији „Закона о породици Републике Србије“ насиље у породици, односно директно или индиректно насиље над децом, је наношење или покушај наношења телесних повреда једног члана породице према другом члану породице, изазивање страха претњом убиства или наношењем телесних повреда члану породице или њему блиском лицу, присиљавање на сексуални однос, ограничавање слободе кретања, ограничавање слободе комуницирања са трећим лицима, вређање, дрско и злонамерно понашање⁶³.

Деца која су злостављана, макар једном, имају веома ниско самопоштовање. Зато малолетно злостављано лице у породици, где се

⁶² Радовановић Д, Наука у Србији утврдила феномене који производе насиље, Демократски политички форум „Насиље и омладина“, фебруар 2009.

⁶³ Породични закон, Службени гласник, 2005.

увек злоставља слабији, када приступи друштвеној заједници често примењује исти такав модел неприхватљивог понашања, а обично то буде насиље над децом која су слабија у друштву. Дакле, деца која су злостављачи и сама су била злостављана, а овакво понашање, склоно моралном посрнућу, врло брзо их одвлачи у дубље делинквентне, па потом и криминалне воде.⁶⁴

Статистика и у Крагујевцу потврђује да постоји велика веза између физичког насиља над мушком децом и њиховог каснијег насилничког понашања у самој породици и изван ње. Слична је веза и насиља над девојчицама и њиховог асоцијалног понашања. Први корак представља бежање од куће злостављаних малолетница, а затим и криминално понашање.⁶⁵

Евидентно је да су девојчице које су се отиснуле у делинквентне и криминалне воде најчешће злостављане и занемариване у породици и то већ у најранијем детињству. Злостављање и занемаривање иде од увреда до застрашивања, преко батина па и најгоре врсте насиља над дететом – сексуалног злостављања. Уз недостатак подршке и разумевања њима бива ускраћена и сигурност, постају неповерљиве и веома затворене, па су, пре свега, склоне бежању од куће и школе, али и проституцији и наркоманији већ од 11-те године, што је утврдила и полицијска управа града Крагујевца. У последње две године повећан је број женске популације у Центрима за смештај деце са изреченим васпитним мерама, што само говори о тежини овог великог проблема који често остаје непријављен и некажњен, нарочито када су женска деца у питању, односно о тежини насиља над децом у породици.

И недела деце над којима је вршено насиље су постала комплекснија. Раније су малолетна лица која су постала делинквенти била „специјализована“ углавном за провале и џепарење, а то су, у већини случајева, били појединачни прекршаји. У последње време приписују им се вишеструка кривична дела. Статистички подаци Центра за социјални рад града Крагујевца указују на тенденцију раста броја малолетника над којима

⁶⁴ Јовић М, Злостављана деца и последице злостављања, Завод за васпитање деце и омладине града Београда, март 2009.

⁶⁵ Lind M.Ch., Малољетништво и касније, Загреб, 1997.

је вршено насиље у породици са асоцијалним и делинквентним понашањем, са све тежим облицима преступа и крупнијим елементима насиља. У 2007. години евидентирано је 675 малолетника са поремећајима у друштвеном понашању, што је далеко више него у претходне две године. Од укупног броја малолетника 71 су девојчице, што је за 73% више него у 2006. години.

Основна обележја преступништва деце над којима је вршено насиље у породици су:

- Све израженија заступљеност кривично неодговорних малолетника до 14 година

- Све нижа старосна граница малолетних починилаца кривичних дела

- Константан раст броја старијих малолетника са 16-17 година који се први пут евидентирају као починиоци кривичних дела, што је последица још увек високе толеранције према насиљу над децом и још увек малог броја превентивних програма у нашој средини

- Све већи број девојчица са неприхватљивим понашањем

Самоповређивање деце која су трпела насиље у породици посебно је карактеристично за делинквенткиње.⁶⁶ Ране на видним местима треба видети као својеврсни апел за помоћ. Јер делинквенткиње желе да им се ожиљци виде и тиме указују да их нешто мучи. Не знају како да се реше насиља у породици, али о томе не желе да разговарају. Последњих година девојчице које су трпеле насиље у породици склоније су наркотицима него малолетници. Оне експериментишу, пробају све врсте дрога као одговор на злостављање. Али посебно поражавајуће је то што ни у Крагујевцу, ни у другим градовима на територији Републике Србије, не постоје поуздани подаци које су заправо размере породичног насиља. Због тога данас насиље у породици, без обзира на деловање полиције и на казнену политику, и даље представља потцењен, односно невидљив проблем. А утврђивање распрострањености насиља над децом у породици неопходно је ради доношења што квалитетнијег програма интервенција за заштиту.

⁶⁶ Лучић Љ, Кажњавање деце у породици, Министарство рада и социјалне политике Републике Србије, Округли сто о физичком кажњавању малолетника у породици, Београд, децембар 2008.

Стручњаци и полицијски службеници у Крагујевцу су ипак, анализирајући пријављене и примећене случајеве насиља над децом у породици, дошли до закључка да физичко насиље чини чак 70% насиља над дететом. То су, по правилу, најекстремнији облици насиља у породици, а крећу се од удараца, прелома руке, ноге, носа, избијања зуба...

Психо насиље је друго по учесталости насиље ове врсте, а треба рећи да деца која трпе физичко насиље у породици уједно трпе и психичко насиље. Овакво насиље над дететом најчешће чине очеви и мајке, у 78% случајева, али сама злостављана деца га врло често не пријављују јер нису у стању да га препознају. Треба рећи и да је свако насиље у породици где има деце исто тако и насиље над самом децом, без обзира да ли су им она непосредно изложена. Наиме, и овај вид насиља је врло опасан и репродукује се у делинквентном понашању малолетника у великој мери.⁶⁷ Процењује се, иначе, да је свако пето дете на територији Републике Србије било изложено насиљу у породици и физичком кажњавању, што је одраз израженог ратничког духа и ауторитарног менталитета људи са ових простора. Могао би се донети закључак да постоје три вида злостављања детета у породици, а који су полазна основа за неприхватљиво и преступничко понашање малолетника.⁶⁸ То су:

1. Физичко насиље над дететом:

- ударање, шамарање, гурање, бодeње, дављење, шутирање...
- гађање разним предметима
- закључавање
- угрожавање слободe кретања

2. Емоционално насиље над дететом

- говорити детету да је глупо, лоше...
- говорити детету да га нико неће
- ускраћивати детету љубав
- оптуживати дете за све проблеме
- предрасуде...

⁶⁷ Требјешанин Ж, Корени физичког кажњавања деце, Београд, 2008.

⁶⁸ Бурсаћ Д, Породично насиље, Центар за социјални рад града Апатина, 2000.

3. Сексуално злостављање детета, које многи стручњаци сматрају најтежим облицима злостављања малолетног лица

ц) Сексуално злостављање деце и малолетничко преступништво

Дечаци који се баве проституцијом често су били жртве сексуалног злостављања у детињству, а већина малолетних проститутки такође је побегла од куће и породице управо због сексуалног и физичког насиља.

Под сексуалним злостављањем детета подразумевамо било какав сексуални додир или напад на дете од стране било које особе, експонирање гениталија, полну везу са дететом, орални секс, порнографију (јавну или „приватну“), односно провокативно облачење и експонирање које за циљ има подстицај осећаја сексуалности код детета. Најопаснији, али, на срећу, не и најчешћи облик сексуалног злостављања деце је када изнудилац крадом одабере жртву, киднапује је и сексуално злоставља. Овакво злостављање детета у већини случајева исходује смрћу малолетне жртве.

Најчешће децу сексуално злостављају лица која она познају, у ужој и широј околини, а приметно је да је све већи број сексуално злостављане деце у организацијама кроз активности које их доводе у везу са децом. Злостављачи су обично анонимни, на први поглед сасвим нормални људи, прихваћени у породици и друштву, а како су деца, пре свега, поверљива и рањива, обично није потребна физичка сила да се она сексуално злоупотребе. Многи малолетници чак сматрају да им се на тај начин пружа додатна љубав. Уједно, деца се уче и у породици и у школи да не доводе у питање ауторитете, што изнудиоци посебно злоупотребљавају. Просечна година деце када се она сексуално злостављају је 11, иако су на жалост, у нашој земљи забележени случајеви сексуалног насиља над децом која нису била старија од годину дана. Иначе, сексуално злостављање представља планиран акт који садржи неколико фаза. Почиње сексуалном привлачношћу жртве, приказивањем порнографских слика уз додељивање поклона, бомбона, слаткиша..., возњу аутомобилом. Следи мастурбирање и сам физички насртај на дете.

Малолетна лица која су сексуално злостављана непрекидно су у страху, тужна, стидљива и збуњена. Наравно, она врло брзо покушавају да имитирају потезе изнудиоца над слабијима од себе и тако и сами улазе у делинквентне и криминалне воде.

Заједничка нит свих врста злостављања, а нарочито сексуалног, јесте да дете, односно малолетно лице, трауме носи целог живота. Деца која су сексуално злостављана, дакле, најчешће показују страх, љутњу, изолованост, кривицу и конфузију.

Истраживања показују да су свака четврта девојчица и сваки шести дечак у Београду доживели неки облик сексуалног злостављања до пунолетства, односно до осамнаесте године, а слично је и у Крагујевцу.⁶⁹ На жалост, водећу улогу, уместо државе, о подизању свести о правима деце још увек имају невладине организације. Начело недискриминације јесте уграђено у „Повељу о грађанским и мањинским правима“, односно у сам Устав Републике Србије, али је проблем што се у овим документима не помиње дискриминација по основу узраста. Проблем је, између осталог, и што „Породични закон“ не регулише право детета на приватност, што само може да значи да нису предвиђене ни посебне мере заштите. „Закон о јавном информисању“ пропушта да одреди са колико година дете, односно малолетно лице, стиче право да дâ сагласност на објављивање информација из његовог приватног живота.⁷⁰ Све то ствара додатне конфузије у раду полицијских службеника који поступају према деци и малолетним лицима која су у сукобу и/или контакту са законом.

3.3. Културни чиниоци као детерминанта полицијског морала у односу према малолетницима

Рана детекција, дијагностиковање поремећаја у понашању деце и малолетних лица, системско спровођење мера појачаног старања и надзора над децом и малолетним лицима, у овом контексту од стране полицајца у заједници, требало би да дâ добре резултате. А како су делинквенти углавном ученици основних и средњих школа, њихово

⁶⁹ Kandare A, Сексуално злостављање деце, Ливингстон, јун 2007.

⁷⁰ Патарчић Д, Рад судства, Центар за интеграцију младих, Београд, 2009.

друштвенонеприхватљиво, односно преступничко и делинквентно понашање, које лако може да их обележи за цео живот и одведе у криминалне воде, требало би да се сузбије искључиво васпитним поправним мерама. Оне су у надлежности тела старатеља, или установа образовања, преваспитања, ресоцијализације и рехабилитације.⁷¹

Истраживања која су спроведена на нивоу целе Републике показују да чак трећина средњошколске популације показује знаке психолошког трпљења и менталних проблема, а приближно свака пета млада особа у Србији наводи да је неко ко је њој близак пробао или користи дрогу.⁷² То није спречено на време. На жалост, системски приступ у заштити деце и малолетних лица, односно унапређивање остваривања права деце и младих, на територији Републике Србије започет је 2004. године када је „Савет за права детета Владе Републике Србије“ донео Национални план акције за децу. Утврђено је шта су највећи проблеми у раду са децом и како ће се држава Србија са њима носити све до 2015. године.⁷³ Ни ови помаци не би били могући да се прво није кренуло у реформу полиције, а друштво почело да сагледава предности пројекта полиција у заједници. Деловање полиције више не би требало да буде само себи сврха, закључили су највиши полицијски званичници, већ треба да постане сервис грађана, па тиме и малолетних преступника. Министри Савета Европе су, иначе, закључили да, иако је кодекс полицијске етике само почетак сваког процеса обезбеђивања заједничких полицијских стандарда, без њега, заправо, такав процес има јако мало шанси за успех. Јер, постављањем темеља за етичке норме кодекс полицијске етике побољшава многе ситуације. То су, рецимо, лакша идентификација, потпуније разумевање, пажљива анализа и лакше решавање етичких проблема. Шта је морално, шта није што људи чине некада је тешко одредити, јер је и данас немогуће да се изложи једна одредба појма морала која би била важећа за све епохе. Зна се да су људи једина жива бића која су способна да разликују добро и зло, односно праведно и неправедно, иако, неспорно, у себи носе нагонско-инстинктивне

⁷¹ Јашовић Ж, Криминалогија малолетничке делинквенције, Београд, 1983.

⁷² Зечевић О, Системски приступ у заштити деце, дебата: Како да одрастање деце у Србији учинимо безбедним, Демократски политички форум, септембар 2009.

⁷³ МУП Републике Србије све успешније спроводи Национални план акције за децу

механизме природе. У складу са тим људи су кроз историју изграђивали систем норми или правила понашања. Под тим појмом подразумевамо морал. Смисао кодификације норми понашања да би људи, пре свега, били срећни, а то је суштина људског битисања, проучава филозофска дисциплина етика.

Може се слободно рећи да је морална норма настала још у првобитној заједници.⁷⁴ Зна се да је, током своје еволуције, човек најпре живео у малим групама. Неминовно је себи почео да поставља два питања. Њега је интересовало какав он треба да буде да би други људи који су са њим, а и он сам, били срећни, тј. да ли је његова срећа уопште могућа.⁷⁵ Човек је тако, као слободно и самосвесно биће, стварао морал као творевину која служи очувању његовог људског идентитета.

Дакле, под појмом морала, ако знамо и схватимо његово порекло и развој, можемо да подразумевамо систем норми, или правила људског понашања. Односно: морал представља систем моралних правила, скуп норми које одређују човеково понашање у друштву и то према друштву у целини, према другим члановима друштва и према самом себи. У складу са моралним нормама, а у склопу сложене комуникације која се одвија у друштву, човек формира своју личност, карактер и особине, усмеравајући мотивацију и деловање у вредновање и суд себи и другима.

Обичај је свакако најстарија форма регулисања друштвених односа и понашања. У почетним фазама развоја људског друштва могло би се рећи да су готово стихијски настала бројна правила којима су регулисана најразноврснија понашања. Међутим, једном устаљена правила нису била и вечна. Одсуство свести о њиховој сврси и разлозима због којих она постоје јављало се временом. Стихијски настала тзв. обичајна правила везана су била за анимизам, култ и магију. Појавила су се из потребе да се овлада природом, али и све бројнијим друштвеним процесима. Зато је обичај у својој основи навика или пракса, која се формира и постоји као резултат трајне представе. Бројни обичаји временом су прерастали у

⁷⁴ Перелман Ш; Право, морал и филозофија; Београд, 1983.

⁷⁵ Симеуновић Д, Етика, предавање на последипломским студијама Политичка теорија и методологија, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

моралне норме. Управо зато и може да се прихвати тврдња да порекло морала треба тражити у обичајима.

Неспорна је чињеница да регулисање понашања човека не може никако да буде препуштено стихији. То не може да буде ни добра воља појединца, као ни тежња јавног мњења да регулише колективну свест. То значи да укупност друштвених односа мора да регулише нека организована снага, односно неки орган који има средства да обезбеди њихово несметано функционисање. Држава је та која одређује друштвене норме. Оне се означавају и као правно-политичке норме. Само право представља систем друштвених норми, односно прописа, чије непоштовање санкционише држава.

Свакако треба да се истакне да се право и морал садржински разликују, али и да се додирују у извесној мери. Управо је разлика морала и права највидљивија када се помену санкције. Јер, санкција за неки морални прекршај углавном се изражава као спонтана реакција друштва (спроводи је ужа, али и шира друштвена средина, а креће се од опомене до искључења из друштва). Држава, пак, спроводи организовану принуду ради обезбеђивања правних норми.

У функцији побројаног изграђен је изузетно централизован полицијски модел у коме су стратешке, али и дневно-политичке одлуке доношене у веома уском кругу строго хијерархијског ланца командовања. Послушничка професионална култура је тако постала доминантна, а свака непослушност оштро је кажњавана.⁷⁶ Малолетничко преступништво није спречавано. Полиција није имала етички кодекс, као ни било какве облике професионалног организовања. Функционисала је без икакве контроле, укључујући, пре свега, парламентарну контролу. Без обзира на неке недостатке методолошких поступака, с обзиром на начин анкетирања, избор и величину узорка испитаника, анкете које је, углавном, у овом периоду спроводио Центар за политичке студије, бројни подаци

⁷⁶ Бакић Б. Гајић Н: Police Reform in Serbia – Five Years Later, The British Defence Academy's Conflict Research Centre, Лондон, 2006.

недвосмислено показују да је став грађана према полицији био крајње неповољан, а поверење у њу забрињавајуће ниско.⁷⁷

„Национални план акције за децу“ је веома важан документ јер утврђује оквир и смернице за сва релевантна министарства, али и за све друге који су обавезни да поступајући са децом то чине на основу закона. „Закон о полицији је донет 2005. године“, а „Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично-правној заштити малолетних лица“ наредне, 2006. године. Усвајању „Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично-правној заштити малолетних лица“, иначе, претходио је дуг и партиципативан процес који је укључивао и судије, центре за социјални рад, тужилаштво, прекршајне органе, професоре права, Савет Европе, односно само Министарство унутрашњих послова Републике Србије. Усвајањем овог закона учињен је значајан корак у усклађивању домаћег законодавства са међународним стандардима, а пре свега са Конвенцијом о правима детета.⁷⁸

У Скупштини Републике Србије формиран је Пододбор за заштиту деце у оквиру Одбора за родну равноправност, а усвојена је и „Стратегија развоја система социјалне заштите у Србији“. Савет за права детета је одржао консултације у свим општинама, па и у Крагујевцу, са циљем покретања активности на изради локалних планова акције за децу. Као модел и упутство за израду локалних планова послужили су управо планови који су сачињени у Крагујевцу, односно уз помоћ УНИЦЕФ-а у Пироту и у Сјеници.⁷⁹ Савет за права детета требало би још, несумњиво, да постигне институционално и системско јачање, али је веома важна чињеница то што је „преживео“ промену Владе РС, а што није случај у другим областима. У 2005. години у Републици Србији је усвојен и нови „Породични“ закон, што свакако представља веома важан догађај за област права детета. Наиме, први пут се у наше законодавство уопште уводи појам права детета, односно читав низ специфичних принципа и права. Иако експерти сматрају да има незанемарљиве недостатке, може

⁷⁷ Кешетовић Ж, Давидовић Д, Policing in Serbia – Challenges and Developments, Београд, 2006

⁷⁸ UNICEF, Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child, UNICEF, New York, 2002.

⁷⁹ Петровић М, Стевановић И. Шаховић Вучковић Н, Права детета у Србији 2005, Центар за права детета, Београд, 2006.

се донети закључак да је „Породични закон“ ипак почетни основ за даљи развој права деце која су везана за породичну средину, односно која су без родитељског старања. Када се ради о правима детета и законској подлози веома је битно да се успостави добра координација и на макро и на микро плану. Али, показују истраживања, на целокупној територији Републике Србије изгледа да још нема довољно политичке воље од које много тога зависи, односно свести, знања, па и финансијских средстава да се успоставе тражени функционални и ефикасни системи. Један од изузетака је Крагујевац, чији рад су подржали и похвалили ОЕБС и УНИЦЕФ. Наиме, у области права детета и спровођења законске регулативе проблеми се уочавају не само у раду „Савета за права детета Владе Републике Србије“, као примарног координационог тела, већ и у раду школа, највећег броја установа за децу без родитељског старања, односно центара за социјални рад. Напредак се осећа у поступању полиције са децом, а према усвојеном кодексу полицијске етике и пратећим законским и подзаконским актима. Не треба заборавити ограничавајуће друштвене факторе у РС који су многобројни и свакако велика препрека у остваривању права детета. Они се испољавају у оквиру опште кризе система вредности, јер друштво у целини пати не само од кризе идентитета због бројних нерешених питања, већ и због изостанка јасних цивилизацијских, па и моралних циљева. Наиме, недостатак јасне слике људи о будућности друштва утичу да се ставови према деци и малолетним лицима, њиховим правима и слободама, споро мењају. Професионална етика самих полицајаца, здравствених радника, васпитача, наставника, службеника у центрима за социјални рад итд. није до скоро била на завидном нивоу, без обзира на законе. Деца су свакако највеће жртве овог проблема. Ипак, законодавна решења која се односе на децу и остваривање и унапређивање права детета, у одређеној мери су унапређена. У Републици Србији међународни уговори су почели непосредно да се примењују, што је веома значајно. Јер, у недостатку адекватне домаће законске регулативе, законске регулативе која има празнине, или још увек постојања несагласности домаћих норми са међународним правом, могу да се примене одредбе Конвенције о правима детета. Исто тако, систем заштите права детета предвиђа могућност

коришћења редовних и ванредних правних лекова, па чак и жалбу Уставном суду РС, али је приметно да систем правних лекова не покрива одређене ситуације у вези са децом и малолетним лицима јер дете, између осталог, нема обезбеђен положај странке и често се не уважавају његова мишљења. У исто време, није на прави начин регулисано отворено питање независне правне репрезентације детета у свим судским и управним поступцима, а који се тичу детета или малолетног лица. Ни ови помаци не би били могући да се није кренуло у реформу полиције. Данашњи културни чиниоци, који нису особеност само ових простора, већ и читаве Европе, допринели су и да друштво почне да сагледава предности пројекта полиција у заједници. Треба подсетити да и само површан поглед на улогу полиције у демократским друштвима открива специфичан значај данашњег етичког кодекса за полицију. У друштвима у којима постоји владавина права, чему и ми тежимо (коче нас обичаји) полиција предузима функције превенције, борбе против криминала, поштовања и очувања јавног реда и мира, односно заштите основних права појединаца. Јавност то прихвата све док је сигурна да полиција извршава задатке на етички прихватљив начин.

3.4. Теоријске претпоставке моралног понашања полицијских службеника према малолетницима

Морални однос полицијског службеника према малолетнику проистиче из специфичности и дужности према служби и државној заједници. Прописи сваке службе регулишу на законит и општи начин понашање својих припадника. Међутим, стварно делање људи садржи специфичну врсту делотворности, конкретизације прописаних начина понашања и поступања у многим специфичним и често непоновљивим ситуацијама. Такву конкретизацију може извршити само појединачни човек који у таквим ситуацијама дела према својим знањима и уверењима, према сопственој вољи. Његова је морална дужност да дела тако да, с једне стране, у делању на најбољи начин примени одговарајући законски пропис и правила службе, а с друге стране, да ничим не повреди право и достојанство личности малолетника на коју је управљено његово делање.

Израда документа стратешке реформе МУП почела је 2001. године. Између десетак радних група била је и радна група за имплементацију концепта полиције у заједници. Велики значај за разумевање рада полиције у заједници у граду Крагујевцу одиграла је чињеница да је руководилац ове радне групе био др Бранислав Симоновић, професор на Правном факултету у Крагујевцу.⁸⁰ У јулу 2002. године формирана је и комисија за развој и имплементацију пилот пројекта „Полиција у заједници“. Између одабраних градова био је и Крагујевац, а оквирни план активности, уз домаће стручњаке, спроводили су и енглески експерти преко владине организације ДФИД-а.⁸¹

Међутим, требало је, пре свега, показати разумевање за овај велики пројекат и од стране грађана и од стране саме полиције. У имплементацији пројекта рада полиције у заједници и пројекта усмерених на решавање проблема, конкретно све драстичније малолетничког преступништва, одмах су уочене препреке, а то су бирократизована полицијска организација и класични облици руковођења полицијом.⁸² То, свакако, није ишло у прилог изграђивању поверења између полиције и грађана. Стога се, на првом месту, и једнима и другима морало објаснити повезивање појмова полиција и заједница. Многи теоретичари се слажу да је додавање речи заједница полицијској служби неопходно зато што треба да се истакне да је заједница итекако важан ресурс у одређивању циљева редукције криминала и култивисању подршке заједници. Она би требало да буде оперативни циљ полицијске делатности, а њен циљ није само редукција криминала, већ и страха, тј. гарантовање права грађанима која су установљена демократским уређењем.⁸³ Зато је у градовима у Републици Србији у којима се припремао пилот пројекат полиција у заједници, између осталог и у Крагујевцу, било важно да се схвати да полиција мора да преузме лидерску улогу у организовању сегмената популације у заједници како би биле централне групе за прихватање

⁸⁰ Уз др Бранислава Симоновића у радној групи за имплементацију полиције у заједници били су и Милош Војиновић, пуковник полиције из МУП-а Републике Србије и Марко Секулић, пуковник полиције из ГСУП-а

⁸¹ ДФИД – Department for International Development

⁸² Goldstein H, Problem Oriented Policing, USA, New York, 1990.

⁸³ Moor M, Problem Solving and Community Policing, Community Policing Contemporary Readings

иницијатива које подстиче полиција у заједници.⁸⁴ У оквиру припрема за имплементирање пројекта „Полиција у заједници“ у Крагујевцу је извршено обимно истраживање јавног мњења, а организоване су и својеврсне фокус групе са тзв. виђенијим грађанима.⁸⁵ Циљеви су били уочавање безбедносних проблема, процена перцепције полиције од стране грађана, процена спремности грађана за учешће у пројектима превенције криминалитета. То је и довело до оснивања Савета за безбедност града Крагујевца, односно едукације не само полицајаца, већ и представника локалне власти, самих чланова Савета за безбедност и одабраних стручњака из локалне заједнице. Конкретно, када се ради о Крагујевцу, уз проф. др Бранислава Симоновића, велику улогу у разумевању полиције у заједници има и Мила Фроку, судија, ангажујући се на неколико успешних пројеката. Када је у питању тема рада, полицијска етика у борби против малолетничке делинквенције, Фроку је и данас, као члан Савета за безбедност града Крагујевца, ангажована управо на превенцији малолетничке делинквенције. Домаћи стручњаци, дакле, у Крагујевцу нису недостајали, иако су неки експерти, нарочито из Београда, били скептични у погледу бољег разумевања полиције у локалној заједници у тако кратком периоду. Учесници овог великог пројекта из других земаља су у сарадњи са агенцијом „Партнер“ прво финансирани истраживање јавног мњења. Једанпут месечно су, потом, одржавали састанке са руководиоцима МУП-а, представницима локалне власти, руководиоцима појединих градских служби, а посебно са запосленима у Центру за социјални рад и у суду града Крагујевца. Циљ им је био да интегришу институције и подстакну их на мултиагенцијски приступ у решавању безбедносних проблема, као и да покрену имплементацију појединих пројеката превенције криминалитета.⁸⁶ Уједно су организовали и финансирани вишедневни семинар за учеснике пројекта „Полиција у заједници“ за све тадашње пилот градове, а чији сам и ја, као аутор, био учесник са темом „Државна управа и реформе у

⁸⁴ Симоновић Б, Рад полиције у заједници, Међународна конференција о безбедности у организацији Ханс Зајдел фондације, Крагујевац, 2007.

⁸⁵ Фроку М, Малолетничка делинквенција-партнерски рад, Међународна конференција о безбедности локалне заједнице, Врњачка Бања, 2007.

⁸⁶ Симоновић Б, Имплементација пројекта „Рад полиције у заједници и безбедна заједница“ у Крагујевцу, Крагујевац, јун 2007.

заједници“. Боље разумевање полиције у заједници постигнуто је и после неколико стручних посета иностранству и то заједница у Великој Британији, Норвешкој и Француској. У самој полицијској станици у Крагујевцу отворили су и саветовалиште за грађане, поклонили стони компјутер са пратећом опремом, лап-топ. фотоапарат. Резултат, верификован и од стране ОЕБС-а, је приметан: подизање полицијске ефикасности јер су грађани спремнији да сарађују са полицијом, пружају јој информације и помажу када је то потребно; подизање квалитета живота у заједници на виши ниво; унапређење безбедносне ситуације, подизање на виши ниво сигурности полицајца; повећање задовољства полицајца током обављања посла; дељење одговорности за безбедност заједнице између полиције и грађана.

Захваљујући анализи коју је урадила полиција у Крагујевцу сада се тачно зна који су проблематични делови града, улице, објекти, које су ризичне групе или појединци, што је, уз помоћ грађана, основ за превентивно деловање. Дакле, поступним, али добро усклађеним поступцима, дошло се до ширег разумевања рада полиције у заједници у Крагујевцу, а то је, опет, за собом повукло још већи степен професионалне етике у полицији и, самим тим, веће поверење грађана у њен рад.

Искоришћавање потенцијала локалне заједнице, а пре свега помоћ појединаца и удружења полицији, као и бројних јавних и државних служби и установа, требало би коначно да постане правило, а не само изузетно понашање. Показало се да у Крагујевцу, заједници која је почела са пројектом сарадње са полицијом, разрешеност кривичних дела са непознатим починиоцем у више од 90% случајева зависи управо од те сарадње, што значајно доприноси смањењу такозване тамне бројке криминалитета, па и саме малолетничке делинквенције. Поред наведеног, развој поверења и сарадње грађана неке заједнице и полиције знатно ће да утиче на ангажман полиције на решавању оних проблема грађана па и малолетних лица, који уопште немају обележје казненог дела или прекршаја, што битно подиже ниво свести полицајца када је у питању етика у њиховом раду, али утиче и на функционисање правне државе. Управо је индивидуално понашање полицајца, поштовање полицијске етике и његово стапање са средином, односно ослушкивање пулса

грађана и самим тим прихваћеност у одређеној средини, кључ за што боље коришћење ресурса који се налазе на страни заједнице у борби против криминалитета.

Несумњива важност потребе бољег коришћења потенцијала заједнице може, свакако, да се препозна и у дневном рутинском деловању полиције. Наиме, показало се да полиција не може сама да решава ни тзв. рутинске послове, у шта често спада и прекорачење радног времена и угрожавање јавног реда у угоститељским објектима, ако нема оних који траже интервенцију, ако грађани не желе да буду сведоци, ако не делују инспекцијске службе, судови...

Примећује се и да полиција са грађанима не размењује прикупљене податке, а зна се да заједничко планирање и спровођење мера активности на сузбијању криминалитета, па тиме и малолетничке делинквенције, воде ка готово неисцрпним могућностима заједничког унапређења рада. Када је конкретно Крагујевац у питању не може да се каже да нема помака. Полиција све пажљивије слуша грађане који идентификују проблем, па потом одреде врсту криминалитета, обим појаве, проблемску област, угрожена места, као и евентуалне криминалне групе, односно лица која чине сама, или су повезана због криминалне делатности. Само захваљујући искоришћавању ресурса локалне заједнице могла је да настане више него квалитетна студија градске мапе криминала у којој се јасно види која су насеља и улице у Крагујевцу у протекле две године биле најпроблематичније и због чега. Важно је напоменути да је увођење пилот пројекта полиција у заједници у граду Крагујевцу помогло да се грађани осећају сигурније, да поврате поверење у полицију и да она, с друге стране, боље искористи ресурсе саме заједнице у борби против криминала и насилништва. Коришћење ресурса заједнице допринело је и смањењу укупног броја кривичних дела, малолетних преступништава, али постигнутим резултатима не треба бити задовољан. Јер, још много тога треба да се уради да би ситуација у Крагујевцу била повољнија.

Јасно је да коришћење ресурса заједнице нема алтернативу. Мора, дакле, да се гради партнерство са грађанима, медијима, институцијама, инспекцијским органима, локалном самоуправом, школским управама... Тек онда ће се доћи до задовољавајућих резултата. Наравно, и сама

заједница треба да се прилагоди како би њени ресурси у превенцији криминалитета били максимално искоришћени. Она мора да јача међусобну повезаност, узајамно разумевање и сношљивост, да оспособљава све за активну и одговорну улогу у животу и друштву, да тежи развоју културе људских права и комуникација, припрема младе за живот у мултикултурном друштву. То се све чини, негде успешније, негде спорије и недовољно, у склопу система образовања.⁸⁷ Стога су у Крагујевцу организовани пројекти који би требало да дају одговор на питање како појединца мотивисати да се суочи са мапом криминала, како да учествује у превенцији и како да сарађује са полицијом. Пројекти су намењени различитим групама свих узраста, а требало би још и више да се усмере не само на локалне политичаре и оне који доносе одлуке, већ на учитеље, професоре, родитеље, медијске стручњаке, невладине и културне организације, односно на саму децу која најлакше могу да скрену у опасне воде криминала.

Због свега наведеног, уз помоћ полиције и њеног поштовања етичког кодекса, сама заједница ће успешније да створи климу за расправу и дијалог, комуникацију, решавање сукоба и консензус, односно изградиће се свест о правима и одговорностима, правилима понашања, вредносним нормама, етичким и моралним питањима заједнице. Корист заједнице, али и полиције, је немерљива. Имплементација стратегије полиције у заједници је, а што је досадашња анализа показала, крајње сложен и вишезначан процес. Полиција, пре свега, мора да развије стратегије помоћу којих ће лакше имплементирати филозофију полиције у заједници и то у конкретној полицијској пракси. А стратегија полиције је усмеравање њене организације у једном дужем периоду. Пошто се ради о стратегији имплементације полиције у заједници, она укључује и однос полицијске организације према корисницима својих услуга. На челу тих односа треба

⁸⁷ Одбор Министара Већа Европе у мају 1999. године усвојио је „Декларацију и програм деловања у образовању за демократско грађанство које се темељи на правима и одговорностима грађана“. Наша државна, а и свака локална заједница треба да одреди вредности и вештине које појединац треба да усвоји како би постао грађанин учесник, морају да се утврде начини учења тих вредности и вештина, односно треба да се утврде начини преношења на друге чланове заједнице. Јер, осигурање демократске стабилности и мира у једном друштву битно зависи од појединца. Поготово када малолетничка делинквенција, насиље, расизам, екстремистички покрети и ксенофобија представљају велики изазов.

да буде поштовање полицијске етике, а најидеалније би било када би стратегија успела да споји ресурсе којима располаже сама полицијска организација са променама у датом окружењу. Теоретичари то виде као правац својеврсног помирења које може да понуди полицијска организација и очекивања оних због којих постоји. Креирање такве политике треба да укључује:

- Идентификацију тематских подручја, односно реорганизацију и устројство полиције у складу са пројектом полиција у заједници
- Анализу и интерпретацију тематских подручја
- Идентификацију препрека у спровођењу модела полиција у заједници
- Препознавање алтернативних могућности
- Дефинисање оквира за најбољу и најбржу имплементацију стратегије полиције у заједници
- Одређивање критеријума успешности
- Израду неопходних докумената
- Саму имплементацију стратешког плана
- Праћење и вредновање процеса
- Редифинисање појединих тематских целина, уколико је потребно
- Анализу имплементације стратегије полиције у заједници

Од јесени 2002. године, када је почела имплементација стратегије полиције у заједници у Крагујевцу, полиција је спровела неколико курсева едуковања полицајаца. Из редова полиције изабран је официр-координатор за развој пројекта. Међутим, проблем је настао што је официр-координатор био на нижем нивоу хијерархије од командира полицијске станице, па није могао значајније да утиче на промене метода рада које потенцира концепт полиције у заједници. То је резултирало радом полиције према класичном моделу скоро две наредне године, све док није дошло до нових избора на локалном нивоу који су повукли и брже спровођење реформи у полицији, односно и имплементацију стратегије полиције у заједници. Ипак, полиција је у овом периоду почела да

успоставља чвршће контакте са медијима.⁸⁸ Проширили су се наступи на локалним телевизијама и радију, односно у новинама. Већ је речено да су организовани састанци са грађанима у месним заједницама. Иако нису били редовни у 2009. години, као учесник тадашњих састанака могу да потврдим да су ипак успостављене позитивне релације са грађанима. Тек касније се кренуло на уочавање и решавање проблема. Иначе, најбројнији су били скупови у школама, што је посебно важно када се ради о борби против малолетничке делинквенције, а стратегијом имплементације полиције у заједници утврђено је и остварено успостављање позитивних релација и са наставницима и родитељима, не само са ученицима. Уведен је и школски полицајац, што је у заједници оцењено као крајње позитиван корак. Униформисани полицајци су, у склопу имплементације стратегије, почели да примењују пројекат „од врата до врата“ . На жалост, грађани су посећивани спорадично, а полиција се бранила констатацијом да има пуно посла.

3.5 Полицијски третман малолетног преступништва у заједници

Када је реч о превенцији малолетничке делинквенције не може да се каже да није било успеха. Пример: полиција града Крагујевца је ухапсила банду тинејџера која је опљачкала пошту. Полиција је ухапсила три члана криминалне групе у Крагујевцу, који су осумњичени да су починили више разбојништава у том граду, саопштио је МУП РС. Како је саопштено, ухапшени су вођа те групе М. Р. (18), као и П. Ц. (18), обојица из Крагујевца, којима је одређено задржавање до 48 часова. Против трећег члана, шеснаестогодишњака, из Крагујевца, кривична пријава је поднета надлежном тужилаштву у редовном поступку, због сумње да је недозвољено држао оружје и експлозивне материје. Они су осумњичени да су последње разбојништво починили 24. Марта 2016. када су са фантомком и капуљачом и наоружани пиштољем и ножем упали у просторије поште у насељу Бресница у Крагујевцу и уз претње од радника одузели 350 хиљада динара.

⁸⁸ Јовановић Е, Светлост, Крагујевац, Међународна конференција о полицији у локалној заједници, Врњачка Бања, јун 2007.

Приликом бекства осумњичени су горњи део тренерке пресвукли и одбацили у контејнер удаљен око 500 метара од поште, у коме је касније и пронађена. Полиција је у дворишту осумњиченог шеснаестогодишњака пронашла око 144 хиљада динара, пиштољ, 25 комада муниције и фантомку, који је ту оставио П. Ц. претресом куће у којима живе осумњичени пронађени су реплика пиштоља, боксер, гардероба и други предмети на које је потрошен део опљачканог новца, док је у дворишту у оближњој улици пронађен одбачени нож коришћен током извршења кривичног дела. Осумњичени су уз кривичну пријаву спроведени Основном јавном тужилаштву у Крагујевцу.

Други пример насиља малолетника: три младића, од којих су двојица малолетници, тешко су повређена у тучи која се догодила у ноћи између суботе и недеље, око 02.30 сати у Улици Првослава Стојановића у Старој радничкој колонији. Полиција је саопштила да су у тучи, А. П. (18) и један дечак стар 16 година, задобили тешке телесне повреде изазване оштрим предметом, док је један младић стар 17 година задобио тешку телесну повреду. Он је оперисан и налази се ван животне опасности, речено је ФоНету у Клиничко болничком центру у Крагујевцу. Портпаролка КЦК Вање Ђорђевић рекла је да је он, након операције, смештен на одељење грудне хирургије, где се његово стање константно прати. Према незваничним информацијама, најтеже повређени младић убоден је ножем у груди. И друга двојица младића, који су у истој тучи у Старој радничкој колонији задобили тешке телесне повреде оштрим предметом, највероватније ножем, су задржани на лечењу у Клиничком центру Крагујевац и њихови животи нису угрожени.

Трећи пример насиља малолетника: у Босанској улици у 00:15, између среде и четвртка, догодила се невероватна туча између Д.Л. (15), ученика Економске школе у Крагујевцу и А.М. (18). Наиме, до туче је дошло када је девојчица позвала друга А.М. (18) да пребије друга малолетног Д.Л. (15). Како сазнајемо, било је присутно три лица. А.М. (18) је физички напао друга малолетног Д.Л. (15) када је Д.Л. (15) кренуо да заштити свог друга и веома лако савладао насилника. Оборио га је и рекао му је: "Ајде сада бежи одавде!", у том тренутку је А.М. (18) извадио нож и петнаестогодишњака убоо у бутину. Након тога је А.М. (18) устао и кренуо

ножом на врат Д.Л. (15), срећом, Д.Л. (15) је успео да се одбрани да не задобије веће повреде. Када је А.М. схватио шта је учинио, побегао је. Д.Л. (15) је завршио у Ургентном центру, због задобијених повреда, а његово стање је стабилно и ван животне опасности. Против лица А.М. (18) је поднета кривична пријава. Како сазнајемо полиција интензивно трага за насилником и актером обрачуна.

Одабрана је група од 30 малолетних делинквената са којима је интензивније рађено у оквиру активности које су биле синхронизоване од стране Центра за социјални рад, судија за малолетничку делинквенцију и униформисаних полицајаца такозване опште надлежности. Евидентно је да је смањена стопа поврата међу малолетницима са којима се радило. Нови почетак имплементације стратегије полиције у заједници у Крагујевцу, од краја 2004. године, донео је и боље резултате. Тада је основан нови Савет за безбедност града са 11 радних група, чији рад ОЕБС и друге релевантне међународне организације данас оцењују као успешан.

Европска комисија и ОЕБС ће и надаље да улажу напоре у унапређење владавине закона и имплементацију полиције у заједници у Републици Србији. Међутим, основна мобилизација подршке очекује се у самом друштву, односно у самој заједници и то свих њених сектора. Паметна употреба савремене технологије такође представља значајну помоћ у мобилизацији подршке, али без посвећености људи и заједничког рада од пројекта „Полиција у заједници“ неће остати много.⁸⁹ Уз посвећеност и заједнички рад иду и мобилизација и унапређење знања, не само полиције, већ и ресурса заједнице у којој делује. Ово је посебно важно за подручја где је постојао историјат неповерења и страха од полиције, што је био случај и у срединама у Републици Србији.

Када је реч о полицији у заједници и етичком поступању према малолетним преступницима, да би мобилисала подршку грађана полиција мора да обезбеди неколико битних ствари:

1. Полиција мора да разуме своје „клијенте“, односно грађане којима служи

⁸⁹ Wheatheritt, M, Greene J.R.& Mastrofiski S.D. Community policing: Rhetoric or reality?, New York: Praeger, 1988.

2. Полиција треба да разуме не само локални, већ и регионални контекст у којем функционише
3. Полиција мора да постави јасне и постојане циљеве
4. Полиција треба да тежи испуњавању циљева
5. Полиција мора да одговара извршном телу
6. Полиција треба да додељује јасна овлашћења, мотивише и обучава људе
7. Ефикасно да комуницира и објављује информације о раду
8. Полиција мора да прати резултате, брзо се прилагођава и покреће промене

Ипак незаобилазне су могуће тешкоће:

1. Недостатак политичке подршке, када су и грађани и сама полиција често немоћни
2. Нестабилност полицијског руководства због честих кадровских промена
3. Лош распоред активности у времену
4. Недостатак одговарајућих стручњака из материјалних ресурса
5. Недостатак маркетинга и медијског представљања пројекта полиција у заједници
6. Бирократска ограничења

Све ове слабости могу да се превазиђу уз помоћ интернационализације нове полицијске културе у новом систему полицијског образовања и обуке. Уз то, веома важно је и да наша полиција настави да се отвара, не само на домаћем плану, него и интензивирањем процеса европских интеграција и адекватном расподелом неопходних средстава у ове сврхе. Уколико се то не догоди може се слободно извести закључак да се са реформом полиције стало на пола пута и да су полицијској организацији још увек неопходни тутори.

У полазном оквиру *Националне стратегије за превенцију криминала*, а тиме и малолетничког преступништва, који је утврдило Министарство унутрашњих послова Републике Србије 2009. године, стоји да су, квалитативно гледано, једини мерљиви резултати у превенцији криминала постигнути у Полицијским станицама које делају у оквиру пројекта „Полиција у локалној заједници“. То је управо Полицијска станица

у Крагујевцу, али и у београдској општини Звездара, односно у Новом Саду, Врњачкој Бањи, Бечеју, Пожеги, Бачкој Паланци, Прешеву, Бујановцу и Медвеђи приметне су позитивне промене. Искуства из наведених средина су показала предност у унапређењу превенције криминала, нарочито малолетничке делинквенције, кроз партнерство полиције, грађана и других организација у датој локалној заједници. Дакле, један од кључних аспеката имплементације полиције у заједници свакако је праћење и евалуација процеса. Без тога ни Министарство унутрашњих послова Републике Србије не би имало праве показатеље.

Наравно, током планирања и спровођења модела полиције у заједници сама полиција мора да буде у стању да пружа тачне информације о развоју активности. Све те информације треба да буду доступне не само полицијским руководиоцима, већ и полицијским службеницима, односно целокупној јавности. Да би полиција могла да даје потребне информације потребно је да стално надгледа процес промена, а нарочито када прелази из процеса планирања у процес реализације, тј. када су промене евидентне у полицијској пракси. Све то ће, наравно, приметити и поздравити локална заједница. Константно праћење процеса имплементације полиције у заједници неопходно је и због давања квалитетних повратних информација онима који су планирали овај модел у одређеној локалној заједници. Исто важи и за оне који спроводе процес како би се исправила евентуална одступања и отклониле потешкоће о којима је већ било говора. Врло је важно да и грађани у локалној заједници морају да се информишу о томе како ће, на који начин, да оцењују учинак и успех полиције у спровођењу етике у борби против малолетничког преступништва. То је значајно из разлога што грађани добијају утисак да имају контролу над процесом, а тако и треба да буде, чиме се подстиче њихова одговорност и учешће. Тако, уосталом, могу и сами да креирају оно што се догађа, у циљу превенције криминала код малолетника и побољшања услова живота.

Само праћење и вредновање полиције у заједници почиње припремом стратешког плана у којем морају да се дефинишу циљеви, сврха, мисија, визија и основне вредности пројекта „Полиција у заједници“. Теоретичари се слажу да процес промена уопште није могуће спровести

ако се не располаже подацима о ономе што је учињено, шта није учињено и шта би требало да се уради. Без тога сви учесници процеса сматрају да се он одвија како треба, а могуће је да се уопште и није покренуо са почетне тачке. Неопходно је да они који прате процес имплементације полиције у заједницу и борбе против малолетничког преступништва поставе себи и заједници права питања на која не смеју да изостану одговори. Има их доста, а то су, пре свега:

1. Где се заједница налази у моменту усвајања стратешког плана?
2. Где заједница иде, какве активности у вези са имплементацијом полиције у заједници треба да обави у одређеном року? Рокови се мере данима, недељама и месецима, у зависности од активности.
3. Како ће заједница доћи до зацртане позиције?
4. Ко су људи који су потребни за праћење и вредновање полиције у заједници, односно за спровођење дате активности?
5. Ко ће управљати самим процесом?
6. Шта све треба да се уради да се развије партнерство полиције и заједнице како би се проблеми успешније решавали?
7. Које су препреке?
8. Зашто је потребно праћење и вредновање полиције у заједници?
9. Како ће се пратити и вредновати процес планирања?
10. Како ће се мерити постигнути резултати, како ће се изразити успеси, а како одступања?
11. Који су временски оквири?

Праћење може да се спроведе и кроз анкетирање грађана, циљане разговоре са грађанима, представницима локалне власти и разних организација и удружења, кроз прегледе притужби грађана, њихове повратне информације и иницијативе, анализе конкретних случајева решавања проблема. У Крагујевцу је, рецимо, после праћења и анализе криминалних понашања малолетника и (не) моралног понашања полицијских службеника према њима, у претходне три године закључено да је дошло до успостављања бољег партнерства грађана (малолетника) и полиције, да је заједница почела више да верује у полицију. Добијена је и целокупна слика криминала, нарочито малолетничког преступништва. Видело се нешто што пре није, а што је допринело већој одговорности.

Почело се са успешнијим мерама на сузбијању деликата, а у договору са органима за прекршаје побољшани су ефекти казнене политике. Надзор и контрола преступника довели су до смањења свих облика криминала, посебно малолетничке делинквенције.⁹⁰

Полицијска организација треба и да мери успех (или неуспех) својих активности, а само одређивање мерила свакако је један од кључних услова који воде ка још већој професионализацији полиције у Републици Србији. Када се ради о сузбијању малолетничког преступништва уз пуну примену етичког кодекса процену успешности полицијског рада требало би да пролазе сви: од појединаца запослених у полицији, преко јединица и одељења, појединих полицијских служби, до полиције не само у локалним заједницама, него и на националном нивоу. Не треба посебно ни да се напомиње да вредновање утиче и на модернизацију полиције, али и систем награђивања, унапређења (одбацује се негативна кадровска селекција), на смањење злоупотребе полиције у политичке сврхе, смањење бирократије...⁹¹ Исто тако не треба посебно ни да се подсећа да су, у оквиру класичног концепта рада полиције, који још није искорењен у Републици Србији, владали сасвим ограничени критеријуми мерења успешности. Они су били прилагођени распрострањеном реактивном концепту, великој бирократској организацији унутар саме полицијске организације и, наравно, деперсонализованом систему одговорности, чему смо и сами били сведоци, али и учесници.⁹² Најчешћи елементи мерења успешности рада неке полиције су данас статистике о кретању криминала, кретање стопе откривања криминалитета (не само укупно, већ и према појединим кривичним делима и узрасту починилаца), број привођења, број позива за помоћ од стране грађана или жртава криминалних радњи, број интервенција, притварања и број изречених казни.⁹³

Како полиција Републике Србије данас преузима (у демократски развијеним земљама то је учињено) проактивну улогу у одвраћању

⁹⁰ Дашић Р, Светлост, Крагујевац, април 2009.

⁹¹ Gorenak V, Uspešnost policijskih organizacij, Varstvoslovlje, Ljubljana, 2002.

⁹² Gorenak V, Zadovoljstvo policistov in kriminalistov pri delu kot eden izmed dejavnikov uspešnosti policije; Revija za kriminalistiko in kriminologijo; broj 3, Ljubljana, 2002..

⁹³ Симоновић Б, Неке полиције инсистирају јако на скраћивању потребног времена за излазак на лице места. Поједине полиције са територије земаља некадашње Југославије вреднују број ухваћених извршилаца на лицу места кривичног дела

криминала, неопходан је далеко шири комплекс критеријума од наведених. А када се говори о раду полиције у заједници, у критеријуме свакако треба да се сврста и изграђивање партнерства полиције и заједнице, односно проблемски оријентисан полицијски рад, у шта, у контексту овог рада, спада и спровођење полицијске етике у борби против малолетничке делинквенције.⁹⁴ Праћење и евалуација промена у полицији не би били неопходни само у изузетним, идеалним условима који владају у самој полицијској организацији.⁹⁵ Идеални услови подразумевају потпуну политичку подршку, подршку свих чланова заједнице, апсолутно поверење, неограничена финансијска средства, полицијске службенике који се не боје промена, потпуно разумевање и слагање око циљева промена, независност, савршену комуникацију и координацију... Међутим, овако идеални услови нигде нису могући, па ни у Министарству унутрашњих послова Републике Србије. Мерење успешности рада полиције не може да буде усмерено само ка броју предузетих акција, како то неки „реформатори“ полиције сматрају.⁹⁶ Оно мора да се вреднује кроз редукцију криминалитета, а не кроз повећање стопе откривања кривичних дела, односно кроз повећану сигурност грађана и бољи квалитет живота у локалној заједници. Дакле, важнији је сам резултат, односно постигнути ефекат, од броја активности.

Бројни тероретичари у развијеним демократским државама, где је увелико заживео пројекат полиције у заједници, утврдили су практичне препоруке за мерење успешности полиције када је реч о борби против малолетничког преступништва. То су:

1. Евалуацију и мерење резултата учинити интегралним делом процеса планирања
2. Ако хоћете нешто да промените прво га измерите
3. Мерити достигнућа полиције у заједници, а не број предузетих активности

⁹⁴ Дворшек А, Значај криминалистичке стратегије за превенцију криминалитета, Зборник радова, Полицијска академија, Београд, 2002.

⁹⁵ Цајнер, Мраовић, Фабер, Воларевић; Стратегија дјеловања Полиција у заједници, Полицијска академија и МУП Хрватске, Загреб, 2003.

⁹⁶ Cordner G, Community Policing, Elements and Effects; Community Policing Contemporary Readings

4. Не стављати акценат на улазе (предузете мере), већ на излазе (резултате)
5. Тражити и мерити квалитет, а не квантитет
6. Не бавити се „неговањем“ проблема, већ га решавати
7. Ставити нагласак на квалитет услуга
8. Ставити нагласак на квалитет циљева које делиш са заједницом

Полицијска организација је успешна ако је *ефективна, ефикасна и праведна*.

Ефективност је постизање највећих резултата са доступним ресурсима. Представља однос онога што је полиција радила у корелацији са постигнутим. Циљ није само да полиција оствари неки учинак, већ да се приликом остварења учинка ангажују најмањи могући потенцијали и трошкови. Коришћењем потенцијала заједнице повећава се ефективност полицијског деловања, а исто тако успешност и ефекти се повећавају усвајањем савременог концепта полицијског менаџмента, децентрализацијом полицијског командовања, унапређењем метода полицијског и криминалистичког планирања, увођењем и у МУП Републике Србије све присутнијих научних истраживања, коришћењем резултата истраживања.⁹⁷

Ефикасност – полиција остварује постављене циљеве због којих постоји, а током спровођења стратегије полиције у заједници има далеко веће домете него у класичном полицијском раду због сарадње (отворено партнерство, садржајни контакти) са одређеном локалном заједницом. Прилив информација од стране грађана свакако представља један од битних кључева ефикасности. То повећава број уочених проблема, креће се брже у њихово решавање, што води ка смањењу броја прекршаја и кривичних дела. Веома је важно што се на овај начин залази у такозвану мрачну бројку криминалитета и може да се делује на услове под којима се ствара криминалитет. Ефикасност полиције се може постићи, као што је случај у Крагујевцу, увођењем савремених компјутерских система и база података, увођењем криминалистичко-обавештајне делатности, интензивнијом контролом корупције, организованог криминалитета,

⁹⁷ Baley D, Police for the Future, Oxford University Press, New York, 1994.

интензивнијим деловањем на услове под којима настаје малолетничка делинквенција, поштовањем полицијске етике, повећањем броја и квалитета контаката са грађанима...

Праведност – у полицијском поступању има три димензије. Једна је исти приступ полицијским услугама за све грађане; друга је: исти третман грађана у складу са законом, а трећа димензија је једнака, праведна дистрибуција полицијског сервиса свим заједницама. У исто време треба да се уведе и процена успешности појединих програма и мера полицијске организације у борби против малолетничког преступништва. Она мора да се утврди приликом доношења стратегије имплементације полиције у заједници, а треба, исто тако, да се врши континуирано. Само тако биће уочене тешкоће које треба отклањати у ходу, што ће, опет, довести до веће ефикасности полиције и све боље примене етичких стандарда.

Другим речима, индикатори успешности програма полиције у заједници морају да:

1. Репрезентују безбедносне потребе корисника, односно грађана,
2. Утичу на полицијске активности и понашање,
3. Утичу на пружање и квалитет планираних услуга,
4. Усредсређују своје активности на ефикасност, равноправност и ефективност услуга и
5. Подупиру изјаву о мисији и о вредностима полицијске организације у одређеној средини.

Дејвид Бејли у пројекту „Полиција за будућност“, који се у неколико пута цитира у овом раду, предлаже, између осталог, индикаторе везане за успешност полиције у заједници који се деле на *екстерне, интерактивне и интерне*:

1. *Екстерни индикатори* – приоритети у раду установљени у консултацијама са заједницом, укључење заједнице у којој делује полиција у кооперацију што подразумева превенцију криминалитета, подршку жртвама насиља, али и укључивање волонтера у рад,

2. *Интерактивни индикатори* – чине степен одговорности у односу на позиве за интервенцију, однос према жртвама кривичних дела, одржавање контаката са заједницом, информисање, повратно информисање заједнице, рад по притужбама грађана, опсег укључивања

полицајаца у заједници, спровођење компаративних активности о (не)задовољству грађана полицијом и квалитетом њених услуга и

3. *Интерни индикатори* – критеријуми за оцењивање самих полицајаца и њихових руководица од стране тзв. супервизора, процена рада полиције на терену, нових видова њихове одговорности, процена поштовања кодекса полицијске етике, спровођења едукације, тренинга, награђивања...

Статистички подаци Центра за социјални рад указивали су на тенденцију раста броја малолетника са асоцијалним и делинквентним понашањем, са све тежим облицима престапа и са елементима насиља. У 2007. години евидентирано је 675 малолетника са поремећајима у друштвеном понашању, што је било 51% више у односу на 2006-ту, а 79% више у односу на 2005. годину.

Али полиција је почела да сарађује све боље са локалном заједницом. Стручни тим, у којем су и припадници полиције, почео је интензивније да ради са децом код које је евидентиран озбиљан поремећај у понашању, а по пријавама педагошко-психолошких служби школа и њихових родитеља. Са једним бројем ових малолетника радило се и у сарадњи са Саветовалиштем Центра за социјални рад. Откривањем тенденција, односно случајева малолетничког преступништва, правовремено изрицање и правилан избор васпитних мера, учинило је да полиција постане ефикаснија у борби против малолетничке делинквенције. Томе је допринела и едукација не само полиције, већ и судија, запослених у Центру за социјални рад и правосудних органа, на чему се на делу показала успешност полиције у заједници, за разлику од класичног модела рада полиције.

На самим психолошким и етичким аспектима успостављања односа поверења и сарадње између припадника МУП РС и деце, односно малолетних лица који су у контакту или у сукобу са законом, у полицији је почело све интензивније да се размишља. Имајући у виду да су улога и задаци полицајаца у превенцији и сузбијању малолетничке делинквенције и насиља над децом посебно сложени, у Министарству унутрашњих послова Републике Србије су, уз помоћ страних партнера и консултација са представницима УНИЦЕФ-а, организовали низ семинара на ову тему на

којима је било речи о положају и будућности деце у вртлогу социјалних превирања, о њиховом евентуалном неприхватљивом понашању и проблемима који прате поремећаје у понашању, водећи малолетничком преступништву. Није изостављен ни сплет базичних етичких стандарда и одговорности које полицијски рад са децом мора да садржи.

Понашање полиције према деци у сукобу са законом мора да буде такво да убрза њихову ресоцијализацију, а не да доведе до даљих конфронтација малолетника са законским и друштвеним нормама. Исход је и организовање интензивне едукације полицајаца како би били обучени за правилно поступање са децом.

Сви припадници Министарства унутрашњих послова Републике Србије упознати су и са водичем кроз права малолетника учинилаца кривичних дела, са правима малолетника у својству грађанина, правима малолетника у својству осумњиченог, правима малолетника лишеног слободе, односно правима малолетника у својству оштећеног. Садашњи министар унутрашњих послова Републике Србије Ивица Дачић и директорка УНИЦЕФ-а за Србију Јудита Рајхенберг подржали су августа 2009. године наставак обуке полицајаца за успостављање поверења и добре комуникације са децом и малолетним лицима. До сада је, према званичним подацима Министарства унутрашњих послова Републике Србије, око 400 полицајаца похађало обуку о психолошким и етичким аспектима успостављања односа поверења и сарадње полиције и деце која су у контакту и сукобу са законом. Концепт деца у контакту и/или у сукобу са законом, иначе, дете недвосмислено ставља у центар пажње без обзира да ли је оно жртва или починилац кривичног дела. Експерти се слажу да оваква формулација представља велики заокрет у односу на политику превенције која је до тада владала јер се пажња полиције преусмерава на ширу категорију деце под ризиком, а не само на малолетнике који су већ починиоци кривичних дела. Тиме карактер друштвене акције и реакције добија збиља проактивни, превентивни смисао. У исто време то значи да ће полиција од ових промена више да ради са млађом децом и децом која су била жртве злостављања и занемаривања, жртвама породичног насиља и сведоцима насиља.

Међутим, није лако брзо постићи квалитетне резултате. Без обзира на досадашњу обуку полицајаца за рад са децом потребно је још доста труда, добре воље и константно дограђивање етичких стандарда и права детета. На пример у закону нису предвиђене могућности за такозване полицијске диверзионе шеме, доказани концептуално-оперативни модел ресторативне правде требало би уградити у полицијску организацију. Стога се и инсистира на још вишим стандардима у поступању према грађанима, а посебно према деци. Јер само испуњавањем одређених обавеза, критеријума и стандарда у полицијској организацији у Републици Србији, као и свим другим полугама државе, може се стићи у пуноправно чланство жељених међународних организација и структура, али и побољшати живот у заједници. У публикацији „Деца и полиција – психолошки и етички аспекти успостављања поверења и сарадње између полиције и деце у контакту и/или у сукобу са законом“, подвучено је да су Уједињене нације, усвајајући Конвенцију УН о правима детета 1989. године, снажно усагласиле, изоштриле критеријуме и наметнуле строге етичке стандарде свим институцијама које директно или индиректно поступају према деци, или утичу на њихово благостање. Тако се и полиција Републике Србије нашла пред задатком да усклади политику, организацију и методе рада са свим категоријама деце и малолетних лица. С једне стране, Закон о малолетним починиоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица обухвата поменуте нове вредности и стандарде, док, с друге стране, полиција јасно одређује место, улогу и задатке у новим друштвеним условима. То је, између осталог, допринело изградњи низа потребних докумената, механизма, протокола и етичких упутстава за рад полиције у Републици Србији.⁹⁸

Посебна етичка упутства, што је и прихваћено у МУП РС, требало би да у наредном периоду:

- Унапреде квалитет самоорганизовања полиције у домену поступања према деци која су у контакту и/или у сукобу са законом,
- Ставе у центар пажње пожељни баланс између неопходних захтева безбедности и заштите права детета,

⁹⁸ Министарство унутрашњих послова Републике Србије, Упутство о полицијској етици и начину обављања послова полиције, Београд, 2003.

– Утврде прецизна упутства за специјализоване службенике полиције у поступању са децом и малолетним лицима и

– Уведу и свакодневно промовишу примену највиших етичких стандарда.

Нарочито због реализације последњег упутства, али и свих других, веома су битни односи са јавношћу и комуникација. Стога је Биро за сарадњу са медијима, заједно са мисијом ОЕБС у Републици Србији, октобра 2009. године, организовао обуку на ову тему за потпароле Министарства унутрашњих послова из 27 подручних полицијских управа. Јер, полиција у Србији треба да привуче пажњу медија како би промовисала нове методе рада, а нарочито у поступању са децом. Тиме ће побољшати и начин на који друштво види нашу полицију. ОЕБС и Министарства унутрашњих послова Републике Србије су, овим поводом, утврдили да су односи са јавношћу и комуникација нова приоритетна област сарадње.⁹⁹ Циљ овог великог пројекта и свих наведених који се реализују у самој полицијској организацији, је успостављање основног система демократских вредности који почива на моралним и професионалним вредностима ради јачања ове институције и брже интеграције у Европу, а сврха је, свакако, допринос развоју стабилног друштва и подизање опште свести о моралним и професионалним вредностима. Ове вредности су основ за изградњу владавине квалитета, а не квантитета, са чиме смо се као друштво сучељавали у прошлости.

Као позитиван пример навешћемо чињеницу да је у Београду у 2015. години за 23% смањен малолетнички цриминал у односу на 2014.годину, а у МУП је у последње четири године поднео 1775 прекршајних и 197 кривичних пријава због занемаривања или искоришћавања деце од стране родитеља или старатеља, речено је приликом потписивања споразума о поступању са децом са улице. Споразум ће, како се очекује, системски решити питање подршке и заштите деце која живе или раде на улици, а допринеће и да се дође до тачног броја деце на улицама Београда и да се спречи да она поново дођу на улицу.

⁹⁹ Јовановић И, Мисија ОЕБС-а у Србији подржава обуку за потпароле полиције, Београд, 2009.

Министар унутрашњих послова Небојша Стефановић рекао је да је суштина споразума да се заједнички нешто уради за ту децу. “Имамо нажалост ситуацију да у последњих десет година имамо велики број деце на улици, која су злоупотребљена да просе, перу стакла, певају и свирају по градском превозу и на свакакве друге начине”, рекао је Стефановић, додајући да је у последњих десет година четворо деце са улице изгубило живот у саобраћају, а да је десет малолетника идентификовано као жртве трговине људима у циљу просјачења. Све то, како је рекао, говори колико је битно да заједнички радимо да ова деца буду склоњена са улице¹⁰⁰.

4. ПОЛИЦИЈСКА ДЕОНТОЛОГИЈА: ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКО ПОЛАЗИШТЕ СТРУЧНОГ ОДНОСА ПРЕМА МАЛОЛЕТНИМ ПРЕСТУПНИЦИМА

4.1 Морално-деонтолошка основа полицијске етике

Полицијска деонтологија базирана је на моралној свести сваког припадника полиције у поступању са малолетним преступницима где се подразумевају и промовишу њихова права уз поштовање социјалне правде за младе људе у друштву, као и етничко-културолошке разлике. Полицајац мора да буде спреман на гоњење починилаца кривичних дела и одбрану невиних. Треба да зна шта су докази и како се прикупљају на непристрасан и незлонамеран начин. При том мора игнорисати социјалне, политичке и све друге разлике међу умешаним лицима. Полицајац представља и има велику одговорност и чува част и интегритет свих институција друштва, зато мора у свом раду да се неприкосновено придржава закона и мора да буде увек свестан своје дужности и да обраћа пажњу на начин њеног спровођења. Употреба нелегалних средстава, ма колико она била корисна, увек подстиче на непоштовање закона. У примени средстава закон мора бити поштован од оних који га примењују. Полицајац треба да сарађује са осталим представницима власти у испуњавању дужности за које има овлашћење. Треба да се чува од злоупотребе службе и своје личности у ситуацијама неприкладне или

¹⁰⁰ ТАНЈУГ, 29.3.2016.

нелегитимне акције. У свакој ситуацији која изазива професионалне и моралне дилеме превазићи ће добрим познавањем полицијског етичког кодекса и закона. Дужности према служби, тј. заједници проистичу из специфичности професионалних служби и државне заједнице. Прописи сваке службе регулишу на законит и општи начин понашање својих припадника. Међутим, стварно делање људи садржи специфичну врсту делотворности, конкретизације прописаних начина понашања и поступања у многим, специфичним и често непоновљивим ситуацијама. Такву конкретизацију може извршити само појединачни човек који у таквим ситуацијама дела према својим знањима и уверењима, према својој сопственој вољи. Његова је морална дужност да дела тако да с једне стране у делању на најбољи начин примени одговарајући законски пропис и правила службе (правна), те с друге стране, да у делању не повреди право и достојанство личности на коју је управљено његово делање (морално). Сама дужност се може схватити као нешто надемпиријско, као одређени налог кога човек упућује самом себи или му је упућен од друштва. Способност да човек себи поставља дужност, да прихвата дужности које други пред њега постављају, те да поступа по дужностима јесте способност аутономног људског ума. Тај ум је способан да самом себи стави присилу на хтења и делања, али та присила произилази из слободне аутономне воље. У целини човек може делати примерено **дужности из дужности**. У разлици ова два основна типа делања садржана је разлика између правних и моралних дужности. Делање које је примерено дужности заснива сваки облик људске професионалне делатности, па тиме и **полицијску делатност**. Такво делање може почивати на свесном прихватању и придржавању правила професије, на склоности да се следе ти закони и правила, али може почивати и на страху од санкција. Делање из дужности претпоставља да се закони и правила професије прихватају с унутрашњим уверењем, па такво делање није вођено било којим склоностима и побудама, него чистим осећањем дужности. Радња која је вођена унутрашњим осећањем дужности (моралним осећањем дужности) нема своју моралну вредност у

последицама делања (похвале или критике), него у максими делања тј. у унутрашњој интенцији онога ко дела¹⁰¹. Примарна одговорност на послу значи задатак полицијске службе и сваког полицајца да придржавањем закона штити грађанство. Тим законима надређен је сам Устав државе. Полицајац увек представља целокупну заједницу и њену легално изражену вољу и никада није инструмент ниједне политичке партије или друштвене групације. Полицајац мора да зна границе у употреби закона, јер он представља законитост.

Да би полицијска деонтологија имала доминантни утицај у односу према малолетним преступницима и обавезама и одговорностима према њима, као и према њиховим родитељима и старатељима, према самој полицијској организацији, према колегама и сарадницима, према себи и према целокупном друштву, мора се деловање полицијских службеника заснивати на поштовању моралног кодекса.

Појам морала означава један облик људског деловања, који је заснован на индивидуалним знањима и уверењима човека о ономе што појединачни човек има да чини у различитим животним ситуацијама. То деловање је управљено како на саму човечност онога ко дела, тако и на човечност других људи. Морал никада није однос према стварима, него је однос према људима, који се покреће људским потребама у циљу остварења неке моралне вредности.

Одлучујући корак у целокупној историји етике начињен је у Кантовом поимању морала који подразумева да се морално делање човека схвати искључиво као утемељено на људској слободној вољи.¹⁰² У оваквом поимању морала подвучена је разлика између морала и других облика делања, пре свега обичаја и права. Моралност, према овом схватању, није оно што се изводи из природе, нити из божанског, већ је људска творевина посебне врсте која настаје из потребе човека. Наравно, тек на основу изворне слободе човек може себи да постави моралне законе и дужности. Њих ће, потом, следити и тако остварити своју људскост на начин моралне личности. Али, многи сматрају да је основна тешкоћа оваквог схватања

¹⁰¹ Центар за основну полицијску обуку Сремска Каменица „Људска права и кодекс полицијске етике”, 2007.

¹⁰² Перовић М, Увод у етику, Савез педагошких друштава Војводине, Нови Сад, 2003.

морала у немогућности да се развије у општу модерну теорију делања. Кант је слободу видео искључиво као моралну слободу, а делање само као морално делање. Овакве недостатке, који су се огледали у томе да није било могуће развијање смисла и начина остваривања слободе у другим облицима делања, праву, економији, политици... покушао је да превазиђе Хегел. Према Хегелу, правна слобода и морална слобода су два подједнако изворна облика модерне слободе човека уопште. Правна слобода за њега је представљала гарантовано право човека на својину, а морална исто такво право на слободно уверење о свим стварима које су човеку од интереса.

Морални карактер је општи квалитет личности појединачног човека. У сваком човеку он се успоставља индивидуално, специфичним обликовањем односа интелекта, темперамента и воље, као и деловања васпитања, социјалних утицаја и опште социјализације личности. Средиште моралног карактера налази се у вољној способности људске свести. Та се способност код детета и младог човека развија у релативно трајну и стабилну основу личности, која се тешко мења када се формира у пуном облику. Та стабилна основа, када се у потпуности развије у позитивној и здравој личности, чини трајну основу склоности човека за ваљаним поступањем и понашањем.

Морални карактер човека у принципу се манифестује у свим животним странама и ситуацијама али примарно подручје његовог манифестовања налази се у односу човека према властитој људскости и у односу човека према другим људима. Морални карактер представља стапајућу резултанту историјског развоја човека уопште (историје, културе) и индивидуалног развоја сваког конкретног човека у свом времену, својој широј и ужој заједници живота и својој породици.

Унутрашња структура моралног карактера може се јасно рашчланити на неколико основних компоненти, у којима се манифестује морални карактер. Те компоненте су: морални мотив и уверење, намера, одлука,

избор, импутација, одговорност, кривица, санкција, заслуга, стид и кајање, као и савест.¹⁰³

Појам етике означава научно или филозофско промишљање морала. У средишту тога промишљања налазе се четири централна питања:

1. питање о извору или пореклу моралности
2. питање о начину успостављања моралне свести у човеку
3. питање о делатним облицима моралности и
4. питање о сврси (циљевима, смислу) моралности.

У појединим етичким концепцијама током XX века, у етици се почела постављати подела на два основна дела:

1. **аксиологију** – учењу о вредности добра и зла и
2. **деонтологију** – грчки **деон**=дужност и **логос**=наука, учење.

Деонтологија се од тада одређује као филозофско-етичко учење о дужностима, захтевима морала у облику прописа, налога и упутстава. У њеној основи налази се природа моралне свести, која омогућава да се оно морално издигне изнад индивидуалног и да на општи начин постане једна специфична форма друштвене свести. То значи да моралне вредности добијају карактер објективног социјалног односа (морално-вредносни системи у друштву). Из тог објективног карактера моралности (који изражава опште хуманистичке потребе људи и друштва), следе одређени налози дужности који се упућују било свим члановима друштва, било свим личностима без разлике, било појединим специфичним професионалним групама људи.

Најзначајнији процес којим човек постаје морална личност јесте морално васпитање. Резултат тог процеса јесте стварање моралног карактера у појединачној људској индивидуи. Формираним се сматра онај морални карактер који је дугом васпитном навиком у себи стекао трајну склоност. Човек у обичном животу непрестано вреднује све елементе и појаве стварности, друштвеног живота и свог личног живота. То вредновање он изражава у појмовима истинитог и лажног, доброг и злог, лепог и ружног, праведног и неправедног, итд. Филозофија се од почетка пита да ли ти појмови припадају самим објектима у стварности, да ли су

¹⁰³ Центар за основну полицијску обуку Сремска Каменица „Људска права и кодекс полицијске етике”, 2007.

они само наша субјективна именовања ствари , да ли они у стварности имају неку егзистенцију која је независна од човека, да ли су они само субјективне творевине човека и сл. Филозофија се пита о томе како човек уопште може вредновати, одакле му долази способност да може постављати и следити вредности одакле долази могућност да се људи слажу око тога шта ће се сматрати вредношћу, како може долазити до промена садржаја и смисла вредности. Појам вредности припада свакодневном људском искуству, јер ми вреднујемо природне појаве (нпр. киша је добра у пролеће због рода жита, али киша није добра у јесен за сазревање кукуруза), вреднујемо политичке ситуације (нпр. неки политичар користи развоју друштва), вреднујемо правне прописе и законе (нпр. добри саобраћајни прописи смањују број незгода на путевима), вреднујемо економско пословање (нпр. ако добро радимо остварићемо велику нову економску вредност), вреднујемо понашање људи (нпр. Ђорђе је помогао старици да пређе улицу), вреднујемо уметност (нпр. понека позоришна представа је лоша), вреднујемо религијске ствари (нпр. Бог је добар и свемоћан).

Из свих наведених примера може се извући одређење појма вредности као позитивног или негативног значења неког објекта , појаве, процеса, жеље, представе или замисли. Неоспорна је чињеница да регулисање понашања човека не може никако да буде препуштено стихији.¹⁰⁴ То не може да буде ни добра воља појединца, као ни тежња јавног мњења да регулише колективну свест. Држава је та која одређује друштвене норме.

Свакако треба да се истакне да се право и морал садржински разликују, али и да се додирују у извесној мери. Управо је разлика морала и права највидљивија када се помену санкције, јер, санкција за неки морални прекршај углавном се изражава као спонтана реакција друштва (спроводи је ужа, али и шира друштвена средина, а креће се од опомене до искључења из друштва). Држава, пак, спроводи организовану принуду ради обезбеђивања правних норми. Она може да буде правна и политичка. Правна је ако представља друштвени феномен који тежи што

¹⁰⁴ Петричковић М, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, консултације, 2009.

мањој употреби правних одредби и насиља заснованог на њима, а одређује се као политичка када у реализацији својих специфичних стремљења не преза од обилатог истицања политичких циљева, не крије намеру употребе правних норми и не зазире од тога да најави широку употребу насиља, заснованог, како се истиче, на правним нормама.¹⁰⁵ Правне обавезе, односно норме, нису увек у складу са моралним дужностима. Одређена правна радња може свој извор да пронађе у мотивима који могу да буду и крајње неморални (политичке, диктаторске државе, тоталитарни режими...), а са правног становишта да буду исправни.¹⁰⁶ Право у одређеним ситуацијама може, ипак, да буде и на вишем етичком нивоу у односу на неки морални систем.

Обавезност је основна карактеристика не само обичајних и правних норми, већ и моралних норми. Обавезност морала је двострука јер се он односи и на друштво и на индивидуу, односно и на спољашње и на унутрашње. То не важи за обичајне и правне обавезности које су једноструке, оне су искључиво друштвене.

Морално право на слободно уверење основа је човековог модерног деловања. Међутим, у свом испољавању то право није ни апсолутно, ни неприкосновено. Наиме, људи би, у начелу, могли да прогласе легитимним све своје поступке. Према форми овакво слободно уверење је признато (слобода савести), али по садржини то човеково право мора прво да буде признато од стране других људи. Управо зато морална слобода појединца има ограничења.

Као једна од битних карактеристика морала наводи се и **тренутност**, односно обавеза појединца да поступи морално, готово по аутоматизму, када се нађе у одређеној моралној ситуацији. Бројни филозофи и етичари помињу и **наметнутост**, **безусловност** итд. А да би човек, као практично биће, усвојио моралне норме и по њима се понашао, те формирао

¹⁰⁵ „Полазећи од тога да је свако насиље примена силе, политичко насиље се, као једна од појавних варијанти укупног друштвеног насиља, може одредити као директна или индиректна, латентна примена силе у сфери политике и политичког, тј. као директна или индиректна примена силе над свешћу, телом, животом, вољом или материјалним добрима стварног или потенцијалног, претпостављеног политичког противника.“ Симеуновић Д, ФПН, Универзитет у Београду, последипломске специјалистичке студије „Контратероризам и организовани криминалитет“, 2006.

¹⁰⁶ Перовић М, Увод у етику, Савез педагошких друштава Војводине, Нови Сад, 2003.

такозвани вредносно-нормативни однос према себи самом, али и према другим људима, мора да донесе одговарајући морални суд. То је суд о сопственом понашању, понашању других људи, других друштвених група и то у односу на моралну норму.

Морални суд може да буде позитиван или негативан. Ако је прекршена нека морална норма, ако је одређено понашање условило негативан суд, следи морална санкција. Она, опет, може да буде индивидуална (унутрашња морална санкција је, нпр. грижа савести), или друштвена (назива се и спољашња санкција, а подразумева презир, али и искључење из друштва).

Моралне санкције могу да наступе после учињеног дела и тада имају реактивни карактер, док се антиципативни карактер моралних санкција огледа у настојању да се одређено дело не учини. Због тога су моралне санкције регулативно средство човекове комуникације, помоћу кога нека морална заједница одржава важење одређених моралних вредности и захтева који се стављају пред појединца. Ипак, има аутора који сматрају да су моралне санкције прилично неделотворне, а то није једина ствар која дели филозофе када се дискутује о појму морала и његовим карактеристикама, па се у XIX и XX веку није дошло до јединственог, савременог појма морала. Велики број схватања подразумева и различите карактеристике морала. Док се поједини филозофи, с једне стране, труде да очувају стара теолошка и натуралистичка схватања морала, неки од њих сматрају да основни склопови модерног грађанског, а тиме и моралног деловања, стоје у супротности са најдубљим хуманистичким интенцијама времена. Трећи, пак, покушавају да појам морала заснују на мисаоном наслеђу еволуционизма и историцизма, а четврти на духовном наслеђу Канта и Хегела. Постоје, наравно, и они који моралност посматрају с позиције крајње индивидуализованости људске моралне свести, као и филозофи који појам морала траже у логичкој анализи језика морала.¹⁰⁷ У складу са тим Маркс је критиковао Хегела закључујући да једино радикална социјална револуција може да изнедри морална схватања. Шопенхауер је оспоравао Канта, а Ниче се критички односио према

¹⁰⁷ Перовић М, Увод у етику, Савез педагошких друштава Војводине, Нови Сад, 2003

моралној историји човечанства у целини. Према њему само је надчовек тај који може да се уздигне изнад моралног става. Познато је да је Фројд схватао морал као облик потискивања нагона. Гелен сматра да морал почива на самосавлађивању човека, док су еволуционисти Спенсер и Холт уверени да се порекло, природа и одређење моралности могу схватити на основу увида у биолошку еволуцију човечанства...

Реч етика, иначе, потиче од грчких речи *ethos* и *ethicos*¹⁰⁸, што у преводу значи обичај, односно моралан. У том смислу етика представља науку о моралу или о моралном феномену, односно етика је првенствено филозофска дисциплина која проучава морал, његово порекло, циљеве и смисао деловања. У грађењу термина и појма етике пресудни значај је имао Аристотел, односно његово указивање на блискост, али и несумњиву разлику појмова карактер, обичај и навика.

Заједно са појмом „трајне склоности“¹⁰⁹ наведени појмови су Аристотелу служили да објасни, како је говорио, процес људског уљуђивања, а током којег се гради индивидуална слободна делатна воља човека. Оно што индивидуална делатна слободна воља човека чини даје резултате у врлинама човековог карактера као његове способности да своје прохтеве, интересе и жеље подреди умном вођењу сопствене разборитости. Такав морални карактер се потом приказује у различитим подручјима људског делања. У српском језику је, као и у бројним другим европским језицима, прихваћен израз „морално деловање“, чији је корен у латинском језику. Појам „поредак индивидуалног људског деловања“ био је означаван као „мос“, из чега су и проистекле речи морал и моралност.

Одређење етике као филозофске науке о моралу није једноставно. Јер, целокупан појам етике могућ је само ако се добро проучи преглед до данас изнетих најзначајнијих етичких концепција. Од развијених хеленских времена није их било мало. Посао је тежак посебно ако се узму у обзир све епохалне разлике у схватању морала и саме етике. Ипак, данас се многи слажу да се, када је реч о **критеријуму садржаја свести и намери свести**, етика подразумева:

¹⁰⁸ Латински: *moralis*

¹⁰⁹ Грчки: *hexis*, латински: *habitus*

- Деонтолошку етику, односно етику дужности, етику моралне настројености
- Етику одговорности која се конкретизује даље, рецимо, у полицијској етици, која је у теми овог рада, научној етици, медицинској етици, правној етици, спортској етици, новинарској етици...

Критеријум утемељења моралног захтева условљава:

- Нормативну етику, засновану на априорном захтеву о томе шта, начелно, вреди, шта је морално, какво деловање треба да буде
- Дескриптивну, односно емпиријску етику о томе који и какав морал заправо стварно влада, какво је његово деловање

Према **критеријуму садржаја** правила деловања, етика се дели на:

- Етику дужности (формалну етику)
- Етику вредности (материјалну етику)

У исто време такозвана мета-етика, или етика аналитичке филозофије, језичко-аналитички истражује коришћење моралних израза, исказа и начин њихове аргументације. Но, без обзира на све ове критеријуме, теорије и поделе, основна етичка питања су била и остала питање о извору морала (превасходно о слободи као извору морала), о начину успостављања морала, делатним облицима морала, сврси морала.

У том правцу пут је утрла и професионална етика – систем моралних обавеза који се упућује појединим друштвеним или, пак, професионалним групама. Често се употребљава и израз професионални морал.

4.2. Професионална обавеза и дужност полицијских службеника

а) Морални основ полицијског ауторитета

Појам дужности је једна од основних категорија етике, којом се изражава конкретизација моралне обавезе (која се односи на све људе) у личну обавезу конкретног човека у некој конкретној животној ситуацији. Личност појединачног човека је активни носилац одређене моралне обавезе. Моралну обавезу треба разликовати од правне и професионалне обавезе. Правна обавеза или правна дужност не мора почивати на уверености о праву од стране онога на кога се односе обавезе или

дужности. Она се мора извршавати као спољашња нужност да се следе закони и правни прописи. То морање је санкционисано прецизним механизмима силе и надлежности. Слично је и са професионалном обавезом и дужношћу. Она не почива на слободним уверењима људи. Строго су јој одређени законски и правни оквири делања. Одређена су јој и унутрашња правила, организација и функционисања често са врло одређеном субординацијом овлашћења, као што је случај са војним и полицијским позивом. Одређени су јој и процедурални поступци, који зависе од научних знања, прихваћених техника и технологија (нпр. у медицинској, педагошкој, еколошкој делатности). Врло често, у неким делатностима су одређена и неписана правила (тзв. добри обичаји) које људи морају следити (нпр. у новинарству, научном раду, спортским такмичењима, у позиву политичара итд.).

Може се рећи да опште моралне обавезе или дужности настају и одржавају се као целовити захтеви колективног, друштвеног искуства. Посебне моралне обавезе и дужности настају делом из овог општег друштвеног искуства, а делом из специфичности искуства појединих професија. Специфичности појединих професија успостављају се, с једне стране, тако што се из шире друштвене заједнице према тим професијама упућују одређени специфични морални захтеви. С друге стране, те професије из себе постављају моралне захтеве властитим члановима. Ипак, одлучујући чинилац у постављању и извршавању моралних обавеза и дужности јесте свака појединачна људска личност и сваки појединачни припадник одређене професионалне службе. Задатак да одређене моралне проблеме и дилеме открије, схвати и реши, увек је упућен појединачном човеку и конкретној дужности. Позивање на неки друштвени ауторитет, ауторитет службе или општа мњења не могу га оправдати, ако своју дужност схвати на погрешан начин. Његова одговорност пред властитом савешћу уједно изражава и његову одговорност пред службом и друштвом.

Дужност према себи почива на чињеници да човек није само пуко природно биће већ и родно биће. Та дужност као природном бићу садржи се у томе да га човек физички одржава, да би се уздигао до своје родне, људске суштине. Ту суштину човек нема непосредно, него му је животна

дужност да је развије. Тај развој је најпре интелектуални, па укључује дужност стицања разноврсних знања. С друге стране, тај развој је практичко-морални, па укључује у себе дужност развитка моралног карактера, тј. слободну способност човека да као самостално биће живи у заједници. Обе стране ових дужности могу се сјединити у општем захтеву дужности да човек себе изгради као личност. Дужност према породици проистиче из чињенице да је породица примарна заједница у којој човек настаје, одраста и живи. Специфичне дужности које настају у породичном односу јесу: дужност родитеља према деци, дужност деце према родитељима и међусобна дужност деце (браће и сестара).

Дужности према другима базирају се на чињеници да човек живи у друштву и да мора поштовати личност сваког човека, да би и његова личност била поштована у друштву. Основа свих посебних моралних дужности које човек има према другима управо јесте дужност поштовања личности других, поштовања њихових права и личног достојанства.

Дужности према служби, тј. заједници проистичу из специфичности професионалних служби и државне заједнице. Полицајац као онај ко спроводи закон треба да буде свестан своје посебне позиције у јавности. Комотност у понашању и маниру у приватном животу изражава или непоштовање према закону или тражење посебних привилегија. Такво понашање не допушта се полицијском службенику и служби. Заједница и служба захтевају од припадника полиције да води живот пристојне и часне особе. Каријера полицајца никоме не пружа посебне привилегије. Она пружа сатисфакцију и понос у слеђењу и унапређивању традиције чувања државе. Полицајац који се држи те традиције, неће допустити да се она деградира. Радије ће се у приватном животу владати тако да га јавност истиче као пример стабилности, тачности и моралности.

Однос према јавности мора бити такав да полицајац буде свестан своје одговорности према целокупној заједници. Према људима у заједници треба да поступа тако да им подстиче поверење према законима и полицијској служби. У свом службеном животу он се мора владати инспирисан поверењем. Не треба да буде охол, ни покоран. Индивидуални грађанин нема обавезу да се према полицајцу односи са страхопоштовањем, нити има право да наређује полицајцу. Полицајац ће

вршити службу тамо где може, а у сагласности са законом. Неће поступати из личних разлога и предрасуда, него ће као добро постављен следбеник закона, испуњавати преузете обавезе.

Када говоримо о принуди и хапшењу, полицајац треба да користи своја овлашћења за хапшење стриктно у сагласности са законом и дужним поштовањем према грађанину. Служба му не даје право да кривично гони починиоца нити да одређује казну за преступ. Он мора јасно разумети своју одговорност и ограничења при хапшењу прекршиоца. Треба да се влада тако да смањи употребу силе. Он мора култивисати своју посвећеност служби и правичном придржавању закона службе. Такву култивисаност мора имати у поступању са прекршиоцима, као и у трајној примени закона.

Полицајац треба да буде спреман на гоњење починилаца и одбрану невиних. Он треба да зна шта су докази и како се прикупљају, на непристрасан и незлонамеран начин. Он у томе мора игнорисати социјалне, политичке и све друге разлике међу умешаним особама, јер тако јача поверење и интегритет полиције. Полицајац представља и има велику одговорност и чува част и интегритет свих институција друштва. Зато се он мора чувати ситуација у којима би јавност могла основано сумњати у посебан однос са прекршиоцима. Полицајац мора бити чврст у одбијању поклона или услуга. Јавност увек може стећи утисак да то утиче на његове одлуке и испуњавање дужности. Полицајац треба да сматра да је његова служба базирана на јавном поверењу и да препозна своју одговорност као јавног радника. Марљивим учењем и самоусавршавањем он треба да тежи најбољој могућој примени науке у случајевима злочина. У људским односима треба да тежи ефикасном командовању и утицају на одржавање друштвене сигурности. Треба да поштује важност и одговорност своје службе и да сматра да је полицијска дужност часна професија с обзиром на њену важност за заједницу и државу. Полицајац треба да буде свестан своје дужности и да обраћа пажњу на начин њеног вршења. Суштински је погрешно ако полицајац крши закон или не пази на друштвену сигурност и имовину. Таква поступања се увек лоше примају у јавности. Употреба нелегалних средстава, ма колико она била корисна увек подстиче на непоштовање закона. И у примени средстава закон мора

бити поштован од оних који га примењују. Полицајац треба да сарађује са осталим представницима власти у испуњавању дужности за које има овлашћења, без обзира на партијско опредељење и личне предрасуде. Треба да се чува од злоупотребе службе и своје личности у ситуацијама неприкладне или нелегитимне акције. У свакој ситуацији, која изазива професионалне и моралне дилеме, треба да тражи помоћ од претпостављеног и да му даје пуни извештај о предвиђеној акцији.¹¹⁰

б) Морално-девијантно поступање полиције

Девијантно понашање представља специфични облик моралног зла, које се састоји у негативном одступању од моралних вредности, обавеза и норми понашања. Оцена о негативном одступању базира се на нормама које су друштвено општеприхваћене, али и на одређеним моралним идеалима који се негују у друштву. Због тога, морално девијантни поступци нису сви поступци који се не уклапају у оквире уобичајеног схватања моралности, него само они поступци који директно противрече моралним идеалима. Она одступања од норми, која се уздижу изнад нивоа уобичајеног схватања моралности, имају у себи позитивни морални смисао (нпр. морални подвизи). Корени морално девијантног понашања налазе се у девијацијама моралног васпитања и социјализације личности. Још од старих Грка потиче изрека: „У друштву лоших постаје се лошим“. Слична је наша изрека: „С ким си такав си“. Другим речима, уколико је породица детета морално девијантна или уколико је његова примарна социјална средина девијантна или уколико су шире социјалне групе у којима се обликује личност детета или младог човека морално девијантне, онда постоје велики изгледи да и они постану морално девијантне личности. Та ће се девијантност састојати у томе што ће дете или млад човек прихватити као нормалне и уобичајене оне вредносне садржине које су супротне од универзалних вредносних садржина. Тако ће изградити погрешну структуру властитог моралног карактера. У сложеним животним ситуацијама таква личност неће бити у стању да делује као морално изграђена личност. Објективна основа морално девијантног понашања може се налазити и у многозначности последица социјалних процеса, као

¹¹⁰ Центар за основну полицијску обуку Сремска Каменица „Људска права и кодекс полицијске етике“, 2007.

што је брза урбанизација живота, раст потреба, социјално распојавање друштва, социјално сиромаштво итд. У таквим друштвеним ситуацијама долази до великих сукоба различитих вредносних система. То људима отежава моралну оријентацију у животу, јер може долазити до губљења моралног ослонаца за делање, па под утицајем тих околности почињу и сами бирати морално девијантно понашање.

Постоје неколико основних тежих облика морално девијантног понашања: алкохолизам, наркоманија, морални нихилизам, проституција, самоубиство, беспосличје, распусност, цинизам, грубост, користољубље, као и лажно сведочење. Посебне опасности којима су, због специфичне природе посла изложени, припадници полиције могу понекад скренути неком од наведених облика девијантног моралног понашања. Посебно је то случај са лажним сведочењем, бруталношћу, употребом алкохола, коцкањем и примањем мита.

Тежи облици морално девијантног понашања припадника полиције као што су лажно сведочење, бруталност, алкохолизам, коцкање и примање мита, нужно воде у тзв. морални цинизам и морални нихилизам.

Моралним цинизмом сматра се онај облик понашања које је свесно или несвесно, а карактерише га презрив однос према општој култури друштва и моралној култури посебно. То је презир према важећим духовним, моралним и културним вредностима у нормама. Термин цинизам везан је за старогрчку филозофску и етичку школу **кинника** (Антистен, Диоген и други), у којој је проповедан презрив однос према друштвеним нормама понашања, пуна независност човека од друштва и повратак основним природним потребама човека. Касније се под цинизмом подразумева поступање и изјаве, који садрже нетрпељив однос према ономе што чини достигнути ниво културе људи, као и оно понашање које исмева вредности људског достојанства. Цинизам је карактеристичан за људе који свим могућим средствима теже остварењу својих егоистичких интереса, чак и аморалним средствима, као и за оне људе који су се разочарали у моралне идеале и људе. Једина позитивна форма цинизма састоји се у оном његовом облику који представља реакцију на морално лицемерје друштва, друштвених група или појединаца.

Морални нихилизам је порицање вредности моралних норми и идеала или њихова релативизација, тј. смањење њихове важности и вредности. Карактерише га анархичност у понашању, својствена омладини и млађим људима уопште као и самовољни индивидуализам. Морални цинизам и морални нихилизам најдиректније утичу на морални интегритет људске личности, било на тај начин што отежавају социјализацију личности, било што отежавају социјалну комуникацију међу људима. И један и други феномен знатно снижавају моралну културу личности. Њихова је директна последица да људе ниске моралне културе други људи обично избегавају, да их не цене довољно, као и да су на сталном опрезу у комуникацији с њима. Морално цинични људи и морални нихилисти немају правих пријатеља, јер се напосто сматрају лошим људима, које треба избегавати. Мало је вероватно да ће човек, кога његова примарна социјална средина или служба у којој ради сматра лошим човеком, у служби бити добар професионалац, јер и код колега и код претпостављених мора изазивати подозрење. Ако је Етичким кодексом утврђено да је основна дужност полицајца да служи одбрани основних вредности друштва, а Етичким каноном да се та дужност може ваљано обављати само добрим личним владањем, одговорношћу на послу, добрим односом са колегама и јавношћу и посебно у сарадњи с колегама у испуњавању дужности. Полицајац који нема изграђену моралну културу личности неће ни своје професионалне дужности моћи обављати на морално прихватљив начин. Било да се налази на дужности или у приватном животу полицајац је увек представник целе полицијске службе. Јавност и грађанство формирају своје мишљење о целини службе на основу комуникације с представницима те службе. Може то мишљење бити оправдано, може понекад бити и неоправдано, али оно увек мора бити мишљење на које служба треба да обрати дужну пажњу. Могуће је да је грађанин због једног лошег поступка полицајца према себи формирао мишљење да цела служба и увек лоше поступа. Чињеница је, ма колико да таква генерализиријућа мишљења бивају неправедна, да **не постоји друштво због полицијске службе, него полиција постоји због друштва и грађанства**. Полиција не може бити изнад друштва, нити изван друштва, него само у друштву, као једна његова важна и деликатна

служба. Због тога друштво има посебно изоштрену пажњу према приватном и јавном понашању припадника полицијске службе, као и према понашању службе у целини јер је полиција огледало друштва.

После досадашњих разматрања проблема и предмета рада, односно улажења у појам и анализе морала и етике, посебно професионалне етике, може се донети закључак да је реформа полицијских снага (баш као и целокупног друштва) и њихов развој к телима која служе грађанима у друштву један од кључних, суштинских елемената започетог процеса демократизације у Републици Србији. Реформа полиције значајно доприноси политичкој и социјалној стабилизацији, што води к укупном побољшању безбедносне ситуације у нашој држави. Наравно, резултата нема и не може да буде без својеврсне полицијске културе, полицијске етике. Више него стриктна законска регулација овлашћења, поступака и понашања полиције, нарочито њеног униформисаног дела, захтева додатно регулисање питања морала. И то не само током узајамних професионалних односа, већ и према грађанству, а тиме и према друштву у целини.¹¹¹

Нимало лак посао за РС и МУП. Питање правног регулисања рада полиције у локалној заједници најчешће није посебно разматрано у доступној литератури, домаћој и светској. Све бројнији интернет сајтови такође не казују много о правном уређењу односа између полиције и других субјеката одређене локалне заједнице на развоју и имплементацији пројеката превенције криминалитета, нарочито малолетничког преступништва. Ипак, индиректно, после анализе дате литературе, могу доста добро да се схвате основе правног решења међусобних односа.

Правна основа за регулисање рада полиције у локалној заједници у Европској унији подразумева да државе чланице Европске уније у својим законским актима пропишу обавезу полиције и локалне заједнице да међусобно сарађују у оквиру саме заједнице и то на превенцији криминалитета, а кроз оснивање општинских савета, или комитета за безбедност. Подразумева се, свакако, и спровођење политике превенције криминалитета. Оваква политика укључује све субјекте локалне заједнице

¹¹¹ Debelak S, Policijski model v lokalni skupnosti, Vestnik Instituta za javno pravo 1-2, LJubljana, 1985.

кроз редовно организовање састанака представника полиције и самих грађана. Спровode се и едукaциoни пpoгpaми у школaмa o oпacнocтимa oд дрогa, oргaнизују пpoјeкти пpeвeнциje мaлoлeтничкe дeлинквeнциje...

Meђунaрoдни пpaвни извoри пoдpaзумeвaју и дoбaр учинaк пoлициje у зaштити људских пpaвa. Стогa пpoписи кoјимa сe пpoписује зaкoнит рaд пoлициje тpeбa дa увaжaвaју стaндaрдe пoштoвaњa људских пpaвa, a кoје су нaчeлнo пpoписaнe кoнвeнциjамa, пpeпoрукaмa и дeклaрaциjамa мeђунaрoдних oргaнизaциjа, Ујeдињeних нaциjа, Вeћa Еврoпe и струковних пoлицијских oргaнизaциjа. При тoмe је Meђунaрoдни пaкт o гpaђaнским и пoлитичким пpaвимa нaјзнaчaјнији извoр o људским пpaвимa.¹¹²

Зa дeлoвaњe пoлициje у дeмoкpaтским друштвимa знaчaјнe су и „Дeклaрaциjа o пoлицији“, кaо и „Еврoпскa пoлицијскa пoвeљa“. Oнe нaвoдe нaчeлa кoјимa тpeбa дa сe рукoвoдe пoлицијски службeници у извршaвaњу свoјих зaдaтaкa и oпштa нaчeлa o стaтусу пoлицajцa. Oви дoкумeнти сaдржe oдрeдбe кoје нaглaшaвaју пoтpeбу јaснoг дeфинисaњa стaтусa пoлициje и сaмих пoлицajцa у oквиру јeднe зaјeдницe. „Дeклaрaциjа o пoлицији“ пoсeбнo нaглaшaвa eтику пoлицијскoг пoступaњa и дeлoвaњa пoлициje, нe сaмo у вaнpeдним ситуaциjамa вeћ и тoкoм рaтa, a Еврoпскa пoлицијскa пoвeљa нaглaшaвa oднoс пoлициje пpeмa зaјeдници. Oвa двa вeoмa вaжнa дoкумeнтa мeђусoбнo сe дoпуњују и нa пpихвaтљив нaчин уpeђују питaњa рaдa пoлициje у зaјeдници.¹¹³

Ипaк, нeки кpитичaри тврде дa сe „Еврoпскa пoлицијскa пoвeљa“ исцpплује нa нeкoликo дeклaрaтивних oдрeдби у кoјимa сe нa уoпштeн нaчин гoвoри o oднoсу пoлицajцa пpeмa зaјeдници. Meђутим, пoвeљa истичe дo скoрo зaнeмaривaнa eтичкa нaчeлa, дoк „Дeклaрaциjа o пoлицији“ сaдржи вeoмa вaжнe oдрeдбe o eтици пoлицијскoг пoступaњa кoје сe oднoсe нa oбaвeзe пoлицajцa, пpaвa пoлицajцa и oбaвeзe пpaвнoг систeмa. O тoмe ћe бити јoш рeчи.

Знaчaјнo је и тo штo је зeмљaмa члaницaмa Вeћa Еврoпe зaјeдничкo дa су пpиступaњeм у члaнствo сaмoг Вeћa пpихвaтилe и другe дoкумeнтe

¹¹² Зa пoлицијскo пoступaњe свaкaкo су вaжнe oдрeдбe члaнa 6. Пaктa. Њимa сe штити пpaвo нa живoт, тpaжи сe дa тo пpaвo будe зaштићeнo зaкoнoм и зaбpaњује пpoизвoљнo лишaвaњe живoтa

¹¹³ Милeтић, С: Пoлицијскa eтикa, Вишa шкoлa унутрaшњих пoслoвa, Бeогpaд, 2003.

који их обавезују на поштовање прихваћених норми понашања у организацији и деловању националних полиција. Нека документа и декларације које су пристигле из Стразбура и Брисела прихватила је и Велика Британија. Усвојила је, рецимо, препоруке Савета Европе. Наиме, у Закону о криминалу и нередима, из 1998. године¹¹⁴ и у Закону о локалној управи, из 2000. године¹¹⁵ прописано је да кључне организације, односно, како у Британији кажу – агенције, морају да раде у партнерству. Такође, јавне власти су у обавези да разматрају утицај својих одлука на криминал и нарушавање јавног реда и мира, а сама полиција и друге агенције морају да изграде партнерство у супротстављању криминалитету.¹¹⁶ Ондашњим законима прописује се и израда стратешких докумената за имплементацију, мониторинг и евалуацију полиције у заједници.

Закони о полицији земаља у транзицији које су чланице Већа Европе, такође постоје. То су, између осталог, прописи којима се полицији даје овлашћење за примену средстава принуде. Они садрже одредбе којима се прописују општа начела у обављању полицијских послова, одредбе које одређују средства принуде, одредбе о општим условима за примену средстава принуде, одредбе о посебним условима за примену сваког или неког од средстава принуде, ограничења употребе средстава принуде, као и одредбе о примени средстава принуде према групама људи. У неким од ових закона прописују се и детаљи употребе средстава принуде, а наводе се и поједини модалитети и услови за употребу тих модалитета. Има случајева и да се за коришћење појединих средстава принуде упућује на друге прописе законског ранга. Уз то се прописују и средства за пасивну заштиту, а прихваћена је и дефиниција којом се предмети и уређаји за цивилну употребу сматрају посебном опремом полиције само када се користи у полицијским операцијама. Посебним одредбама свих закона прописана је и употреба ватреног оружја, посебних врста ватреног оружја и посебних врста стрељива, као и експлозивних средстава, што су и најтежа средства присиле.

¹¹⁴ Crime and Disorder Act 1998.

¹¹⁵ Local Government Act 2000.

¹¹⁶ Howe Hogan B, Community Policing in London, The 25th Conference of Chiefs of Police of the European Capitals, Zagreb, 2003.

У демократским друштвима, у којима преовладава владавина права, понекад је неопходно употребити присилу, али полиција предузима традиционалне функције превенције борбе и откривања криминала. Поштовање закона, одржавања јавног реда и заштите основних права појединаца. Поред тога, у таквим друштвима полиција јавности пружа различите услуге друштвеног карактера, које потпомажу њене остале активности. Поверено јој је дискреционо право да извршава ове функције. Полиција у демократијама помаже очувању вредности демократије при чему је и сама прожета истим вредностима иако у законским оквирима користи присилу.

Уопштено говорећи, јавност прихвата, чак и поздравља вршење законите власти од стране полиције, док год види да полиција извршава своје задатке у правцу демократских циљева на етички прихватљив начин. За узврат, кад испуњава ове услове, полиција има сва права да очекује да ће јавност имати поверења у извршавање њених одговорности, подржавати је и сарађивати у њеним активностима. Овакве идеје о полицијском послу у демократијама прирасле су срцу Савета Европе. Иако је Кодекс полицијске етике само почетак сваког процеса обезбеђивања заједничких полицијских стандарда без њега такав процес има мале шансе за успех. Постављањем темеља за етичке норме Кодекс полицијске етике побољшава могућност за лакшу идентификацију, потпуније разумевање, пажљивију анализу и лакше решавање етичких проблема. Он тако актуелизује питања о вредностима којима служи полиција као организација и њиховој правој примени. Кључним концептима у полицији, као што су „лојалност“, „сагласност“, „непристрасност“, „дискреција“ и „професионализам“ доприносе заједнички ставови, значење и разумевање, које омогућава овај кодекс. Поред тога, он може помоћи у артикулисању личних стандарда понашања који обезбеђују осећање поноса због припадања полицијској организацији. То је од посебног значаја за полицијске регруте који, од самог почетка, морају знати шта је срж вредности које дефинишу њихов рад и управљају њиме.

4.3. Значајни међународни кодекси, закони и препоруке које се односе на полицијски рад са малолетницима

Поштовање међународних и домаћих кодекса и владавине права садржи две различите али међусобно повезане дужности: дужност спровођења прописно усвојених и примењених закона државе, укључујући обезбеђење општег услова јавног мира и одговарајућу дужност стриктног задржавања у границама прописаних овлашћења, уздржавајући се од арбитрарних акција и поштујући лична права и слободе чланова друштва. Улога полиције у спровођењу и очувању владавине права, је толико важна да стање демократије често може бити утврђено и самим испитивањем понашања полиције. Европски кодекс полицијске етике има за циљ да обезбеди скуп принципа и смерница за опште циљеве, функционисање и контролу полиције у демократским друштвима вођеним владавином права, а у великој мери је инспирисан Европском конвенцијом о људским правима. Циљ Кодекса јесте да учини специфичним и да дефинише законе и решења која одговарају полицији, да би могла да задовољи тешке, захтевне и деликатне задатке спречавања и откривања криминала, и одржавања закона и реда у грађанском, демократском друштву. Мада се Препорука првенствено односи на владе, смернице су састављене на такав начин да такође могу бити и извор инспирације за све оне који се баве полицијом и полицијским питањима у домену кодекса полицијске етике.

За Републику Србију, веома је важна препорука коју је усвојио Комитет министара Савета Европе 19. септембра 2001. године. Тада је, под редним бројем 10, утврђен Европски кодекс полицијске етике, тј. меморандум са објашњењима. Комитет министара је, према одредбама Члана 15.6 Статута Савета Европе, уз подсећање да је циљ Савета да се постигне што веће јединство међу чланицама и имајући у виду да је сврха Савета и унапређење владавине права, која чини основу свих правих демократија, усвојио Европски кодекс полиције. Министри су сматрали да кривично-правни систем игра кључну улогу у очувању владавине права и да полиција има битну улогу у том систему.

Свесни потребе свих држава чланица да се обезбеди ефикасност у борби против криминала како на домаћем тако и на међународном нивоу,

сматрајући да се полицијски послови у великој мери обављају у блиском контакту са грађанством и да ефикасност полиције зависи од подршке јавности, а прихватајући да највећи број европских полицијских организација, уз спровођење закона, обавља како друштвену тако и услужну функцију у друштву, препоручује се да се владе држава чланица у унутрашњем законодавству, пракси и кодексима понашања полиције, воде принципима постављеним у тексту Европског кодекса полицијске етике у погледу његове постепене примене.

Савет министара је изразио уверење да је поверење јавности у полицију блиско повезано са њеним ставом и понашањем према јавности, нарочито њеним поштовањем људског достојанства и основних права и слобода појединаца, посебно садржаних у Европској конвенцији о људским правима. Узимајући у обзир принципе, изражене у Кодексу Уједињених нација о понашању службених лица задужених за спровођење закона и у Резолуцији Парламентарне скупштине Савета Европе о Декларацији о полицији, уз уважавање различитости полицијских структура и средстава организације у полицији у Европи, Савет је дефинисао делокруг Кодекса. Притом су министри имали на уму принципе и правила постављена у текстовима који се односе на послове полиције. То су кривично, грађанско и јавно право, као и аспекти људских права које је усвојио Комитет министара, као и пресуде Европског суда за људска права и принципе које је усвојио Комитет за превенцију тортуре и нехуманог и понижавајућег поступања и кажњавања.

Узимајући у обзир потребу за успостављањем заједничких европских принципа и смерница за опште циљеве, рад и одговорност полиције за заштиту безбедности и права појединца у демократским друштвима вођеним владавином права, министарски Савет је нагласио да Кодекс треба да се примењује на традиционалне јавне полицијске снаге или полицијске службе, односно на друге јавно-овлашћене и/или контролисане органе чији је примарни циљ одржавање закона и реда у цивилном друштву, а који су овлашћени од државе да у те сврхе користе силу и/или специјална овлашћења. У том смислу тачно су означени и циљеви полиције, односно основне сврхе полиције у демократском друштву вођеном владавином права. То су, пре свега:

- Одржавање јавног мира, закона и реда у друштву
- Заштита и поштовање основних личних права и слобода, посебно садржаних у Европској конвенцији о људским правима
- Спречавање и борба против криминала
- Откривање криминала
- Обезбеђење помоћи и сервисних функција грађанству

Правни основ полиције у условима владавине права свакако треба да буде да је полиција јавни орган који се оснива законом, да полицијске операције морају увек да буду извођене у складу са националним законима и међународним стандардима прихваћеним у земљи. Законодавство које усмерава полицију треба да буде доступно јавности, довољно јасно и прецизно, и, у случају потребе, подржано детаљнијим прописима. Припадници полиције, наравно, треба да буду подвргнути истом законодавству као и такозвани обични грађани, а изузеци могу да буду оправдани само разлозима одговарајућег извршавања полицијског посла у демократском друштву.

Да би полицијска етика у борби против малолетничке делинквенције имала и већи значај и већу успешност, она мора де се ослања на бројне обавезе и одговорности. То су етичке обавезе и одговорности према деци и њиховим родитељима и старатељима, према самој полицијској организацији, према колегама и сарадницима, према себи и према целокупном друштву.

Када је реч о самом малолетном лицу, полиција мора да избегава било какве физичке или психолошке повреде детета. Не сме да дозволи ометање његовог редовног функционисања и развоја у породици, школи и друштву. У исто време мора да поштује, уважава и промовише права и најбоље интересе малолетног лица, па чак и да га активно заступа уколико породица, односно родитељи то нису у могућности.

Као базичне етичке стандарде још једном треба подвући и поштовање дечјих права и поверљивост који држе чвршће поверење које се у поступку према деци у контакту и/или сукобу са законом, врло тешко успоставља, а јако лако губи. Сплет основних етичких стандарда и одговорности у поступању полиције према деци свакако је најбоље утврђен у публикацији „Деца и полиција – психолошки и етички аспекти

успостављања односа поверења и сарадње између полиције и деце у контакту и/или сукобу са законом“. Ова публикација се званично налази и на сајту Министарства унутрашњих послова Републике Србије. Да би се дошло до тога било је потребно да се усвоји низ међународних кодекса, закона и препорука, односно усаврши домаће законодавство које, у овом случају, почива на полицијском етичком Кодексу.

Већ смо закључили да се професионална етика најчешће ствара и потом обликује на трагу неписаног или писаног Кодекса моралног понашања. Кодекс прописује или сугерише одређени облик понашања људи у њиховим узајамним односима. Наравно, ти односи су везани за обављање њихових професионалних дужности, јер је, временом, постајало све јасније да стриктно законско регулисање овлашћења полиције тражи и одређене облике моралне регулације.¹¹⁷ Историјски зачеци првог полицијског кодекса могу се наћи у својеврсним инструкцијама које је припадницима Метрополитен полиције још 1829. године дао њен оснивач Роберт Пил. Међутим, први кодекс је објављен тек 1928. године, у Сједињеним Америчким Државама. Тада је наредио штампање Вилсон, као шеф полицијског департмана у Вичити. Доста времена после Другог светског рата, 1979. године, Генерална Скупштина Уједињених нација изнедрила је Кодекс понашања лица одговорних за примену закона. Важно је да се истакне да је овим кодексом заправо признат значај функције коју полиција има у сваком друштву, али, пре свега, да је потребно да током обављања свакодневних задатака поступају на начин који ће бити у складу са основним људским правима и слободама.¹¹⁸ Исте, 1979. године, Скупштина Савета Европе је усвојила Декларацију о полицији. То је веома значајан међународни документ који регулише не само правну, већ и моралну страну понашања полиције. На темељима ове Декларације бројне савремене и демократске државе су донеле посебне Етичке кодексе полиције, односно Каноне полицијске етике.

¹¹⁷ Перовић М, Увод у етику, Савез педагошких друштава Војводине, Нови Сад, 2003.

¹¹⁸ Правни информатор, www.informator.rs, април 2010.

Министри Савета Европе су закључили да, иако је Кодекс полицијске етике само почетак сваког процеса обезбеђивања заједничких полицијских стандарда, без њега, уствари, овај процес има јако мале шансе за успех. Постављањем темеља за етичке норме, Кодекс полицијске етике побољшава многе ситуације. То су лакша идентификација, потпуније разумевање, пажљива анализа и лакше решавање етичких проблема. Димензије Кодекса су неоспорне када се тврди да полицијски етички кодекс треба да служи као регулаторни инструмент за унутрашњу страну полиције. То је, уједно један од најважнијих аспеката Европског кодекса полицијске етике. Обезбеђујући стварно минимум стандарда, вредности и етичких оквира, поменути кодекс може да има регулаторну функцију на најмање четири начина. То је, пре свега, одржавање квалитетне контроле кадрова у полицијској организацији, помагање у раду превођења, управљања и надзора, чињење виших припадника полицијске организације одговорним, односно обезбеђивање норматива за решавање тешких интерних спорова. Европски кодекс полицијске етике има за циљ да обезбеди скуп принципа и смерница за опште циљеве, функционисање и контролу полиције у демократским друштвима, а у великој мери је инспирисан Европском конвенцијом о људским правима

Димензије етичког полицијског рада показују да се реч етика односи на скуп принципијелних захтева и прописа који се сматрају одговарајућим за регулацију понашања у занимању. Министри Савета Европе су сматрали и сматрају да је важно да се нагласи да етика у полицији представља покушај примене опште свакодневне етике на специфичне захтеве и дилеме јавних организација. Управо у том смислу је реч етика искоришћена у назначеном Европском кодексу полицијске етике.¹¹⁹

Као добар пример прикладне кодификације полицијске праксе помиње се у круговима теоретичара често и америчка кодификација која садржи и сам кодекс и каноне полицијске етике. Етички кодекс је разрађен кроз четири основна стандарда полицијске етике:

¹¹⁹ На 765. састанку заменика министара, одржаног 19. септембра 2001.године, Комитет министара је усвојио препоруку и одобрио издавање меморандума о објашњењима у прилогу

1. Утврђује се морална дужност полицајца да служи човечанству, да чува животе и имовину, да штити невине, да штити од насиља и угњетавања, да поштује слободу, права и једнакост свих људи
2. Утврђују се моралне дужности личног понашања полицајца у које спада и вођење часног приватног живота, дужност опрезности у случају опасности, уздржавања од презира и исмевања, дужност искрености, дужност чувања службене тајне...
3. Налаже се дужност самоконтроле пред сопственим предрасудама, осећањима, анимозитетима и пријатељствима
4. Захтева се дужност оданости према служби, поштовање властите професије и закона

Када је реч о канону полицијске етике, њиме је кодификован читав низ моралних дужности:

1. Тражи се примарна одговорност на послу
2. Дужност поштовања граница овлашћења
3. Дужност примера личног владања полицајца
4. Дужност уљудног односа према јавности
5. Поштовање процедуре хапшења и хуманог односа према прекршиоцима
6. Строга забрана примања дарова и мита
7. Дужност ваљаног односа према послу
8. Строгост у придржавању процедуре у прикупљању и излагању доказа
9. Обавеза познавања права и личне одговорности
10. Дужност примене прикладних средстава за остваривање циља
11. Дужност сарадње са колегама у вршењу дужности

Наравно, сви ови постулати примењени су и у кодексима, упутствима, законима и препорукама које се односе на полицијски рад са малолетницима. Упутство о поступању полицијских службеника према малолетним и млађим пунолетним лицима представља први подзаконски акт Министарства унутрашњих послова Републике Србије који регулише поступање полицијских службеника према наведеној популацији. Овај документ је изграђен у циљу подршке имплементације одредби Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично-правној заштити

малолетних лица, усмерених ка најбољем интересу детета, па због важности цитираћемо делове упутства о поступању полицијских службеника према детету¹²⁰:

„Са дететом поступају овлашћена службена лица која су стекла посебна знања из области права детета, преступништва младих и кривично-правне заштите малолетних лица. Сва овлашћена лица која у раду на откривању кривичних дела и прекршаја и њихових учинилаца дођу у контакт са дететом, било да се оно појављује у својству учиниоца кривичног дела или прекршаја, односно у својству оштећеног наведеним деликтима, или од кога се прикупљају обавештења, дужни су да одмах о томе обавесте овлашћена службена лица.“

Када овлашћена службена лица затекну дете у извршењу кривичног дела или прекршаја, дужни су да га спрече да настави са вршењем дела, обаве спољни преглед, привремено одузму предмете кривичног дела, прекршаја и средства намењена за њихово извршење, о чему сачињавају извештај или службену белешку у којима се констатују привремено одузети предмети. За привремено одузете предмете овлашћена службена лица накнадно издају потврду родитељу, усвојоцу или стараоцу, односно одговорном лицу установе за смештај корисника. Непосредно пре предузимања мера и радњи, овлашћена службена лица дужна су да, ако је дете повређено, истом омогуће медицинску помоћ у најближој здравственој установи. Ако је потребно вршење увиђаја или друге радње доказивања, неопходно је обезбедити лице места до доласка увиђајне екипе. Уколико се дете коме је указана помоћ не задржи у здравственој установи, доводи се у службене просторије, по могућности возилом без полицијских обележја. Дете се у службене просторије полиције доводи у циљу утврђивања идентитета и прикупљања обавештења о родитељима, усвојоцу или стараоцу, односно установи чији је корисник, при чему се мора поступати са нарочитом хитношћу. Дете привремено борави у службеним просторијама полиције до доласка родитеља, усвојоца или стараоца одговорног лица из установе за смештај корисника, односно представника центра за социјални рад (у даљем тексту органа

¹²⁰ Упутство о поступању полицијских службеника према малолетним и млађим пунолетним лицима (Службени гласник РС број 101/2005)

старатељства), који дете преузимају. Ако се ова лица не појаве или се не могу идентификовати нити пронаћи дете се предаје овлашћеним службеним лицима, која одмах, уз попуњен образац потписан од стране непосредног старешине, исто смештају у најближу прихватну станицу.

Сагласно закону, дете се не може позивати у својству осумњиченог. Према њему се не смеју употребити средства принуде, осим ако непосредно угрожава сопствени живот, живот овлашћеног службеног лица или другог лица, о чему овлашћено службено лице сачињава извештај.

Позивање детета у својству грађанина ради прикупљања обавештења врше овлашћена службена лица. Позивање се врши преко родитеља, усвојιοца или стараоца, односно одговорног лица установе за смештај корисника у којој је дете смештено.

Прикупљање обавештења од детета у својству учиниоца или оштећеног у вези кривичног дела за које се гоњење предузима по службеној дужности након одазивања на позив обављају искључиво овлашћена службена лица, обавезно у присуству родитеља или усвојιοца, а уколико је дете под старатељством, у присуству стараоца, као и у присуству стручног лица органа старатељства, уместо родитеља или усвојιοца у случају када су родитељи, усвојилац или старалац недоступни.

Приликом утврђивања димензија полицијске етике у раду са малолетницима не сме се заборавити ни Универзална декларација о људским правима која је усвојена у Уједињеним нацијама 1948. године, као и Међународни пакт о грађанским политичким правима, односно Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода. Постоји, свакако, још докумената на међународном нивоу којима су, директно или индиректно, установљени стандарди поступања полиције према малолетницима.¹²¹ Неки од њих су обавезујући и за Републику Србију јер је несумњиво да је професионални етички кодекс важан инструмент у превенцији нарушавања људских права од стране полиције, а на којој се инсистира у демократски развијеним земљама и земљама у транзицији.

¹²¹ Етички кодекс полиције који је прихваћен од Међународне асоцијације шефова полиције ИАЦП, 1991. година; Етички кодекс националне полиције Француске, 1986. година; Етички кодекс краљевске жандармерије Канаде; Етички кодекс полиције САД

Када је у питању Република Србија, професионални етички кодекс у раду полиције треба да постане оквир међусобног разумевања и поверења у сарадњи са грађанима, у овом случају са малолетницима. Но, и поред тога што је јасно да се без полицијског кодекса данас не може, не би требало да се заборави закључак Монтескијеа да је сваки човек који има власт спреман и да је злоупотреби.¹²² Зато треба нагласити да, ма колико да је детаљно, ни данашње законско уређивање није у стању да у потпуности отклони опасност од евентуалних злоупотреба и прекорачења овлашћења полиције. Стога је полицијски саветник генералног секретара ОЕБС-а саставио својеврстан водич за демократски рад полиције, у коме се велика пажња поклања управо полицијској етици и људским правима. Како не би ни у ком случају изневерила поверење јавности, стоји у водичу, полиција мора да се придржава кодекса професионалног понашања и да демонстрира професионализам и интегритет. Такав кодекс мора да презентује највише етичке вредности, изражене не само кроз забране, већ и императиве полицијског рада. Полиција, при том, има посебна овлашћења да:

- Људе привремено лиши слободе,
- Ограничи пуно уживање њихових права и
- У екстремним околностима употреби чак и смртоносну силу.

Зато полицајци треба да обављају своје дужности у складу са опште признатим стандардима људских права и грађанским и политичким правима. Заштита и очување живота морају да буду њихови највиши приоритети. У ОЕБС-у, наиме, сматрају да је полиција највидљивији део структуре власти који је одговоран за јавну безбедност. А на простору на којем су представници ове организације присутни, без обзира на огромне притиске да се избори са надлазећом плимом организованог криминала и новим претњама по међународну и националну безбедност, укључујући и оне које проистичу из тероризма, полиција мора да делује у складу са

¹²² Шарл де Секонда, барон де Монтескије (1689 – 1755, истакнути писац и правник који је критиковао поредак), у делу „О духу закона“ изложио је доктрину о законима који би ограничавали власт монарха и институција које су под његовом ингеренцијом. Он сматра да ће „најбоље природи да буде прилагођена она влада која се буде најбоље уклопила са нарави и духом народа за чије је добро и установљена. Радије но гола власт силе“, а што може да се односи и на полицију

законом своје државе и међународним законом, и да у сваком тренутку поштује људска права, у овом случају права малолетника.

Државе чланице ОЕБС-а сматрају демократску политичку контролу полиције нужним елементом стабилности и сигурности.¹²³ У циљу подршке процесу демократизације у такозваним постконфликтним друштвима, као и у друштвима у транзицији, којима припада и Република Србија, ОЕБС све већи нагласак ставља на владавину права. Стога је, крајње пажљиво, водич дефинисао циљеве демократских полицијских служби, важност њихове обавезе да поштују владавину права, полицијску етику и стандард у области људских права, суштину полицијске одговорности према закону и друштву коме служе, као и потребу за сарадњом са заједницама. Све то мора да буде уз уважавање чињенице да ефикасно обављање полицијских задатака захтева партнерство са заједницама којима полиција служи.¹²⁴

Но, да се још једном осврнемо на димензије полицијске етике које је утврдио Савет Европе. Интересантно је да већина онога што се пише о полицији има форму описа како она поступа, или како би требало да поступи у разним ситуацијама. Постоји тенденција, сем у случају моралисања, да се оставе по страни питања како би полиција требало да поступа. Европски кодекс полицијске етике несумњиво обезбеђује добар оквир за овај велики посао. Аналитичари тврде да није могао да се изабере бољи тренутак од 2001. године, када је кодекс угледао светло дана. Јер, многе европске земље су радиле (и још раде) на реорганизацији својих полиција, у циљу њиховог промовисања и консолидације, могло би се рећи, пољуљаних демократских вредности. Оне су, такође, биле тада више него заинтересоване да обезбеде заједничке полицијске стандарде који прелазе све отвореније националне границе.

Треба подсетити да и само површан поглед на улогу полиције у демократији открива специфичан значај етичког кодекса за полицију. У таквим друштвима у којима, као што је већ наглашено, постоји владавина права, полиција предузима функције превенције, борбе против криминала,

¹²³ ОЕБС, Кодекс понашања о политичко-војним аспектима безбедности, Букурешт, 1994.

¹²⁴ ОЕБС, Повеља за европску безбедност, Истамбул, 1999. година, члан 45

поштовање и очување закона и јавног реда, односно заштите основних права појединаца. Поред тога полиција јавности пружа различите услуге друштвеног карактера, које потпомажу њене друге активности. Наравно, јавност прихвата све то док је сигурна да полиција извршава задатке на етички прихватљив начин. С друге стране, ако је тако, полиција има сва права да очекује да ће јавност имати поверења у извршавање њених одговорности, да ће да је подржава и сарађује у њеним активностима.

Министри Савета Европе су закључили да, иако је кодекс полицијске етике само почетак сваког процеса обезбеђивања заједничких полицијских стандарда, без њега, заправо, такав процес има јако малих шанси за успех. Постављањем темеља за етичке норме кодекс полицијске етике побољшава многе ситуације. То су, рецимо, лакша идентификација, потпуније разумевање, пажљива анализа и лакше решавање етичких проблема. Димензије кодекса су неоспорне када се тврди да полицијски етички кодекс треба да служи као регулаторни инструмент за унутрашњу страну полиције. То је, уједно један од најважнијих аспеката Европског кодекса полицијске етике. Обезбеђујући стварно минимум стандарда, вредности и етичких оквира, поменути кодекс може да има регулаторну функцију на најмање четири начина. То је, пре свега, одржавање квалитетне контроле кадрова у полицијској организацији, помагање у раду превођења, управљања и надзора, чињење виших припадника полицијске организације одговорним, односно обезбеђивање норматива за решавање тешких интерних спорова.¹²⁵ За овај рад је најатрактивније питање полиције и етичких односа, нарочито према малолетницима. Треба знати и то да је Декларација о полицији представљала рани покушај обезбеђивања етичких стандарда за полицију. Она је, де фацто, била извор инспирације за одговарање на питања полиције у бројних државама Старог континента. Али, иако је Комитет министара делио став Скупштине Савета Европе о потреби примене посебно високих етичких стандарда у раду полиције у демократским друштвима, чланови Комитета нису Декларацији дали пуну подршку па она зато није ни постала правни

¹²⁵ Европски кодекс полицијске етике има за циљ да обезбеди скуп принципа и смерница за опште циљеве, функционисање и контролу полиције у демократским друштвима, а у великој мери је инспирисан Европском конвенцијом о људским правима

инструмент Савета Европе. Међутим, почев од 1989. године, промене које су се дешавале у централној и источној Европи, навеле су Савет Европе да интензивира активности у вези са полицијом. У оквиру програма намењених правној реформи и реформи јавне администрације, укључујући и полицију, обрађиване су теме као што су: улога полиције у демократском друштву, полиција и владавина права, односно полицијска етика. И у том контексту опет је наглашена потреба за дефинисањем нормативних оквира за рад полиције, а који би обухватили цео континент. Резултат је коначно оснивање Комитета експерата за полицијску етику и проблеме полиције (PC-PO), а под покровитељством Европског комитета за проблеме криминала (CDPC).¹²⁶

Димензије етичког полицијског рада показују да се, заправо, реч етика односи на скуп принципијелних захтева и прописа који се сматрају одговарајућим за регулацију понашања у занимању. А министри Савета Европе сматрају, како је важно да се нотира да етика у полицији представља покушај примене свакодневне етике на специфичне захтеве и дилеме јавних организација. И, могло би да се закључи, управо у том смислу је реч етика искоришћена у назначеном Европском кодексу полицијске етике.¹²⁷

Значајно прецедентно право које се односи на полицију установио је Европски суд за људска права,¹²⁸ а водеће принципе који се односе на полицију развио је Европски комитет за превенцију тортуре и нехуманог или понижавајућег поступања и кажњавања (CPT).¹²⁹ Европска комисија против расизма и нетрпељивости (ECRI)¹³⁰ развила је такође принципе полиције на пољу своје специфичне надлежности. Група држава у борби

¹²⁶ Задатке Комитета PC-PO усвојио је CDPC на 47. Пленарној седници 1998, а потврдио их је Комитет министара у септембру исте године

¹²⁷ На 765.састанку заменика министара, одржаног 19. септембра 2001. године, Комитет министара је усвојио препоруку и одобрио издавање меморандума о објашњењима у прилогу

¹²⁸ Европски суд за људска права (ECHR) је судска институција Савета Европе основана 1959., за заштиту права и слобода гарантованих Европском конвенцијом о људским правима (1950). Суд је постао стална институција 1. Новембра 1998., када је ступио на снагу Протокол 11 Европске конвенције о људским правима. Седиште суда је у Француској, у Стразбуру. www.echr.coe.int, јун 2010.

¹²⁹ www.humanrights.gov.rs, јун 2010.

¹³⁰ www.yukom.org.rs, јун 2010.

против корупције (GRECO)¹³¹ има мандат да процењује националне администрације, укључујући и полицију, у погледу корупције, а ту је и Венецијанска комисија која је усвојила текстове о уставним аспектима полиције...¹³²

Полицијска етика је тако постала веома важна тема у неколико држава чланица Савета Европе. Комитет експерата посебно разматра аспекте полицијске етике који се односе на ситуације које настају у свакодневном полицијском животу. Такође, обухваћени су и етички аспекти управљања полицијом у ширем смислу, тј. њихово укључивање као предмета обуке. Сагледавајући димензије полицијске етике било је јасно да су експерти морали да направе разлике између етичког кодекса, кодекса професионалног понашања и дисциплинског кодекса. Резултат су препоруке о полицијској етици које су својеврстан оквир за усмеравање држава чланица када разматрају реформе полиције и када доносе кодексе полицијске етике.¹³³ Сам текст нацрта препоруке „Европски кодекс полицијске етике“, односно извештај са објашњењима, финализирани су на шестом састанку Комитета у марту 2001. године, а Министарски комитет усвојио га је у септембру исте године. Данас се препоруке усвајају у многим земљама. Можда је тешко да се разликује етички кодекс од кодекса понашања, недоумице свуда постоје, али они би, дефинитивно, требало да се што јасније разликују од дисциплинских инструмената. Они су намењени одређивању онога што представља повреду професионалног понашања и одговарајућим интерним последицама.

Европска комисија последњих година интензивно ради са земљама у овом региону, узимајући у обзир различите нивое напретка у њиховом путу ка Европи. Основа за то су критеријуми из Копенхагена, које су земље чланице установиле 1993. године. То су, пре свега, функционисање

¹³¹ Group of States against corruption, [Strasbourg, 22/06/09] - The Council of Europe's Group of States against Corruption (GRECO) www.coe.int, јун 2010.

¹³² www.venice.coe.int, јун 2010.

¹³³ Колико је то велики и озбиљан посао био сведочи чињеница да су консултовани Европска комисија, Интерпол, Асоцијација европских полицијских школа (АЕПЦ), Међународни центар за социолошка кривична и казнена истраживања и студије (Интерцентер), Асоцијација за превенцију тортуре (АПТ), Европски савет синдиката полиције (ЦЕСП), Европска мрежа жена полицајаца (ЕНП), Европска федерација запослених у јавним службама (ЕУРОФЕДОП), Међународна федерација виших полицијских службеника (ФИФСП), Међународна полицијска асоцијација (ИПА), Међународна унија полицијских федерација (УИСП)

демократских институција, поштовање и заштита људских права, независно и ефикасно правосуђе. Копенхашки политички критеријуми воде и до полиције. Јер, полицијске службе морају да осигурају функционисање демократских институција, треба да помажу правосуђе и свеобухватну владавину закона и унутрашњу сигурност. То морају да чине тако да грађани имају поверења у „своју полицију”, односно да грађани не гледају полицију као претњу. Искуство је показало да и у Републици Србији мора бити превазиђено свако супротстављање полиције, као веома важне државне институције, грађанима. У складу са тим у Букурешту је од 6. до 8. јуна 2006. године одржан Први регионални форум у југоисточној Европи са темом „Платформа рада полиције у заједници”, у којем су учествовали и представници Министарства унутрашњих послова Србије, на челу са тадашњим министром Драганом Јочићем. Овај форум је пружио велику могућност сагледавања и коришћења најбоље праксе и искуства земаља југоисточне Европе, да би се потом, могли анализирати нови изазови тј. да се и даље развијају идеје из ове области, сарађујући истовремено са великим бројем земаља које су истомишљенице, односно са адекватним међународним организацијама. Септембра 2009. године форум је одржан у Љубљани.

4.4. Имплементација иностраних етичких принципа у професионални делокруг наше полиције

Увођење и развој модела рада полиције у заједници Министарство унутрашњих послова РС је започело током 2003. године. Основни циљ којим се МУП руководио био је да се унапреде партнерски односи грађана и полиције, али и да се унапреди безбедносна култура наших грађана како би се на тај начин побољшала њихова укупна безбедност, пре свега кроз превентивно деловање. У развоју овог модела МУП, мора се рећи, је имао велику подршку од стране међународних партнера, пре свега од ОЕБС-а, и кроз бројне билатералне пројекте. Тиме је МУП показао настојање да сопствене планове о развоју концепта полиције у локалној заједници упореди са примерима најбоље европске праксе, нарочито када је било речи о поступању према малолетним лицима.

Наиме, промене друштвеног система 5. октобра 2000. године повукле су за собом и промене у полицијској организацији. Темељне реформе свих сегмената друштва тражила је не само јавност, односно грађани, већ и тзв. међународна заједница. Вероватно због хипотеке прошлости, полиција је међу првима ушла у процес реформи на два паралелна колосека: промене на оперативном и стратешком нивоу. Коначно се кренуло са осмишљавањем визије и мисије будуће полицијске организације.¹³⁴ Ново руководство Министарства унутрашњих послова Републике Србије је утврдило неколико основних стратешких задатака:

1. Борба против организованог криминала и корупције
2. Расветљавање најтежих кривичних дела из претходног периода
3. Сузбијање албанског тероризма у копненој зони безбедности
4. Кадровска обнова, деполитизација, демилитаризација
5. Материјално-техничка обнова
6. Јавност у раду
7. Претварање полиције у модеран и ефикасан сервис грађана
8. Сарадња са међународним полицијским организацијама

Рад на изради стратешког документа започео је у септембру 2001. године, а ангажовани су били Лига експерата (Лех),¹³⁵ Дански центар за људска права,¹³⁶ односно Саветодавно тело Министарства унутрашњих послова Републике Србије. За одређена питања позивани су још неки страни експерти. Међутим, рад је био ограниченог домета. О томе ће касније бити више речи.

Поред постојећих ограничења у Министарству унутрашњих послова је схваћено да се припадници полицијске организације морају руководити пуним поштовањем Устава Републике Србије, закона и међународних уговора, односно општеприхваћених правила међународног права. Наравно, све то није могуће без поштовања и заштите људских права и достојанства грађана, политичке неутралности, професионалности и непристрасности при извршавању задатака, а уз уважавање обичајних,

¹³⁴ Кешетовић Ж, Давидовић Д: Policing in Serbia – Challenges and Developmen's, Beograd, 2006.

¹³⁵ Бабовић Б, Ново полицијско законодавство у Србији, www.lex.org.rs, мај 2010.

¹³⁶ Рад Данског центра за људска права укључује, између осталог, истраживање, информације, едукацију и документацију која се односи на људска права не само у Данској, већ и у Европи и свету. Сарађује са Саветом Европе, ОЕБС-ом, ЕУ и УН.

религијских и других културних особености друштвених група и специфичности локалних заједница.¹³⁷ Уз све то иде и одржавање етничке и полне структуре становништва у кадровском саставу МУП-а. Стратешки правци промене полицијске организације подразумевали су и забрану мучења, свирепог, нехуманог, или понижавајућег поступка и кажњавања, из чега следи боља сарадња са грађанима, њиховим удружењима, организацијама и другим институцијама.¹³⁸ Схватило се и да је неопходна транспарентност у раду, као и пуно уважавање ставова демократског цивилног надзора уз највиши ниво правне и финансијске одговорности и усклађености са савременим демократским вредностима, тј. светским стандардима.

Током спровођења реформе полиције успостављена је сарадња са релевантним међународним организацијама. Велики значај имале су, уз сарадњу са Данским центром за људска права, бројне организације у оквиру УН, ОЕБС, Савет Европе, а, пре свега, препоруке из 2001. године дате у извештајима Ричарда Монка и Џона Слејтера. Мисија ОЕБС у Београду¹³⁹ као стратешки партнер МУП РС на путу интегрисања полиције у породицу модерних европских полиција и као координатор међународне помоћи за реализацију реформских пројеката, пружа и даље подршку за реализацију реформских пројеката. У Споразуму о разумевању између ОЕБС-а и МУП-а РС утврђени су приоритети даљег развоја полиције. То су борба против организованог криминала, преузимање послова обезбеђења државне границе, јачање унутрашње контроле, успостављање спољњег надзора, модернизација... Тадашњи министар унутрашњих послова Републике Србије Ивица Дачић и шеф Мисије ОЕБС у Београду Ханс Ола Урстад потписали су у септембру 2009. године споразум о наставку стратешког партнерства и даљим приоритетима реформе полиције. Измењени Меморандум о разумевању између МУП и ОЕБС предвиђа пружање стручне помоћи и савете у области одговорности рада полиције у локалној заједници, борбе против организованог криминала и

¹³⁷ Теофиловић Н., Место и улога контроле и назора у реформи Министарства унутрашњих послова Републике Србије, Полицијска академија, НБП, број 1/03, Београд, 2003.

¹³⁸ Милетић С, Коментар Закона о полицији, Службени гласник, Београд, 2009.

¹³⁹ www.osce.org/serbia, април 2010.

малолетничке делинквенције, односно рада полиције у локалној заједници, обуке...¹⁴⁰ Када анализирамо постојање полицијске етике у борби против малолетничке делинквенције важно је да знамо како се њени резултати најбоље сагледавају управо у локалној заједници. Министарство унутрашњих послова је 2003. године почело да уводи и развија модел полиције у заједници на територији читаве Републике Србије, а у циљу превенције криминалитета, побољшања укупне безбедности грађана, успостављања партнерских односа са грађанима, подизања безбедносне културе, што све резултира и тек ће да резултира квалитетнијим животом. Такозвана пилот фаза обављена је у Крагујевцу, Новом Саду, Пожеги, Прешеву, Бујановцу, Медвеђи, Новом Бечеју, Бачкој Паланци, Врњачкој Бањи и у београдској општини Звездара. А да би развој полиције у заједници био праћен, осим са ОЕБС-ом, успостављена је сарадња и са представницима неколико страних полицијских служби, међу којима су се највише ангажовали из Велике Британије, Норвешке, Канаде, Швајцарске и Немачке.

Иако се појединим аналитичарима чини да су пред полицију РС постављени изузетно тешки услови (констатује се: чак и за оне аспекте за које не постоје јасно одређени стандарди ни у самој ЕУ, као што је демократизација полиције), не сме да се занемари наслеђе последњих двадесетак година које наша полицијска организација несумњиво носи на плећима. Наравно, ни оцена да су све земље такозваног западног Балкана биле (неке још јесу) дуго нестабилне.

Због наведеног¹⁴¹ свакако треба да се направи баланс приоритета у раду полиције у процесу придруживања ЕУ, а међу најбитније спада

¹⁴⁰ Мисија ОЕБС-а ће пружати стручну помоћ и савете, укључујући и помоћ у писању нацрта законских и пољаконских аката, у организовању радионица, семинара и конференција, а МУП РС ће изградити такву стратегију која ће омогућити стабилан и усклађен развој наше полиције и пружити одговоре на све изазове који проистичу из процеса европских интеграција. Министар Дачић је 7. септембра 2009. године похвалио досадашњу успешну сарадњу, нарочито приликом доношења Закона о полицији и других стратешких докумената, попут Националне стратегије за борбу против организованог криминала. Очекује се усвајање акционог плана за борбу против организованог криминала. Одлазећи шеф Мисије ОЕБС за Србију, Урстад, нагласио је да Србија врло брзо иде ка модерној полицији са високим стандардима

¹⁴¹ Веома добру слику недостатка стандарда у области демократизације полиције у земљама чланицама Европске уније пружа провера области контроле и напора рада полицијских организација. Механизми су јако разнолики, иако су чланице ЕУ прихватиле опште принципе демократског функционисања полиције кроз Европски кодекс полицијске

управо имплементација полиције у заједници, односно строго поштовање етичких принципа.¹⁴² Она је већ почела, што, како оцењују не само у МУП-у РС, већ, рецимо, и у Центру за истраживање британске академије за одбрану, представља победу над силом, односно повратак ума.¹⁴³ То је, пак, резултирало, показују извештаји, повећањем ефикасности рада полиције, смањењем могућности злоупотреба овлашћења, повећањем Службе за борбу против организованог криминала...¹⁴⁴

На реду је сада такозвана друга генерација реформи која ће, између осталог, учврстити етичке позиције припадника МУП РС у борби против малолетничке делинквенције. Самом променом власти 5. октобра 2000. године, ипак је, макар у назнакама, реформисан значајан део активности полиције. Локални органи власти добили су далеко већу могућност да добију извештаје од начелника секретаријата за унутрашње послове, да с њима непосредно сарађују, па чак и да нешто траже.¹⁴⁵ Донета су и упутства и прописи којима се забрањује тортура. У документу који је усвојен у свим јединицама МУП-а, а који је насловљен као „Визија, вредности, мисија и основне области рада“, стоји да је основни принцип рада полиције поштовање људских права.¹⁴⁶ Окосница документа је да полиција мора да сарађује са грађанима у својеврсној производњи безбедности, али и да се установљава неопходна контрола полицијског рада. Предвиђена је била трострука спољна контрола: политичка, судска и цивилна. Закон је предвидео и Кодекс полицијске етике, који садржи све елементе Европског полицијског кодекса, о чему је већ било речи.¹⁴⁷ Кодекс полицијске етике исто има снагу закона и служи као параметар преко којег се види да ли неко поступа онако како је прописано, односно да ли поштује полицијску етику или не.

етике Савета Европе (2001. година), или УН кодекс понашања службених лица одговорних за примену закона (1979. година). То је, свакако, резултат различитих токова развоја односа на релацији полиција - друштво

¹⁴² Погледати: Водич кроз инструмент за претприступну помоћ 2007–2013, Европски покрет у Србији, ИПА, 2006. www.evropa.sr.gov.rs, април 2010.

¹⁴³ www.defac.ac.uk/colleges/scrc/document-listings/balkan, април 2010.

¹⁴⁴ СБПОК је, на жалост, добио више људи, одговорнију позицију и већа овлашћења тек после убиства премијера Републике Србије Зорана Ђинђића 12. марта 2003.

¹⁴⁵ Бабовић Б, О Закону о унутрашњим пословима, НИН, Београд, 2002.

¹⁴⁶ www.prezentacije.mup.sr.gov.yu/sukp/arh, март 2010.

¹⁴⁷ Европски савет је Кодекс полицијске етике усвојио у септембру 2001.

Упутство о полицијској етици и начину обављања послова полиције донето је 15. априла 2003. године.¹⁴⁸ Потписао га је тадашњи министар полиције Душан Михајловић. Садржи 45 прецизних чланова, од којих ћемо поменути бар најзначајније за тему коју обрађујемо. У тачки 10 Упутства, полиција промовише и подстиче полицијска истраживања у складу са укупним активностима које у овом погледу предузима Република Србија. Полиција учествује у подршци међународној сарадњи у вези са питањима полицијске етике и људских права коју пружа Република Србија.

У тачки 19, полиција лицу лишеном слободе одмах саопштава све прописане податке који се на то лишавање слободе односе и обезбеђује сигурност, здравствену заштиту, хигијенске, смештајне и друге одговарајуће услове за одмор, сходно условима утврђеним за притворена лица. У складу са законом полиција обезбеђује лицима лишеним слободе да о њиховом лишавању слободе буду обавештена трећа лица по њиховом избору, да имају приступ правној помоћи и да их прегледа лекар, када је то могуће, по њиховом избору. Лица лишена слободе одвајају се од других лица, а међусобно се одвајају жене и мушкарци лишени слободе, као и малолетна и пунолетна лица лишена слободе.

Тачка 20 Упутства о полицијској етици говори да за свако лице лишено слободе полиција одговара и штити га. Припадник Министарства коме је поверено на чување лице чије стање захтева специјалну негу, дужан је да се обрати медицинском особљу и у случају потребе да заштити живот и здравље тог лица.

Упутство о полицијској етици уручено је свим припадницима полицијске организације, али, на жалост, код неких полицајаца је завршило у фиоци, торби... Једноставно, нису га прочитали, изучили и научили, па у Републици Србији још увек у овој професији има непоштовања етике. Очигледно да овде цитирање Упутства о полицијској етици никако није узалудан посао и, „трошење папира“, већ прека потреба да се и у овом случају истакне његова крајње позитивна страна. Поштовање етике много значи и за психолошке аспекте успостављања односа поверења и сарадње између полиције и малолетника који су у

¹⁴⁸ Упутство о полицијској етици и начину обављања послова полиције донето је у МУП РС под бројем 2537/2003, на основу члана 7. Закона о унутрашњим пословима

контакту и/или у сукобу са законом. Уједно, значај поштовања полицијске етике огледа се у успешнијој превенцији криминалитета код малолетних лица, односно у смањењу броја кривичних дела код делинквената испод 18 година старости, што ће бити доказано и кроз приказ рада полицијских службеника у Крагујевцу.

Кодекс је био основа за системски приступ у заштити деце и малолетних лица, односно унапређивање остваривања права деце и младих, на територији Републике Србије који је започет 2004. године када је Савет за права детета Владе Републике Србије донео Национални план акције за децу. Утврђено је шта су највећи проблеми у раду са децом и како ће се држава Србија са њима носити све до 2015. године.¹⁴⁹ Национални план акције за децу је веома важан документ јер утврђује оквир и смернице за сва релевантна министарства, али и за све друге који су обавезни да, поступајући са децом, то чине на основу закона. Закон о полицији је донет 2005. године, а Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично-правној заштити малолетних лица наредне, 2006. године. Веома је важно што је у самом Министарству унутрашњих послова овим поводом први пут успостављена посебна организациона јединица, а то је Одсек за превенцију и сузбијање малолетничке делинквенције. Овај одсек је до данас дефинисао и утврдио правне оквири, односно врло јасне процедуре поступања полиције према деци и малолетним лицима. При томе су слеђене смернице Уједињених нација и других релевантних организација које се баве правима детета.¹⁵⁰

Усвајању Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично-правној заштити малолетних лица, иначе, претходио је дуг и партиципативан процес који је укључивао и судије, центре за социјални рад, тужилаштво, прекршајне органе, професоре права, Савет Европе, односно само Министарство унутрашњих послова Републике Србије. Усвајањем овог закона учињен је значајан корак у усклађивању домаћег законодавства са међународним стандардима, а пре свега са Конвенцијом о правима детета.

¹⁴⁹ Зечевић О, Системски приступ у заштити деце, дебата: Како да одрастање деце учинимо у Србији безбедним, Демократски политички форум, септембар 2009.

¹⁵⁰ UNICEF, Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child, UNICEF, New York, 2002.

Требало би да Савет за права детета постигне још и институционално и системско јачање, али је веома важна чињеница то што је „преживео“ промену Владе РС, а што није случај у другим областима. Савет за права детета је одржао консултације у свим општинама, па и у Крагујевцу, са циљем покретања активности на изради локалних планова акције за децу. Као модел и упутство за израду локалних планова послужили су управо планови који су сачињени у Крагујевцу, односно, уз помоћ УНИЦЕФ-а, у Пироту и у Сјеници.¹⁵¹

У Скупштини Републике Србије формиран је Пододбор за заштиту деце у оквиру Одбора за родну равноправност, а усвојена је и Стратегија развоја система социјалне заштите у Србији. У 2005. години у Републици Србији је усвојен и нови Породични закон, што свакако представља веома важан догађај за област права детета. Наиме, први пут се у наше законодавство уопште уводи појам права детета, односно читав низ специфичних принципа и права. Иако експерти сматрају да има незанемарљиве недостатке, може се донети закључак да је Породични закон ипак почетни основ за даљи развој права деце која су везана за породичну средину, односно која су без родитељског старања.

Када се ради о правима детета и законској подлози веома је битно да се успостави добра координација и на макро и на микро плану. Али, показују истраживања, на целокупној територији Републике Србије изгледа да још нема довољно политичке воље од које много тога зависи, односно свести, знања, па и финансијских средстава да се успоставе тражени функционални и ефикасни системи. Један од изузетака је свакако град Крагујевац, чији рад су подржали и похвалили ОЕБС и УНИЦЕФ. Наиме, у области права детета и спровођења законске регулативе проблеми се уочавају не само у раду Савета за права детета Владе Републике Србије, као примарног координационог тела, већ и у раду школа, највећег броја установа за децу без родитељског старања, односно центара за социјални рад. Напредак се осећа у поступању полиције са децом, а према усвојеном кодексу полицијске етике и у пратећим законским и подзаконским актима.

¹⁵¹ Петровић М, Стевановић И, Шаховић Вучковић Н, Права детета у Србији 2005. године, Центар за права детета, Београд, 2006.

У Републици Србији међународни уговори су почели непосредно да се примењују, што је веома значајно. У недостатку адекватне домаће законске регулативе, законске регулативе која има празнине, или још увек постојања несагласности домаћих норми са међународним правом, могу да се примене одредбе Конвенције о правима детета. Исто тако, систем заштите права детета предвиђа могућност коришћења редовних и ванредних правних лекова, па чак и жалбу Уставном суду РС, али је приметно да систем правних лекова не покрива одређене ситуације у вези са децом и малолетним лицима јер дете, између осталог, нема обезбеђен положај странке и често се не уважавају његова мишљења. У исто време, није на прави начин регулисано отворено питање независне правне репрезентације детета у свим судским и управним поступцима, а који се тичу детета или малолетног лица. Томе, а и отклањању других недостатака у законодавству, треба да допринесу и већ помињана Конвенција о правима детета, Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода, Стандардна минимална права УН за малолетничко правосуђе, Смернице УН за превенцију малолетничке делинквенције, Правила УН о заштити малолетника лишених слободе, Стандардна минимална правила УН за мере алтернативе институционалном третману, Европска правила о друштвеним санкцијама и мерама, односно још неки документи Савета Европе чији члан је и Република Србија.

Конвенција о правима детета у члану 40 одређује: „Дете које доспе у конфликт са законом има право да се према њему поступа на начин који подржава његово достојанство и осећај самовредности; мора се обратити пажња на његово старосно доба и на социјалну реинтеграцију. Дете има право на државно-правни поступак и поштовање грађанских права, као и право на правног или другог заступника у циљу његове одбране. Кад год је могуће треба избегавати судске поступке и смештање у поправне домове.”¹⁵²

¹⁵² Конвенција о правима детета, ОУН, Њујорк, 1989.

4.5. Полицијски морал према малолетним преступницима између нормативне уређености и практичне применљивости

Ма колико да је детаљно, ни данашње законско уређивање није у стању да у потпуности отклони опасност од евентуалних злоупотреба и прекорачења овлашћења полиције у поступању према малолетницима. Полицајац може, наиме, под све већим притисцима захтева за ефикасношћу, да прекорачи овлашћења, као и код примене овлашћења принудног карактера, односно доношења субјективне оцене. Етика полицајца ставља се на пробу и када је само право у питању. Наиме, иако је несумњиво да полицајац треба да има позитиван однос према праву, он свакако може да буде у конфликту са самим правом. Савремено право захтева од полиције да помири интересе јавног реда и мира и самог поретка са несумњивом потребом заштите слободе и права грађана од повреда до којих може да дође услед допуштене широке полицијске акције. Стога ваља напоменути да је веома битан предуслов за остваривање слободе и права грађана постојање стања безбедности. Зато и законодавац често долази у ситуацију да од полиције тражи ефикасније вршење њених задатака и да је означава за то одговорном, али јој у исто време сужава, или ускраћује поједина овлашћења у циљу заштите слободе и права грађана.

Волмер, утемељивач модерног управљања полицијом у Сједињеним Америчким Државама, објаснио је колико је тешко полицајцу да добије одличну оцену из етике: „Полицајац треба да има мудрост Соломона, храброст Давида, снагу Самсона, стрпљење Јова, предводништво Мојсија, љубазност доброг Самарићанина, стратегију Александра Великог, веру Данијела, дипломатију Линколна, толеранцију дрводеље из Назарета и коначно солидно знање свих грана природних и друштвених наука. Припаднике полиције оговара јавност, исмевају их у филмовима, критикују у листовима, не подржавају их ни тужиоци ни судије, избегавају их они који их се боје, криминалци их мрзе, сви их варају, глупи и преварантски политичари их шутирају наоколо као да су лопте. Полицајац је изложен бројним искушењима и опасностима, осуђују га када примењује прописе, а отпуштају из службе ако то не чини. Мисле да мора да има образовање

војника, лекара, правника, дипломате и васпитача за плату која је мања од оне коју има надничар.¹⁵³

Могло би се рећи да је Волмерова мисао тачна, као и чињеница да се од полицајца ипак и изнад свега захтева да буде прави професионалац у оквиру локалне заједнице, а нарочито приликом поступања према малолетним лицима у сукобу и/или у контакту са законом.¹⁵⁴ Ако су сви поступци полицијског службеника јасно дефинисани законским и етичким стандардима, зашто полицијска пракса указује на бројне етичке дилеме. Као у било којој другој хијерархијској структури, у којој постоје односи надређености и подређености тако и у полицијској служби могу настајати ситуације тзв. етичких дилема. То су ситуације етичких недоумица или дилема на релацији наређење старешине и лични однос полицајца према наређењу и извршењу наређења. Етичке дилеме начелно треба разликовати од правних дилема тј. недоумица око законског правног основа неког наређења, начина поступања које се захтева наређењем и предвиђених последица извршеног наређења. Правне дихотомије у начелу је могуће разрешавати одговарајућим правним експертизама. Нпр. постоје стручна правна мишљења која дају овлашћена лица у самој служби или правне експертизе одговарајућих судских органа, као што су Уставни суд, Врховни суд итд. Етичке дилеме могу настати у вези с моралном димензијом односа између наређења старешине и личног односа полицајца према наређењу. Однос између старешине и подређеног никада се у принципу не може свести само на формални хијерархијски однос, попут неког техничког система. У том односу увек учествују људи са свим могућим људским квалитетима и манама. Уколико старешина ужива ауторитет међу подређенима, не само у хијерархијском смислу овлашћеног лица, него и морални ауторитет, онда се знатно смањује могућност да се он и подређени разилазе у оцени о моралној димензији наређења и извршења. Уколико он као такав ауторитет обраћа пажњу и на

¹⁵³ Vollmer, A: The Police and Modern Society, Berkley, CA: University of California Press, 1936.

¹⁵⁴ Aussant Gilles, психолог с Полицијског института Квебек, Канада: "Полицајац је и информативни службеник, детектив, полицајац се бави превенцијом, он је васпитач, педагог, специјалиста за мењање понашања, заштитник, ослонац сигурности и извор информација". Часопис Полицајац, 2009.

могуће личне ставове полицајца, уколико се смањује могућност тзв. конфликта моралних дужности.

Наиме, природа моралног конфликта дужности таква је да може настати у свакој животној ситуацији. Реч је о томе да када човек донесе одлуку да нешто учини, могуће је да се деси противречје. Избор једне могућности поступка у име неке моралне норме може водити нарушавању неке друге моралне норме. У таквом сукобу потребно је извршити избор између њих. Такав избор је ствар личне одлуке да се изабере она могућност поступка која има вишу моралну вредност. Конфликт моралних дужности може настати и у ситуацији када наређење старешине подразумева у поступку слеђење једне моралне норме, а да лични став полицајца иде у правцу слеђења друге моралне норме. У таквом конфликту није могућа нека виша официјелна морална експертиза. Конфликт се може разрешити само чињеницом да старешина и полицајац чине једну моралну заједницу, у којој сваки члан има свој део одговорности да конфликт буде превазиђен. Морално понашање може да ишчезне, као што и неморално може да буде заразно. Уколико влада пракса непотизма, фаворизма, селективне примене и заобилажења правила, сви постављени етички стандарди биће доведени у питање. У полицијској служби није у питању да ли ће неко извршавати наређење претпостављеног него како ће га извршавати у оном елементу који зависи од његове разборитости, одлуке, избора и одговорности.

Треба подсетити да и само површан поглед на улогу полиције у демократији открива специфичан значај етичког кодекса за полицију. У таквим друштвима у којима постоји владавина права, полиција предузима функције превенције, борбе против криминала, поштовање и очување закона и јавног реда, односно заштите основних права појединаца. Поред тога полиција јавности пружа различите услуге друштвеног карактера, а које потпомажу њене друге активности. Наравно, јавност прихвата све то док је сигурна да полиција извршава задатке на етички прихватљив начин. С друге стране, ако је то тако, полиција има сва права да очекује да ће јавност да има поверења у извршавању њених одговорности, да ће да је подржава и сарађује у њеним активностима.

Овакав приступ, уз пуну нормативну уређеност, треба да осигура да се принципи добре управе, демократска владавина права и поштовање људских права и даље развијају, односно, као што је данас чест случај, да не остају на маргинама. Рад полиције у заједници, тамо где је већ устаљен, показао је и да је више него добар као алат за грађење поверења међу заједницама, којим може успешније да се бори, рецимо, против насиља над женама, децом, етничким мањинама, односно другим рањивим групама. Чврста нормативна подлога омогућава полицији у заједници да, поштујући моралне норме, спречи криминал, а што је веома битно када је будућност једне земље у питању – све погубнију малолетничку делинквенцију. Свако поступање и понашање човека подлеже моралном оцењивању и самооцењивању. Пошто поступање и понашање може носити позитивну или негативну вредност, носилац тих вредности је човек који ради. На основу тога припада му и одговорност за чињења. Одлучивање и поступање у полицијској пракси заснива се на поштовању релевантних законских и етичких стандарда. Тешко је успоставити неку општеважећу етичку и моралну стандардизацију, која би систематисала и прописивала типичне облике понашања у типичним ситуацијама. Међутим природа, примењених или професионалних етика садржи се управо у настојању да се у специфичним професијама постигне општа сагласност о минималном броју елемената етичког стандарда, које морају следити припадници те професије у обављању својих дужности. У професионалним етикама, разуме се, мора се јасно разликовати њихов етички стандард од оног што јесте законски, професионални и службени стандард. Ниједан закон ни у једној професији не може бити у законским оквирима покривен у целости. Закон сам по себи не делује, него делују људи који га примењују у конкретним ситуацијама. Они никада не могу деловати на потпуно и чисто професионални начин, него је с тим начином чврсто сплетено и морално делање (ко дела, како дела, чиме дела и ради чега дела).

Решавање моралних дилема полицијских службеника дефинисано је законским и етичким стандардима. Као и у било којој другој хијерархијској структури, у којој постоје односи надређености и подређености, тако и у полицијској служби могу настајати ситуације тзв. етичких дилема. То су

ситуације етичких недоумица или дилема на релацији наређења старешине и лични однос полицајца према наређењу и извршењу наређења. Етичке дилеме начелно треба разликовати од правних поступања.¹⁵⁵

О недовољном поверењу грађана у полицију у РС доста се говорило. Полиција није имала етички кодекс, нити било какве облике професионалног организовања, а није се, нарочито последњих година двадесетог века, могао да замисли макар неки вид спољне контроле. Притужбе на рад полиције ретко су решаване, углавном од стране интерних полицијских органа. Судови су, подсетимо се, исто тако били под политичком контролом. О полицији у заједници, дакле, није могло бити ни говора, а поготово не о полицијском моралу према малолетним преступницима.

Петооктобарске промене су убрзале размишљања о реформи полиције. Међутим, овај велики посао никако не може да се обави преко ноћи. Уз добру вољу и сарадњу са адекватним међународним организацијама, које су понудиле помоћ и своје експерте, појавила су се и бројна ограничења имплементирању пројекта полиције у заједници који подразумева и највише моралне стандарде у поступању полиције према малолетним преступницима. Образовање и обука полицијских кадрова су делатности које су свакако оставиле трага у понашању тада будућих, односно садашњих полицајаца. Иако се данас пропагира модерна полиција која штити вредности друштва, односно ефикасно се бори против криминала, па тиме и малолетничке делинквенције, уз максималну заштиту људских права и поштовање етике, својеврсна милитаризација се још осећа.

Рецимо, стечена знања и вештине, као и навике, углавном су биле одвојене од потреба радних места у локалној заједници. Већина образовних установа, а посебно Полицијска академија (као и средња и виша школа унутрашњих послова), дискриминисале су женске полазнике, што се, донекле, исправља, али и даље је евидентно одсуство или недовољна заступљеност неких тематских садржаја који су од нарочитог

¹⁵⁵ Centar za osnovnu policijsku obuku Sremska Kamenica, „Ljudska prava i kodeks policijske etike”

значаја за сам полицијски рад. Полицијска етика још увек није постала алфа и омега образовног процеса, што за последицу има спорије спровођење идеје полиције у заједници. Исти случај је и са етиком руковођења, међуетничким односима, односима полиције са медијима, мирним решавањем сукоба у породици и заједници, функционисањем локалне заједнице. Ипак, рад на изради стратешког документа реформе полиције започео је, као што је већ речено, у септембру 2001. године.¹⁵⁶ Но, велику тешкоћу приликом израде овог веома значајног документа представљали су неуређени системски оквири. Пре свега, то је тада била крајње недефинисана ситуација у вези организације савезне државе, Србије и Црне Горе, а постојала су и ограничења која су произилазила из тада актуелног Устава. Нису биле јасне функције државе, политичко-територијална организација, надлежност локалне самоуправе. Може се рећи и да је ауторитарно функционисање полиције опстајало још дуго после почетка периода демократске транзиције.¹⁵⁷ Томе је, свакако, допринело и првенство које је обавештајна служба имала у односу на сектор јавне безбедности. О полицијској етици и раду у локалној заједници, односно о борби против малолетничке делинквенције, није се размишљало у пуној мери. Иако је, рецимо, после демократских промена критикована централизација одлучивања унутар Министарства унутрашњих послова, такозвана „логика прикладности“ није нестала преко ноћи. Оперативна аутономија полиције у односу на политичке елите такође није одмах заживела, као и развојни капацитети за самостално расуђивање и слободу одлучивања полицијских службеника, мада је препозната њихова неопходност.¹⁵⁸ Притом, ни грађанско друштво није најбоље разумевало, а чини се да још не разуме сасвим, функционисање полиције у заједници, шта је то полицијска етика, колико она значи за међусобну сарадњу, колико је значајна у борби против малолетничког преступништва.

¹⁵⁶ Нешковић С, Елементи развоја система Министарства унутрашњих послова Републике Србије у периоду 2001-2004. година; Београд, 2006.

¹⁵⁷ Стојановић С, Western Balkans Security Observer, www.ceeol.com, мај 2010.

¹⁵⁸ Otwin и Caparini 2005. године су закључили да мора да се практикује јавни надзор рада полиције како он не би био приватно добро

Нормативни оквир за рад полиције, додуше, јесте постављен. Усвојен је нови Закон о полицији 2005. године. Богољуб Милосављевић је приметио да „сам Закон о полицији није тако лош документ, лоша је пракса, односно лоше је то што се он не спроводи до краја и што би вероватно, подзаконски прописи требало да буду мало бољи, нарочито они које предлаже министар унутрашњих послова“. Цене које су плаћене, и још увек се плаћају, због свега реченог, а што је допринело закаснелом супротстављању организованом криминлу, а тиме и све деструктивнијој малолетничкој делинквенцији, опет доводе до осећања несигурности, али и до занемаривања питања полицијске етике и питања демократске контроле полиције, тј. полиције у заједници.

Имплементација стратегије полиције у заједници је, како је досадашња анализа показала, крајње сложен и вишезначан процес. Полиција, пре свега, мора да развије стратегије помоћу којих ће лакше имплементирати филозофију полиције у заједницу и то у конкретној полицијској пракси. А стратегија полиције је усмеравање њене организације у једном дужем периоду. Пошто се ради о стратегији имплементације полиције у заједницу, она укључује и однос полицијске организације према корисницима својих услуга. На челу тих односа треба да буде поштовање полицијске етике, а најидеалније би било када би стратегија успела да споји ресурсе којима располаже сама полицијска организација са променама у њеном окружењу. Теоретичари то виде као правац својеврсног помирења које може да понуди полицијска организација и очекивања оних због којих постоји, у овом случају малолетних преступника.

На психолошким и етичким аспектима успостављања односа поверења и сарадње између припадника Министарства унутрашњих послова РС и деце, односно малолетних лица који су у контакту или у сукобу са законом, у полицији је ипак почело интензивно да се размишља пре неколико година. Имајући у виду да су улога и задаци полицајаца у превенцији и сузбијању делинквенције и насиља над децом посебно сложени, у Министарству унутрашњих послова Републике Србије су, уз помоћ страних партнера и консултација са УНИЦЕФ-ом, организовали низ семинара на ову тему на којима је било речи о положају и будућности деце

у вртлогу социјалних превирања, о њиховом евентуалном неприхватљивом понашању и проблемима који прате поремећаје у понашању, а воде ка малолетничкој делинквенцији. Није изостављен ни сплет базичних етичких стандарда и одговорности које полицијски рад са децом мора да садржи. Реформе дела правног система који се односи на малолетнике започет је 2001. године, с основном премисом да права детета и међународне конвенције морају да поштују и полицајци и надлежне судије.¹⁵⁹ То значи да понашање полиције према деци у сукобу са законом мора да буде такво да убрза њихову ресоцијализацију, а не да доведе до нових конфронтација малолетника са законским и друштвеним нормама. Корисно је и организовање интензивне едукације полицајаца како би били обучени за правилно поступање са децом. Посебни акти о заштити деце и младих, као и стратегије и приручници помажу у овом великом послу који треба непрекидно да траје. Између осталих то су: „Деца и полиција“, „Деца и малолетници“, „Полазни оквир националне стратегије против насиља“, „Национална стратегија за младе“, „Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља“, „Полазни оквир Националне стратегије превенције криминала“, „Конвенција УН о правима детета“, „Национални план акције за децу“, „Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања“...

Сви припадници Министарства унутрашњих послова Републике Србије упознати су и са водичем кроз права малолетника учинилаца кривичних дела, правима малолетника у својству грађанина, правима малолетника у својству осумњиченог, правима малолетника лишеног слободе, односно правима малолетника у својству оштећеног.

Садашњи министар унутрашњих послова Републике Србије Ивица Дачић и директорка УНИЦЕФ-а за Србију Јудита Рајхенберг подржали су августа 2009. године наставак обуке полицајаца за боље успостављање поверења и добре комуникације са децом и малолетним лицима. До сада је, према званичним подацима МУП РС, око 400 полицајаца похађало обуку о психолошким и етичким аспектима успостављања односа поверења и сарадње полиције и деце која су у контакту и у сукобу са

¹⁵⁹ Форнара М, О контакту полиције са децом, Београд, 2007.

законом. Концепт деца у контакту и/или у сукобу са законом, иначе, недвосмислено ставља дете у центар пажње без обзира да ли је оно жртва или починилац кривичног дела. Експерти се слажу да оваква формулација представља велики заокрет у односу на политику превенције која је до тада владала јер се пажња полиције преусмерава на ширу категорију деце под ризиком, а не само на малолетнике који су већ починиоци кривичних дела. Тиме карактер друштвене акције и реакције од деловања добија стварно превентивни смисао. У исто време то значи да ће полиција од ових промена више да ради са млађом децом и децом која су била жртве злостављања и занемаривања, са жртвама породичног насиља и сведоцима насиља.

Међутим, није лако брзо постићи квалитетне резултате. Без обзира на досадашњу обуку полицајаца за рад са децом потребно је још доста труда, добре воље и константно дограђивање етичких стандарда и права детета. Рецимо, иако у закону нису предвиђене могућности за такозване полицијске диверзионе шеме, доказани концептуално-оперативни модел ресторативне правде требало би уградити у полицијску организацију. Полиција Републике Србије је, у том смислу, кренула пре неколико година у промену праксе која се заснивала, углавном, на личном систему вредности. Заједнички именитељ већине етичких кодекса професија које директно поступају према људима, а нарочито према деци и малолетним лицима, усвојило је и Министарство унутрашњих послова.¹⁶⁰ То су, пре свега, аутономија, нешкодљивост интервенције, правичност, посвећеност и поузданост, унапређење стања, компетентност, интегритет, професионална одговорност, социјална одговорност, уважавање права и личног достојанства, брига о добробити других.

Има заиста много протокола који подразумевају структуру етичких стандарда, констатују стручњаци, али нам је потребна добра и брза пракса.¹⁶¹ А да би пракса показала што боље резултате, сви запослени у полицијској организацији морали би више него добро да познају заједничке именитеље већине етичких кодекса.

¹⁶⁰ www.mup.gov.rs/prezentacije, април 2010.

¹⁶¹ Никач Ж, Како да одрастање деце у Србији учинимо безбеднијим, Демократски политички форум, Београд, 2009.

Аутономија подразумева за полицајце пуно поштовање и промоцију неotuђивог права сваке особе на самоодређење, самосвојство и самоопредељење. Треба знати да је примена овог начела код деце делимично ограничена правима родитеља или старатеља, али увек може да се нађе начин да дете партиципира и да се поштују његова права на приватност и поверљивост. *Нешкодљивост интервенције* потенцира предострожност како сама интервенција не би имала далекосежне последице по развој детета, а на *правичност* су деца и малолетна лица посебно осетљива. Уз правичност иду и *посвећеност* и *поузданост*, придржавање обећања и неговање искреног и лојалног односа према деци. *Унапређење стања* посматра се као захтев да полицајац санира проблеме и унапреди ситуацију са децом у заједници у којој делује, а да при том покаже да је *компетентан*, да се не упушта у ствари за које није стручан. Ако се уједно придржава свих правила, норми и стандарда, показате да има *интегритет*, да је отворен, частан, да поштује друге, што у пракси често није случај. У обављању посла у вези са децом и малолетним лицима полицајац, као и сви професионалци током поступања са децом, мора да *уважава дечија права и лично достојанство*. Службеник полиције мора строго да избегава сваку врсту повреде интереса детета и његове породице, евентуалну експлоатацију током интервенције, да се строго придржава закона. Тако се показује *професионална одговорност* и пружа максимум квалитета и ефикасности. Као *социјално одговорно* биће полицајац, нарочито у поступању са малолетним лицима, треба да допринесе унапређењу владавине права, промоцији социјалне једнакости, борби против корупције и разних злоупотреби полиције.

Све ово су обавезујући етички захтеви за сваког полицијског службеника, а такозвани ужи круг вредности и правила понашања, која важе за полицијску организацију, строго су дефинисана законом. Наравно, уз закон иду и санкције за оне који их крше. Мање ће их кршити уколико добро познају и етичке стандарде и закон, а у поступању са децом која су у контакту и/или сукобу са законом неће остати на нивоу уопштених начела. Уједно, одличним познавањем и етичких стандарда и закона, директно ће усмеравати праксу, са што бржим решавањем дилема у свакодневном

обављању контакта са малолетним лицима, све у циљу добробити целог друштва.

4.6. Деонтолошке поставке: кључне антиципације теоријско-методолошких образаца будуће полицијске етике

У полицијским дужностима неминован је чинилац морални карактер. Морални карактер је општи квалитет личности појединог човека. У сваком човеку он се успоставља индивидуално, специфичним обликовањем односа интелекта, темперамента и воље, као и деловањем васпитања, социјалних утицаја и опште социјализације личности. Средиште моралног карактера налази се у вољној способности људске свести. Та способност код младог човека се развија у релативно трајну и стабилну основу личности, која се тешко мења када се формира у пуном облику. Та стабилна основа када се у потпуности развије у позитивној и здравој личности чини трајну основу склоности човека за ваљаним поступањем и понашањем.

Високи комесаријат за људска права Уједињених нација још је 1979. године донео Кодекс понашања криминалистичке полиције, како би трасирао пут за израду квалитетног етичког стандарда. Заштита друштва и заштита лица од свих незаконитих радњи према овом кодексу су приоритет сваког полицијског службеника, а уз придржавање највиших стандарда професије. Окрутност, нехуманост и деградирајући третман, често и малолетних лица, на жалост, још увек се бележе у раду појединих полицајаца иако је стриктно прописано да се сила може користити само када је то заиста неопходно и у мери у којој је то одређено за обављање полицијске дужности.

Национална агенција за младе Велике Британије 2004. године је објединила Принципе етичког поступања према младима. Принципи подразумевају једнаке могућности за све и једнак третман свих, као и прихватање младих за партнере.

Није на одмет подсетити да етички принципи у поступању према младима подразумевају и пуно поштовање, уз уважавање сваке особе и недопустивост негативне дискриминације. У поступку са децом морају да се поштују и промовишу њихова права да сами доносе одлуке и праве

изборе, а све то ће бити могуће уколико се допринесе промоцији социјалне правде за младе људе у друштву, уз поштовање разлика и етничко-културолошке разноликости. Уједно, треба да се стварају услови у полицијским службама да се о наведеним принципима дискутује, што је у нашој полицијској служби још увек проблематично, да се принципи евалуирају, што раде полицијске управе које су започеле пројекат „Полиција у заједници“, међу њима је и полиција града Крагујевца, односно да се поштују у свакодневном раду.

У Србији су се годинама могла чути велика негодовања у погледу понашања полиције, а полицијска организација је највише била компромитована непрофесионалним радом тајне полиције. Полиција није имала етички кодекс, било какве облике професионалног организовања, а функционисала је без икакве екстерне контроле. Данас се одређена правила поштују и примењују све више.¹⁶² Томе је допринела и Конвенција о правима детета која је данас у Министарству унутрашњих послова Србије широко прихваћена и у великој мери је код службеника полиције променила погледе на схватање права и слобода детета. Историјски развој који је довео до усвајања овог општеприхваћеног међународног уговора 1989. године није био лак, а требало је да прође чак 70 година да се на планети препозна неопходност његовог доношења. Из ње су проистекле многе друге конвенције и протоколи који од полицијских службеника захтевају снажно поштовање личности и достојанства детета, односно позитиван приступ према друштву у целини. Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања тако проистиче из темеља поштовања етичког кодекса у професионалном раду са децом, па и полиције, а који је уграђен и у Национални план акције за децу до 2015.

Из понуђене структуре етичких кодекса, а посебно из правила понашања полиције у етичком кодексу, који је због изузетне важности цитиран у целини, треба да буде јасно да су циљеви вишеструки и практично применљиви и после радног времена. Да би полицијска етика у борби против малолетничке делинквенције имала и већу тежину и већу успешност, она мора де се ослања на бројне обавезе и одговорности. То

¹⁶² Влада Србије донела је Кодекс полицијске етике у Ужицу, 19. Октобра 2006. године, на основу члана 12, став 5. Закона о полицији

су етичке обавезе и одговорности према деци и њиховим родитељима и старатељима, према самој полицијској организацији, према колегама и сарадницима, према себи и према целокупном друштву.

Када је реч о самом малолетном лицу полиција мора да избегава било какве физичке или психолошке повреде детета. Не сме да дозволи ометање његовог редовног функционисања и развоја у породици, школи и друштву уопште. У исто време мора да поштује, уважава и промовише права и најбоље интересе малолетног лица, па чак и да га активно заступа уколико породица – родитељи то нису у могућности.

Као базичне етичке стандарде треба убудуће увек подвући и поштовање дечјих права и поверљивост који држе чвршће поверење које се у поступку према деци у контакту и/или сукобу са законом врло тешко успоставља, а јако лако губи. Сплет базичних етичких стандарда и одговорности у поступању полиције према деци свакако је најбоље утврђен у цитираној публикацији „Деца и полиција, психолошки и етички аспекти успостављања односа поверења и сарадње између полиције и деце у контакту и/или сукобу са законом“, која се званично налази и на сајту Министарства унутрашњих послова. И у овој публикацији се подвлачи охрабривање и подстицање дететовог самоодређења и самоопредељења, па чак и у законски веома рестриктивним условима.

Када су у питању полицијски службеници, они не могу квалитетно да обаве овако захтеван посао уколико са малолетним лицима не успоставе и не одржавају јасне професионалне односе. Исто важи и за њихове родитеље. У супротном се значајно смањује објективност полицајца, а могућ је и сукоб интереса, па чак и експлоатација малолетног лица уколико са њим ступи у приватне односе. Током професионалног односа према детету, полицијски службеник мора да уважава и поштује особености дечије личности, али и развојне могућности детета. Свако дете мора да посматра као посебну индивидуу. У супротном, план активности у старту ће бити неефикасан.

Уз обавезу полицијског службеника да се без резерве прилагоди потребама и могућностима сваког детета цени се и креативност у конкретном случају, а овакав етички захтев се стручно назива индивидуализација. Из тога проистиче и да дете треба да се посматра у

природном контексту породице и локалне заједнице, а ако полицајац делује у тзв. кризним ситуацијама у знаном амбијенту, треба да наступи као социјални инжењер и реагује између потреба и могућности свих страна.

Стручњаци се слажу да ће поступање према детету и малолетном лицу бити успешније уколико му се објасни неопходност, сврха и трајање интервенције. На тај начин детету се пружа могућност да користи своје право на одлуку у оквиру законских могућности, што, повратно, омогућава лакши ток интервенције. Пре, током и после поступања према малолетном лицу полицијски службеник је дужан да чува приватност и поверљивост информација о детету, постојеће податке и документа. Све то он мора да уради без злоупотребе утицаја и искоришћавања положаја у полицији за узнемиравање детета или старатеља и придобијање имовинске користи.

Наведено би тешко могло да се спроведе уколико се полицијски службеник не придржава етичких обавеза и одговорности према сопственој полицијској организацији. Само примењивањем политике полицијске организације он може да пружи очекивани допринос извршењу задатака, па тако и поступања према малолетним лицима у контакту и/или сукобу са законом. Неетичко поступање треба да констатује супервизор, а између њега и полицијског службеника морају да владају прави професионални односи како не би дошло до злоупотребе положаја и једног и другог. Службеник полиције је обавезан и да се придржава законских и протоколарних упутстава када води евиденцију о свом раду, посебно са децом, тј. да чува поверљивост информација о особама са којима ради. Колеге треба да третира са поштовањем и да се, уколико је потребно, консултује са њима, као и експертима за дату област, што није некомпетенција, већ етичка зрелост која само може да користи приликом поступања према детету или малолетном лицу. У различитим улогама према детету уз полицијског службеника појављују се и социјални радници, тужиоци, судије. И са њима полицијски службеник треба да негује поверење, уважавање, што ће унапредити и статус самог детета. Полицијски службеник треба да буде део тимске, интердисциплинарне сарадње, са унапред јасно дефинисаним задацима и утврђеном процедуром приликом рада са малолетним лицем.

Дакле, етичко поступање према малолетним лицима не може да се унапреди без етичке одговорности према професији, али и без правилног односа полицајца према самом себи као стручњаку. Без тога не може да се оствари највиши квалитет у односу на права детета, а поготово не ако не ради на сталном подизању нивоа професионалне компетентности. Стручњаци за поштовање полицијске етике истичу да се стално мора обезбеђивати побољшање квалитета услуга, да се морају тражити консултације, да треба ићи на обуке и додатне тренинге. При том полицијски службеник треба приватни живот да држи по страни, баш као и политичка уверења, што треба да захтева и од својих колега.

Уколико полицијски службеник све наведено промовише кроз свој рад и понашање, односно поступање према деци и малолетним лицима, он ће, уједно, показати и високу етичку одговорност према локалној заједници у којој делује, односно према друштву у целини. Етички кодекс подстиче полицајце и да се баве волонтерски друштвено корисним радом, чиме ће допринети угледу професије у друштву. Резултат ће бити исти ако је полицијски службеник прецизан у извештавању, ако свакодневно промовише законитост и владавину права, ако учини приступачним организационе јединице из надлежности полиције за које сматра да су неопходне у поступању према деци.

Полиција Републике Србије нашла се, тако, пред задатком да усклади политику, организацију и методе рада са свим категоријама деце и малолетних лица. С једне стране *Закон о малолетним починиоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица* инкорпорира поменуте нове вредности и стандарде, док, с друге стране, полиција јасно одређује место, улогу и задатке у новим друштвеним условима. То је допринело изградњи низа потребних докумената, механизма, протокола и етичких упутстава за рад полиције у Републици Србији.¹⁶³ Ипак, мора да се истакне да до данас усвојене вредности, професионални стандарди и етика од стране полицијске организације представљају само почетак дугогодишњег програма етичког заснивања свих области и сегмената полицијског рада. У том циљу полиција даље

¹⁶³ Упутство о полицијској етици и начину обављања послова полиције, Министарство унутрашњих послова Србије, Београд, 2003.

треба да ради на изградњи још прецизнијих етичких упутстава. Посебна етичка упутства, што је и прихваћено у Министарству унутрашњих послова, требало би да у наредном периоду:

- Унапреде квалитет самоорганизовања полиције у домену поступања према деци која су у контакту и/или у сукобу са законом
- Ставе у центар пажње пожељни баланс између неопходних захтева безбедности и заштите права детета
- Утврде прецизна упутства за специјализоване службенике полиције у поступању са децом и малолетним лицима
- Уведу и свакодневно промовишу примену највиших етичких стандарда

Нарочито због реализације последњег наведеног упутства, али и свих других, веома су битни односи и комуникација са јавношћу. Стога је Биро за сарадњу са медијима, заједно са мисијом ОЕБС-а у Републици Србији, октобра 2009. организовао обуку на ову тему за потпароле Министарства унутрашњих послова из 27 подручних полицијских управа. Полиција у Србији треба да привуче пажњу медија како би промовисала нове методе рада, а нарочито у поступању са децом. Тиме ће побољшати и начин на који друштво види нашу полицију. ОЕБС и Министарство унутрашњих послова Републике Србије су, овим поводом, утврдили да су односи са јавношћу и комуникација нова приоритетна област сарадње.¹⁶⁴

Циљ овог великог пројекта и свих наведених, који се реализују у самој полицијској организацији, је успостављање основног система демократских вредности који почива на моралним и професионалним вредностима, ради јачања ове институције и брже интеграције у Европу, а сврха је допринос развоју стабилног друштва и подизање опште свести о моралним и професионалним вредностима. Ове вредности су основ за изградњу владавине квалитета, а не квантитета, са чим смо се као друштво сучељавали у прошлости.

¹⁶⁴ Јовановић И, Мисија ОЕБС-а у Србији подржава обуку за потпароле полиције, Београд, октобар 2009.

5. ПОЛИЦИЈСКИ РАД СА МАЛОЛЕТНИМ ПРЕСТУПНИЦИМА

5.1 Поштовање личности и општег развоја малолетног преступника

О психолошким и етичким аспектима успостављања односа поверења и сарадње између полицајаца и деце, у полицији је почело интензивно да се размишља пре неколико година. Имајући у виду да су улога и задаци полицајаца у превенцији и сузбијању малолетничког преступништва и насиља над децом посебно сложени у Министарству унутрашњих послова РС су, уз помоћ страних партнера и консултација са представницима УНИЦЕФ-а, организовали низ семинара на којима је било речи о положају и будућности деце у вртлогу данашњих социјалних превирања, о њиховом евентуално неприхватљивом понашању и проблемима који прате поремећаје у понашању и воде преступништву. Није изостављен ни сплет базичних етичких стандарда и одговорности које полицијски рад са децом мора у сваком тренутку да садржи.

Понашање полиције према деци у сукобу са законом мора да буде такво да помаже њихову ресоцијализацију, а не да доведе до даљих конфронтација малолетника са законским и друштвеним нормама. Стога су организоване интензивне едукације полицајаца како би били обучени за правилно поступање. Посебни акти о заштити деце и младих, као и стратегије и приручници, помажу у овом великом послу који треба непрекидно да траје. Између осталих то су: *Деца и полиција, Деца и малолетници, Полазни оквир националне стратегије против насиља, Национална стратегија за младе, Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља, Полазни оквир Националне стратегије превенције криминала, Конвенција УН о правима детета, Национални план акције за децу, Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања...* Сви припадници МУП упознати су и са водичем кроз права малолетника учинилаца кривичних дела, правима малолетника у својству грађанина, правима малолетника у својству осумњиченог,

правима малолетника лишеног слободe, односно правима малолетника у својству оштећеног.¹⁶⁵

Концепт деца у контакту и/или у сукобу са законом недвосмислено ставља дете у центар пажње без обзира да ли је оно жртва или починилац кривичног дела. Експерти се слажу да оваква формулација представља велики заокрет у односу на политику превенције која је до тада владала јер се пажња полиције преусмерава на ширу категорију деце под ризиком, а не само на малолетнике који су већ починиоци кривичних дела. Тиме карактер друштвене акције и реакције добија проактивни, превентивни смисао. У исто време то значи да ће полиција више да ради са млађом децом и децом која су била жртве злостављања и занемаривања, жртвама породичног насиља и сведоцима насиља – постаће једна врста социјалног радника.

О етичким принципима које треба да следи сваки полицајац у поступању према свим грађанима у заједници такође је већ било речи. Етички кодекс свакако јесте и мора да буде заштитни знак полицијске и сваке друге професије. Стога сваки полицајац, а посебно полицијски службеници који су задужени за односе са децом и малолетним лицима, морају, пре свега, добро да познају структуру етичких кодекса. А да би правилно схватио и примењивао кодекс сваки полицајац етику првенствено треба да спозна као израз прогресивних промена у друштву, али и прогресивних промена себе као личности. Дакле, треба да се следе промене не само у друштвеној структури на овом пољу, већ и у самој полицијској организацији, а тиме примерено помогне процес демократизације државе у складу са прокламованим путем у европске интеграције, уз свакодневно, стриктно поштовање Конвенције УН-а о правима детета. Стога се инсистира на још вишим стандардима у поступању према грађанима, а посебно према деци. Јер, само испуњавањем одређених обавеза, критеријума и стандарда у полицијској организацији, као и свим другим полугама државе, може се доћи до пуноправног чланства у циљаним међународним организацијама и структурама, али и побољшати живот у заједници. Уз то иду и нове

¹⁶⁵ www.mup.gov.rs/prezentacije, март 2010.

вредности које карактеришу наше друштво током демократске транзиције и које је усвојила и наша полиција. Између осталих: правна држава, владавина права, цивилно друштво, слободе и права грађана... С тим у складу Министарство унутрашњих послова је у доста наврата потврдило декларативно, а у последње време све више на делу, да високи етички критеријуми служе као одличан тест зрелости једне друштвене заједнице и њених институција.

У публикацији „Деца и полиција – психолошки и етички аспекти успостављања поверења и сарадње између полиције и деце у контакту и/или у сукобу са законом“ подвучено је да су Уједињене нације, усвајајући Конвенцију УН о правима детета 1989. године, снажно усагласиле, изоштриле критеријуме и наметнуле строге етичке стандарде свим институцијама које директно или индиректно поступају према деци, или утичу на њихову добробит и благостање.¹⁶⁶

Тако се и полиција Републике Србије нашла пред задатком да усклади политику, организацију и методе рада са свим категоријама деце и малолетних лица. С једне стране Закон о малолетним починиоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица инкорпорира поменуте нове вредности и стандарде, док, с друге стране, полиција јасно одређује место, улогу и задатке у новим друштвеним условима. То је, између осталог, допринело изградњи низа потребних докумената, механизма, протокола и етичких упутстава за рад полиције у Републици Србији.¹⁶⁷ Ипак, мора се констатовати да професионални стандарди, етика и усвојене вредности од стране полицијске организације представљају само почетак дугогодишњег програма етичког заснивања свих области и сегмената полицијског рада.¹⁶⁸ У том циљу полиција даље треба да ради на изградњи још прецизнијих етичких упутстава за поступање према деци и малолетним лицима у контакту и/или у сукобу са законом.

Полицајац мора да *уважава дечија права и лично достојанство*. Треба строго да избегава сваку врсту повреде интереса детета и његове

¹⁶⁶ Психолошки и етички аспекти успостављања поверења и сарадње између полиције и деце у контакту и/или у сукобу са законом, УНИЦЕФ, Београд, 2009.

¹⁶⁷ Упутство о полицијској етици и начину обављања послова полиције, МУП Србије, Београд, 2003.

¹⁶⁸ www.osce.org, април 2010.

породице, евентуалну експлоатацију током интервенције, да се строго придржава закона. Тако ће показати *професионалну одговорност* и пружити максимум квалитета и ефикасности. Као *социјално одговорно* биће он треба да допринесе унапређењу владавине права, промоцији социјалне једнакости, борби против корупције и злоупотреби полиције.

Етички принципи у поступању према младима подразумевају и пуно поштовање, уважавање сваке особе и недопустивост негативне дискриминације. У поступку са децом морају да се поштују и промовишу њихова права да сами доносе одлуке и праве изборе, а све то ће бити могуће уколико се допринесе промоцији социјалне правде за младе људе у друштву, уз поштовање разлика и етничко-културолошке разноликости.

У Србији су се могла чути велика негодовања у погледу понашања полиције, а полицијска организација је највише била компромитована непрофесионалним радом како тајне полиције, тако и у поступању према малолетним лицима. Полиција није имала етички кодекс ни било какве облике професионалног организовања, а функционисала је без икакве екстерне контроле. Данас се одређена правила поштују и примењују све више, па и начело поштовања личности и општег развоја малолетног преступника.¹⁶⁹ Томе је допринела и Конвенција о правима детета која је данас у МУП широко прихваћена и у великој мери је променила схватање права и слобода детета, односно поштовања личности и општег развоја малолетника, посебно преступника.¹⁷⁰ Овде је, свакако, уз полицијски кодекс, најважнији *Национални план акције за децу до 2015.*

Да би полицијска етика у борби против преступништва имала већи значај и успешност, она мора де се ослања на бројне обавезе и одговорности, не само према деци и родитељима и старатељима, већ и према самој полицијској организацији, колегама и сарадницима, себи и друштвеној заједници.

Већ је било речи да, када се ради о малолетном лицу полиција мора да избегава било какве физичке или психолошке повреде детета. Не сме

¹⁶⁹ Влада Србије донела је Кодекс полицијске етике у Ужицу, 19. Октобра 2006. године, на основу члана 12, став 5. Закона о полицији

¹⁷⁰ Историјски развој који је довео до усвајања овог општеприхваћеног међународног уговора 1989. године није био лак, а требало је да прође чак 70 година да се на планети препозна неопходност његовог доношења. (прим. МД)

да дозволи ометање његовог редовног функционисања и развоја у породици, школи и друштву. У исто време мора да поштује, уважава и промовише права и најбоље интересе малолетног лица, па чак и да га активно заступа уколико породица, односно родитељи то нису у могућности. Током професионалног односа према детету и малолетном лицу полицијски службеник мора да уважава и поштује особености дечије личности, али и развојне могућности детета. Дакле, полицајац мора свако дете да посматра као посебну индивидуу. Ако то не чини његов план активности у старту ће бити неефикасан. У различитим улогама према малолетном преступнику уз полицијског службеника појављују се и социјални радници, тужиоци, судије, па полицијски службеник и са њима треба да негује поверење, уважавање, што ће унапредити и статус самог детета према којем поступа. Дакле, полицијски службеник треба да буде део тимске, интердисциплинарне сарадње, са унапред јасно дефинисаним задацима и утврђеном процедуром рада са малолетним лицем.

Исто тако, треба да се поштује право малолетног лица, његовог родитеља или старатеља, на (не)пристанак на одређене процедуре, а уједно подстиче њихово учешће и постепено пребацивање одговорности на њих саме. Ово нарочито важи у раду са децом:

1. Полицијски службеник мора да се односи према малолетном лицу као појединцу избегавајући класификације
2. Мора да охрабри малолетног делинквента да сарађује у процесу решавања проблема
3. Током интервенције треба да открије и користи потенцијале детета или малолетног лица у контакту или у сукобу са законом
4. Неопходно је да сам да све од себе за решавање проблема
5. Полицијски службеник треба да негује достојансто малолетника кроз сопствено понашање.

У том циљу *Одсек за превенцију и сузбијање малолетничке делинквенције* при МУП РС, који је установљен 2006. године, после доношења Закона о полицији и Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично-правној заштити малолетних лица, дефинисао је правни оквир и врло јасну процедуру интервенисања. Пре свега, потребан је што већи број специјализованих полицијских службеника за

рад са малолетним преступницима. Да би могли да се уклопе у захтеве поштовања личности и општег развоја малолетног преступника, специјализовани полицијски службеници морају да иду на едукацију за рад са најмлађом групом не само у случајевима када су малолетна лица починиоци кажњивих радњи, већ и када су на њихову штету почињене одређене кажњиве радње. Такви службеници, који су прошли едукацију и стално се усавршавају, треба да покажу афинитет за рад са најмлађим узрастом. У супротном, без обзира на високе оцене током образовања и усавршавања они треба да буду повучени из *Одсека за превенцију и сузбијање малолетничке делинквенције*.

Веома је важно да полицијски службеници специјализовани за рад са малолетним лицима и малолетним преступницима имају високо образовање, претежно друштвеног усмерења. Њиховим захтевним задацима, искуство показује, најбоље одговарају дип. криминолог, социјални педагог, правник, психолог, социјални радник. У изузетним случајевима, када се неки полицијски службеник у поступању према деци и малолетним лицима заиста изузетно добро показао у поштовању њихове личности и општег развоја, у *Одсек за превенцију и сузбијање малолетничке делинквенције* могао би да дође и са завршеном Вишом школом, тј. вишом стручном спремом.

Ако неки други полицијски службеник дође у контакт са малолетним лицем, без обзира по ком основу, дужан је да о томе одмах обавести овлашћено службено лице које ће преузети предмет или му дати даље инструкције. Оне подразумевају да је сваки полицајац који затекне дете у извршењу кривичног дела или прекршаја дужан да га спречи да настави са извршењем дела, да обави спољни преглед према свим етичким кодексима уз пуно поштовање личности детета, да привремено одузме предмет кривичног дела, предмет намењен за извођење дела или прекршаја, о чему ће најхитније да сачини извештај или службену белешку. За све привремено одузете предмете издаће се потврда родитељима, старатељима, или усвојоцима малолетног лица.

Уколико је малолетно лице приликом извршења кривичног дела или прекршаја повређено, полицијски службеник мора прво да му обезбеди медицинску помоћ. У исто време мора да обезбеди место догађаја до

доласка увиђајне екипе. Ако се повређен малолетник не задржи у медицинској установи, треба да га доведе у службене просторије. Врло је важна осма одредба *Упутства о поступању полицијских службеника према малолетним лицима*, која каже да би требало, ако је могуће, да се користи возило без полицијских обележја.

Дете се у службене просторије полиције доводи у циљу утврђивања идентитета и прикупљања обавештења о родитељима, усвојоцу или стараоцу, односно установи чији је корисник, при чему се мора поступати са нарочитом хитношћу. Малолетно лице привремено борави у службеним просторијама до доласка родитеља, усвојоца или стараоца, или одговорног лица из установе за смештај корисника, односно представника центра за социјални рад (органа старатељства), који дете преузимају. Ако се ова лица не појаве, или се не могу идентификовати нити пронаћи, дете се предаје овлашћеним службеним лицима која одмах, уз попуњени образац потписан од стране непосредног старешине, исто смештају у најближу прихватну станицу.

Дете се не може позивати у својству осумњиченог. Према њему се не смеју употребити ни средства принуде, осим ако непосредно угрожава сопствени живот, живот овлашћеног службеног лица или неког другог лица, о чему овлашћено службено лице сачињава извештај. Иначе, према Упутству о поступању полицијских службеника према малолетницима, позивање детета у својству грађанина ради прикупљања обавештења врше овлашћена службена лица преко родитеља, усвојоца или стараоца, односно одговорног лица установе за смештај корисника у којој је дете смештено. У супротном би то био пример кршења његових права. И прикупљање обавештења од детета у својству учиниоца или оштећеног у вези кривичног дела за које се гоњење предузима по службеној дужности раде искључиво овлашћена лица у присуству родитеља или усвојоца, стараоца. Уколико у наведеним ситуацијама није могуће обезбедити присуство стручног лица органа старатељства, обезбедиће се присуство другог пословно способног лица које има искуства у раду са децом и које није запослено у полицији или умешано у догађај – одговорног лица установе за смештај корисника, психолога или педагога школе коју дете похађа.

5.2. Начело индивидуалног приступа

Уз обавезу полицијског службеника да се без резерве прилагоди потребама и могућностима сваког детета цени се и креативност у конкретном случају. Овакав етички захтев се стручно назива *индивидуализација*. Из тога проистиче и да малолетно лице треба да се посматра у природном контексту породице и локалне заједнице, а ако полицајац делује у кризним ситуацијама у познатом амбијенту, он треба да наступи као својеврсни социјални инжењер и реагује између потреба и могућности свих страна.

Развој етике кроз векове, а нарочито примена етичких кодекса, са собом носи и решавање бројних дилема.¹⁷¹ Етички проблеми развијали су се постепено, а нарочито током рада са децом. Поступање полицајца према малолетнику није изузетак.¹⁷² Иначе је тешко задовољити најбољи интерес детета и уједно поштовати закон и вредности заједнице у којој оно живи, а полицајци раде. Када је начело индивидуалног приступа у питању, дилеме нема, о чему се детаљно говори и у сплету базичних етичких стандарда и одговорности у поступању полиције према деци који је свакако најбоље утврђен у поменутој публикацији *Деца и полиција– психолошки и етички аспекти успостављања односа поверења и сарадње између полиције и деце у контакту и/или сукобу са законом*. У овој публикацији се подвлачи охрабривање и подстицање дететовог самоодређења и самоопредељења, па чак и у законски веома рестриктивним условима. Када су у питању полицијски службеници, они не могу квалитетно да обаве овако захтеван посао уколико са малолетним лицима не успоставе и не одржавају јасне професионалне односе, уз својеврстан индивидуални приступ. Исто важи и за њихове родитеље. У супротном се значајно умањује објективност полицајца, а могућ је и сукоб интереса, па чак и експлоатација малолетног лица уколико са њим ступи у приватне односе.

¹⁷¹ Lindsay G., Koene C., *Ethics for European Psychologist*, Hogrefe & Huber Pub., 2008.

¹⁷² Колесарић В, Неки психологијски аспекти етике у истраживању с децом, Едиција Дијете и друштво, свеска 1/5, Загреб, 2003.

Експерти се слажу да ће поступање према малолетном лицу бити успешније уколико му се објасни неопходност, сврха и трајање интервенције. На тај начин детету се пружа могућност да користи своје право на одлуку у оквиру законских могућности, што омогућава лакши ток интервенције. Пре, током и после поступања према малолетном лицу, полицијски службеник је дужан да чува приватност и поверљивост информација о детету, постојеће податке и документа. Све то он треба да уради без злоупотребе утицаја и искоришћавања положаја у полицији за узнемиравање детета или старатеља и придобијање имовинске користи.

Етичко поступање према деци и малолетним лицима у контакту или у сукобу са законом кроз индивидуални приступ не може да се унапреди без етичке одговорности према професији, али и без правилног односа полицајца према самом себи као стручњаку. Без тога не може да се оствари највиши квалитет у односу на права детета, а поготово не ако не ради на сталном подизању нивоа професионалне компетентности. Руководиоци и супервизори су ту да оцене да ли је план интервенције добар, да ли је индивидуални приступ малолетнику био законски поткован, да ли је наговештен крај. У том циљу они морају да разликују занемаривање од завршетка професионалног односа са дететом. Уколико у овом случају постоји дилема, малолетно лице неће бити припремљено за трансфер, тј. за завршетак интервенције.

Већ је констатовано да је у последње време дошло до извесних промена карактеристика малолетничке делинквенције. Обим стагнира, у неким срединама чак и опада, али се запажа ширење листе вршења кривичних дела. Још увек су доминантни имовински деликти, а уочен је и тренд пораста деликата насиља, некада и са најтежим последицама. У порасту су деликти којима се нарушавају јавни ред и мир, насилничко понашање, туче, свађе, вређања. Ови деликти углавном носе са собом непримерен физички контакт, а сваком преступнику мора да се приђе на специфичан начин. У складу са тим, пре свега, специјализовани полицијски службеници за малолетнике, а посебно за малолетне преступнике, морају добро да проуче, схвате и познају:

– *Конвенцију УН о правима детета са факултативним протоколима*

– *Иницијални извештај Републике Србије о примени Конвенције о правима детета за период од 1992 – 2007. године*

– *Закључне примедбе Комитета УН за права детета у вези са Иницијалним извештајем Републике Србије*

– *Национални план акције за децу*

– *Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања*

Министарство унутрашњих послова на званичном сајту показује да подржава посебне акте о заштити деце и младих, стратегије и релевантне приручнике. Међу њима се налазе:

– *Деца и полиција: психолошки и етички аспекти успостављања поверења и сарадње између полиције и деце у контакту и/или сукобу са законом*

– *Центар за основну полицијску обуку: Деца и малолетници, посебне потребе, подршка и правна заштита од различитих облика угрожавања*

– *Полазни оквир националне стратегије против насиља*

– *Национална стратегија за младе*

– *Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља*

– *Полазни оквир националне стратегије превенције криминала*

Подручја рада специјализованих полицијских службеника за малолетне преступнике, где се полицајац прилагођава потребама и могућностима сваког детета, требало би да подразумевају:

1. Кривична дела која су починила малолетна лица
2. Кривична дела из области кривично-правне заштите деце и малолетника
3. Прекршаје малолетних лица
4. Насиље у школи
5. Насиље у породици
6. Бежање малолетника из родитељског или старатељског дома
7. Удаљење или бежање из васпитних установа
8. Пропуштање родитељске или старатељске бриге о забрани штетних дружења

9. Пропуштање родитељске или старатељске бриге о забрани ноћних излазака

10. Превенцију

11. Сарадњу са свим телима, установама и надлежним службама за бригу, васпитање и образовање деце и малолетних лица

О томе колика је посебност поступка полиције према малолетним лицима, кроз анализу појединих сегмената рада полицијских службеника, а нарочито специјализованих службеника за рад са лицима млађим од 18 година, готово да не би требало да се говори. Остало је да се нагласи да специјализовани полицијски службеници морају да спознају и суштину *Водича кроз права малолетних учинилаца кривичних дела*, права малолетника у својству грађанина, у својству осумњиченог, малолетника лишеног слободе, али и као оштећеног лица.

Цититрано *Упутство о поступању полицијских службеника према малолетним лицима* представља први подзаконски акт Министарства унутрашњих послова који регулише ову материју. Документ је израђен у циљу подршке имплементацији одредби Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично-правној заштити малолетних лица, а што је усмерено ка најбољим интересима деце и малолетника до 18 година старости. Упутство није само резултат рада Министарства унутрашњих послова већ и сарадње полицијске организације са Министарством рада, запошљавања и социјалне политике Републике Србије,¹⁷³ Центром за права детета,¹⁷⁴ Правосудним центром за обуку и стручно усавршавање у Београду,¹⁷⁵ односно са београдском канцеларијом УНИЦЕФ-а.¹⁷⁶

Упутство утврђује прецизну разлику између детета (до 14 година), млађег малолетника (од 14–16 година) и старијег малолетног лица (до 18 година), а на тој основи захтева да се просторија у којој се поступа према детету или малолетном лицу, пре свега, опреми садржајима који одговарају њиховим интересовањима и потребама. На прикладном месту треба да се налазе брошуре, плакати и постери у циљу информисања о

¹⁷³ Министарство рада, запошљавања и социјалне политике Републике Србије, www.minrzs.gov.rs, март 2010.

¹⁷⁴ Центар за права детета, www.cpd.org.rs, март 2010.

¹⁷⁵ Правосудни центар за обуку и стручно усавршавање, www.pcsrbija.org.rs, март 2010.

¹⁷⁶ УНИЦЕФ Београд, www.unicef.rs, март 2010.

дечијим правима и дужностима. Уз обазривост, вођење рачуна о зрелости малолетника, о његовим личним својствима и приватности, мере и радње које ће службеници полиције предузети не би требало да штетно утичу на његов развој.

Веома је важно што Упутство налаже неопходно придржавање општих тактичких правила у индивидуалном приступу малолетном преступнику и Полицијска управа града Крагујевца их се строго придржава од почетка имплементације пројекта „Полиција у заједници“.

5.3 Слобода избора у изналажењу најсврсисходнијег решења

У документима које је усвојио МУП и препорукама ОЕБС-а за демократско поступање полиције подвучено је да је разговор најприроднији и најпопуларнији начин успостављања и неговања професионалних односа између стручњака и особе са којом ради. У овом случају то су специјализовани полицијски службеници и деца и малолетна лица која су у контакту и/или у сукобу са законом.

Разговор са дететом или малолетним преступником представља свакако део процедуре утврђивања идентитета жртве или починиоца, расветљавања околности догађаја и дела, последица догађаја или дела, као и утврђивања доказног материјала за потребе вођења кривично-правног поступка. Сем тога, разговор представља и добар начин да се утврде потребе и могућности за пружање подршке и помоћи детету ради превазилажења последица и ради подстицања даљег развоја и социјализације.¹⁷⁷

О сваком овом детаљу полицијски службеник мора да води рачуна, као и о обавези да делује искључиво у оквирима својих компетенција. То ће му омогућити да створи сопствени став у одређеној ситуацији која намеће етичке дилеме, односно да са више самопоуздања крене у избегавање дилема или њихово решавање.

Из реченог проистиче колико је важно образовање, колико су потребни тренинзи и супервизије, држање корака са струком и консултације. Стога је веома важно да полицијски службеник буде свестан

¹⁷⁷ Деца и полиција, МУП Србије

онога што већ зна, а нарочито оног што му је непознато у конкретној ситуацији, па ће и дилема како да поступи бити мања, или је уопште неће бити. Уосталом, и у Министарству унутрашњих послова Републике Србије почело је да важи правило: *немој да додајеш, али немој ни да одузимаш!*

Поједини полицајци, ипак, заборављају да са етичким дилемама морају да се носе и да их решавају, уз слободу избора у изналажењу најсврсисходнијих решења, како се оне не би непотребно стално понављале.¹⁷⁸ Због тога их треба упутити да одмах савладају демократски водич за рад у полицији, под претњом санкција. Мора се, дакле, знати да се дете у службене просторије полиције доводи у циљу утврђивања идентитета и прикупљања обавештења о родитељима, усвојоцу или стараоцу, установи чији је корисник, при чему се мора поступати са нарочитом хитношћу. Малолетно лице привремено борави у службеним просторијама до доласка родитеља, усвојоца или стараоца, или одговорног лица из установе за смештај корисника, представника центра за социјални рад (органа старатељства), који дете преузимају. Ако се не појаве, или се не могу идентификовати нити пронаћи, дете се предаје овлашћеним службеним лицима која одмах, уз попуњени образац потписан од стране непосредног старешине, исто смештају у најближу прихватну станицу. Присуство стручног лица органа старатељства уместо родитеља, усвојоца или стараоца, обезбедиће се када су наведена лица недоступна, али и у ситуацијама када овлашћена службена лица из тачке 7. став 1. Упутства, процене да присуство наведених субјеката није у складу са најбољим интересом детета, у случајевима извршења кривичних дела наведених у члану 150. „Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично-правној заштити малолетних лица“ на штету детета, као и када би њихово присуство било иритирајуће за дете и тиме, у великој мери, угрозило извршење задатка. И у томе се огледа слобода избора у изналажењу најсврсисходнијег решења.

Наиме, уколико у наведеним ситуацијама није могуће обезбедити присуство стручног лица органа старатељства, обезбедиће се присуство другог пословно способног лица које има искуства у раду са децом и које

¹⁷⁸ Савет Европе, Комитет министара; Европски кодекс полицијске етике; Препорука (2001) 10, 2001.

није запослено у полицији или умешано у догађај – одговорног лица установе за смештај корисника, психолога или педагога школе коју дете похађа.

Члан 12. Упутства говори да у случају постојања основане сумње да је од стране пунолетног лица извршено неко кривично дело на штету детета, без одлагања се обавештава надлежни орган старатељства који одређује начин привременог збрињавања детета код лица или установе и присуство лица у току прикупљања обавештења. Ако се не обезбеди присуство стручног лица органа старатељства, дете се смешта у најближу прихватну станицу. Уколико је дете жртва трговине људима и кривичних дела са елементима експлоатације људи, без одлагања се обавештава Служба за координацију заштите жртава трговине људима, ради његове заштите.

Дешава се, не тако ретко, да дете побегне од куће или из установе чији је корисник. Тада је неопходно, у функцији слободе избора у изнајмању најсврхисходнијег решења, у циљу отклањања сумње о евентуалном злостављању и занемаривању, одмах консултовати надлежни орган старатељства, и, у зависности од конкретног случаја, у сарадњи са стручним лицем органа старатељства, обавити разговор у циљу утврђивања разлога бекства.

Често се приликом интервенције препозна да је дете у алкохолисаном стању или апстиненцијалној кризи када се приликом спољњег прегледа констатују здравствене промене или телесне повреде код детета које је доведено у службене просторије, као и када малолетник затражи медицинску помоћ. Неопходно је зато одмах обавестити службу хитне помоћи, или, то је избор, у најближој здравственој установи затражити стручну лекарску помоћ и извештај који садржи налаз и мишљење лекара.

После прикупљања обавештења, родитељу, усвојоцу или стараоцу, односно другом лицу, предочава се да у одговарајућим здравственим установама (Заводу за лечење болести зависности, Војномедицинској академији у Београду, или дежурној медицинској установи) могу извршити лабораторијске анализе којима је могуће утврдити присуство психоактивних супстанци у урину и крви детета. У зависности од конкретног

случаја, у циљу даљег решавања проблема, предочава им се да се могу обратити надлежном органу старатељства, односно саветовалишту у одговарајућој здравственој установи.

Малолетник се може позивати у својству грађанина и осумњиченог. Према њему се могу примењивати законска овлашћења :

1. прикупљање обавештења
2. саслушање у својству осумњиченог
3. принудно довођење ако се не одазове на позив (уколико је у позиву на то био упозорен)
4. лишавање слободе
5. дактилоскопија
6. фотографисање

Избор је и расписивање потере и подношење захтева за покретање прекршајног поступка. Изузетно се могу примењивати средства принуде и предузимати друге мере и радње на захтев овлашћених органа и организација, при чему се, треба истаћи, морају строго поштовати одредбе *Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, Законика о кривичном поступку, Закона о прекршајима, Закона о полицији* и других законских и подзаконских аката.

Малолетник се може подвргнути и полиграфском испитивању, искључиво уз његов пристанак и уз сагласност и присуство родитеља, усвојоца или стараоца. У односу на дете или малолетно лице, а да му се не нашкоди, у зависности од ситуације, могу се:

1. поднети оперативне информације
2. успоставити оперативне контроле
3. отворити оперативне обраде
4. предузети друге мере у складу са наведеним инструкцијама о оперативном раду полиције.

5.4. Начело суочавања са професионалном тајном

Полиција прикупља, обрађује и користи личне податке у складу са чланом 75. Закона о полицији. Полиција штити поверљиве податке чије би откривање изложило опасности физички интегритет лица, у складу са

чланом 74. и 78. Закона о полицији. Такође, полиција води евиденције у складу са чланом 76. Закона о полицији.

У бројним акцијама у прошлости полиција се није руководила етиком и обавезујућим законским нормама у поступању према малолетницима, односно током прикупљања података о личности малолетника и његовој породици, старатељима, или усвојитељма. Није поштовано начело суочавања са професионалном тајном. Међутим, ново време тражи поштовање нових норми, пре свега Кодекса етике и Закона о полицији.

Подаци о малолетним лицима која се појављују у својству учиниоца кривичних дела или прекршаја, односно у својству оштећених тим делима, требало би данас да се воде у надлежној линији рада на сузбијању малолетничке делинквенције у седишту организационе јединице, одвојено од података о другим лицима. Овакав поступак већ дуже време је пракса у полицији града Крагујевца, чиме се избегавају нежељене последице током рада, посебно по децу и малолетна лица.

Суштинско обележје савремене правне државе, каква треба да буде и Република Србија, је јавност и транспарентност. Тако настаје отворено друштво у којем је сваки грађанин равноправни и активни учесник. Међутим, у таквим околностима веома је важно што је, између осталих закона и подзаконских аката који се односе на наведену материју, а посебно на поштовање полицијске етике у поступању према деци и малолетним лицима, донет Закон о заштити података о личности. Тиме су постала значајна питања прикупљања, обраде и коришћења података о личности, како у складу са овим законом, тако и у складу са другим прописима, а у циљу вођења кривичног поступка, па чак и заштите безбедности Републике Србије. Ову материју одређује и *Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично-правној заштити малолетних лица*.¹⁷⁹ Упутство о поступању полицијских службеника према малолетним лицима представља први подзаконски акт МУП који регулише ову материју. Документ је израђен у циљу подршке имплементацији одредби Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично-правној заштити малолетних лица, а што је усмерено ка најбољим

¹⁷⁹ Службени гласник РС, 85/2005.

интересима деце и малолетника до 18 година старости. Иначе, у Водичу за демократски рад полиције, који је прихваћен од стране генералног секретара ОЕБС-а, наглашено је да полиција у свако доба мора да делује у складу са домаћим прописима, али и међународним стандардима за спровођење закона и поштовање људских права.¹⁸⁰ Законске регулативе и писани прописи којима се полиција води у раду, па и приликом прикупљања података од стране полиције о личности малолетника, морају да буду јасни и прецизни.

Стручњаци се слажу да ће поступање, како је већ поменуто, према детету и малолетном лицу бити успешније уколико му се објасни неопходност, сврха и трајање интервенције. На тај начин детету се пружа могућност да користи своје право на одлуку у оквиру законских могућности, што, повратно, омогућава лакши ток интервенције. Пре, током и после поступања према малолетном лицу полицијски службеник је дужан да чува приватност и поверљивост информација о детету, постојеће податке и одговарајућа документа. Све то он треба да уради без злоупотребе утицаја и искоришћавања положаја у полицији за узнемиравање детета или старатеља и придобијање имовинске користи.

Службеник полиције је обавезан и да се придржава законских и протоколарних упутстава када води евиденцију о свом раду, посебно са децом, да чува поверљивост информација о особама са којима ради. Колеге треба да третира са поштовањем, да се, уколико је потребно, консултује са њима и експертима за дату област, што није некомпетенција, већ етичка зрелост која само може да користи приликом поступања према детету или малолетном лицу. Колеге су такође дужне да чувају професионалну тајну.

Поштовање људских права, а посебно права детета и његове приватности, искорењавање свих видова физичког и психичког насиља над децом, па и од стране полиције, истакнути су као приоритети Савета Европе на Трећем самиту шефова држава у Варшави. Операционализовани су кроз програм Изградња Европе за децу и са

¹⁸⁰ Конференција за безбедност и сарадњу у Европи, Конференција људске димензије, Копенхаген 1990. година, www.osce.org, март 2010.

децом и од великог су значаја за будућност и стабилност јединствене Европе за коју је чврсто опредељена и Република Србија.

У циљу професионалног, етичког и на закону заснованог поступања полиције према деци и малолетним лицима, Министарство унутрашњих послова Републике Србије донело је нова обавезујућа документа. То су већ цитирано Упутство о поступању полицијских службеника према малолетним и млађим пунолетним лицима и Посебни протокол о поступању полицијских службеника у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања који такође садржи неопходне одредбе о приватности детета, односно малолетног лица. Наиме, јасне су одредбе Посебног протокола о поступању полицијских службеника у заштити малолетних лица, током истраге полиција може да задире у права појединца, у овом случају малолетника, у приватност, само када је то заиста неопходно и једино да би се постигао легитимни циљ.¹⁸¹ Према тако прибављеним информацијама и документима полиција мора да се односи правилно и на поверљив начин. Већ је речено да је чување приватности малолетног лица, односно поверљивост информација, данас императив рада сваког полицијског службеника који поступа према малолетним делинквентима.

Како би се избегли етички проблеми у погледу заштите тајности и поверљивости потребно је да основа рада почива на неколико кључних елемената.

а) Полицијски службеник треба превасходно да детету и његовим родитељима или старатељима објасни сва могућа ограничења у домену приватности и поверљивости

б) Полицајац мора да проучи и следи све законске прописе којима се регулише ова материја

с) Полицијски службеник током поступања према малолетним лицима мора да се постара за крајње безбедно прикупљање, обраду, чување и одлагање података или досијеа, односно других докумената

¹⁸¹ Деца и полиција, Министарство унутрашњих послова Републике Србије

d) Мора строго да примењује принцип ограниченог нарушавања приватности, односно да се руководи тиме да може да обелодани само неопходне информације

e) У сваком тренутку полицијски службеник мора да поштује и испуњава обавезу пријављивања случајева злостављања

Наравно, све ово води строгом поштовању аутономије странке, у овом случају детета.¹⁸² И у публикацији Деца и полиција, која се може прочитати и на званичном сајту Министарства унутрашњих послова Републике Србије, децидно стоји да строго поштовање аутономности детета подразумева његову правовремену, адекватну и пуну информисаност о правима, поступцима и процедурама којима се подвргава. То, између осталог, значи и неопходну заштиту његове приватности.

5.5. Начело разумевања и подстицања

У документима и препорукама ОЕБС-а за демократско поступање полиције које је прихватило и наше законодавство подвучено је да је разговор најприроднији и најпопуларнији начин успостављања и неговања професионалних односа између стручњака и особе са којом тај стручњак ради. У овом случају то су специјализовани полицијски службеници и деца и малолетна лица која су у контакту и/или у сукобу са законом. Разговор са малолетним лицем, представља свакако део процедуре утврђивања идентитета жртве или починиоца, расветљавања околности догађаја и дела, последица догађаја или дела, утврђивања доказног материјала за потребе вођења кривично-правног поступка. Разговор представља и добар начин да се утврде потребе и могућности за пружање подршке и помоћи детету ради превазилажења последица и подстицања даљег развоја и социјализације.

Закон о кривичном поступку такође представља праву основу да се специјализовани полицијски службеници директније и дубље ангажују у разговорима са малолетним лицима, који никако не могу да буду класични истражни криминалистички интервјуи. Наравно, интервју је само једна од

¹⁸² Foot P., *Moral Dilemmas*, Oxford Univerity Press, Oxford, 2003.

техника за утврђивање чињеница, али је незаобилазан када се, рецимо, утврђује злостављање и прикупља доказни материјал. Врло је важно да специјализовани полицијски службеници следе прописане етичко-методолошке димензије интервјуа јер је рад са децом и малолетним лицима сложенији и деликатнији од рада са пунолетним лицима. Међутим, поставља се питање до које мере је малолетно лице, нарочито дете, у стању да обезбеди валидан и поуздан исказ. Зато полицијски службеник мора да покаже крајње разумевање, да га подстиче на прави начин како би дошао до потребних валидних информација.

Када се разматра пријава о злостављању, што је и данас велики проблем у Републици Србији, баш као и у другим културама, па и тзв. најдемократскијим земљама, треба имати у виду неколико врло важних аспеката овог проблема:

- Малолетно лице, а нарочито дете, није све догађаје злостављања доживело као болне
- И када догађај није био трауматичан разговор о њему може то да буде¹⁸³
- Стрес погађа присећање и памћење, па изјаве деце могу да буду варљиве, а процене неизвесне
- Породица често злостављање деце види као породичну тајну што отежава отварање детета
- Јака траума тражи више разговора
- Сећање на један чин злостављања је често упечатљивије од серије злостављања
- Уколико је дете разговарало са више особа у више наврата, уз сугестивна питања и коментаре, искази могу да буду мање валидни

Зато се ради веће валидности исказа малолетне странке приступа специјалним начинима узимања података и груписања утисака о том лицу и тој ситуацији. У тексту који следи наводим све познате технике које се користе или би требало да се користе у раду са малолетним лицима.

Интервју за процену – дијагностички интервју користи се у различитим формама у раду са децом сведоцима и жртвама

¹⁸³ Секундарна виктимизација деце

злостављања, у поступку утврђивања подобности родитеља, развода родитеља. Основна питања процене су:

1. Претходно стање и понашање детета, односно развој личности и проблеми
2. Садашње стање и понашање детета, проблеми и снаге
3. Оријентација према плановима за будућност
4. Процена последица преживљеног догађаја или трауме
5. Породична ситуација
6. Систем подршке
7. Потребе и потенцијали за процену

Интервју за промену и разрешење проблема – психотерапеутски интервју треба да помогне детету или малолетном лицу да изађе на крај са трауматичним догађајима, да се преиспита и реорганизује мисли и осећања, учврсти прихватљиве форме понашања. Ова врста интервјуа се врши на бази обављене процене уз фокусирање на трајније проблеме или потенцијале детета, односно малолетног лица, а полицајци мотивишу дете у сукобу са законом да се одлучи за овај вид интервјуа.

Кључни факторе за промену делинквентног понашања најделотворније пред учиниоца поставља *мотивациони интервју*. То су: уочавање вредности промене, свест о томе шта се добија, а шта се, у супротном, губи, вера у успех; свест о односу снага између подршке и препрека у личној и локалној средини. На темељу ових фактора су и елементи мотивационог интервјуа:

1. Уочавање, разматрање, односно неутрализација неодлучности за промене неприхватљивог понашања
2. Разматрање разлога за и против промена
3. Изградња уверења да је промена прихватљива
4. Уливање поверења и сигурности у успех
5. Избегавање прераног суочавања са проблемима
6. Промовисање партиципације, самоангажовања и аутономије кроз прављење избора
7. Постепено прихватање одговорности за избор и последице
8. Прихватање права на одбијање понуђене помоћи

Овај интервју највише се користи у разговору са зависницима да се покаже разумевање за њихову ситуацију и да се подстакну на самоангажовање у решавању проблема.

Саставни део процедуре за прикупљање и вредновање података, чињеница и доказа о кривичном делу јесте *истражни интервју*. Значајан је када евидентно настојање осумњиченог да прикрије или умањи степен одговорности и често може да буде на граници етике.

Ради потпуније слике о малолетнику обавља се тзв. *интервју са родитељима*. Разговор се одвија са најмање једним родитељем, старатељем, усвојитељем. Са дететом мора да се разговара у присуству родитеља, старатеља, усвојитеља и то има функцију припреме детета за валиднији разговор.

Ради прикупљања чињеница, тј. валидних доказа о евентуалном кривичном делу врши се доста специфичан *форензички интервју*. Садржи посебне стратегије које треба да помогну детету да унапреди своје сећање што повећава поузданост и валидност исказа детета, односно малолетног лица. У ту сврху направљени су и посебни протоколи за ток вођења форензичког интервјуа.

По задацима и својој природи *интервју са дететом у кризним ситуацијама* сврстава се између форензичког и терапеутског интервјуа. Усмерен је на процену реакције малолетног лица на непосредну ситуацију, али и на разматрање и прихватање њиховог реаговања на догађај, уз пружање помоћи у смиривању, смањењу посттрауматског стреса, успостављању осећаја сигурности, контроле над ситуацијом, нормализовањем текућих реакција детета и припрему за превазилажење сличних ситуација. Овакав интервју се користи као иницијални инструмент за рад са трауматизованом децом већ од њихове треће године, за децу која су сведоци убиства, самоубиства, силовања, смрти, насилничког напада, киднаповања. Најчешће траје 90 минута.

У фази *отварања* допушта се детету да се спонтано изрази о утицају трауме и то кроз цртеж, игру, опис догађаја. Потом се утврђује фокус интервјуа.

Интервју постепено улази у фазу *траума* када се пажња преусмерава на сам догађај, а паузе и освежење, због трауматских последица, саставни

су део интервјуа. Малолетно лице мора да стекне утисак да се о њему води рачуна током интервјуа, односно тешког периода његовог живота. Стога ова врста интервјуа мора да подразумева:

1. Емоционално растерећење – да се не би створио зид емоционалног отпора и бурна провала емоција
2. Реконструкција – охрабривање детета да црта догађај, прича, користећи заједно са њим разна помоћна средства
3. Перцептуална искуства – охрабривање детета да опише шта је чуло, видело, мирисало, додирнуло, помаже да се проблем сагледа и неутрализује
4. Специјални детаљи – открити значење детаља и лоцирати услове под којима се таква значења евоцирају
5. Најболнији моменти – не инсистирати на њима док се не успостави поверење, не изгради осећај заштићености и спремност за суочавање
6. Сlike насиља – смањити оптерећеност сликама насиља, убиства, и њихов узнемиравајући утицај на функционисање детета
7. План акције – помоћ да дете изађе из ситуације беспомоћности
8. Кажњавање – дозволити детету да изрази осећања у вези са казном починиоца, деловаће умирујуће
9. Контраосвета – разуверити дете да ће се учинилац вратити и осветити због његовог сведочења
10. Контрола импулса – сазнати како се дете понаша када побесни, када му се нешто догоди
11. Трауматски снови – испитује стручњак
12. Поглед на будућност – рестрикције и планови као резултат преживљених траума
13. Тренутни стрес – разматрати притиске и проблеме и давати подршку за прихватљиво понашање у кући, школи, друштву
14. Фаза затварања – акценат на изградњи система подршке, осећања сигурности, компетентности, владања ситуацијом
15. Рекапитулација – сумирати интервјуе и поруке детету да су његове реакције разумљиве

16. Реалистични страхови – објаснити да не могу одједном да буду уклоњени
17. Објашњење развоја догађаја
18. Дечија храброст – охрабривати дете да ће се добро носити са проблемом
19. Дечија повратна реакција – да дете оцени интервју, ста му је сметало
20. Отворена врата – да дете увек може да се јави

5.6. Начело сарадње са другим службама

Већ је истакнуто да се у различитим улогама према детету, уз полицијског службеника, појављују социјални радници, тужиоци, судије, па и са њима полицијски службеник треба да негује поверење, уважавање, што ће унапредити и статус самог детета према којем поступа. Полицијски службеник треба да буде део тимске, интердисциплинарне сарадње, са унапред јасно дефинисаним задацима и утврђеном процедуром приликом рада са малолетним лицем.

Променом власти 5. октобра 2000. године, реформисан је знатан део активности полиције. Локални органи власти добили су далеко већу могућност да добију извештаје од начелника секретаријата за унутрашње послове, да с њима непосредно сарађују, па чак и да нешто траже.¹⁸⁴ У документу који је усвојен у свим јединицама Министарства унутрашњих послова, а који је насловљен као Визија, вредности, мисија и основне области рада, стоји да је основни принцип рада полиције поштовање људских права.¹⁸⁵ Окосница документа је била да полиција мора да сарађује са грађанима у стварању безбедности, али и да се установљава неопходна контрола полицијског рада. Предвиђена је била трострука спољна контрола: политичка, судска и цивилна. А само уз поштовање начела сарадње са другим службама могу да буду остварени стратешки циљеви рада полиције у заједници.¹⁸⁶ То су изграђивање партнерства између полиције и грађана и на тој основи увођење проблемски

¹⁸⁴ Бабовић Б, О Закону о унутрашњим пословима, НИН, Београд, 2002.

¹⁸⁵ www.prezentacije.mup.sr.gov.rs/sukp/arh, март 2010.

¹⁸⁶ What's Working—Community Policing achieved through Strategic Planning Community Policing Consortium. <http://www.communitypolicing.org/works/what.txt>, март 2010.

оријентисаног рада, тј. проактивних стратегија сузбијања криминалитета и других опасних појава.

Дакле, основни корак у стратешком приступу безбедносним питањима у локалној заједници, па тиме и у борби против малолетничке делинквенције, је изграђивање партнерства између полиције и локалне заједнице, односно између полиције и грађана и других служби које представљају грађане. Позитивна страна сарадње са другим службама временом је, рецимо, показала добре резултате у Крагујевцу.¹⁸⁷ Иако је у почетку имплементирања пилот пројекта Полиција у заједници било очигледно да неки руководиоци крагујевачке полиције реформе не прихватају искрено, па ни сарадњу са другим службама, што је изазвало револт у самој заједници, а политички критеријуми су још увек били изнад закона и струке, свест о томе да ће заједница бити успешнија уколико полиција поштује закон и етику полако али сигурно почела је да се пробија код полицијских службеника. У том смислу организовано је неколико курсева едуковања, што је помогло да се успешније крене са пројектом превенције преступништва у сарадњи са другим службама. Требало је показати разумевање за овај велики пројекат од стране грађана, других служби и полиције. У имплементацији пројекта рада полиције у заједници и пројекта усмерених на решавање проблема одмах су уочене препреке: бирократизована полицијска организација и класични облици руковођења полицијом.¹⁸⁸ То није ишло у прилог изграђивању поверења између полиције и грађана. Стога се и једнима и другима морало објаснити повезивање појмова полиција и заједница.

Учесници овог великог пројекта из других земаља су у сарадњи са агенцијом „Партнер“ прво финансирани истраживање јавног мњења. Једанпут месечно су, потом, одржавали састанке са руководиоцима Министарства унутрашњих послова, представницима локалне власти, руководиоцима појединих градских служби, а посебно са запосленима у Центру за социјални рад и у суду града Крагујевца. Циљ им је био да интегришу институције и подстакну их на мултиагенцијски приступ у решавању безбедносних проблема, као и да покрену имплементацију

¹⁸⁷ Реформа полиције у Србији, анализа ОЕБС-а, Београд, јануар 2005.

¹⁸⁸ Goldstein H, Problem Oriented Policing, USA, New York, 1990.

појединих пројеката превенције криминалитета.¹⁸⁹ Искоришћавање потенцијала локалне заједнице, а, пре свега, помоћ појединаца и удружења полицији, као и бројних јавних и државних служби и установа, требало би да постане правило, а не само изузетно понашање. Показало се у Крагујевцу, заједници која је почела са пројектом сарадње са полицијом, разрешеност кривичних дела са непознатим починиоцем у више од 90% случајева зависи управо од сарадње, што значајно доприноси смањењу тамне бројке криминалитета, па и саме малолетничке делинквенције. Јасно је да коришћење ресурса заједнице и сарадње са другим службама нема алтернативу: мора да се гради партнерство са грађанима, медијима, институцијама, инспекцијским органима, локалном самоуправом, школским управама, судовима, затворима, Центрима за социјални рад. Тек онда ће се доћи до задовољавајућих резултата.

Рецимо, Радна група за рад полиције на терену у Крагујевцу има за циљ имплементацију полиције у суседству. Радна група за унапређење односа полиције и грађана, после првобитног застоја у раду, иницирала је бројне спортске догађаје у школама. Радна група за превенцију малолетничке делинквенције интегрисала је деловање неколико институција и саме полиције. Предвидела је и сарадњу школског полицајца, полицајца у суседству, педагога, разредног старешине, увођење сталних дежурстава Центра за социјални рад. У случају потребе полицајац на терену може да обезбеди присуство радника Центра 24 часа.

Врло је важно да се нагласи да и грађани у локалној заједници морају да се информишу о томе на који начин ће да оцењују учинак и успех полиције у заједници и сарадњу полиције са другим службама. Тако грађани добијају утисак да контролишу процес, чиме се подстиче њихова одговорност и учешће јер могу сами да креирају оно што се догађа, у циљу превенције криминала и побољшања услова живота.

Колико је значајно поштовање начела сарадње са другим службама опет нам показује пример Крагујевца. Статистички подаци Центра за социјални рад указивали су на тенденцију раста броја малолетника са асоцијалним и делинквентним понашањем, са све тежим облицима

¹⁸⁹ Симоновић Б, Имплементација пројекта „Рад полиције у заједници и безбедна заједница“ у Крагујевцу, Крагујевац, јуни 2007.

преступа са елементима насиља. У 2007-ој евидентирано је 675 малолетника са поремећајима у понашању, што је 51% више у односу на 2006-ту, а 79 % у односу на 2005-ту. Али, полиција је почела да сарађује боље са локалном заједницом. Стручни тим, у којем су били и припадници полиције, почео је интензивније да ради са децом код које је евидентиран озбиљан поремећај у понашању по пријавама педагошко-психолошких служби школа и родитеља. Са великим бројем малолетника радило се и у сарадњи са Саветовалиштем Центра за социјални рад. Откривањем тенденција, односно случајева преступништва у сарадњи са другим службама, правовремено изрицање и правилан избор васпитних мера, учинило је да полиција постане ефикаснија, чему је допринела едукација полиције, судија, запослених у Центру за социјални рад, правосудних органа.

5.7. Начело самокритичности и моралног преиспитивања

Током професионалног односа према детету полицијски службеник мора да уважава и поштује особености дечије личности, али и развојне могућности детета. Свако дете полицајац мора да посматра као посебну индивидуу како био његов план био ефикасан. Уз обавезу полицијског службеника да се без резерве прилагоди потребама и могућностима сваког детета, цени се и креативност, а малолетно лице треба да се посматра у природном контексту породице и локалне заједнице. Ако полицајац делује у кризним ситуацијама у познатом амбијенту он треба да наступи као својеврсни социјални инжењер и реагује између потреба и могућности свих страна.

Етичко поступање према деци и малолетним лицима у контакту или у сукобу са законом не може да се унапреди без етичке одговорности према професији, али и без правилног односа полицајца према самом себи као стручњаку. Без тога не може да се оствари највиши квалитет у односу на права детета, а поготово ако не ради на сталном подизању нивоа професионалне компетентности.

Стручњаци за поштовање полицијске етике истичу да се нон стоп мора обезбеђивати побољшање квалитета услуга, да се морају тражити

консултације, да треба ићи на обуке и додатне тренинге. Притом полицијски службеник, мора се још једном нагласити, треба приватни живот да држи по страни, баш као и политичка уверења, што треба да захтева и од својих колега.

Уколико је полицијски службеник самокритичан и стално се морално преиспитује, то промовише кроз свој рад и понашање, показате и високу етичку одговорност према локалној заједници у којој делује и према друштву у целини.

Није нимало лако, а ово истраживање то недвосмислено показује, да се укорене „професионалне“ границе поруше, не само у области етике, уколико то захтевају ново време и нови друштвени односи.¹⁹⁰ Покушаји да се нешто промени на боље, да се уз самокритичност пресипитују не само сопствени поступци већ и поступања полицијске организације у којој полицајац делује, често се оцењују као непрофесионални, чак и злонамерни. Симптоматично је што су, углавном, највећи критичари овог етичког начела управо они људи, у овом случају полицајци, за које се сумњало, или је већ утврђено, да се не понашају часно.

Сведоци су и експерти из демократских земаља, са развијеним полицијским службама у локалним заједницама, како полицијски службеници не ретко дижу руке од решавања етичких дилема, односно моралног преиспитивања, само да не би неко оценио да су уплетени у непријатне ситуације, или да нису дорасли обављању овог врло деликатног посла – борби против малолетничког преступништва. Нежељених и непријатних ситуација у поступању са децом не недостаје ни у полицији Републике Србије. Озбиљне етичке проблеме крајем прошлог века у Министарству унутрашњих послова једва да је ко имао да уочи, а ако је и био свестан чињенице да полицајци треба из тешких ситуација да изађу са великом одговорношћу и обавезом и према служби и према малолетном лицу, није много о томе говорио јер је полиција првенствено била партијска.

Данас су промене на овом плану уочљиве, али проћи ће још много времена док се правилно не уоче све етичке дилеме и утврде најбољи

¹⁹⁰ Bersoff D.N., Ethical Conflicts in Psychology, APA, Washington D.C., 2008.

начини да се оне избегну у даљем раду, односно док самокритичност и морално преиспитивање не дођу на праву меру.¹⁹¹ Евидентно је да се полицијски службеници, нарочито они који су се специјализовали за рад са децом и малолетним лицима, све више труде да науче како да избегну етичке дилеме, али је још увек велики број оних који не знају како да се понашају у озбиљним етичким проблемима. Притом не желе да изнесу проблем колективу и траже савет како их колеге не би оцениле некомпетентним у поступању према деци и малолетним лицима у контакту или у сукобу са законом.¹⁹² Међутим, уколико полицијски службеник није у стању да спозна дилему и не потруди се да је разреши, ако није самокритичан, његов рад би могао да се оцени као рад који је далеко од професионалног.¹⁹³

Када су, конкретно, у питању службеници полиције који поступају према деци у Министарству унутрашњих послова Републике Србије, требало би, пре свега, да знају да је основ за избегавање неке етичке дилеме заправо избегавање двојних и вишеструких односа са дететом или малолетним лицем, односно са његовим родитељима или старатељима. Ако полицијски службеник ступи у пословне, пријатељске, па и романтичне односе са њима, ствара сукоб интереса и умањује професионалну компетентност. Исто тако, ниво објективности у поступању на овај начин се драстично снижава, а отварају се и могућности за експлоатацију и повреду лица са којим се ради.¹⁹⁴ Ако се поступа по налогу да се строго води рачуна о поштовању странке, полицијски службеник ће избећи етичке дилеме уколико у старту идентификује странку, улоге и обавезе. Ово је нарочито важно у ситуацијама када полицијски службеник у исто време ради са више лица или служби.¹⁹⁵ Он треба не само да дефинише ко је странка, већ и да дâ одговор на питање какве су све обавезе и права свих других лица која су, заједно са њим, укључена у процес трагања за решењем. Јер, што се јасније и прецизније дефинишу обавезе,

¹⁹¹ www.efpa.eu/ethics/ethical-codes, март 2010.

¹⁹² Рашфорт К., Етичке дилеме – како добри људи доносе тешке одлуке, ЦИД, Подгорица, 2005.

¹⁹³ Donagan A., *Moral Dilemmas*, Oxford University Press US, Oxford, 1996.

¹⁹⁴ Ruth B.M., *More About Moral Dilemmas*, Oxford University Press US, Oxford, 1996

¹⁹⁵ Урбанц К, Етика и вриједности у социјалном раду, стручни чланак, Правни факултет, Студијски центар социјалног рада, Загреб, 2002.

одговорности и очекивања, смањују се могућности за касније етичке дилеме, па чак и велике неспоразуме, а неће бити потребе ни за самокритиком.

Да нема једноставних одговора на етичке дилеме и проблеме у пракси полицијских службеника говори и чињеница да они често нису у стању да разликују чињенице од утисака. Сви знају да је најважније да се држе података и чињеница током поступања према малолетним лицима, али добар део још није научио како најбоље да разликују чињенице од ставова, мишљења, утисака...

Зато је, мора се још једном истаћи, веома важно да полицијски службеник буде свестан онога што већ зна, а нарочито оног што му је непознато у конкретној ситуацији, па ће и дилема како да поступи бити мања, или је неће бити. На крају, ваља напоменути да етичке дилеме увек морају да буду транспарентне, а тиме ће и сам полицијски кодекс бити много ефективнији и неће бити схваћен као обично парче папира, што је у неким полицијским службама у локалу још увек случај. Поједини полицајци, наиме, заборављају да са етичким дилемама и самокритиком морају да се носе и да их решавају како се оне не би непотребно стално понављале.¹⁹⁶ Због тога их треба упутити да одмах савладају демократски водич за рад у полицији.

5.8. Начело праштања и подстицања развојних потенцијала

Недостатак јасне слике људи о будућности друштва утичу да се споро мењају ставови према деци и малолетним лицима, њиховим правима и слободама. Професионална етика здравствених радника, васпитача, наставника, службеника у центрима за социјални рад итд. није до недавно била на завидном нивоу, без обзира на законе. Деца су свакако највеће жртве овог проблема. Ипак, законодавна решења која се односе на децу и остваривање и унапређивање права детета, у одређеној мери су унапређена. У Републици Србији међународни уговори су почели да се примењују непосредно. У недостатку адекватне домаће законске регулативе, законске регулативе која има празнине, или још увек

¹⁹⁶ Савет Европе, Комитет министара: Европски кодекс полицијске етике; Препорука 10, 2001.

постојања несагласности домаћих норми са међународним правом, могу да се примене одредбе Конвенције о правима детета. Систем заштите права детета предвиђа могућност коришћења редовних и ванредних правних лекова, па чак и жалбу Уставном суду Републике Србије, али је приметно да систем правних лекова не покрива одређене ситуације у вези са децом и малолетним лицима јер дете, између осталог, нема обезбеђен положај странке и често се не уважавају његова мишљења, нема праштања и подстицања развојних потенцијала. У исто време, није на прави начин регулисано отворено питање независне правне репрезентације детета у свим судским и управним поступцима, који се тичу детета или малолетног лица. Закон о јавном информисању, уз то, пропушта да одреди са колико година дете, односно малолетно лице, стиче право да да сагласност на објављивање информација из његовог приватног живота.¹⁹⁷

Без недостатака, али свакако веома значајан, није ни систем кривичних санкција за малолетнике. Повеља о правима детета искључује смртну казну као кривичну санкцију у нашем кривично-правном систему. Исто је и са доживотном робијом, иако акти овакву солуцију не помињу изричито. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично-правној заштити малолетних лица искључује било какав кривични поступак и кривичну санкцију према деци (лица која нису навршила 14 година), а задржава досадашње старосне границе релевантним у кривичном праву (14–18 година). Исто тако прави разлику између млађих (14–16 година) и старијих малолетника (16–18 година). Најтежа кривична санкција која може да се изрекне искључиво старијим малолетницима јесте казна малолетничког затвора. У пракси се све ређе изриче, а малолетнички затвор не може да траје краће од пола године, односно шест месеци, нити дуже од пет година. Све друге санкције које се изричу малолетним лицима спадају у домен васпитних мера. Али, проблем код изрицања појединих васпитних мера, а пре свега оних које имају институционални карактер, за експерте који се руководе међународно прихваћеним законима, представља чињеница што нису тачно, већ само релативно, одређена

¹⁹⁷ Патарчић Д, Рад судства, Центар за интеграцију младих, Београд, 2009.

њихова трајања. Значи, не постоји законско одређење минимума и максимума трајања изречених васпитних мера.

Као позитивно решење види се имплементација члана 84. Кривичног закона за малолетнике, који недвосмислено прописује обавезу судије за малолетнике који изриче васпитну меру и јавног тужиоца за малолетнике, да прате резултате извршења васпитне мере. Они су дужни када се изрекну заводске васпитне мере да најмање два пута годишње обилазе малолетника смештеног у завод, односно установу која је одређена за извршење заводских мера, а где утврђују законитост и правилност поступања, као и напредак малолетника.¹⁹⁸ Када се ради о васпитним мерама које су ванинституционалног карактера, центри за социјални рад имају обавезу да сваких 6 месеци достављају извештаје о реализацији. У исто време судија и тужилац су дужни да најмање једном годишње контролишу извршење мера, иако има мишљења да би они то могли и чешће да раде.¹⁹⁹

Усвајањем Породичног закона отклоњена је могућност да се, поготово без судског поступка, на основу одлуке органа старатељства, деца испод 14 година пошаљу у васпитне установе. До сада су, наиме, слата у ове установе чак и деца од 7 година за које су центри за социјални рад процењивали да имају неприхватљиво, делинквентно понашање! Међутим, још увек није на адекватан начин решена законски врло могућа, могло би се рећи ужасна, злоупотреба међу децом која бораве у васпитним установама.

Досадашња истраживања, а и сама искуства, не само у Крагујевцу већ у свим гадовима и срединама у Србији, показују да су главни проблеми у недовољно прецизним и јасним корацима у заштити детета, у често нејасним улогама учесника у том озбиљном процесу, па и приликом кажњавања малолетних преступника. Значајну новину у нашем законодавству које се тиче малолетних преступника представља могућност изрицања једне, или неколико обавеза, као самосталне кривичне санкције, односно могућност изрицања такозване *ресторативне*

¹⁹⁸ Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично-правној заштити малолетних лица, члан 115, став 1

¹⁹⁹ Исто, члан 100

правде, самостално и уз васпитне мере појачаног надзора. У том смислу уведена је и васпитна мера појачаног надзора уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитање и образовање малолетника. Поједине мере и обавезе малолетника подразумевају да се, уколико је починилац неприхватљивог понашања, извини оштећеном, у оквиру својих могућности надокнади штету коју је направио, да не изостаје из школе, да се укључи у рад хуманитарних организација, укључи у рад организација локалног или организације еколошког садржаја које су све потребније друштву, односно да се свакодневно укључи у одређене спортске активности. Не тако давно млађи малолетни преступник је био осуђиван на поправни дом, а старији је чак завршавао у затвору.

Све ово има само један циљ: да се створи, у складу са савременим тенденцијама, нови систем правосуђа за малолетнике који је заснован на правима детета и који, пре свега, уважава најбољи интерес детета као основни принцип система. Наиме, хапшење и затварање деце, односно малолетних лица, требало би да буде последња расположива мера, а примат се мора дати принципима преусмеравања, скретања и ресторативног правосуђа, све са циљем одвраћања малолетника од формалног система кривичног правосуђа које лако може да их доведе у ситуацију да постану још већи делинквенти и будући криминалци. Ако се усвоји овакав закључак када је законодавство у питању, онда увек треба имати у виду да заправо реформа законодавства представља само први корак у унапређењу правне заштите дејих и права малолетника.

У том смислу потребан је одговарајући стручни рад, а у контексту тога рада, полицијске етике у борби против малолетничког преступништва, и перманентан рад на стандардима и едукацији свих кадрова у Министарству унутрашњих послова Републике Србије, нарочито оних који се свакодневно сусрећу са децом и малолетним делинквентима у оквиру полиције у заједници.

6. Моралне противречности у стручном односу полиције према малолетним преступницима

У публикацији Деца и полиција – психолошки и етички аспекти успостављања поверења и сарадње између полиције и деце у контакту и/или у сукобу са законом, истакнуто је да су Уједињене нације, усвајајући Конвенцију УН о правима детета 1989. године, снажно усагласиле, изоштриле критеријуме и наметнуле строге етичке стандарде свим институцијама које директно или индиректно поступају према деци, или утичу на њихову добробит и благостање.²⁰⁰

Тако се и полиција Републике Србије нашла пред задатком да усклади политику, организацију и методе рада са свим категоријама деце и малолетних лица. О етичким принципима, које треба да следи сваки полицајац у поступању према свим грађанима у заједници, па тако и према малолетним преступницима, већ је било речи. Етички кодекс свакако јесте и мора да буде заштитни знак полицијске и сваке друге професије. Стога сваки полицајац, а посебно полицијски службеници који су задужени за односе са децом и малолетним лицима, морају, пре свега, добро да познају структуру етичких кодекса. Наиме, с једне стране Закон о малолетним починиоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица инкорпорира поменуте нове вредности и стандарде, док, с друге стране, полиција јасно одређује место, улогу и задатке у новим друштвеним условима. То је, између осталог, допринело изградњи низа потребних докумената, механизма, протокола и етичких упутстава за рад полиције у Републици Србији.²⁰¹

Вредности, професионални стандарди и етика, до данас усвојени од стране полицијске организације, представљају само почетак дугогодишњег програма етичког заснивања свих области и сегмената полицијског рада, из којих се никако не смеју изоставити не тако ретке моралне противуречности полиције у стручном односу према малолетним

²⁰⁰ УНИЦЕФ, Деца и полиција, психолошки и етички аспекти успостављања поверења и сарадње између полиције и деце у контакту и/или у сукобу са законом, УНИЦЕФ, Београд

²⁰¹ МУП, Упутство о полицијској етици и начину обављања послова полиције, МУП Србије, Београд, 2003

преступницима.²⁰² Полиција Републике Србије је, у том смислу, кренула пре неколико година у промену праксе која се заснивала, углавном, на личном систему вредности.

Заједничке елементе већине етичких кодекса професија које директно поступају према људима, а посебно према деци и малолетним лицима, усвојило је и Министарство унутрашњих послова Републике Србије. То су, пре свега, аутономија, нешкодљивост интервенције, правичност, посвећеност и поузданост, унапређење стања, компетентност, интегритет, професионална одговорност, социјална одговорност, уважавање права и личног достојанства, брига о добробити других.

Аутономија подразумева за полицајце пуно поштовање и промоцију неутуђивог права сваке особе на самоодређење, самосвојство и самоопредељење. Примена овог начела код деце и малолетних лица је делимично ограничена правима родитеља или старатеља, али увек може да се нађе начин да дете учествује и да се поштују његова права на приватност и поверљивост.

Нешкодљивост интервенције потенцира предострожност како сама интервенција не би имала далекосежне последице по развој детета, а на *правичност* су деца и малолетна лица посебно осетљива. Уз правичност иду и *посвећеност* и *поузданост*, придржавање обећања и неговање искреног и лојалног односа према деци.

Унапређење стања посматра се као захтев да полицајац санира проблеме и унапреди ситуацију са децом у заједници у којој делује, а да при том покаже да је *компетентан*, да се не упушта у ствари за које није стручан. Ако се придржава свих правила, норми и стандарда, показате да има *интегритет*, да је отворен, частан, да поштује друге.

У обављању посла у вези са децом и малолетним лицима полицајац, као и сви професионалци током поступања са децом, мора да *уважава дечија права и лично достојанство*. Службеник полиција мора строго да избегава сваку врсту повреде интереса детета и његове породице, евентуалну експлоатацију током интервенције, да се строго придржава

²⁰² www.osce.org, август 2010.

закона. Тако ће показати *професионалну одговорност* и пружити максимум квалитета и ефикасности.

Као *социјално одговорно* биће полицајац, уједно, нарочито у поступању према малолетним лицима, треба да допринесе унапређењу владавине права, промоцији социјалне једнакости, борби против корупције и злоупотреби полиције.

Све ово су обавезујући етички захтеви за сваког полицијског службеника, а такозвани ужи круг вредности и правила понашања, која важе за полицијску организацију, строго су дефинисана законом. Уз закон иду и санкције за оне који их крше. Дакле, мање ће их кршити уколико добро познају и етичке стандарде и закон, а у поступању са децом која су у контакту и/или сукобу са законом неће остати на нивоу уопштених начела. Одличним познавањем и етичких стандарда и закона полицијски службеници директно ће усмеравати праксу, на што брже решавање дилема у свакодневном обављању контакта са малолетним лицима, а у циљу добробити целог друштва.

6.1. Полицијска дилема на релацији опште незрелости малолетника и његових поступака

Развој етике кроз векове, а нарочито примена етичких кодекса, доноси и решавање бројних дилема.²⁰³ Етички проблеми развијали су се постепено, а нарочито током рада са децом. Поступање полицијског службеника према малолетном лицу у контакту или у сукобу са законом, наравно, није изузетак, јер је тешко задовољити најбољи интерес детета а уједно поштовати закон и вредности друштвене заједнице у којој оно живи, а полицајци раде.²⁰⁴

Евидентно је да се полицијски службеници у Републици Србији, нарочито они који су се специјализовали за рад са децом и малолетним лицима, све више труде да науче како да избегну етичке дилеме. Ипак, још увек је велики број оних који не знају како да се понашају када се нађу пред дилемом, у озбиљним етичким проблемима. Притом не желе да

²⁰³ Lindsay G, Koene C, Ethicsfor European Psychologist, Hogrefe&Huber Pub., 2008. godina

²⁰⁴ Колесарић В., Неки психологијски аспекти етике у истраживању с дјецом, Едиција Дијете и друштво, свеска 1/5, Загреб, 2003.

изнесу проблем колективу и траже савет како их колеге не би оцениле некомпетентним у поступању према деци и малолетним лицима у контакту или у сукобу са законом.²⁰⁵ Наравно, уколико полицијски службеник није у стању да спозна дилему и не потруди се да је разреши, његов рад би могао да се оцени као рад који је далеко од професионалног рада.²⁰⁶

Када су, конкретно, у питању службеници полиције који поступају према деци у Министарству унутрашњих послова Републике Србије, требало би, пре свега, да знају да је основ за избегавање неке етичке дилеме, па и на релацији опште незрелости малолетника и његових поступака, заправо избегавање двојних и вишеструких односа са дететом или малолетним лицем, односно са његовим родитељима или старатељима. Ако полицијски службеник ступи у пословне, пријатељске и такозване романтичне односе са дететом или малолетним лицем које је у контакту и/или сукобу са законом, ствара сукоб интереса и умањује професионалну компетентност самог службеника. Исто тако, ниво објективности у поступању полицијских службеника према детету или малолетном лицу у контакту и/или сукобу са законом се на овај начин драстично снижава, а отварају се и могућности за експлоатацију и повреду лица са којим ради.²⁰⁷

Већ је речено да је чување приватности малолетног лица, односно поверљивост информација, данас императив рада сваког полицијског службеника који поступа према малолетним преступницима. Етичке дилеме биће избегнуте и ако се поштује дететово право на избор и слободно доношење одлука. Наравно, ако ово слободно доношење одлука није ограничено законом. Исто тако, треба да се поштује право детета, малолетног лица, односно његовог родитеља или старатеља, на (не)пристанак на одређене процедуре, а да се, у исто време, подстиче њихово учешће и постепено преузимање одговорности на себе. Ово нарочито важи за малолетне преступнике.

Ако се поступа по налогу да се строго води рачуна о поштовању странке, полицијски службеник ће избећи етичке дилеме уколико у старту

²⁰⁵ Рашфорт К., Етичке дилеме – како добри људи доносе тешке одлуке, ЦИД, Подгорица, 2005

²⁰⁶ Donagan A., *Moral Dilemmas*, Oxford University Press US, Oxford, 1996

²⁰⁷ Ruth B.M., *More About Moral Dilemmas*, Oxford University Press US, Oxford, 1996.

идентификује странке, улоге и обавезе. То је неопходно у ситуацијама када полицијски службеник у исто време ради са више лица или служби.²⁰⁸ Он треба, не само да дефинише ко је странка, већ и да да одговор на питање какве су све обавезе и права свих других лица које су, заједно са њим, укључене у процес трагања за решењем. Што се јасније и прецизније дефинишу обавезе, одговорности и очекивања, смањују се могућности за касније етичке дилеме, па чак и велике неспоразуме.

Полицијском службенику је често нејасно ко је заправо странка. Рецимо, уколико интервенција започиње на иницијативу школе, онда је она странка, али све док се не успостави однос са малолетним лицем. О томе полицијски службеник мора да води рачуна, баш као и о обавези да делује искључиво у оквирима својих компетенција с обзиром на општу незрелост малолетника и његових поступака. То ће му омогућити да створи сопствени став у одређеној ситуацији која намеће етичке дилеме, односно да са више самопоуздања крене у избегавање дилема или, пак, њихово решавање.

Дакле, и из реченог проистиче колико је важно образовање, колико су потребни тренинзи и супервизије, односно тзв. држање корака са струком и консултације. А одговорност за избегавање етичких дилема у овом контексту носе, пре свега, руководиоци и супервизори. На њима је да пажљиво бирају полицијске службенике који ће поступати према деци, тј. малолетним лицима у контакту и/или у сукобу са законом, али и да им дају квалитетне инструкције, да их више него систематски надгледају и унапређују оне полицијске службенике који су показали најбоље резултате у релевантном периоду. Руководиоци и супервизори су ту да оцене да ли је план интервенције полицијског службеника добар, да ли је наговештен крај. У том циљу они морају да разликују занемаривање од завршетка професионалног односа са дететом. Уколико у овом случају постоји дилема, малолетно лице неће уопште бити припремљено за својеврсни трансфер, односно за завршетак интервенције. Ако се интервенција нагло прекине, мора се рећи да је то прави пример неетичког занемаривања

²⁰⁸ Урбанц К, Етика и вриједности у социјалном раду, стручни чланак, Правни факултет, Студијски центар социјалног рада, Загреб, 2002.

малолетног лица као странке и, у складу са тим, санкционисати поступак полицијског службеника.

Етичке дилеме ове врсте биће избегнуте уколико полицијски службеник веровање у појединца, дете или малолетно лице према коме поступа операционализује на неколико начина.

1. Полицијски службеник мора да се односи према малолетном лицу као појединцу избегавајући класификације
2. Мора да охрабри малолетног делинквента да суделује у процесу решавања проблема
3. Током интервенције треба да открије и користи потенцијале детета или малолетног лица у контакту или у сукобу са законом
4. Неопходно је да сам да све од себе за решавање проблема
5. Полицијски службеник треба да негује достојансто малолетника кроз сопствено понашање

Да нема једноставних одговора на етичке дилеме и проблеме у пракси полицијских службеника говори и чињеница да они често нису у стању да деле чињенице од утисака. Сви, наиме, знају да је најважније да се држе података и чињеница током поступања према малолетним лицима у контакту или у сукобу са законом, али добар број још није научио како најбоље да разликује чињенице од ставова, мишљења, утисака... На крају, ваља напоменути да у полицијској организацији етичке дилеме увек морају да буду транспарентне, а тиме ће и сам полицијски кодекс бити много боље примењен.

6.2 Противречност људског разумевања понашања малолетника од стране полицијских службеника и обавезујуће законске регулативе

Подручја рада специјализованих полицијских службеника за малолетне преступнике требало би да подразумевају:

1. Кривична дела која су починила малолетна лица
2. Кривична дела из области кривично-правне заштите деце и малолетника
3. Прекршаје малолетних лица
4. Насиље у школи

5. Насиље у породици
6. Бежање малолетника из родитељског или старатељског дома
7. Удаљење или бежање из васпитних установа
8. Пропуштање родитељске или старатељске бриге о забрани штетних дружења
9. Пропуштање родитељске или старатељске бриге о забрани ноћних излазака
10. Превенцију
11. Сарадњу са свим телима, установама и надлежним службама за бригу о васпитању и образовању деце и малолетних лица

Свака полицијска станица и полицијска управа требало би да има најмање једног, а пожељно је више специјализованих службеника за младе. Њихов број зависи од величине локалне заједнице у којој полиција делује, односно од величине и бројности проблема на одређеном локалитету.

Упутство о поступању полицијских службеника према малолетним лицима представља први подзаконски акт Министарства унутрашњих послова Републике Србије који регулише ову материју. Документ је израђен у циљу подршке имплементацији одредби Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично-правној заштити малолетних лица, а што је усмерено најбољим интересима деце и малолетника до 18 година старости.

Упутство није само резултат рада МУП-а, већ сарадње полицијске организације са Министарством рада, запошљавања и социјалне политике Републике Србије,²⁰⁹ Центром за права детета,²¹⁰ Правосудним центром за обуку и стручно усавршавање у Београду,²¹¹ односно са београдском канцеларијом УНИЦЕФ-а,²¹² а све у циљу избегавања противречности људског разумевања понашања малолетника уз обавезујућу законску регулативу.

²⁰⁹ Министарство рада, запошљавања и социјалне политике Републике Србије, www.minrzs.gov.rs

²¹⁰ Центар за права детета, www.cpd.org.rs, јул 2010.

²¹¹ Правосудни центар за обуку и стручно усавршавање, www.pcsrbija.or.rs, јул 2010.

²¹² УНИЦЕФ, www.unicef.rs, јул 2010.

У такозваним општим одредбама наводи се да се тим Упутством прописује поступање полицијских службеника, како оних који су униформисани, тако и оних који су запослени у полицијској организацији, али нису у униформи. То, свакако, морају да буду овлашћена службена лица која примењују полицијска овлашћења приликом предузимања мера и радњи на спречавању и сузбијању кривичних дела и прекршаја за која су осумњичени малолетници, али и млађа пунолетна лица. Одредбе Упутства, што је важно, односе се и на поступање према малолетницима и децом која су оштећена прекршајем или кривичним делом, тј. на поступање када се са децом и малолетним лицима ступа у контакт по другим основама, а без присуства родитеља или одређеног старатеља. Упутство утврђује прецизну разлику између детета (до 14 година), млађег малолетника (од 14 до 16 година) и старијег малолетног лица (до 18 година). Уз велику обазривост, вођење рачуна о зрелости малолетника, односно о његовим личним својствима и приватности, мере и радње које ће службеници полиције предузети не би требало да штетно утичу на његов развој. Мере и радње, свакако, треба да се предузимају најхитније, уз строго поштовање већ наведених начела професионалности и хуманости, као и незаобилазне Конвенције Уједињених нација о правима детета, односно Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода.²¹³

Како се треба опходити према малолетном преступнику већ је било речи. Но, често је и малолетник жртва. Члан 12. Упутства говори да у случају постојања основане сумње да је од стране пунолетног лица извршено неко од кривичних дела на штету детета, без одлагања се обавештава надлежни орган старатељства који одређује начин привременог збрињавања детета код лица или установе и обезбеђује присуство лица у току прикупљања обавештења, о чему ће нешто касније да буде више речи. Ако се не обезбеди присуство стручног лица органа старатељства, дете се смешта у најближу прихватну станицу. Уколико је дете жртва трговине људима и кривичних дела са елементима експлоатације људи, без одлагања се обавештава Служба за координацију заштите жртава трговине људима, ради његове заштите.

²¹³ Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода, www.liga.org.rs, март 2010.

Дешава се, не тако ретко, да дете побегне од куће или из установе чији је корисник. Тада је неопходно, у циљу отклањања сумње о евентуалном злостављању и занемаривању, одмах консултовати надлежни орган старатељства, и, у зависности од конкретног случаја, у сарадњи са стручним лицем органа старатељства, обавити разговор у циљу утврђивања разлога бекства. Члан 14. Упутства наводи да када овлашћена службена лица код детета пронађу предмете за које се претпоставља да су опојне дроге или друге психоактивне супстанце, привремено их одузимају, о чему издају потврду коју потписује родитељ, усвојилац или старалац, односно одговорно лице установе за смештај корисника у којој је дете смештено. А после прикупљања обавештења коме присуствује неко од наведених лица, овлашћено службено лице сачињава службену белешку или записник, које уз пропратни акт доставља надлежном органу старатељства на даље поступање. Уколико се ради о сумњи на опојне дроге, белешка или записник се прослеђују на упознавање и линији рада надлежној за сузбијање наркоманије у седишту организационе јединице.

Често се приликом интервенције препозна и да је дете у алкохолисаном стању, односно у апстиненцијалној кризи када се приликом спољњег прегледа констатују здравствене промене или телесне повреде код детета које је доведено у службене просторије, или у ситуацији када малолетник затражи медицинску помоћ. Неопходно је зато одмах обавестити службу хитне помоћи, или у најближој здравственој установи затражити стручну лекарску помоћ и извештај који садржи налаз и мишљење лекара.

Треће поглавље Упутства о поступању полицијских службеника почиње врло важном одредбом, а она гласи да се дете, односно малолетно лице, не може задржати у смислу члана 229. Закона о кривичном поступку. Малолетник се, наиме, може позивати у својству грађанина и осумњиченог. Према њему се могу примењивати законска овлашћења :

1. прикупљање обавештења
2. саслушање у својству осумњиченог

3. принудно довођење ако се не одазове на позив (уколико је у позиву на то био упозорен)
4. лишавање слободе
5. дактилоскопија
6. фотографисање

Могу се за њим расписивати и потере и подносити захтеви за покретање прекршајног поступка. Изузетно се могу примењивати средства принуде и предузимати друге мере и радње на захтев овлашћених органа и организација, при чему се, ваља још једном подвући, морају строго поштовати одредбе Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, Законика о кривичном поступку, Закона о прекршајима, Закона о полицији и других законских и подзаконских аката. Малолетник се може подвргнути и полиграфском испитивању, али искључиво уз његов пристанак и уз сагласност и присуство родитеља, усвојιοца или стараоца.

У односу на дете или малолетно лице могу се поднети:

1. оперативне информације
2. успоставити оперативне контроле
3. отворити оперативне обраде
4. предузети друге мере у складу са наведеним инструкцијама о оперативном раду полиције.

Позивање малолетника у својству грађанина или осумњиченог и његово принудно довођење, ако се не одазове на позив, могу вршити овлашћена службена лица. Изузетно, мере и радње према малолетнику, могу предузети и друга овлашћена службена лица, односно неуниформисни полицијски службеници. Позивање се врши искључиво преко родитеља, усвојιοца или стараоца, осим малолетника који се налази у установи за смештај корисника, а који се позива преко одговорног лица установе, уз консултацију и обавештавање овлашћених службених лица.

Прикупљање обавештења од малолетника са својством осумњиченог или оштећеног, у вези кривичног дела за које се гоњење предузима по службеној дужности, након одазивања на позив, обављају овлашћена службена лица, обавезно у присуству родитеља или усвојιοца, а уколико

је малолетник под старатељством, у присуству стараоца. Присуство стручног лица органа старатељства уместо родитеља, усвојιοца или стараоца, као и у претходним случајевима, обезбедиће се у случају када су родитељ, усвојилац или старалац недоступни.

Присуство стручног лица органа старатељства уместо родитеља, усвојιοца или стараоца, обезбедиће се и у ситуацијама када овлашћена службена лица из тачке 7. став 1. Упутства, процене да присуство наведених субјеката није у складу са најбољим интересом детета, у случајевима извршења кривичних дела наведених у члану 150. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично-правној заштити малолетних лица на штету малолетника, као и онда када би њихово присуство било иритирајуће за малолетника, и тиме у великој мери угрозило извршење полицијског задатка.

Уколико, у наведеним ситуацијама није могуће обезбедити присуство стручног лица органа старатељства, обезбедиће се присуство другог пословно способног лица које има искуства у раду са малолетницима и које није запослено у полицији или умешано у догађај – одговорног лица установе за смештај корисника, психолога, педагога школе коју малолетник похађа или дежурног васпитача интерната.

Прикупљање обавештења од малолетника који се налази у притвору врши се на основу одобрења надлежног судије за малолетнике, у притворским просторијама, обавезно у присуству судије за малолетнике или судије кога је он одредио за заменика, као и браниоца ако то малолетник захтева.

Када овлашћена службена лица затекну у извршењу кривичног дела или прекршаја штићеника Васпитно-поправног дома у Крушевцу или лице осуђено на казну малолетничког затвора из Казнено-поправног завода у Ваљеву (у време коришћења одсуства или бекства), као и малолетника или млађе пунолетно лице које борави у установи за смештај корисника, могу поступати са њим само у вези чињеница и околности које се односе на кривично дело или прекршај у чијем је извршењу затечен, након чега без одлагања обавештавају овлашћена службена лица која могу дати инструкције о даљем поступању или преузети предмет на даљи рад.

Посебност поступка полиције према малолетним делинквентима треба да се огледа и у томе што пре прикупљања обавештења или саслушања овлашћена службена лица упознају малолетника, родитеља, усвојιοца или стараоца, односно друго лице које присуствује прикупљању обавештења или саслушању малолетника у својству осумњиченог, о разлозима прикупљања обавештења или саслушања или других радњи у преткривичном поступку. Овлашћена службена лица требало би да дају чак и на увид списак адвоката који поседују неопходни сертификат о стеченим посебним знањима из области права детета, али то често још увек ње случај из простог разлога што не постоји довољан број специјализованих адвоката у свакој локалној средини. Углавном, о прикупљеним обавештењима треба да се сачини службена белешка или записник, који потписују овлашћено службено лице, малолетник и његов родитељ, усвојилац или старалац, односно друго лице које присуствује прикупљању обавештења. Члан 21. Упутства о посебном поступку полиције према малолетним делинквентима одређује да записник о саслушању осумњиченог потписују овлашћено службено лице, малолетник и његов родитељ, усвојилац или старалац, односно друго лице које присуствује саслушању, бранилац који може бити само адвокат који је стекао посебна знања из области права детета, преступништва младих и кривично-правне заштите малолетних лица и надлежни јавни тужилац за малолетнике ако је присуствовао саслушању.

Као што је већ напоменуто, евидентирани су недостаци у пракси. Ипак, у случају да бранилац ангажован од стране родитеља, усвојιοца или стараоца нема доказ о стеченим посебним знањима из области права детета, преступништва младих и кривичноправне заштите малолетних лица, овлашћено службено лице ће морати да о томе упозори родитеље, усвојιοца или стараоца. Уколико родитељ, усвојилац или старалац остане при ангажованом адвокату, овлашћено службено лице ове чињенице треба свакако да констатује у записнику о саслушању. Уколико јавни тужилац надлежан за малолетнике не присуствује саслушању осумњиченог малолетника, у записнику се обавезно констататује да је о истом обавештен, а хитно му се достављају извештај, кривична пријава, односно извештај као допуна кривичне пријаве поднете према

малолетнику. О прослеђеном извештају или кривичној пријави истовремено се обавештава и надлежни орган старатељства, осим за малолетнике и млађа пунолетна лица који су корисници установа за смештај корисника, нпр. Завода за васпитање деце и омладине, односно сваке установе која обезбеђује смештај и задовољавање васпитних, здравствених, образовних, спортских и других развојних потреба малолетника у којој се реализује заводска мера упућивања у васпитну установу, за штићенике Васпитно-поправног дома у Крушевцу, или лица осуђена на казну малолетничког затвора у Казнено-поправном заводу у Ваљеву, што је у надлежности наведених установа, односно органа за извршење заводских санкција. Месна надлежност органа старатељства одређује се према пребивалишту родитеља, усвојιοца или стараоца, а уколико родитељ, усвојилац или старалац нису познати, надлежан је орган старатељства по месту проналаска малолетника. Са малолетником у својству оштећеног након извршења неког од кривичних дела поступају овлашћена службена лица у сарадњи са стручним лицем органа старатељства.

Иначе, када малолетник побегне од куће или из установе чији је корисник, о чему је већ било речи, неопходно је, у циљу отклањања сумње о евентуалном злостављању и занемаривању, одмах консултовати надлежни орган старатељства и у зависности од конкретног случаја, у сарадњи са стручним лицем органа старатељства, обавити разговор у циљу утврђивања разлога бекства.

Кривичну пријаву према малолетнику подносе овлашћена службена лица. Наиме, достављање списка надлежном јавном тужиоцу за малолетнике треба да се врши преко надлежне линије рада за сузбијање малолетничке делинквенције у седишту организационе јединице, којој се достављају два примерка кривичне пријаве, односно извештаја. Један примерак је са прилозима за јавног тужиоца за малолетнике, а други, без прилога, остаје ради упознавања у организационој јединици. Остали примерци се достављају организационој јединици надлежној за послове аналитике и за евиденцију. Копија захтева за покретње прекршајног поступка према малолетнику доставља се надлежној линији рада за сузбијање малолетничке делинквенције у седишту организационе

јединице, ради обавештавања надлежног органа старатељства. О поднетој кривичној пријави, односно извештају и другим писменима, као и захтеву за покретање прекршајног поступка, осим за прекршаје из области безбедности јавног саобраћаја, обавештава се, у писаној форми, надлежни орган старатељства. Изузетно, о захтеву за покретање прекршајног поступка из области безбедности јавног саобраћаја, када је малолетник затечен да управља моторним возилом под дејством алкохола, такође у писаној форми обавештава се надлежни орган старатељства. О мери лишавања слободе према малолетнику одмах се усмено обавештавају надлежни јавни тужилац за малолетнике и судија за малолетнике, родитељ, усвојилац или старалац, односно овлашћено службено лице надлежне линије рада за сузбијање малолетничке делинквенције у седишту организационе јединице. Осумњичени малолетник одмах се упознаје са разлогом лишавања слободе и поучава о његовим правима у преткривичном поступку, у складу са одредбама Законика о кривичном поступку и Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица.

После привођења осумњиченог малолетника надлежном судији за малолетнике, у циљу информисања и евидентирања, надлежној линији рада за сузбијање малолетничке делинквенције у седишту организационе јединице, редовном поштом, уз пропратни акт достављају се копије списка које су предате судији и јавном тужиоцу за малолетнике приликом привођења починиоца. То су кривична пријава или извештај као допуна кривичне пријаве поднете против непознатог учиниоца кривичног дела, извештај о лишавању слободе и привођењу, а који мора да буде потписан од стране судије за малолетнике коме је доведен малолетник Врло је интересантна и одредба Упутства о поступању полицијских службеника према малолетном лицу са статусом страног држављанина. У делу Упутства под бројем 4. стоји да одмах треба да се обавесте овлашћена службена лица надлежна за послове странаца, што раније није увек поштовано, као ни одредба да су надлежни организационе јединице за послове странаца искључиво надлежни за привремено збрињавање и смештај малолетних лица са статусом страних држављана.

Детаљније се данас говори и о поступању према деци и малолетним лицима ометеним у психофизичком развоју. Када службена лица утврде да је малолетно лице или млађе пунолетно лице ометено у психофизичком развоју, или је са психичким поремећајима, оштећено кривичним делом односно прекршајем или је учинилац наведених деликата, дужна су да одмах обавесте овлашћена службена лица која предузимају даљи рад по предмету у складу са одредбама Упутства, обавезно у присуству родитеља, усвојιοца или стараоца, а по могућности и стручног лица из посебних установа за лечење и оспособљавање ових лица. Ако је малолетно или млађе пунолетно лице смештено у такву установу, то подразумева обавезно ангажовање одговорног лица коме је поверено.

Када се ради о посебности поступања полиције према малолетницима посебна пажња свакако треба да се обрати на заштиту деце и лица до 18 година од злостављања и занемаривања.²¹⁴ Због тога је и донет *Посебан протокол о поступању полицијских службеника у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања*. Посебан протокол урађен је у складу са одредбама Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, Упутства о полицијској етици, Европском кодексу полицијске етике, Препорукама Комитета министара Савета Европе.

Основни циљеви Посебног протокола су:

1. унапређење добробити малолетних лица кроз спречавање злостављања и занемаривања;
2. обезбеђивање да сви предузети поступци, мере, радње, активности и донете одлуке, током претходне истраге, кривичног или прекршајног поступка, као и процеса заштите, буду у најбољем интересу малолетних лица;
3. обезбеђивање стручне и ефикасне помоћи из домена унутрашњих послова осталим чиниоцима у процесу заштите малолетних лица од злостављања и занемаривања;

²¹⁴ Савет Европе, *Посебан протокол о поступању полицијских службеника у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања*, Службени лист СРЈ Међународни уговори", бр. 4/96 и 2/97

4. унапређење процеса рада овлашћених службених лица, у циљу хитног и хуманог поступања према малолетним лицима;
5. остваривање циљева и смерница Националног плана акције за децу и Општег протокола за заштиту деце од злостављања и занемаривања;
6. развијање Националне стратегије за заштиту деце од насиља, злостављања, занемаривања, искоришћавања.

Специфични циљеви Посебног протокола требало би да буду:

–информисање овлашћених службених лица, јавности и малолетних лица, како поступати у случају сумње да је малолетно лице жртва злостављања и занемаривања или то може постати;

–успостављање ефикасне и јединствене процедуре, која ће осигурати постојање брзог и координираног поступка који штити малолетна лица од даље виктимизације и обезбеђује им одговарајућу помоћ;

–остваривање јединственог система информисања између организационих јединица Министарства унутрашњих послова, као и између организационих јединица тог Министарства и осталих служби и агенција укључених у процес заштите.

Сврха Посебног протокола је да овлашћеним службеним лицима пружи смернице како да поступају у случајевима злостављања и занемаривања малолетних лица. Користећи основне смернице Општег протокола, Посебни протокол је фокусиран на специфичне мере и радње овлашћених службених лица у поступку према малолетним лицима жртвама злостављања и занемаривања, као и ситуацијама када се примењују полицијска овлашћења у односу на лица која се појављују у својству осумњичених, оштећених или очевидаца – сведока извршења других кривичних дела и прекршаја.

Како је већ утврђено током овог истраживања, строго поштовање полицијске етике подразумева и:

- обученост за поступање у ситуацијама злостављања и занемаривања малолетних лица (основну едукацију и перманентно стручно усавршавање);
- јасан, недискриминативан став овлашћених службених лица према проблему злостављања и занемаривања малолетних лица;

- примену строгих процедура за превенцију и сузбијање злостављања и занемаривања малолетних лица и њихову заштиту;
- редовно праћење и процену ефеката предузетих мера, радњи и активности;
- сталну координирану размену информација са другим службама и агенцијама укљученим у процес заштите.²¹⁵

У процесу заштите малолетних лица од злостављања и занемаривања треба да учествују установе и појединци из различитих система (здравство, образовање, социјална заштита, полиција, правосуђе, невладин сектор и др.), сваки од њих у оквиру својих надлежности.

Сарадњу са другим субјектима у процесу заштите малолетних лица, као што је већ речено, полиција остварује у складу са чланом 6. Закона о полицији. Да би се постигла ефикасна заштита и унапређење добробити малолетних лица, потребно је да међу њима постоји добра сарадња и јасно дефинисане улоге, у складу са одредбама Општег протокола које се односе на ову област. Ако је кривична пријава за злостављање и занемаривање малолетника поднесена полицији, она ће пријаву примити и одмах је заједно са свим прилозима доставити надлежном јавном тужиоцу (члан 254. став 3. Законика о кривичном поступку). Уколико овлашћена службена лица, после поднете пријаве, сматрају да постоје основане сумње да је извршено кривично дело за које се гони по службеној дужности, без одлагања спровешће потребне радње претходне истраге, о чему ће одмах обавестити надлежног јавног тужиоца.

Иначе, овлашћена службена лица до сазнања о извршеном кривичном делу или прекршају са елементима злостављања и занемаривања малолетних лица, могу доћи на начине које је могуће класификовати у три основне групе:

1. Непосредно – личним доласком, под чим се подразумева пријављивање догађаја дежурној служби, од стране оштећеног, или његовог родитеља, усвојιοца или стараоца, очевица или учиниоца кривичног дела или прекршаја.

²¹⁵ Међународно удружење за превенцију злоупотребе и занемаривања деце, ISPCAN, 2003.

2. Посредно – пријављивањем догађаја телефоном или писаним актом (лична достава, пошта, е-маил), од стране оштећеног, или његовог родитеља, усвојιοца или стараοца, очевица, учиниοца кривичног дела или прекршаја, или другог физичког или правног лица које има сазнање да је извршено кривично дело или прекршај.

3. Самоиницијативним ангажовањем полиције – то су активности овлашћених службених лица на прикупљању обавештења о припремама и извршењу кривичних дела или прекршаја у складу са одредбама члана 255. Законика о кривичном поступку, чланом 118. Закона о прекршајима и другим законским и подзаконским актима који регулишу ову област. У случају недоступности учиниοца кривичног дела за које се гоњење предузима по службеној дужности, овлашћена службена лица ће започети одговарајуће радње претходне истраге, у складу са чланом 255. став 2. Законика о кривичном поступку.

Самоиницијативне активности полиције обухватају:

–Лично запажање током обављања полицијских послова на безбедносном сектору;

–Јавно објављивање;

–Комуникацију са грађанима;

–Анализу информација из штампаних и електронских медија и других средстава јавног информисања;

–Прикупљање информација од оперативних веза, у складу са одредбама Обавезне инструкције о оперативном раду полиције;

–Током рада на разјашњавању других криминалних деликата.

Веома је важно знати да када у просторије дежурне службе приступи малолетно лице, самостално или у пратњи родитеља, усвојιοца, стараοца, или другог лица, који желе да пријаве злостављање или занемаривање, треба обезбедити:

- Да прикупљање обавештења од малолетника у својству оштећеног, у вези кривичног дела за које се гоњење предузима по службеној дужности, обављају овлашћена службена лица која су стекла посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица, обавезно у присуству родитеља или усвојιοца, а уколико је малолетно лице под старатељством, у присуству стараοца.

- Присуство стручног лица – органа старатељства, уместо родитеља, усвојιοца или стараοца, у случају када су родитељ, усвојилац или старалац недоступни.

- Присуство стручног лица – органа старатељства, уместо родитеља, усвојιοца или стараοца, у ситуацијама када овлашћена службена лица која су стекла посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица, процене да присуство наведених субјеката није у складу са најбољим интересом детета, у случајевима извршења кривичних дела наведених у чл. 150. Закона о малолетним учиниοцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, на штету малолетног лица, као и онда када би њихово присуство било иритирајуће за малолетно лице и тиме у великој мери угрозило извршење полицијског задатка.

- Присуство другог пословно-способног лица, које има искуства у раду са малолетним лицима и које није запослено у полицији или умешано у догађај–οдговорног лица установе за смештај корисника, психолога, педагога школе коју малолетно лице похађа или дежурног васпитача интерната, уколико није могуће обезбедити присуство стручног лица органа старатељства

- Када се после обављеног разговора са малолетним лицем установи да постоје основане сумње да је над истим извршено кривично дело са елементима злостављања и занемаривања; да се обавести јавни тужилац који поседује посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица, коме се одмах доставља кривична пријава или обавештење, чији је подносилац родитељ, усвојилац или старалац малолетног лица, односно стручно лице органа старатељства.

- Да малолетно лице у пратњи родитеља, усвојιοца или стараοца, односно стручног лица органа старатељства или другог лица, кога одреди орган старатељства, уважавајући мишљење малолетног лица, од стране овлашћених службених лица која су стекла посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица, одведе или упути на преглед у одговарајућу здравствену установу, где ће након

извршеног прегледа од стране лекарског тима бити констатоване повреде. Неопходно је да овлашћена службена лица том приликом сачине службену белешку о усменој изјави лекара која се односи на степен и врсту повреде/а, коју ће доставити овлашћеним службеним лицима која поступају у предмету.

- Уколико родитељи или друга лица, приликом подношења пријаве, поседују лекарску документацију, исту доставе овлашћеним службеним лицима, или надлежном јавном тужилаштву.

- Да овлашћена службена лица поуче родитеља, усвојоца или стараоца о службама, институцијама, установама социјалне заштите, саветовалиштима, здравственим установама, владиним и невладиним организацијама, и другима који раде на пружању помоћи и подршке малолетним лицима, оштећеним кривичним делима или прекршајима, у циљу превазилажења трауматичних искустава и социјалне реинтеграције.

- Да се разговор са малолетним лицем, уколико је то неопходно, обави у сарадњи са овлашћеним службеним лицима других организационих јединица, надлежним за сузбијање општег криминала.

Након прикупљања обавештења, овлашћена службена лица, о утврђеним чињеницама и околностима, обавештавају јавног тужиоца који поседује посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица и надлежни орган старатељства. Затим се, на основу извршене процене, предузимају даље мере и радње из надлежности полиције, самостално или у сарадњи са стручним лицем органа старатељства.

Уколико је у писаном облику достављено сазнање о извршеном кривичном делу или прекршају са елементима злостављања или занемаривања малолетног лица, писмено се прослеђује на даље поступање:

- организационим јединицама надлежним за сузбијање општег криминала и

- организационим јединицама надлежним за поступање у предметима прекршаја.

Овлашћена службена лица која поступају према малолетним лицима обавезна су, по позиву водитеља случаја из надлежног Центра за социјални рад, присуствовати и активно учествовати у „конференцији случаја”—за планирање услуга и мера заштите малолетних лица од злостављања или занемаривања. Сву потребну полицијску помоћ при извршењу услуга и мера за заштиту права или за обезбеђивање других потреба детета или малолетника, овлашћена службена лица пружају у складу са чланом 3. у вези члана 16. Закона о полицији. В.7. Подаци и евиденције.

6.3 Морално преиспитивање о супротности помоћи и кажњавања малолетника од стране полиције

Да се савладају све моралне противуречности полиције у стручном односу према малолетним преступницима потребно је и много знања и много времена. Разговор са дететом представља свакако део процедуре утврђивања идентитета жртве или починиоца, расветљавања околности догађаја и дела, последица догађаја или дела, утврђивања доказног материјала за потребе вођења кривично-правног поступка. Разговор, уз то, представља и добар начин да се утврде потребе и могућности за пружање подршке и помоћи детету ради превазилажења последица и подстицања даљег развоја и социјализације.²¹⁶

Морално преиспитивање о сукобљености помоћи и кажњавања полиције према малолетницима, може се слободно рећи, није до скора било разматрано пре, за време и после поступања полицијских службеника према деци и малолетним лицима у контакту и/или у сукобу са законом. Кажњавање се подразумевало већ од поступка привођења, па и током боравка у полицијској станици. Често је изазивало негативне ефекте на које нико није обраћао пажњу. Данашњи Закон о малолетницима инсистира на максималној афирмацији начела васпитања у односу на кажњавање, уз истицање да је сврха кривичних санкција према малолетницима да се надзором, пружањем помоћи и заштите, као и обезбеђивањем општег и стручног оспособљавања и усавршавања, утиче

²¹⁶ Деца и полиција, МУП Србије

на развој и јачање личне одговорности малолетног лица. Све то се чини да би се обезбедио квалитетан повратак детета или малолетног лица у контакту и/или у сукобу са законом у друштвену заједницу. Овом за друштво у целини значајном задатку умногоме, може да помогне полиција.

Следећи пример земаља које су обавиле добар део посла на демократизацији друштва, Република Србија је, такође, законом хтела да допринесе даљем продору решења везаних за ресторативну правду, односно диверзионом концепту који омогућава скретање са класичног кривичног поступка чак и пре његовог покретања. И у овај посао су у великој мери укључени припадници Министарства унутрашњих послова Републике Србије. То све подразумева посебно знање и стручно усавршавање из области права детета, тј. малолетних лица, јер преступништво младих и кривичноправна заштита малолетних лица захтева не само одржавање стручне компетенције униформисаних лица, већ, пре свега, обављање овог више него осетљивог посла с младима уз пуно поштовање професионалне, у овом случају полицијске етике.

Научна одређења генезе насиља и криминалитета, нарочито међу малолетним лицима, са психолошког аспекта нису дала одговоре на многа питања. Даљом експлоатацијом научних метода за истраживање ове озбиљне појаве, уз тражење адекватног одговора, на првом месту од стране полиције, могле би да се повећају шансе да будућност цивилизације на овим просторима покаже мању дозу агресивности, а далеко већу способност за толеранцију, суживот и поштовање права другог човека.

Малолетничка делинквенција представља значајан део предмета полицијског рада тако да је досадашње теоријско ослањање на једну од парадигми, на директан али и на индиректан начин, водило различитом дефинисању циљева, улоге и праксе полицијског рада. Водило је и супротстављеним методолошким приступима у поступању полиције према малолетним лицима која су у контакту и/или сукобу са законом. Тек неколико година код нас је присутно својеврсно морално преиспитивање. Због моралног пресипитивања о сукобљености помоћи и кажњавања полиције према малолетницима данашњи полицијски рад са малолетним

лицима има доста додирних тачака са социјалним радом. Они су, пре свега, повезани заједничким циљем—превенцијом малолетничке делинквенције и заштитом малолетних лица од злостављања и занемаривања, уз пуно поштовање професионалних етичких кодекса.

Вероватно најтежи задатак који још увек стоји пред полицијом када је реформа у питању, свакако је промена начина размишљања самих полицајаца и рада полиције. До сада су, као што је већ напоменуто, видљиви неки резултати, али целокупна примена методе рада полиције у заједници, која подразумева и право морално преиспитивање, јесте процес. Уз доградњу и усавршавање закона, других прописа, уз непрестану обуку полиције и правовремену информисаност грађана о њеном делању (подразумева се значајније ангажовање медија²¹⁷) бољи резултати неће никако изостати.

Полиција у Републици Србији није била имуна на појаву насиља. Јавност, а посебно медији, често су прозивали полицију због насиља и других девијантних облика понашања. На тај начин људи су стицали лоше представе о полицији, ма где она била и како радила (бројни негативни примери су забележени у целом свету), а то је, без даљег, утицало на (не)спремност да пријављују кривична дела, односно да на неки други начин пруже помоћ и подршку полицији. То је био велики минус јер полиција своје деловање базира и на сазнањима и обавештењима које добија од грађана. Све то је, опет, допринело да се прионе на мењање традиционалног модела деловања полиције.

Данас постоје прописи којима се полицији даје овлашћење за примену средстава принуде. Они садрже одредбе којима се прописују општа начела у обављању полицијских послова, одредбе које одређују средства принуде, одредбе о општим условима за примену средстава принуде, одредбе о посебним условима за примену сваког или неког од средстава принуде, ограничења употребе средстава принуде, као и одредбе о примени средстава принуде према групама људи, а нарочито према малолетницима. У неким законима прописују се и детаљи употребе средстава принуде, а наводе се и поједини модалитети и услови за

²¹⁷ Кешетовић Ж, Односи полиције с јавношћу, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 2000.

употребу речених модалитета. Има случајева и да се за коришћење појединих средстава присиле упућује на друге прописе законског ранга. Уз то се прописују и средства за пасивну заштиту, а прихваћена је и дефиниција којом се предмети и уређаји за цивилну употребу сматрају посебном опремом полиције само када се користи у полицијским операцијама. Посебним одредбама прописана је и употреба ватреног оружја, посебних врста ватреног оружја и посебних врста стрелјива, као и експлозивних средстава, што су и најтежа средства принуде.

Значај оваквог приступа и поштовања свих закона и протокола у раду полиције подједнако је изражен и у смислу превенције и приликом расветљавања већ почињених кривичних дела. Исто тако, у Министарству унутрашњих послова Републике Србије је схваћено и прихваћено да приступ полиције мора да буде прилагођен свим друштвеним групама, нарочито малолетним лицима. Но, улога полиције превазилази и тек треба да превазиђе репресивни сегмент рада. Она мора све више да се заснива на превенцији и пружању различитих видова помоћи грађанима. Шта више, потребно је да полиција буде проактивна, односно да сама тражи и изналази могућности да помогне грађанима. Наравно, у оквиру својих реалних могућности с обзиром на постојеће материјалне и људске ресурсе.

Стратешки правци промене полицијске организације подразумевају и забрану мучења, свирепог, нехуманог, или понижавајућег поступка и кажњавања, из чега следи боља сарадња са грађанима, њиховим удружењима, организацијама и другим институцијама.²¹⁸ Схватило се и да је неопходна транспарентност у раду, као и пуно уважавање ставова демократског цивилног надзора уз највиши ниво правне и финансијске одговорности и усклађености са савременим демократским вредностима, тј. светским стандардима.

Важно је да се нагласи да су после почетка моралног преиспитивања о сукобљености помоћи и кажњавања полиције према малолетницима пресудни квалитативни критеријуми током праћења и евалуације промена у полицији. Они далеко више воде ка успешности полиције. Јер, мерење

²¹⁸ Милетић Слободан, Коментар Закона о полицији, Службени гласник, 2009.

успешности рада полиције не може да буде усмерено само ка броју предузетих акција, како то неки „реформатори“ полиције сматрају.²¹⁹ Оно мора да се вреднује кроз редукцију криминалитета, а не повећање стопе откривања кривичних дела, односно кроз повећану сигурност грађана и бољег квалитета живота у локалној заједници. Помоћ, а не кажњавање довешће до редукције криминалитета међу младима. Дакле: важнији је резултат, односно ефекат, од броја активности.

Надлежни у Крагујевцу, али и инострани учесници пројекта „Полиција у заједници“, са посебним задовољством су констатовали да је смањен број кривичних дела која су извршили малолетници. Томе је умногоме допринело евидентирање малолетника са асоцијалним понашањем али и, просто речено, бављење евентуалним и садашњим преступницима. Стручни тим, у којем су и припадници полиције, почео је интензивније да ради са децом код које је евидентиран озбиљан поремећај у понашању, а по пријавама педагошко-психолошких служби школа и родитеља. Са једним бројем ових малолетника радило се и у сарадњи са Саветовалиштем Центра за социјални рад. Откривањем тенденција, односно случајева малолетничког преступништва, правовремено изрицање и правилан избор васпитних мера, учинило је да полиција постане ефикаснија у борби против малолетничке делинквенције. Томе је допринела и едукација не само полиције, већ и судија, запослених у Центру за социјални рад, правосудних органа, на чему се на делу показала успешност полиције у заједници, за разлику од класичног модела рада полиције. О свему овоме ће у даљем току рада бити више речи, а представљени ће бити и егзактни подаци.

Превенција и што веће поштовање професионалне етике у раду са младима, помоћ, а не кажњавање, нарочито у односу полиције према малолетницима, мора да постане неопходност. Почетна тачка овог великог посла је израда Националне стратегије борбе против насиља над децом.

²¹⁹ Gordner G, Community Policing, Elements and Effects; Community Policing Conterporary Readings, Eastern Kentucky University, 1996.

Јер, евидентно је, корени делинквенције почивају управо у насиљу над децом, које је на нашим просторима још увек присутно у великој мери.²²⁰

Неопходно је увести стандарде као средство за обезбеђење квалитетних услуга у социјалној заштити. Услуге се не могу остварити ако не постоји заједничко разумевање о томе шта су стандарди. Потребно је да запослени у социјалној заштити буду укључени у развој стандарда тежећи изванредним стандардима у свом свакодневном раду. То се постиже укључивањем особља у процес изградње и активним учешћем и суштинским разумевањем разлога и садржаја промена. Међусекторска сарадња услов је холистичког приступа људским потребама, општи протоколи о сарадњи су један од механизма за дефинисање улога, права и одговорности различитих система у процесу идентификовања потреба планирања, реализације и еволуције услуга, размене информација о корисницима. Поред општих, два или више система могу посебним протоколима одредити конкретне процедуре, улоге, права и одговорности у процесу идентификовања потреба, планирању, реализацији и евалуацији услуга у односу на специфичну корисничку групу (жртве злостављања, деца и млади у сукобу са законом).²²¹

Све ово је неопходно усагласити у свим срединама, а не само где је почео да се практикује пројекат „Полиција у заједници“, јер је малолетничка делинквенција противдруштвени облик понашања, опасна и сложена социјално-патолошка појава, врло деликатна не само гледано из криминолошког, правног, економског и социолошког угла, већ и из угла педагогије, породице, медицине.

6.4. Полицијска свест о последицама поступака и решења предузетих према малолетним преступницима

Начело недискриминације јесте уграђено у Повељу о грађанским и мањинским правима, односно у сам Устав Републике Србије, али је проблем што се у овим документима не помиње дискриминација по основу

²²⁰ Срна Ј., Од групе до тима; Мултидисциплинарно усавршавање стручњака у систему заштите деце од злостављања и занемаривања; Центар за брак и породицу, Београд, 2001.

²²¹ Бркић, Мирослав; Жегарац, Невенка: Развој локалних услуга социјалне заштите, стр. 174; Програм УН за развој (УНДП), Београд, 2007.

узраста. Проблем је, између осталог, и што Породични закон не регулише право детета на приватност, што само може да значи да нису предвиђене ни посебне мере заштите.

Без недостатака, али свакако веома значајан, није ни систем кривичних санкција за малолетнике. Повеља о правима детета искључује смртну казну као кривичну санкцију у нашем кривично-правном систему. Исто је и са доживотном робијом, иако акти овакву солуцију изричито не помињу. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично-правној заштити малолетних лица искључује било какав кривични поступак и кривичну санкцију према деци (лица која нису навршила 14 година), а задржава досадашње старосне границе релевантним у кривичном праву (14 до 18 година). Исто тако прави разлику између млађих (14 до 16 година) и старијих малолетника (од 16 до 18 година). Најтежа кривична санкција која може да се изрекне малолетном лицу, искључиво старијим малолетницима, јесте казна малолетничког затвора. У пракси се оваква казна све ређе изриче, иначе, малолетнички затвор не може да траје краће од пола године, односно 6 месеци, нити дуже од пет година.

Све друге санкције које се изричу малолетним лицима спадају у домен васпитних мера, а у великој мери у њихово спровођење је укључена и полиција, односно одговарајући специјализовани полицијски службеници за поступање према малолетницима. Међутим, проблем код изрицања појединих васпитних мера, а пре свега оних које имају институционални карактер, за експерте који се руководе међународно прихваћеним законима, представља чињеница што нису тачно, већ само релативно, одређена њихова трајања. Значи, не постоји законско одређење минимума и максимума трајања изречених васпитних мера, иако је почела да се развија свест о последицама предузетих поступака.

Усвајањем Породичног закона отклоњена је могућност да се, поготово без судског поступка, на основу одлуке органа старатељства, деца испод 14 година пошаљу у васпитне установе уз пратњу полиције. До сада су, наиме, упућивана у ове установе чак и деца од 7 година за које су центри за социјални рад процењивали да имају неприхватљиво, делинквентно понашање, а полиција је „поступала по наређењу“.

Данас је све присутнија свест код полицајаца да би хапшење и затварање деце, односно малолетних лица, требало да буде последња расположива мера, а примат се мора дати принципима преусмеравања, скретања и ресторативног правосуђа, све са циљем одвраћања малолетника од формалног система кривичног правосуђа које лако може да их доведе у ситуацију да постану још већи делинквенти и будући криминалци.

Но, реформа законодавства представља само први корак у унапређењу правне заштите дечјих и права малолетника. У том смислу потребан је одговарајући стручни рад, односно перманентан рад на стандардима и едукацији свих кадрова у Министарству унутрашњих послова Републике Србије, нарочито оних који се свакодневно сусрећу са децом и малолетним преступницима у оквиру полиције у заједници. Буђење полицијске савести о последицама предузетих поступака и донетих решења према малолетним преступницима не може да се схвати само као анализа теорије. Уколико се жели успех, мора да се анализира сама пракса. У том циљу треба разматрати импликације малолетничког преступништва, анализирати развој реакција на малолетничку делинквенцију кроз историју, савремене програме у свету, функције полиције, тужилаштва, суда, органа старатељства и установа социјалне заштите. Не смеју се заобићи ни породица, школска средина, ефекти, аналитичко-статистички рад на праћењу појаве малолетничког преступништва. То значи да понашање полиције према деци у сукобу са законом мора да буде такво да помогне њихову ресоцијализацију, а не да доведе до даљих конфронтација малолетника са законским и друштвеним нормама.

Посебни акти о заштити деце и младих, као и стратегије и приручници, помажу и у овом великом послу (који треба непрекидно да траје), буђењу полицијске савести о последицама предузетих поступака и решења према малолетницима. Између осталих то су, треба стално понављати: Деца и полиција, Деца и малолетници, Полазни оквир националне стратегије против насиља, Национална стратегија за младе, Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља, Полазни оквир Националне стратегије превенције криминала, Конвенција УН о

правима детета, Национални план акције за децу, Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања. Сви припадници Министарства унутрашњих послова Републике Србије упознати су и са водичем кроз права малолетника учинилаца кривичних дела, правима малолетника у својству грађанина, правима малолетника у својству осумњиченог, правима малолетника лишеног слободе, односно правима малолетника у својству оштећеног.²²²

Већ је наглашено да су тадашњи министар унутрашњих послова Републике Србије Ивица Дачић и директорка УНИЦЕФ-а за Србију Јудита Рајхенберг подржали августа 2009. године наставак обуке полицајаца чији је циљ успостављање поверења и добре комуникације са децом и малолетним лицима. До сада је, према званичним подацима МУП РС, око 400 полицајаца похађало обуку о психолошким и етичким аспектима успостављања односа поверења и сарадње полиције и деце која су у контакту и сукобу са законом.

Концепт деца у контакту и/или у сукобу са законом, иначе, недвосмислено ставља дете у центар пажње без обзира да ли је оно жртва или починилац кривичног дела. Експерти се слажу да оваква формулација представља велики заокрет у односу на политику превенције која је до тада владала јер се пажња полиције преусмерава на ширу категорију деце под ризиком, а не само на малолетнике који су већ починиоци кривичних дела. Треба инсистирати на још вишим стандардима у поступању према грађанима, а посебно према деци и малолетним лицима. Само испуњавањем одређених обавеза, критеријума и стандарда у полицијској организацији у Републици Србији, као и свим другим полугама државе, може се стићи у пуноправно чланство жељених међународних организација и структура, али, пре свега, побољшати живот у заједници.

²²² www.mup.gov.rs/prezentacije, јун 2010.

6.5. Морални феномен кајања – израз двоумљења полицијских службеника као моралних субјеката и као професионалаца – државних службеника

Обавезност је основна карактеристика не само обичајних и правних норми, већ и моралних норми. Обавезност морала је двострука јер се он односи и на друштво и на индивидуу, односно и на спољашње и на унутрашње. То не важи за обичајне и правне обавезности које су једноструке, искључиво су друштвене. Морално право на слободно уверење основа је човековог модерног деловања. Али, у свом испољавању то право није ни апсолутно, ни неприкосновено. Наиме, људи би, у начелу, могли да прогласе легитимним све своје поступке. Према форми овакво слободно уверење је признато (слобода савести), али по садржини то човеково право мора прво да буде признато од стране других људи. Управо зато морална слобода појединца има ограничења. Као једна од битних карактеристика морала наводи се и тренутност, односно обавеза појединца да морално поступи, готово по аутоматизму, када се нађе у одређеној моралној ситуацији. Бројни филозофи и етичари помињу и наметнутост, безусловност итд.

Но, да би човек уопште, као рационално биће, усвојио моралне норме и по њима се понашао и формирао такозвани вредносно-нормативни однос према себи самом, али и према другим људима, мора да донесе одговарајући морални суд. То је, свакако, суд о сопственом понашању, понашању других људи, других друштвених група и то у односу на моралну норму. Морални суд може да буде позитиван или негативан. Ако је прекршена нека морална норма, ако је одређено понашање условило негативан суд, следи морална санкција. Она, опет, може да буде индивидуална (унутрашња морална санкција је, нпр. грижа савести), или друштвена (назива се и спољашња санкција, а подразумева презир, али и: искључење из друштва).

Моралне санкције могу да наступе после учињеног дела и тада имају реактивни карактер, док се антиципативни карактер моралних санкција огледа у корацима да се одређено дело не учини. Због тога су моралне санкције регулативно средство човекове комуникације, а помоћу тог средства нека морална заједница одржава важење одређених моралних

вредности и захтева који се стављају пред појединца. Ипак, има аутора који сматрају да су моралне санкције прилично неделотворне. Неки тврде да у многим срединама нису биле присутне у правој мери. А када је реч о полицијској организацији у Републици Србији морални феномен кајања као израз самосукобљености полицијских службеника као људи (моралних субјеката) и професионалаца (државних службеника), нити је запажан, нити је анализиран, нити је предвиђан у дужем временском периоду.

Иако је још Аристотел сврстао етику између учења о души (психологија) и учења о држави (политика), уз тврдњу да ослањајући се на прво, она служи другом, на простору Републике Србије дуго је владало уверење да је политика неприкосновена. Ваља напоменути да је овим просторима дуго година била блиска марксистичка етика која негира супротстављање чисто теоријског и практичног. Ипак, марксистичка етика се не бави само филозофском анализом природе морала, већ и истраживањем принципа, критеријума и норми одређеног моралног система, што је од стране домаћих „теоретичара“ и планера праксе по укусу властодржаца такође једно време било потиснуто.

Данашња деонтологија се ипак, све више, базира и гради на специфичној природи моралне свести човека. Морална свест појединца (основу има у индивидуалним уверењима, интересима и знањима човека) омогућава да се уздигне изнад индивидуе у један интер-персонални свет важења. Тако се стварају специфичне форме друштвене вредносне свести. Она, пак, има одређену снагу обавезности којом се регулишу извесни међуљудски односи. Тако настају налози моралних дужности²²³ који су упућени или свим члановима друштва, или појединим професионалним групама људи.

Професионална етика се најчешће ствара и потом обликује на трагу неписаног или писаног кодекса моралног понашања. Кодекс, видело се из досадашњег истраживања, прописује или сугерише одређени облик понашања људи у њиховим узајамним односима. Наравно, ти односи су везани за обављање њихових професионалних дужности. Иначе, професионална етика је постала незаобилазна у дискусијама током

²²³Перовић М, Увод у етику, Савез педагошких друштава Војводине, Нови Сад, 2003.

двадесетог века, а код нас су се расправе на ову тему интензивирале последњих година. И на овим просторима је забележен, могло би се рећи, општи раст свести човека о вредности његове личности. Веома битну улогу у развоју професионалне етике у појединим областима рада, па и полицијском, одиграла је неопходна морална култура у међуљудској комуникацији, а чија се потреба прва искристалисала на јавној сцени. Уз моралну културу у комуникацији међу људима све више је јачала и свест о бројним моралним аспектима људског делања (рада, професије), а покренуте су и нове моралне дилеме откриване током обављања и усавршавања, у овом случају, полицијских послова. Морална регулација је добила замаха.²²⁴

Деформитети су ипак још увек видљиви у неким професијама и на територији садашње Републике Србије, па и у самој полицији која још увек добро не познаје морални феномен кајања као израз њихове самосукобљености као људи и професионалаца. До деформација углавном долази када је социјално деградирана нека професионална делатност (у Републици Србији виђено у просвети, здравству, новинарству, полицији...), односно када је нека професионална делатност на мети утицаја одређених других професија, на овим просторима најчешће политичара који су то радили и још увек обилато користе свој положај и овлашћења.²²⁵

И поред објективних тешкоћа данас се не може на правилан начин разумети и презентовати полицијска култура (канони полицијске етике) без доброг познавања саме полиције, законских регулатива, садашњег и будућег положаја полиције у заједници. Иако има више него специфичне основне и посебне функције у сваком друштву, односно у систему државне управе, а нужно се организује по систему хијерархијске структуре, она

²²⁴ Перовић М: „ Морална регулација настаје у спонтаном и неформалном делању друштвених група, или друштва у целини. Њезин је корен у индивидуалној моралној слободи човека, која човека може водити до сагласности, делимичне сагласности, или несагласности с другим људима о водећим принципима људског понашања, које ће се следити и остваривати у конкретним делатним ситуацијама. Ти принципи називају се моралним законима, нормама, или дужностима“, исто

²²⁵ Милосављевић Б. Ресановић А. Државно насиље над грађанима у Југославији, Центар за антиратну акцију, Београд, 2002.

данас у многим земљама свој посао обавља на јасној законској парламентарној контроли.

Наравно, временом је све више постајало јасно да стриктно законско регулисање овлашћења полиције тражи и одређене облике моралне регулације.²²⁶ Понашање припадника полицијске организације не прати се само у њиховом свакодневном односу према грађанству, већ према друштву у целини, али и између себе. А да не би долазило до моралног феномена кајања, израза самосукобљености полицијских службеника као људи и као професионалаца, у канону полицијске етике је кодификован читав низ моралних дужности:

1. Тражи се примарна одговорност на послу
2. Дужност поштовања граница овлашћења
3. Дужност примера личног понашања полицајца
4. Дужност уљудног односа према јавности
5. Поштовање процедуре хапшења и хуманог односа према прекршиоцима
6. Строга забрана примања дарова и мита
7. Дужност ваљаног односа према послу
8. Строгост у придржавању процедуре при прикупљању и излагању доказа
9. Обавеза познавања права и личне одговорности
10. Дужност примене прикладних средстава за остваривање циља
11. Дужност сарадње са колегама у испуњавању дужности

Полицајац може, ипак, под све већим притисцима захтева за ефикасношћу, да прекорачи овлашћења, као и код примене овлашћења принудног карактера, односно доношења субјективне оцене. Етика полицајца ставља се на пробу и када је само право у питању. Иако је несумњиво да полицајац треба да има позитиван однос према праву, он свакако може да буде у конфликту са самим правом. Савремено право захтева од полиције да помири интересе јавног реда и мира и самог поретка са несумњивом потребом заштите слободе и права грађана од повреда до којих може да дође услед допуштене широке полицијске

²²⁶ Перовић М, Увод у етику, Савез педагошких друштава Војводине, Нови Сад, 2003.

акције. Зато и законодавац често долази у ситуацију да од полиције тражи ефикасније вршење њених задатака и да је означава за то одговорном, али јој у исто време сужава, или ускраћује поједина овлашћења у циљу заштите слободе и права грађана. А сагледавајући димензије полицијске етике било је јасно да су експерти морали да направе разлике између етичког кодекса, кодекса професионалног понашања и дисциплинског кодекса. Резултат су препоруке о полицијској етици које су својеврстан оквир за усмеравање држава чланица када разматрају реформе полиције и када доносе кодексе полицијске етике.²²⁷ Сам текст нацрта препоруке Европски кодекс полицијске етике, односно извештај са објашњењима, финализовани су на шестом састанку Комитета, у марту 2001. године, а Министарски комитет Савета Европе усвојио га је у септембру исте године. Препоруке су намењене одређивању онога што представља повреду професионалног понашања и одговарајућих интерних последица.

Не може се порећи да је у систему власти на простору некадашње Југославије и садашње Србије до усвајања закона, протокола, препорука и међународних докумената полицији било битно да у очима владајуће политичке елите буде евидентирана као најефикаснији заштитник поретка. Заштита интереса грађана, на чему се данас с правом толико инсистира, била је од другоразредног значаја, а уз то је ишло често грубо нарушавање људских права, Последице су биле сложене не само у односу на полицијску организацију, већ и на стање безбедности. Криминализација полиције је била више него очигледна. На нижим нивоима полицијске хијерархије она је имала облике корупције у различитим видовима. На највишем нивоу, на самом врху, огледала се у спреси полицијских руководиоца и вођа криминалних банди, а о неким моралним прерогативима није могло бити ни речи. Био је изграђен изузетно централизован полицијски модел у коме су стратешке, али и дневно-

²²⁷ Колико је то био велики и озбиљан посао сведочи чињеница да су консултовани Европска комисија, И:Ц:П:О:- Интерпол, Асоцијација европских полицијских школа (АЕПЦ), Међународни центар за социолошка кривична и казнена истраживања и студије (Интерцентер), Асоцијација за превенцију тортуре (АПТ), Европски савет синдиката полиције (ЦЕСП), Европска мрежа жена полицајаца (ЕНП), Европска федерација запослених у јавним службама (ЕУРОФЕДОП), Међународна федерација виших полицијских службеника (ФИФСП), Међународна полицијска асоцијација (ИПА), Међународна унија полицијских федерација (УИСП)...

политичке одлуке, доношене у веома уском кругу строго хијерархијског ланца командовања. Послушничка професионална култура је постала доминантна, а свака непослушност оштро је кажњавана.²²⁸ Аналитичари су у том периоду полицијску организацију видели као изразито централизовану, милитаризовану и депрофесионализовану.²²⁹

И поред постојећих ограничења у Министарству унутрашњих послова је схваћено да се припадници полицијске организације морају руководити пуним поштовањем Устава, закона и међународних уговора, То није могуће без поштовања и заштите људских права и достојанства грађана, политичке неутралности, професионалности и непристрасности при извршавању задатака, а уз уважавање обичајних, религијских и других културних особености друштвених група и специфичности локалних заједница.²³⁰ Уз то иде и одржавање етничке и полне структуре становништва у кадровском саставу Министарства унутрашњих послова.

Ипак, иако је, рецимо, после демократских промена критикована централизација одлучивања унутар Министарства унутрашњих послова, такозвана „логика прикладности“ није нестала преко ноћи. Оперативна аутономија полиције у односу на политичке елите такође није одмах заживела, као ни развојни капацитети за самостално расуђивање и слободу одлучивања полицијских службеника, иако је препозната њихова неопходност.²³¹

Министар унутрашњих послова је ипак остао тај који је задржао многа дискрециона права, па је јасно да је полицију у заједници ограничавао такав доминантан начин управљања.²³² То је, уосталом, слабост целе јавне управе у Републици Србији, што је, између осталог, последица недостатка националног консензуса о заиста кључним приоритетима.

²²⁸ Bakić B, Gajić N, Police Reform in Serbia – Five Years Later, The British Defence Academy's Conflict Research Centre, London, 2006.

²²⁹ Нешковић С, Безбедност и реформе у Србији, Институт за политичке студије, Београд, 2006

²³⁰ Теофиловић Н., Место и улога контроле и назора у реформи Министарства унутрашњих послова Републике Србије, Полицијска академија, НБП, број 1/03, Београд, 2003.

²³¹ Otwin и Caparini 2005. године су закључили да мора да се практикује јавни назор рада полиције како она не би била приватно добро

²³² Downes, М. тврди да не постоји способност да се довољно овлашћења пренесе на тзв. ниже елементе у организационој структури полиције. 2004.

Позитивна страна полицијске етике, односно поштовање полицијске етике, временом је, ипак, показало добре резултате у Крагујевцу.²³³ Иако је у почетку имплементирања пилот пројекта „Полиција у заједници“ било очигледно да неки руководиоци крагујевачке полиције реформе не прихватају искрено, што је изазвало револт у самој заједници, а политички критеријуми су још увек били изнад закона и струке, свест о томе да ће читава заједница бити успешнија уколико полиција поштује закон и етику, полако али сигурно, је почела да се пробија код полицијских службеника.

Морални феномен кајања као израз самосукобљености полицијских службеника као људи – моралних субјеката и професионалаца – државних службеника, све је мање изражен. У том смислу спроведено је и неколико курсева едуковања полицајаца, што је, опет, помогло да се успешније крене са пројектом превенције малолетничког преступништва. У новом концепту рада полиције у заједници она је и даље одговорна према надређеним структурама, али и према локалној заједници са којом гради партнерство, а нарочито према малолетним лицима, где до изражаја долазе сви морални квалитети.

Када је реч о полицајцима, ангажованим на проблематици омладине, они превентивно деловање, уз пуно поштовање полицијске етике, остварују не путем слепог слеђења узуса своје професије, већ путем перманентне сарадње са родитељима деце и малолетника, усвојоцима, старатељима, образовно-васпитним, социјалним и здравственим установама, а, у новије време, и са медијима, невладиним организацијама и другим субјектима који се баве преступништвом малолетника. Циљ оваквог модела рада је превенција криминалитета и сличних проблема, која подразумева двосмерну и непосредну комуникацију полиције и грађана на локалном нивоу. Јер, суочавање са овим не малим проблемом у нашем друштву требало би да представља признавање одговорности, а не, као што је то до сада често био случај, признавање кривице, са, или без кајања за (не)учињене поступке и учињене пропусте. Уједно, треба да се стварају услови у полицијским службама да се о наведеним принципима дискутује, што је у нашој полицијској служби још увек проблематично, да

²³³ Реформа полиције у Србији, анализа ОЕБС, Београд, јануар 2005.

се принципи евалуирају, што раде Полицијске управе које су започеле пројекат полиције у заједници, а међу њима је и полиција града Крагујевца, односно да се поштују у свакодневном раду.

С друге стране, полицајац има обавезу да активно помаже оспособљавање колега, а оне који имају проблеме подржи, посаветује и спречи евентуално штетно понашање током вршења службе, поготову у контакту са децом. Уколико колеге испоље неетичко понашање, полицијски службеник треба да их упозори, а ако се такво понашање настави и пријави супервизору. Пожељно је да се проблем представи и пред етичким комитетом.

Дакле, етичко поступање према деци и малолетним лицима у контакту или у сукобу са законом не може да се унапреди без етичке одговорности према професији, али и без правилног односа полицајца према самом себи као стручњаку. Без тога не може да се оствари највиши квалитет у односу на права детета, а поготово не ако не ради на сталном подизању нивоа професионалне компетентности. При том полицијски службеник треба приватни живот да држи по страни, баш као и политичка уверења, што треба да захтева и од својих колега.

7. ПРЕВЕНТИВНИ АСПЕКТИ МАЛОЛЕТНИЧКОГ ПРЕСТУПНИШТВА

7.1. Побољшање моралних односа полиције и грађана – основа превентивних активности полиције према малолетничком преступништву

Рана детекција, дијагностиковање поремећаја у понашању деце и малолетних лица, системско спровођење мера појачаног старања и надзора над децом и малолетним лицима требало би да да добре резултате. Рана детекција, а пре свега, превенција, нису могући без добрих моралних односа полиције и грађана.

Поштовање етике значајно је за психолошке аспекте успостављања односа поверења и сарадње између полиције и малолетника (деце) који су у контакту и/или у сукобу са законом. Уједно, значај поштовања полицијске етике огледа се и у успешнијој превенцији криминалитета код малолетних

лица, односно у смањењу броја кривичних дела код делинквената испод осамнаест година старости, а што ће бити доказано и кроз приказ рада полицијских службеника у Крагујевцу.

Када је реч о превентивним активностима и организованој борби против свих врста и облика друштвено неприхватљивог и делинквентног понашања, потребно је да се укључе све снаге у друштву, па тако и припадници Министарства унутрашњих послова који ће строго поштовати етички кодекс у поступању са децом и малолетним лицима, односно у поступању са већ формираним малолетним делинквентима.²³⁴

Иако у Републици Србији, односно у МУП-у, данас постоји жеља да се успешно води превенција малолетничког преступништва, мора у самом друштву да се организује и одради још много ствари.²³⁵ Пре свега мора да се боље проучи сам појам превенције малолетничке делинквенције, генеза државног и друштвеног реаговања, савладају савремена пракса и основни чиниоци превенције, односно да се направе адекватни програми превенције, презентују задаци државних органа, школских органа, породице, као и превентивна функција хуманитарних и невладиних удружења и медија. То подразумева планирање програма превентивних активности, тимски рад на пољу превенције малолетничке делинквенције, тј. координацију чиниоца превентивних активности и евалуацију тока активности и ефеката. Но, још једном треба да се подвуче да ће очекивани резултати изостати уколико не дође до још већег побољшања моралних односа полиције и грађана.

У овом контексту задатак полиције је да, уз максимално спровођење етике, јача међусобно поверење младих и сектора безбедности, развија активности у смислу успостављања боље комуникације, подстиче младе да пријаве насиље у породици и ван ње, било да су жртве или сведоци... Полиција у циљу смањења броја малолетних делинквената треба исто тако да изради и дефинише превентивне и реактивне програме и процедуре. А да би се превенција успешно обавила и сами припадници

²³⁴ Јанковић Ј, Башић Ј, Превенција поремећаја у понашању деце и младих у локалној заједници, Повереништво Владе Републике Хрватске за превенцију поремећаја деце и младежи и заштиту деце с поремећајима у понашању, Загреб, 2000.

²³⁵ Ђурић С, Стратегија за идентификовање, превенцију и сузбијање безбедносних ризика у школама; Факултет безбедности, Београд, 2007.

МУП Републике Србије треба да пролазе кроз континуирану обуку из области људских права, вештина комуникације, савремених метода прикупљања доказа и других тема релевантних за безбедност младих. Повратна позитивна реакција грађана у том случају неће изостати.

У Крагујевцу се, у оквиру Савета за безбедност града, а за разлику од бројних других градова на територији Републике Србије, све успешније одвија имплементација законске регулативе у области поступања према младима у сукобу са законом, а идентификовани су и развијају се програми који у локалној заједници већ омогућавају и омогућиће још бољу примену васпитних налога и мера у складу са Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично-правној заштити малолетних лица. Ово истраживање показује да се прати врста и учесталост насиља међу младима у Крагујевцу, а уједно унапређује систем за прикупљање и анализу података, као и извештавање о свим видовима насиља над младима и међу младима. Посебне радне групе испитују утицај различитих фактора на појаву и последице насиља, спроводе евалуацију ефеката већ реализованих превентивних програма и укључују младе истраживаче у пројекте истраживања о насиљу међу младима и малолетничкој делинквенцији.

Када је реч о моралном понашању полицајаца, они превентивно деловање уз пуно поштовање полицијске етике остварују не путем примене силе, већ путем перманентне сарадње са родитељима деце и малолетника, усвојоцима, старатељима, образовно-васпитним, социјалним и здравственим установама, а у новије време, и са медијима, невладиним организацијама и другим субјектима који се баве преступништвом малолетника.

На листи приоритета полицијских послова превенција малолетничког преступништва треба да буде смештена у сам врх, а за њене креаторе, организаторе и извршиоце да се одреде најискуснији и најквалитетнији полицијски кадрови. Зато се рад у полицијским службама – одељењима превенције у развијеним земљама и сматра врхунцем полицијске каријере. Такве службе и таква одељења на локалном нивоу осмишљавају и спроводе превентивне активности користећи обилато капацитете свих осталих структура полиције. Развој неопходних превентивних делатности и

увођење нових структура за њихово спровођење нуде, показало је искуство у развијеним земљама, али и у Крагујевцу од када је на сцени пројекат полиција у заједници, велике и до сада неискоришћене могућности у сузбијању криминалитета, односно малолетничког преступништва.

Веома важна је и сарадња грађана и полиције у превенцији. У Крагујевцу се показало да сарадња води прихватању полиције, побољшању њеног угледа у друштву и развијању партнерских односа са другим државним телима и установама, невладиним организацијама, медијима...

Треба похвалити и оснивање клуба за децу са ризичним понашањем у Краљеву који је на иницијативу Центра за социјални рад и основан 1998. године у координацији са Здравственим центром, Јавним тужилаштвом, судом, општином, полицијом и средњим и основним школама. У раду клуба су ангажовани стручни радници: педагог, психолог и социјални радник који активно контактирају потенцијалне кориснике и њихове родитеље када се предлаже укључење детета у клуб.²³⁶ У оквиру редовног посла запослени раде са популацијом деце са поремећајима у понашању, на захтев суда, школе или родитеља и тиме активно доприносе превенцији малолетничке делинквенције.

Имајући у виду да су улога и задаци полицајаца у превенцији и сузбијању малолетничког преступништва и насиља над децом посебно сложени, у МУП-у РС су, уз помоћ страних партнера и консултација са представницима УНИЦЕФ-а, организовали низ семинара на ову тему на којима је било речи о положају и будућности деце у вртлогу социјалних превирања, о њиховом евентуалном неприхватљивом понашању и проблемима који прате поремећаје у понашању, а воде ка малолетничкој делинквенцији. Није изостављен ни сплет базичних етичких стандарда и одговорности које полицијски рад са децом мора да садржи.

Министарство унутрашњих послова Републике Србије у доста наврата је потврдило декларативно, а у последње време све више на делу, у односу према грађанима, а посебно према деци и малолетним

²³⁶ Бркић М, Жегарац Н, Развој локалних услуга социјалне заштите, Програм Уједињених нација за развој (УНДП), Београд, 2007.

лицима, да високи етички критеријуми служе као одличан тест зрелости једне друштвене заједнице и њених институција.

7.2. Полицијски преображај од репресивне ка хумано-социјалној служби – сигурнији пут спречавања социјалне проблематике малолетника

Хапшење и затварање преступника требало би да буде последња расположива мера, а примат се мора дати принципима преумеравања, скретања и ресторативног правосуђа, све са циљем одвраћања малолетника од формалног система кривичног правосуђа које лако може да их још дубље увуче у криминалне воде. Стога полиција више не предузима највећи број мера и активности из своје надлежности када се већ нешто деси, односно после почињања казних дела са сврхом проналаска малолетног починитеља, доказивања чињења и пријављивања правосудним органима уз обилно коришћење силе. Полиција, бар у Крагујевцу, сем трке за делинквентима, организује и системско бављење условима који погодују настанку и развоју малолетничке делинквенције и на основу тога конципирају организовање и спровођење превентивних активности.

Како су преступници углавном ученици основних и средњих школа, њихово друштвено неприхватљиво понашање, које лако може да их обележи за цео живот и одведе у криминалне воде, требало би да се сузбије, као што је речено приликом разматрања законске регулативе, искључиво васпитним поправним мерама. Оне су у надлежности тела старатеља, или установа образовања, преваспитања, ресоцијализације и рехабилитације.²³⁷

Родитељи, стараоци, предшколске установе, школе, али и друштво у целини, па тако и МУП, морали би стално да брину и спроводе превенцију од најранијег детињства, а не само у случају да уоче сметње и поремећени психосоцијални развој детета и малолетних лица, што, иначе, често раде са закашњењем. Међутим, полицијски преображај од репресивне ка хуманој социјалној служби, што представља сигуран основ спречавања

²³⁷ Јашовић Ж, Криминологија малолетничке делинквенције, Београд, 1983.

социјалне проблематике малолетника, не може да остане на анализи досадашњег теоријског дела превенције преступништва. Уколико се жели успех треба да се константно анализира пракса и – учи. У том циљу треба разматрати импликације малолетничке делинквенције, анализирати развој реакција на преступништво кроз историју, упознати се са савременим програмима у свету, функцијама полиције, тужилаштва, суда, органа старатељства, установа социјалне заштите... Не смеју се заобићи ни породица, школска средина, ефекти њиховог рада и сарадње, аналитичкостатистички рад на праћењу појаве преступништва, а као мера успешности примењених програма превенције на територији Републике Србије, али и на територији неке одређене средине.

Овај велики посао свакако ће бити боље урађен с обзиром да постоји *Национална стратегија за младе* која одређује улогу државе према младима, могућу улогу младих у друштву, тј. њихов партнерски однос. Једна од најважнијих одлика Стратегије је што почива на принципу поштовања људских права.

Колико је полицијски преображај од репресивне ка хумано-социјалној служби значајан за превенцију говори и податак да су 90-тих година прошлог века чак 80% малолетника, који су зашли у воде делинквенције, били повратници, иако су званичници признавали бројку од 17%. То је било знатно више од одраслих повратника, а слична ситуација је била и у другим европским земљама, па је, евентуално, за утеху чињеница да у тешким, репресивним временима, Србија није много одскакала. Међутим, на превенцији се није радило као што се то чини данас.²³⁸ На силу и криминализовану полицију се узвраћало још већим неприлагођеним понашањем младих.

Сви градови и све општине у РС требало би данас да имају специјализоване екипе за превенцију као што то има Крагујевац. Уз полицију у Крагујевцу свакако је у напредовању од репресивне ка хуманој служби најуспешнији Центар за социјални рад који у оквиру свог Саветовалишта од 2007. год. реализује превентивне програме са младима, али и са малолетницима – починиоцима кривичних дела,

²³⁸ Шкулић М, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, новембар 2008.

односно са малолетницима којима су изречене васпитне мере. У програм су укључени и родитељи и стараоци малолетника.

Полиција, бар у Крагујевцу, сем трке за делинквентима организује и системско бављење условима који погодују настанку и развоју малолетничке делинквенције и на основу тога конципира организовање и спровођење превентивних активности. Те активности имају и ситуациони и социјални карактер, али, мора се рећи, упркос знатним помацима, да је однос превенције и репресије у раду полиције простор у коме се још увек уочава несклад у поређењу са радом модерних западноевропских полиција. Превенција се доста импровизује јер још увек не постоје развијени институти, службе и координациона тела за превенцију на републичком, односно одељења, одсеци и линије рада на локалном нивоу.

7.3. Поступање школског полицајца у сузбијању малолетничког преступништва

Увођење школског полицајца показује све значајније ефекте у сузбијању малолетничког преступништва. Школски полицајци покривају више од 60% основних и средњих школа у Београду, а има их и у другим градовима. У Крагујевцу су они организовали неколико предавања и обилазак полиције, где су деца и малолетна лица могла да виде како изгледа притвор.

Када је безбедност младих у питању, у циљу превенције преступништва требало би, а негде већ јесу, увести садржаје безбедносне културе у школе и друге васпитно-образовне установе, континуирано представљати безбедносну културу преко медија, обезбедити информисање о штетним последицама ватреног оружја и експлозивних направа, упознати преко школских полицајаца младе са новим ризицима, изазовима и претњама по личну и општу безбедност, развијати и промовисати толеранцију, различитост, неговати ненасилне облике комуникације.

У овом контексту задатак школског полицајца је, да уз максималну употребу етике, јача међусобно поверење младих и сектора безбедности, развија активности у смислу успостављања боље комуникације, подстиче

младе да пријаве насиље у школи, породици и ван ње, било да су жртве или сведоци.

Све то не може да исходује очекиваним резултатом уколико се, у циљу превенције малолетничке делинквенције, не обезбеди доследна и пуна имплементација законске регулативе, како у области насиља у школи и ван ње, тако и у области усавршавања свих лица непосредно укључених у превенцију. То подразумева и увођење специјализованих превентивних програма намењених поступању у кризним ситуацијама, као и успостављање целодневног дежурства за неодложне интервенције у оквиру новог организационог модела центара за социјални рад. Специјализовани програми посебно треба да се уведу за починиоце насиља.

Добра превенција подразумева, дакле, и специфичне програме у школама у којима се појава малолетничке делинквенције најпре препознаје. Истраживања спроведена на нивоу Републике Србије указују да чак трећина младих показује знаке трпљења и менталних проблема, да свака пета млада особа наводи да је неко ко је њој близак пробао или користи дрогу.²³⁹ Нека страна истраживања су показала да деца која су обухваћена превентивним програмима у каснијем узрасту неупоредиво мање испољавају девијантна понашања.

Школски полицајац треба да буде ту и да помогне колегама (у Крагујевцу постоји посебна радна група) да унапреде систем за прикупљање и анализу података, да свакодневно извештавају специјализоване службенике о свим видовима насиља међу младима и над младима у школским установама. Посебне радне групе задужене су да испитују утицај разлићитих фактора на појаву и последице насиља у школама, спровode евалуацију ефеката већ реализованих превентивних програма у школама и укључе младе истраживаче из самих васпитно-образовних установа у пројекте истраживања о насиљу међу младима и преступништву.

У Крагујевцу се очекују још бољи резултати, али је евидентно да је полиција променила начин деловања, да ради све боље, да је школски

²³⁹ Министарство здравља Републике Србије: Стратегија за развој и здравље младих у Републици Србији, Београд, 2006.

полицајац показао какве ефекте доноси сарадња са родитељима, стараоцима, усвојитељима, самим наставним особљем, социјалним и здравственим установама... Међутим, други органи који би требало да помогну превенцију још су доста спори.²⁴⁰

Како би се овакво стање променило на боље *Стратегија* нуди и специфичне циљеве који, уз увођење школског полицајца и у сарадњи са њим, воде ка смањењу броја преступника.

1. Треба подржати све иницијативе које имају за циљ систематско и организовано образовање младих и опште популације о правима детета, људским правима и обавезама и грађанским правима и слободама и важности активног учешћа у друштву

2. Морају се успоставити механизми који обезбеђују подршку програмима, институцијама и организацијама које имају за циљ промовисање активног грађанства и образовање младих за активно учешће

3. Треба успоставити и оснажити постојеће мреже младих вршњачких едукатора

4. Обезбедити могућности за отварање омладинских центара и подржати њихово финансирање, а чија би улога била окупљање, дружење, креативно делање и реализација неформалног образовања младих. Ови центри треба да буду и информативни центри који младима пружају подршку у креирању и реализацији сопствених активности и организација

У том контексту још једном се долази до закључка да је, уз пуну имплементацију законске регулативе и примену етике, неопходно свакодневно усавршавање лица непосредно укључених у превенцију, па тиме и школског полицајца.

7.4. Полицијски рад у заједници – пример моралног суодношења и надрастања стигматизованости

Из свега до сада реченог може се донети и закључак да имплементација полиције у заједницу, па тако и превенција преступништва, нису нимало лак и краткотрајан посао, нарочито ако га не

²⁴⁰ Југовић А, Малолетничка делинквенција, www.glassrbije.org, децембар 2009.

покреће права подршка која долази из саме полиције, а, пре свега из локалне заједнице. Превенција није могућа без поштовања и заштите људских права, политичке неутралности, професионалности и непристрасности при извршавању задатака, уз уважавање обичајних, религијских и других културних особености, не само младих већ друштвених група, тј. уважавање специфичности локалних заједница.

Успостављање партнерских односа са грађанима у превенцији преступништва, као и подизање безбедносне културе, резултира квалитетнијим животом. Од јесени 2002. године, када је почела имплементација *Стратегије полиције у заједници у Крагујевцу*, изабран је *официр-координатор* за развој пројекта превенције. Тада су почели организовани састанци са грађанима у месним заједницама, скупови у школама, примена пројекта „од врата до врата“. Одабрана је група од 30 малолетних преступника са којима је интензивно рађено у оквиру активности које су биле синхронизоване од стране Центра за социјални рад, судија и полицајаца. Стопа поврата је смањена за 30 одсто.

Уместо притвора, драконских казни и одласка у поправи дом млади преступници су после евиденције и едукације, уз пуну примену кодекса етике, укључени у организовање спортских догађаја у школама, у омладинске организације, клубове... Уместо одласка у поправни дом преступници су упућивани да се извину онима којима су произроковали штету, на рад да штету у оквиру својих могућности поправе, да не изостају из школе, укључе се у рад хуманитарних организација, спортске, еколошке и друге активности. Такав проактивни приступ полиције у превенцији преступништва доводи све више до надрастања стигматизованости. Ово је посебно важно за младе и родитеље и старатеље, али и за сва подручја у којима је постојао историјат неповерења и страха од полиције. Јер, ни полиција није била имуна на појаву насиља и других девијантних понашања, због чега је често била прозивана.

Стратешки правци промене полицијске организације подразумевали су забрану мучења, свирепог, нехуманог, или понижавајућег поступка и кажњавања преступника. Схватило се да је неопходна транспарентност у раду, као и пуно уважавање ставова демократског цивилног надзора уз највиши ниво правне одговорности, што, још једном треба подвући,

представља победу над силом и повратак ума. Захваљујући томе и анализи полиције у Крагујевцу се данас тачно зна који су проблематични делови града, улице, објекти, које су то ризичне групе или појединци, што је, уз помоћ грађана, основ за још ефикасније превентивно деловање. Створена је клима за расправу и дијалог, комуникацију, решавање сукоба, за консензус када су превентивне мере полиције у сузбијању преступништва у питању, односно гради се свест о правима и одговорностима, правилима понашања, вредносним нормама, етичким и моралним питањима заједнице. Корист заједнице, али и полиције је немерљива.

Радна група Савета за безбедност града Крагујевца која ради на превенцији преступништва интегрисала је деловање полиције и других институција. На превенцији, уз пуно поштовање етичког кодекса и Закона о малолетним починиоцима кривичних дела, сарађују школски полицајац, полицајац у суседству, педагог, разредни старешина, Центар за социјални рад који је обезбедио дежурство од 24 сата. Откривање тенденција, тј. случајева преступништва, правовремено изрицање и правилан избор васпитних мера, чини да полиција постане ефикаснија у превенцији, што је прави пример њеног рада у заједници, односно пример моралног суодношења и надрастања стигматизованости. Стручни тим, у којем су и припадници полиције, све интензивније ради са децом код које је евидентиран озбиљан поремећај у понашању, а по пријавама педагошко-психолошких служби школа и родитеља. Уколико је то потребно не одводе их, као пре, у моментални притвор, већ у Саветовалиште центра за социјални рад с обзиром да је преступништво и социјална болест, а преступницима се сматрају особе које не живе у складу са физичким и моралним нормама друштва. У том смислу васпитне препоруке и изрицање мера сигурности дају далеко боље резултате у превазилажењу неадекватног понашања од неалтернативних облика реакције, а полицајци постају прави социјални радници који су нонстоп на услузи грађанима и младима у заједници. Полиција је дужна да прати извршење васпитних мера и напредак малолетника. А поступајући према до сада наведеним конвенцијама и усвојеним документима полиција данас, што је новина у законодавству, може да утиче да се преступнику изрекне једна или

неколико обавеза као самостална кривична санкција, односно тзв. ресторативна правда, самостално и уз васпитне мере појачаног надзора, уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитање и образовање малолетника.

На републичком нивоу у том смислу велику улогу има Одсек за превенцију и сузбијање малолетничке делинквенције који је дефинисао и утврдио јасне процедуре поступања полиције према малолетним лицима у складу са смерницама УН и других релевантних организација које се баве правима детета.²⁴¹

8. НАСИЉЕ У ШКОЛАМА И ЊЕГОВО СПРЕЧАВАЊЕ И СУЗБИЈАЊЕ

Сваки облик школског насиља може оставити трајне последице на одрастање, развој и изградњу деце и омладине, пре свега, на психичко здравље младих људи, који су емоционално незрели. Без адекватног одговора, свако насиље се поткрепљује, охрабрује и укоренјује у новим и тежим појавним облицима. Све бруталнији и суровији насилни инциденти у школама захтевају већу заинтересованост и озбиљнији приступ њиховом спречавању и сузбијању од стране свих актера школског живота, чинилаца безбедности и надлежних државних и друштвених институција.

Социјално насиље није само по себи ни позитивно ни негативно. Оно је условљено природом друштвеног односа од којих и зависи карактер његове испољености. Стога треба превазићи сваку теоријску демонизацију насиља, иначе веома присутну и у свакодневном политичком жаргону, јер и то представља својеврсно фетишизацију силе и насиља. Веома су распрострањене оне дефиниције насиља у којима се свако, па и политичко насиље тежи објаснити искључиво као агресија. Тако се већ и код нас насиље дефинише као екстремни облик агресије, нелегитимни или неоправданом употребом физичке или психичке силе. Објашњавати насиље, а посебно политичко насиље, искључиво варијаблама које објашњавају интерперсоналну агресивну интеракцију и саму агресију није

²⁴¹ UNICEF: Implementation for the Convention on the Rights of the Child, New York, 2002.

добар пут појашњења појма ни политичког насиља, а ни социјалног насиља уопште, већ зато што се правила уочена у понашању појединаца не могу механички преносити на план објашњења активности великих група и институција. Мистерију насиља у друштвеном и политичком животу треба разрешавати полазећи од Марксове мисли да је сав друштвени живот битно практичан. Отуда и насиље као и све мистерије које теорију наводе на мистицизам налазе своје рационално решење у људској пракси и у поимању ове праксе. Пре свега треба рећи да свако социјално насиље као практична делатност представља тип комуникативног понашања мада не и тако експлицитан тип општења као нпр. језик.

Насиље није искључива одлика варварских друштава, нити знак непостојања свести нити непоседовања личне или политичке културе. Оно је, као и за таква друштва, једнако везана за савремена, високо развијена индустријска друштва и њихов развитак. Штавише, социјално насиље је и данас у многим цивилизованим целинама не само традиционалан него и легалан облик комуникације у различитим сферама испољавања и одржања доминације, нпр. у породици, на послу, у процесу образовања, а посебно у различитим сферама институционалног исказивања субординације. Уопште у урбаним срединама, а нарочито великим градовима, присутан је пораст виолентног криминала и организоване делинквенције не само одраслих и малолетних него и деце организоване у дечје банде у старости од 7 – 13 година²⁴².

Насиље у школама се не сме третирати само на индивидуалном односно групном нивоу, или на нивоу школе. Тај проблем није довољно посматрати као процес који се дешава унутар школе, већ га је неопходно посматрати у ширем, друштвеном, односно системском оквиру, укључујући и проблеме његовог спречавања и сузбијања. У том смислу, насиље у школама захтева системски приступ уз одговарајуће ангажовање и свеобухватне облике сарадње свих надлежних и одговорних субјеката. Досадашња искуства показују да је реаговање на насиље у школама, односно његово спречавање и сузбијање, изузетно компликовано. Ово нарочито због тога што је школа, као и друге васпитне и одговорне

²⁴² Симеуновић Д, Политичко насиље, Радничка штампа, Београд, 1989.

друштвене институције у транзиционој и посттрауматској Србији, последњих година изгубила на припадајућем угледу и месту у друштву, као и на васпитном утицају који би требало да има. У кризним годинама, бавећи се углавном материјалним и егзистенцијалним питањима, школа је занемарила своју примарну тј. образовну и васпитну улогу. Један од начина на реаговање на насиље у школама и доприношење његовом спречавању и сузбијању свакако је и научноистраживачки рад. Актуелност и озбиљност проблема, те његова мултидисциплинарност, само су неки од разлога покретања и реализације научноистраживачког пројекта.

8.1. Друштвени контекст насиља над децом у школи

Сложеност начина на који се насиље над децом повезује с променљивим друштвеним односима, његова масовност и садржинска равноправност, као и штетне последице које оно производи на личном и друштвеном плану, довели су до развоја и усавршавања низа стратегија и програма усмерених на његово спречавање и сузбијање. Парцијализација – секторски приступ у развоју програма и стандарда деловања појединих субјеката у заштити од насиља над децом у школи занемарили су укупан друштвени контекст у ком оно настаје, развија се и превазилази. Насиље у школи мора бити схваћено и третирано и као део ширег социјалног миљеа на ком почива свакодневни живот. Оно је код насилника, жртве и осталих актера, сведока насиља, повезано са њиховим поимањем тога како друштво (држава) шири своју личну и институционалну моћ и на својеврстан начин манипулише њоме. Основни циљ овог рада представља покушај да се нашој јавности још једном укаже на важност и потребу уважавања тих елемената за укупне активности у превенцији и заштити од насиља над децом у школи. Савремени приступ у интервенцијама и третману појаве и носилац – актера насиља у школи захтева професионалну, међусекторску сарадњу и тимски рад у институционалном, организационом и функционалном смислу. У раду се критички анализирају битне слабости, приступи и недостаци у деловању појединих субјеката у области заштите деце и младих од различитих

видова насиља у школи. У питању је третман насилника, жртве и сведока насиља.

Млади (деца и омладина) су одувек живели, расли и развијали се у променљивом друштвеном окружењу. Степен, квалитет и интензитет тих промена на које, због свог специфичног положаја, нису могли битније утицати на њихову припрему за живот у свету одраслих. Несамосталност, ограничене моћи и зависност од света одраслих одредили су њихову посебну позицију и заштиту. Да апсурд буде већи друштвена позиција деце и омладине у сфери појачане заштите и бриге произвела је и опасност да оне често постају и предмет небриге, немара, злоупотребе и свих других односа и поступака који угоржавају и наносе штету у задовољавању њихових потреба и интереса. На темељима тог својеврсног раскорака сукоба између друштвених опредељења и стварности бригу и заштиту деце и младих прате и својеврсна небрига, занемаривање, злоупотреба, злостављање и други неприхватљиви насилни облици понашања оних који о њима, по својој друштвеној позицији треба да брину (породица, локална заједница, школа, држава и њене институције).

Масовност и садржинска равноправност насиља, као историјски условљене и променљиве категорије, посебно насиље над децом (младима), општа је одлика развоја и усавршавања односа друштва према тој категорији својих чланова. Он се, историјски гледано, кретао од својеврсног “располагања животом детета” до уважавања његовог субјективитета, потреба и специфичних права. Новија сазнања о развојним потребама деце као и покрет и афирмација дечјих права, обогатили су теоријске и практичне приступе у области насиља, злостављања и њихове заштите. Превенција насупрот заштите, оријентација на ризичне групе уместо на случај, очување и унапређење здравља и породичног живота насупрот заштити и издвајању, основне су одлике савременог приступа тој појави. Нема добронамерног човека који данас, у разговору о насиљу не изражава извесно узнемирење и негативан однос, посебно кад је реч о насиљу у ком су актери и жртве деца, тј. млади. Истраживачи тог феномена су недвосмислено показали да насиље уопште, па и над децом,

није “плод неконтролисане, инстинктивне људске природе”²⁴³, већ и резултат деловања различитих друштвених околности, које само чине делотворним оно што је примитивно и активистичко у његовој природи. Насиље је агресиван али и комплексан социјални проблем, који укључује социолошки, правни, криминалошки, медицински и психолошки аспект. Реч је о појави која у средишту има човека као насилника, као жртву и сведока, али и људе који као друштво и појединци на насиље насилника често одговарају новим насиљем како личном, друштвеном, тј. државном санкцијом. Досадашња експанзија – појачани интерес научне, стручне и лаичке јавности – имала је за последицу повећање и ширење сазнања о насиљу, његовим размерама, садржајима, карактеристикама и природи друштвених односа који погодују тој пријави, или је производе међу младима. Осим тога, дошло је и до развоја и усавршавања низа програма и акција усмерених на његово спречавање и сузбијање. Посебно је карактеристична парцијализација, односно, усавршавање програма и стандарда деловања појединих сегмената, субјеката и микросоцијалних елемената, као и односа између насилника и жртве. Уважавајући потребу за напред истакнутим оријентацијама не смемо заборавити укупан друштвени контекст те појаве и потребе да се и он укључи у укупне напоре поготово кад су у питању координација и изградња јединствене стратегије у области заштите и третмана те појаве и њених носилаца. Интердисциплинарност у приступу појави насиља над децом и њеним носиоцима и видовима, партнерство у сарадњи и узајамна одговорност различитих, професионалних, владиних и невладиних служби, установа и организација, захтев је који произилази из међународних стандарда али и добре праксе савремених заједница и професионалаца према тој штетној друштвеној појави.

8.2 Концептуалне основе насиља над децом у школи – заблуде и предрасуде

Насиље над децом, као уосталом и насиље као општи појам, на први поглед се чини релативно јасном, опште познатом и разумљивом појавом.

²⁴³ Илић И, Пракса европског суда за људска права у случајевима насиља у породици, Зборник радова, том 2, Међународни скуп, Тара, Ханс Зајдел, Београд, 2014.

Међутим насиље, као свака примена силе (агресије) према човеку којим се угрожава његов физички, психички и социјални интегритет изазива различита оштећења и последице. Насиље над децом, као један од посебних типова насиља, са низом особености и карактеристика, различито се дефинише у научним и стручним круговима. Присутне разлике нису последица само природе предмета, приступа и аспеката те појаве, већ и сложености и динамичности природе, садржаја, облика и узрока насиља над децом, као и вредносних, идеолошких, политичких, етичких, правних и осталих аспеката ове сложене и негативне друштвене појаве. Једна од преперка у разумевању проблем насиља и злостављања деце у развоју одговарајуће интервенцијске и превентивне стратегије, јесте упаво недостатак одговарајућег теоријског модела. Увођење нових и прецизније дефинисање постојећих појмова нису довољни да се уведе ред у терминолошку збрку која влада у употреби и дефинисању кључних појмова који се односе на насиље. Потребно је да се успостави савремена концептуална основа која полази од категорије благостања деце, од развојних потреба, субјективитета детета у односима у породици и друштву и субјективитета породице у односима с друштвеним институцијама, заједницама и друштвом у целини.

Дефиниције тзв. међувршњачког насиља оптерећени су и низом заблуда. Уверење да су међусобни физички обрачуни деци готово природан и неопходан услов њиховог телесног развоја, стицања одбрамбених способности и чврстог карактера, односно да тако, надмећући се у физичкој снази и вештини, деца, посебно мушка, јачају и развијају се и постају снажљива, отпорна и спремна за живот. Из тог уверења произилази и предрасуда да се насилништво изједначава са јунаштвом – да на насиље треба одговорити истом мером. Осим тога, често се истиче да је насилништво само мали, готово симпатични несташлук деце и да се у то не треба мешати. Типичан пример зато је снижени праг толеранције који је, између осталог и због рата, који је био на нашим просторима. Неки пак тврде да је насиље развојна карактеристика детињства и да се сазревањем спонтано настаје “младост-лудост”.

Типична заблуда је и стереотип по коме је жртва сама крива – она је испровоцирала агресију и “добила то што је заслужила”. Када је у питању

насилничко понашање деце и младих, тешко је одредити границу између безазленог несташлука, шаљивог задиркивања, кошкања, другарског ненамерног наношења бола и штете и понашања којим се наноси бол, штета, страх, понижење и сл. Стога нам се чини да је једна од најразуђенијих одредница она која под насиљем над децом подразумева такве односе и понашања појединаца, друштвених група или институција, глобалних друштава и других којима се уз примену силе наноси бол, физичка или психичка оштећења, угрожава здравље и физички и психички интегритет личности и осујећује нормалан развој непунлетне особе.

8.3 Облици и последице насиља над децом у школи - насилници, жртве и сведоци насиља у школи

Повећана осетљивост друштва на појаве различитих облика и видова насиља над децом, покренула је током последњих деценија у развијеним земљама интензивне активности различитог карактера и обима усмерених у правцу превенције и заштите. Иако данас располажемо обиљем резултата истраживања, праве размере те појаве је тешко утврдити. Живимо у свету који се од давнина добрим делом по насиљу препознаје. Због изузетне сложености и разноврсности теоријских одређења и начина утврђивања и мерења обима и интензитета појаве о којој је реч, резултате који су данас доступни стручној и друштвеној јавности готово да је немогуће поредити. Осим тога, њихова вредност и егзактност су различите због самих извора и начина прикупљања података. Сами носиоци и учесници, жртве и сведоци насиља, до данас нису адекватно подстакнути да га учине видљивим. Кад је реч о насилницима, то се и може очекивати, поготову када су у питању поједини видови насилног понашања (сексуално, прикривено, психолошко). Иако данас постоји повољнији оквир за жртве насилног деловања, друштвена клима ипак није таква да би их постакла да насиље на време учине видљивим. Њихова реакција је претежно закаснела. Стид, збуњеност и страх битно доприносе да жртва правовремено и адекватно не реагује на насиље. Сведоци насилног понашања појединаца и група, такође неадекватно реагују. Лични разлози, страх да не постану жртве, недовољна осетљивост за последице значајно

доприносе њиховом избегавању да га на време пријаве – учине видљивим. Посматрано из тог угла, може се без претеривања констатовати да насиље уопште, па и насиље у школи, није видљиво у мери у којој то диктирају његове последице. Тек драматични случајеви, којих је, морамо признати, у нашим школама и око њих све више, покрећу читаву лепезу акција, често и без мере, у циљу подизања осетљивости јавности на те појаве. Ефекти таквих акција су знатно испод очекивања, кратко трају, обојени су различитим интерпретацијама и емоцијама и показују сву немоћ и неспособност већине чинилаца друштвеног простора – локалне заједнице и школе у којој се случај десио. У таквим околностима и жртве и сведоци, институције и остали чланови заједнице, по ко зна који пут изражавају осуду таквог понашања насилника. У својој немоћи јединствени су у изражавању за оштром, ефикасном и адекватном реакцијом друштва према насилницима, обично у циљу њиховог идентификовања и кажњавања. Стручна и лаичка јавност у таквим случајевима захтева мобилизација свих чинилаца друштва и заштиту од потенцијалних нових случајева насиља. Искуство показује да, када се крене у идентификацију осталих одговорних за настанак и развој ове појаве, то јединство и посвећеност постепено опадају и губе се у настојањима да пронађе прави лек за овај друштвени проблем. Највећу штету оваквих акција друштва плаћају деца – млади, као и насилници, још више као жртве и сведоци насиља – и то не само што су осетљивији и рањивији, већ и зато што су мање способни да се заштите од насиља. Данас, када постоје јасно опредељење и посвећеност деци и заштити његова права и слобода, све је више оних који са правом постављају питања да ли је овај свет формиран по мери деце или по мери одраслих. То питање се још конкретније може фокусирати на школу – школску средину, која има обавезу да обезбеди низ услуга и интервенција у васпитно образовном процесу, који ће бити усклађене са посебним потребама својих ученика, тј. омогућути им оптималне услове њиховог раста и развоја. Многа истраживања Уницеф-а и Центар за права детета о стању, проблемима и потребама наших школа указују на пад нивоа школске успешности, повећања броја ученика који одсуствују са наставе, под мотивацијом за учење и слично. Готово сваки трећи ученик у Србији

опажа своју школу као запуштену и беживотну средину. Половина гимназијалаца сматра да у школи учи много непотребних ствари, а трећина да настава није нимало занимљива, да је градиво преобимно и оптерећено непотребним детаљима.²⁴⁴ Теме из већине предмета се излажу на стереотипан, незанимљив и застарео начин. Настава је првенствено заснована на теоријским знањима која су више у функцији наставка образовања, а мање усмерена овладавању конкретним вештинама и знањима. Постојеће ваннаставне активности неодражавају жеље и интересовања ученика, а наставници праве неоправдане разлике међу ученицима, што се види не само у начину опхођења, већ и у оцењивању. Систематска испитивања насиља у школама су новијег датума. Уводе се тек последњих деценија прошлог века. Појава случајева злостављања ученика и насилног понашања с трагичним последицама у школама неких западноевропских земаља, наметнули су потребу озбиљнијих систематских истраживања насиља у школама. У Норвешкој је почетком деведесетих година прошлог века спроведено истраживање на узорку од 130 000 ученика узраста од 8-16 година у 7 000 школа. Истраживањем је утврђено да је сваки седми ученик имао проблема са насилништвом у школи. Према неким резултатима, у САД се у школама пријави око 300 000 случајева насиља, а 160 000 деце сваки дан изостаје са наставе због страха од насиља. Изложеност насиљу у школи је велика и у неким земљама развијеног света: САД, Немачка, Финска, Норвешка, Аустралија и креће се од 25%. У истраживању школског насиља у 35 земаља на преко 120 000 ученика утврђено је да је 34% испитаних ученика бар једном било изложено насиљу. И на подручју Србије у последњој деценији реализовано је неколико опсежних истраживања, и посебно о насиљу у школи. Резултати истраживања су на подручју Србије по први пут реализована 1998. Године где је скренута пажња на присуство проблема насиља над децом, посебно у школи. На узорку од 600 ученика на узрасту од 11-18 година, у 12 основних и 12 средњих школа утврђено је присуство различитих облика насиља (вређање и исмевање 37%, претње батинама 27%, отимање и уништавање ствари 9.5%, 21% ученика је било

²⁴⁴ Новости онлајн, Истраживање Министарства просвете, 12. децембар 2014.

изложено вршњачком насиљу, а 7% ученика у школу носи неку врсту оружја – нож, палицу, мотку. Један од налаза тог истраживачког подухвата јесте да школа не пружа деци одговарајућу заштиту од изложености вршњачког насиља што је случај и данас у многим школама²⁴⁵.

Насиље над децом ометеном у развоју има низ специфичности и представља посебан проблем. Најдрастичнији облици насиља везани су за злостављање те популације младих, посебно за интелектуално ометену децу. Стигматизованост, дискриминисаност, изолација и сегрегација, чине их најрањивијом подгрупом младих, посебно подложном виктимизацији. Њима се најмање верује када пријављују злостављање, друштво их често идентификује као кривце, а починиоци насиља остају изван домашаја одговарајуће реакције. У истраживању реализованом 2004. на узорку од 866 деце београдских специјалних школа један од кључних резултата је да 20% деце ометене у развоју доживљава неки од облика занемаривања од стране родитеља, што је шест пута више него код деце која нису ометена. Код те категорије деце најприсутнија је вишеструка занемареност. Физичко злостављање од стране родитеља је три пута веће него код деце која нису ометена, што указује на повећани ризик од различитих облика физичког насиља. Сем тога, код 12% деце из специјалних школа детектовани су облици агресивног понашања²⁴⁶.

8.4 Безбедност ученика у школи

Присуство различитих видова и облика насиља у школи, посебно насиља над ученицима представља не само васпитно-образовни и организациони, већ све више и безбедоносни проблем. Иако се, с правом, школа донедавно идентификовала као један од најбезбедоноснијих простора за развој и живот младих, све је више озбиљних инцидената у школи и око ње. Тежина последица које они производе и све присутније агресивно понашање ученика у међусобној комуникацији и односу с наставно-васпитним особљем, наметнули су школи и друштву обавезу да се озбиљније позабаве унапређењем безбедности.

²⁴⁵ Попадић Д, Насиље у школама, Институт за психологију, Београд, 2009.

²⁴⁶ Центар за истраживање јавних политика, Београд, 2009.

Присуство безбедоносних ризика у школи морамо посматрати у ширем друштвеном контексту. Школа није изолована заједница, па се проблеми и негативне појаве из њеног окружења најдиректније одражавају – рефлектују на њено функционисање са безбедоносног становишта. У томе има и претеривања и покушаја да се одговорност за постојање безбедоносних проблема пронађе изван школске средине, у ширем окружењу и неповољним социјално-економским и политичким приликама у њему. „Школу ни у ком случају не треба препустити улози пасивног примаоца утицаја заједнице у којој функционише. Управо она треба да буде активан креатор друштвеног амбијента. Искуства из појединих западних земаља показују да школе могу бити интегративни фактор који окупља и подстиче на акцију целокупну локалну заједницу територијално везану за школско подручје. Као актери везани и заинтересовани за просперитет школе фигуришу не само родитељи, запослени, школске и локалне власти, безбедоносни органи и други чије су делатности непосредно везане за школу, него и сви они који се на један или други начин сусрећу с последицама позитивне или негативне атмосфере у школском амбијенту“.

Постоји склоност да се већина проблема те врсте везује за понашање и деловање младих насилника, који су у ризику и сукобу са законом, у школи и њеном ближем окружењу. Стога се већина акција подизања безбедности у школи везује за препознавање – идентификацију, процену степена ризика и проналажење адекватних стратегија у непосредној заштити од угрожавајућег деловања те популације изнутра и споља. Млади и деца, ученици, као безбедоносни ризик у школи представљају осетљиво и сложено питање сваке безбедоносне процене. Безбедна школа подразумева школу без насиља, а социјална клима у којој доминира насиље најчешће се везује за децу тј. ученике који су у ризику и сукобу са законом. Насиље и агресивност су битно обележје њиховог живота, а поремећаји у понашању њихова последица. Безбедна школа треба да буде оквир у ком насиље треба да престане, или да бар буде стављено под контролу.

Безбедност школе је комплексан феномен. Базира се на интеракцији многих фактора. Стивенс даје предност следећим факторима:

- Личне карактеристике ученика и школског особља,
- Физичко окружење школе,
- Економски услови заједнице,
- Друштвено окружење школе,
- Културолошке карактеристике ученика и особља,
- Политичке прилике у локалној заједници.

9. ПРЕВЕНЦИЈА ПРЕСТУПНИШТВА ДЕЦЕ И ОМЛАДИНЕ

У Републици Србији је током последње деценије је усмерено много академске пажње и експертског прегнућа ка модернизацији одговора казненог система на малолетничко преступништво, односно правосуђа за малолетнике, као изградњу и унапређење мултиагенцијских механизма за заштиту деце од насиља и злостављања. Истраживањима фактора преступништва и насиља малолетника није се, пак прилазило са једнаком пажњом и ентузијазмом. Пораст преступништва малолетника током последњих година на коју указују подаци из званичних евиденција и поједини злочини које су учинили малолетници испољивши нарочиту бруталност, неупоредиво су чешће били повод за повремене ударе моралне панике и неадекватну медијску пажњу карактерисану сензационалистичким, неселективно осуђујућим и површним приступом него што су мотивисали озбиљна и опсежна истраживања у тој области. И поред тога што су у делу стручне јавности указује на то да су делинквенти хетерогена група у погледу емоционалног и когнитивног функционисања, демографских и породичних обележја и криминалне путање, у јавном дискурсу преовлађује и као да почиње опште да задовољава здравоумско промишљење малолетничког преступништва као проблема за који је одговоран тријас „породица, школа и друштво у целини“, односно сиромаштво, као свепрожимајући, кључни и инкурабилни фактор који неуметно деморалише и сатерује у дефанзиву. Дифузија одговорности на различитим социјалним нивоима која је исход не само недовољног

познавања феномена већ и својеврсне апатије паралише адекватну реакцију и условљава проблем.

Проблем превенције малолетничког преступништва уистину је крајње сложен и један је од најизазовнијих криминолошких односно социјалних проблема. Кроз стање и трендове преступништва младих рефлектују се различити аспекти друштвеног развоја, социјалне правде и социјалне одговорности. Јасно је да су преступништва и насиље младих резултат социјалних промашаја у садашњости и предиктор будућих социјалних проблема и разуме се да је реч о проблему вредном сваког истраживачког напора. У свету је током последњих деценија умногоме унапређено сазнање о факторима ризика и заштите у области преступништва младих, чиме су углавном идентификовани контексти ка којима тежишно треба усмерити превентивне активности.

Из перспективе младих, превенција преступништва и насиља је могућа применом мере које, рангиране од најбоље до најлошије оцењује, укључује: слушање младих о томе шта су њихове бриге и проблеми; унапређење могућности запослења, обезбеђивање доброг образовања и могућности за коришћење слободног времена, омогућавање обуке у социјалним вештинама; јасно упознавање младих са могућим последицама понашања, обезбеђивање саветовања за родитеље и на крају оштро кажњавање. Дакле, пунитивне преступе у одговору на насиље млади не одбацују сасвим, али их виде као мање ефикасне у односу на друге мере. Док, на једној страни, терцијално превентивне мере, односно реформа правосуђа за малолетнике у Србији коју карактеришу јачање принципа дивезификације поступка према малолетницима и ширење лепезе алтернативних и мера изниклих на темељу филозофије ресторативне правде, као и корективни програми који се спроводе у институционалним условима, још не дају видљиве позитивне резултате на плану смањења поврата малолетних преступника, на другој страни су насиље и насилна виктимизација младих последњих година у стручној јавности широко препозната као проблеми на које треба реаговати пре

свега, одговарајућим мерама примарне превенције на школском узрасту.²⁴⁷

Стратегије и програми за превенцију и сузбијање насиља у школама и других безбедоносних ризика све више улазе у наше школе и постају саставни део њиховог деловања. Осврнућемо се укратко на програм “школски полицајац” који се већ дуже време примењује у знатном броју школа у Србији. Тај пројекат је почео да се реализује почетком 2002. године. Постепено се ширио и до данас обухвата око 675 школа (348 основних и 327 средњих) у Србији при чему је ангажовано 365 посебно едукованих полицијских службеника - “школских полицајаца”.

Евалуација тог пројекта, извршена 2005. године, показала је да је он добро прихваћен, да су “школски полицајци” побољшали стање безбедности у школама. У циљу даљих унапређења безбедности у школама од школске 2005/2006, они своје задатке извршавају у редовној полицијској униформи, при чему се њихова надлежност проширује на подручје више школа у зависности од безбедоносне процене. Постоји и јасна намера да се овај програм инкорпорира у пројекат “Полиција у локалној заједници” као базични програм реформе полиције у Србији.

И поред свих похвала и предности које овај програм пружа, треба ипак истаћи да се активности школских полицајаца у великој мери свODE на физичку заштиту и контролу ученика. У лаичкој и стручној јавности наилазимо и на критике и оспоравања, поготову са становишта њихове обучености и садржаја њиховог деловања у школи. На другој страни, међу полицијским радницима може се чути и мишљење да је рад са децом и малолетницима мање важан и популаран део полицијског посла, па га стога знатан део избегава. Због све израженијег насиља у понашању деце, рад са том популацијом је постао изузетно ризичан и за полицију. Промена властитог става према тим пословима мора бити један од приоритетних задатака полиције у њеној реформи и побољшању ефикасности.

Идеје да се коначно започне озбиљнија и садржајнија сарадња полиције и школских власти, као и низ активности реформског и

²⁴⁷ Горазд М, Превенција насиља младих: резултати европских истраживања и поуке за Србију, Зборник радова, том 1, Насиље у Србији – узроци, облици, последице и друштвене реакције, Београд, 2014.

едукативног карактера („школа без насиља“, „школа без дроге“ и сл.), јесу за сваку похвалу и подршку. Остаје да верујемо у искрену посвећеност тих актера у настојањима да своје активности и деловање подигну на знатно виши ниво и тиме допринесу да школа постане средина у којој ће присуство различитих видова и облика насиља над децом бити сведено у подношљиве оквире.

9.1 Превенција – како градити ненасилне односе у школи

Бавити се насиљем над децом у школи, његовим облицима, формама, нивоима и носиоцима, његовом етиологијом и последицама, има смисла само ако из тога произађе одговарајућа превенцијска и интервенцијска стратегија деловања на општем посебном и појединачном нивоу. Спорост, неефикасност и неуспешност друштвене реакције на насиље над децом, уопште и посебно – у школи, значајно појачава негативне последице и индиректно подстиче насилне односе.

Школа и остале институције одговорне за заштиту деце од насиља нису адекватно умрежене нити оспособљене за одговарајућу и правовремену реакцију, како у виду препознавања фактора ризика, тако и у виду непосредне заштите жртава и насилничког понашања сведока насиља над децом. Посебно је изражен проблем ургентне реакције у случајевима непосредне угрожености ученика од насилничког понашања вршњака, али и наставног и васпитног особља школе. Насиље над децом у школи све више поприма обриси „девијантне епидемије“ и прети да угрози основне темеље образовног система у Србији.

Дугорочне мере превенције на општем и конкретном плану њеног испољавања нису довољне да осујете настанак и развој насиља над децом у школи. Оно, по правилу увек измиче нашој контроли, па се често може чути: „ни више приче о насиљу и злостављању деце у школи, ни више заинтересованих за његово препознавање и сузбијање, ни више програма превентивног и интервенцијског карактера, ни више проблема са насилничким понашањем“. Стога се том друштвеном злу ваља супростављати не само активностима дугорочног и превентивног

карактера, већ и низом конкретних мера и програма усмерених ка његовом тренутном осујећењу или свођењу у подношљиве оквире.

Младост је нестрпљива, млади не могу да чекају да се свет одраслих определи којим путем да их усмери. Они хоће да живе сада, а не сутра. И ту почињу наши проблеми. Препознајући потребу промене односа света одраслих према деци и младима, на отварању Генералне скупштине ОУН 2002. посвећеној деци, јер је то свет по мери свакога, са захтевом да обезбеде:

- Једнаке могућности и приступ квалитетном образовању које је бесплатно и обавезно,

- Школско окружење у ком се деца радују учењу; образовање за живот које је шире од академског и које укључује наставу о разумевању, људским правима, миру, прихватању и академским грађанским правима

Од посебне важности је да у стварању ових услова свет одраслих то чини заједно са децом, а не у њихово име! То је и гаранција да ће школа бити прави простор за учење, у ком ће се она осећати безбедно, заштићена од злостављања, насиља и дискриминације.

Школе треба унапредити – укинути вештачке ауторитете и строгоћу, омогућити слободан развој деце. Школске програме треба обогатити новим занимљивим садржајима, који ће привући и мотивисати младе, где ће имати прилику да пронађу и искажу своје таленте. Шанса, поверење и подршка света одраслих потребни су им и када су на правом путу, али и када погреше и када залутају! Да ли јесмо и да ли смо увек били на њиховој страни и као родитељи и као наставници?

Погледајмо школе – незадовољни, неплаћени, мрзовољни, посвађани професори који се боре за основну егзистенцију. Таква средина не може бити добра подлога за развој једне младе личности. Уз то, од наших настојања да ненасилни односи постану трајно обележје понашања деце и младих у будућности, тешко да ће бити неке велике користи ако друштво (држава) омогућава да појединим категоријама становништва насиље буде примамљиво и исплативо!

9.2 Испољаванье насилничког понашања у школи (облици, учесталост, место, време)

У погледу испољаванья насилничког понашања у школи анкетирани су као присутнији облик насилничког понашања у њој препознали вербално насиље које су означили и као највећи проблем насилничког понашања у школи, а потом и силеџијско понашање (ударање, шутирање, туча, гурање, гађање, претње, засташивање). Наводећи колико често се насиље у школи дешава, анкетирани су одговорили да је то изузетно ретко односно повремено. Добијени одговори су нам указали на то да у школи или школском дворишту скоро нема места на којем се не дешава насилничко понашање и насилни инциденти. То се дешава чак и у учионицама, кабинетима и фискултурној сали, што представља да је наставник присутан, што додатно доприноси забринутости за стање опште безбедности ученика. Када је у питању време дешавања насилних инцидената, дошло се до сазнања да је то најчешће непосредно по завршетку часова у смени, затим, на одмору или пред почетак наставе²⁴⁸.

Облици испољаванья насиља у школама које имају ангажовано приватно обезбеђење, његоав учесталост, место и време извршења, захтевају заинтересованост и веће укључивање одраслих, родитеља, наставника, полиције и још ефектнији и ефикаснији рад ангажованих служби обезбеђења, строго и доследно санкционисање насилника, а нарочито развијање вештине ненасилне комуникације и хуманих међуљудских односа. Добро осмишљени и примењени превентивни програми могу да дају резултате и смање насиље у школи, као што су туче, претње, крађе, застрашивање итд. Такви програми истовремено доприносе усвајању правних вредности од стране ученика и стварање добре атмосфере међу њима па самим тим, и побољшању реда и дисциплине у школи. У екстремним случајевима који захтевају индивидуални рад са насилником могуће је поред родитеља и наставника, укључити и стручњаке за ментално здравље.

²⁴⁸ Ожеговић Д, Улога школе у превенцији агресивног понашања ученика, часопис Наша школа, Београд, 2008.

9.3 Оцена безбедности у школи, ниво насиља и његов утицај на функционисање школе

Дајући оцену безбедности у школи, ниво насиља у њој и његовог утицаја на функционисање школе, испитаници су одговорили да је насиље у школама евидентан проблем, али да постојећи ниво насиља не омета функционисање школе у смислу ангажовања часова и извођења наставе, износећи као крајњу оцену да је стање безбедности у школама на задовољавајућем нивоу и да је школа безбедно место.

Школа осликава целокупно друштво, његове ставове, вредности, морал, знање и сл. Школа је поред породице, главни носилац васпитања и образовања. Управо због тога, безбедност у школи мора да буде на високом нивоу да би школа могла нормално да функционише и остварује своју васпитно-образовну функцију. Свака школа треба да се супроставља на начин који одговара њеним потребама и околностима у којима ради, али никако самостално већ у садејству са државним институцијама позваним да решавају проблем насиља у школи.

Сигурно да школа у свом раду и борби против насиља у школама мора поћи од постојећих законских норми и могућности које оне нуде, уз истовремено залагање за доношење нових и ефикаснијих правних оквира. У складу са чланом 45. Закона о основама система образовања и васпитања, школа је дужна да одмах поднесе пријаву надлежном органу ако се код ученика примете знаци насиља, злостављања или занемаривања. Иначе протокол поступања у установи у одговору на насиље и злостављање, садржај и начине спровођења превентивних и интервентних активности, услове и начине за процену ризика, начине заштите од насиља, злостављања и занемаривања прописује министар. Школски одбор као орган управљања, има велику одговорност да се, у оквиру остваривања своје дужности која се односи на разматрање поштовања општих принципа, остваривања циљева образовања и васпитања и стандарда постигнућа и предузимање мера за побољшање услова рада и остваривање образовно-васпитног рада, посвети питањима безбедности у школи тј. спречавању и сузбијању насиља у њој, као предуслову остваривања постављених циљева.

Сигурно је да сваки облик насиља оставља последице и има свој негативни утицај на живот школе и атмосферу у њој, те у коначном на одрастање, развој и изградњу деце и омладине. Насиље у школама је препознато као проблем, али ће оно тек бити горући проблем ако се не предузму корените промене и стратегијски се не приступи овом проблему.

Један од начина спречавања и сузбијања насиља у школи свакако је превентивни рад са младим људима. Они могу свесно да бирају да буду агресивни и зато су важни програми којима се врши развијање вредносне оријентације тј. морално васпитање које је усмерено на појачавање осећања праведности, правде, поштења, бављење потребама и правима других. У сваком од тих превентивних програма тежиште је на уклањању моћи насилника, а не на његовом кажњавању.

Да би се постигла позитивна и продуктивна атмосфера у школи, неопходно је да превентивни програм тог типа има подршку друштвене заједнице у којој се школа налази. Поред тога, неопходно је, да у свим активностима које се односе на спречавање и сузбијање насиља у школама покажу кооперативност и узму активно учешће, наставници, родитељи, полиција, приватни сектор безбедности. Такав приступ проблему ће сигурно смањити насиље у школама и повећати општу безбедност у њој, а посредно ће се одразити и на бољи школски успех ученика и њихов лични развој али и на успешно функционисање школе у целини.

9.4 Носиоци насилничког понашања у школи

Најчешћи носиоци насилничког понашања у школи су припадници мушког пола. Насиље се најчешће дешава између садашњих и бивших ученика школе али и оних који не припадају одређеној школи и оно је чешће у нижим разредима. Присутни су случајеви насиља наставника према ученицима, али и случајеви насиља ученика према наставницима. Међу насилницима је повремено присутно повратништво у вршењу насиља у школи. Наведено указује на то да је у питању физичко насиље као облик агресивности који је доминантнији код припадника мушког пола, односно ученици су означени као чешћи насилници од ученица.

Таква слика носилаца насилничког понашања доприноси јачању стереотипа да су ученици склони физичком насиљу, а ученице нису. То не би смело да доведе до тога да се сва пажња чиниоца безбедности усмери на тај лако уочљив облик насиља и да се занемарују други облици агресије, који су подједнако опасни, а можда и опаснији – вербално насиље, индиректно, односно релационо насиље, електронско насиље и др. За женски пол је карактеристично релационо насиље које подразумева оговарање, игнорисање, омаловажавање, избацивање особа из групе и сл. Такав облик насиља често остаје непримећен и препознат од стране одраслих, због чега је често опаснији од физичког насиља. Не сме се заборавити све присутније електронско насиље (SMS, интернет) које омогућава да његови носиоци остану непознати што доноси мањи ризик за њих, а често може имати и теже последице од директног и очигледног насиља.

9.5 Жртве насилничког понашања у школи

Као чешће жртве насилничког понашања препознају се ученице. Жртве насилничког понашања се понашају тако да насилнику враћају на исти начин, док се један број жртава у таквим ситуацијама понаша конструктивно, тако што избегава наставнике или тражи помоћ одраслих (родитеља, наставника или обезбеђења).

Сведоци насилничког понашања су углавном неми посматрачи немилог догађаја, док један број њих ипак тражи помоћ старијих, што се сматра врло конструктивним реаговањем на насиље. Жртве насилног понашања се прво обрете за помоћ обезбеђењу школе што је сасвим логично и очекивано, имајући у виду да су у питању школе у којима постоји приватно обезбеђење, чиме се и потврђује и оправданост њиховог постојања у школи.

Кад се говори о спречавању и сузбијању насиља у школи, очигледно је да се посебна пажња мора посветити жртви насиља и њеним проблемима. Ту се првенствено мисли на пружање помоћи и подршке жртвама насиља. Пре свега, потребна је едукација потенцијалних жртава насилничког понашања, како да се понашају, поступају ако постану актери

насилничког понашања, коме прво да се обрате, како да укажу прву помоћ, како да превазиђу настале психичке и социјалне проблеме, од кога да затраже стручну помоћ и сл. Едукација је потребна и за неке посматраче насиља који често нису спремни да помогну угроженим вршњацима, не зато што су равнодушни према њиховој патњи, већ зато што не знају коме да се обрате и како да поступе у новонасталој ситуацији. Ту је незаменљива улога приватног сектора безбедности, који треба да се наметне како стабилан и увек доступан фактор сигурности за све ученике школе. Да би стекао поверење ученика, радника приватног сектора обезбеђења треба да карактеришу доследност, правичност, стручност и професионализам.

Опште је познато да припадници обезбеђења најлчешће реагују кад је у питању физичко насиље предузимајући активности према насилнику, као и мере збрињавања жртве, указивање помоћи, обавештавање родитеља и сл.

Међутим, често се заборављају жртве других видова насиља (вербалног, релационог, електронског), чије последице могу бити подједнако тешке, а често и болније него кад је у питању физичко насиље.

Различити облици агресије захтевају различито реаговање и поседовање разноврсних способности припадника обезбеђења, посебна знања и обученост. Физички облик насиља је лако видљив и брзо се уочава, те припадници приватног сектора могу предузети одговарајуће поступке и процедуре. Спречавање физичке агресије захтева већу спретност, снагу, брзину, док вербално, релационо, електронско насиље, захтевају различита психолошка, социјална знања и вештине. Ту се поставља питање обучености и спремности приватног сектора безбедности да реагује на те врсте насиља, а пре свега тога, мора се одговорити на питање да ли је то уопште у њиховој надлежности, или је у надлежности медицинских, психолошких, социолошких и других стручњака или социјалних служби.

Иако су те модрице теже уочљиве са стране, а вероватно и нису, због своје природе не могу бити у надлежности приватног сектора безбедности, његови припадници би на основу свог искуства и рада на пословима обезбеђења у школи, морали да препознају ученике који су жртве тих

перфиднијих облика насиља и да их упуте код надлежног стручњака, или надлежним службама школе које би надаље предузеле одговарајуће мере, скрену пажњу на њих.

Професионалан приступ проблему, јачање сарадње и поверења између школских институција, стручних служби, наставника, родитеља, сектора обезбеђења, с једне стране и ученика, с друге стране временом треба да доведу до тога да жртве саме проговоре о свом проблему.

10. НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ

Насиље у породици је свеприсутан проблем и пратећа тамна страна породице откад она постоји. Али све до 70-их година двадесетог века посматрано је као искључиво породични проблем. Тек однедавно су ови проблеми постали предмет интересовања науке, брига бројних друштвених и државних институција, а нарочито невладиних организација које су породичном насиљу приступиле као једном од најдрастичнијих облика кршења људских права. Женски покрети су током осамдесетих извршили снажан притисак и испољили захтеве за радикално другачијем приступу у решавању овог проблема. Својим практичним деловањем на заштити жена и деце, организовањем феминистичких истраживања и медијским кампањама женске групе су широм света учиниле веома много на његовој видљивости.

Последњих деценија је насиље у породици постало предмет интересовања науке и практичног рада психолога, социолога, правника, психијатара, социјалних радника, педагога и других. Значајнија институционална реакција која је уследила тек у последњих десетак година сама по себи није била довољна, а ни адекватна у погледа приступа овом проблему. Поред мултидисциплинарности у разумевању проблема, неопходна је и добра организованост и повезаност различитих институција, што подразумева стварање мреже владиних и невладиних институција у пружању психосоцијалне помоћи жртвама насиља. Такође, потребна је адекватна кривично-правна регулатива и процедура у санкционисању починиоцима насиља.

По својим карактеристикама проблеми су такви да најдиректније задиру у област психолошких, социолошких и феминистичких истраживања, па отуд и три најутицајнија концепта у савременој теорији друштвених наука. Сваки од њих носи одређене слабости али истовремено доприноси мултидисциплинарности и холистичком приступу у разумевању проблема насијла у породици.

10.1 Психолошки приступ

Овај концепт је у својој раној фази приступао насиљу у породици пре свега, као индивидуалном проблему и појави, чији се узроци могу наћи у психолошким карактеристикама починиоца или жртве. Узроци такве појаве тражили су се, и налазили у психопатолошким карактеристикама насилника, односно жртве као што су садизам, мазохизам, ментална заосталост и др. Овакво гледиште преовлађује у старим психолошким и психијатријским теоријама, погодовала је стварању стереотипа по којем се насиље у породици повезује са психопатолошким проблемима било починиоца било жртве. У случају насиља над женом проблем се објашњава мазохистичком природом жене коју је она испољила, пре свега, при избору партнера. Жена која трпи насиље врло тешко излази из насилног однос, јер, наводно, према овој теорији, желе да пате и буду малтретиране, што још више потврђује њихову мазохистичку природу. Блажа варијанта овог схватања говори да је понашање жена у таквој ситуацији последица научених улога које су културно и социјално условљене па стога нису пука урођена реакција. Узроци се траже у примарној породици, посебно уколико је у породици било присутно насиље оца над мајком. Теорија о женском мазохизму није емпиријски потврђена, а у практичном деловању је овакво схватање штетно јер се са починиоца тежиште одговорности за насиље пребацује на жртву.

Слично је и са ставом о патологији насилника (психопатија, ментална заосталост, неуроза и др.) што подразумева да су насилници патолошке, поремећене особе. Сама болест доказује се чином насиља, а само насиље објашњава патологијом починиоца, што практично доводи до ситуације *circulus vitiosus*. Уколико се један број насилног понашања и може

приписати патологијом починиоца, у највећем броју случајева то није могуће, па зато ова теорија то не може ни објаснити.

Савремене психолошке теорије о породичном насиљу заснивају се на концепту социјалног учења. Објашњење се изводи на основу доживљеног насиља у детињству. Емотивно сиромашан однос са мајком у детињству доводи касније до тешкоћа у успостављању интерперсоналних односа, посебно са супругом која најчешће постаје мета фрустрације и агресије. Код једног броја починиоца насиља у породици, узроци се једним делом могу наћи у доживљеним фрустрацијама и насиљу у примарној породици, али је значајан број и оних починиоца који у детињству нису живели у насилном окружењу. Такође, блиска овој је и теорија научне беспомоћности којом се покушава објаснити зашто жене, најчешће жртве насиља остају са насилником. Објашњење се изводи из вишеструких покушаја жртве да изађе из насиља, а како резултат често изостане, после извесног броја покушаја она најчешће стиче субјективан доживљај беспомоћности и губитка контроле над сопственим животом, због чега потпуно одустаје од покушаја. Емотивна стања депресије и губитак самопоуздања жена које трпе насиље утичу на успостављање пасивног односа према проблему насиља, тако да одустају и остају са насилником. Овакво објашњење се повезује са социјалним учењем породичних улога које према традиционалном моделу, жену припрема за стереотипну женску улогу, а она између осталог подразумева послушност, трпљивост, подређеност, чиме се ствара психолошка припрема жене за позицију жртве.

Као критика ове теорије јавила се теорија преживљавања. Она жену ситуира у активан однос који подразумева да се на насиље одговара тражењем решења. Суштина је управо у пропорционалности између тражења помоћи и ескалације насиља. Да ли ће и у ком тренутку жена затражити помоћ, зависи од различитих фактора (материјалне ситуације, емотивне и економске везаности за партнера, броја деце и др.), а пошто помоћ често изостане жена улази у један дужи процес који има фазе одустајања и поновних покушаја. Управо у тим фазама тражења помоћи битно је да одговарајуће институције на прави начин реагују.

10.2 Социолошки приступ

Социолошки концепт се заснива на друштвеним чиниоцима као узроцима насиља у породици. Према општој системској теорији породица је производ и део друштвеног система, тако да функционисање породичног система може утицати на динамику насиља у породици. Утицаји из друштвеног система се преносе и условљавају динамику насиља у породици. Породица се посматра као систем интерперсоналних односа на које утичу различити чиниоци ширег друштвеног система. Ескалација насиља у ширем друштвеном окружењу утиче на породицу у вишеструком смислу, а тако и на појачавање насиља у породици.

Све социолошке теорије имају значај у сагледавању утицаја различитих друштвених чинилаца на породично насиље при чему ниједна од њих нема доминантну позицију. Добра страна социолошких теорија је та, што су оне мултифакторске, али са друге стране ниједна од њих не може објаснити због чега је насиље у породици веома наглашено и усмерено на децу.

11. ДРОГА И МЛАДИ

Сазнање да се дете дрогира је сасвим сигурно један од најснажнијих шокова које родитељ може да доживи. Због тога многи родитељи реагују збуњеношћу, неверицом, бесом, осећањем кривице и наравно великим страхом и забринутосћу за будућност свога детета. Утисак је да су многи родитељи потпуно неприпремљени за суочавање са оваквом ситуацијом. Тако да реагују импулсивно, рефлексно, на начине који, иако из најбоље намере, у стварности одржавају или чак појачавају проблем. Уздрманог и дезорјентисаног родитеља, може добро посаветовати и упутити само стручњак који је истовремено познавалац и дрога и односа између родитеља и деце. Ако као појединци сматрамо да се све то дешава тамо неком другом, иако се као друштво тренутно налазимо у економском хаосу, без новца и довољно спортских терена и разних додатних садржаја за омладину, шта можемо тренутно приоритетно учинити.

Наркоманија је изузетно широка и незахвална тема за кратко дефинисање. Константно је подложна редефинисању због дистрибуције нових дрога, мењања трендова и стилова живота, као и филозофских приступа омладине, односно друштва.

Под дрогом подразумевамо било коју супстанцу у облику јела, пића, капсуле, таблете, дима, мириса или ињекције која, када се унесе у тело, кроз нос, уста или кожу ремети биохемијски систем у телу, а посебно нервни систем. Због њиховог посебног утицаја на психу јединке дроге се сматрају психоактивним супстанцама које изазивају физичку и психичку зависност. Оне код корисника изазивају осећања додатне енергије, еуфорије, стимулације, депресије, релаксације, халуцинације, привременог блаженства, дремљивост или поспаност. Али њихово коришћење неминовно доводи до постепеног самоубиства. Обично у периоду одрастања, млади људи откривају да су овде „не својом вољом“ и да морају даље сами, што их чини несигурним. Осећају се непотпуним и незадовољним, нешто им недостаје, не само у физичком већ и у емоционалном смислу. Обузима их зебња и постају узнемирени тражећи решење на све стране, траже нешто, а не знају ни шта ни где, ни како. Пошто их јарам родитељских и друштвених обавеза притиска и ограничава почињу да мисле да тајна мора да је у забрањеном. И врло рано почињу да експериментишу, а што је најгоре то почињу са дрогама.

Дроге обећавају да ће их ослободити од рутине, да ће их одвести из реалности, пружајући им тренутно задовољство. Оне обећавају да ће испунити њихову празнину. Ако се одлуче на тај страشان корак пре или касније, биће им горе него раније. Особа која је пробала дрогу више нема само један проблем. На раније незадовољство додаје се и сама дрога, са својим тиранским свакодневним захтевима за редовним дозама и тихим самоубиством које уводи у њихов живот.

Средњошколце, а делимично и студенте занима искључиво лака забава, а робна марка је највиша мера вредности. Национална стратегија борбе против наркоманије је тек у повоју.

Општој слици социјалног миљеа који погодује ширењу наркоманије погодује и став родитеља који уобичајено гласи: „Ја вам могу гарантовати да моје дете никад неће узети дрогу“! Ако их заштите како могу бити тако

сигурни? Њихов једини аргумент је садржан у одговору: „Па ваљда ја најбоље познајем своје дете“!

11.1 Почетак зависности код малолетника

Први контакт са дрогама у већини случајева догоди се у некој групи људи: прва цигарета или џоинт са пријатељима, први кокаин у ноћном клубу, прва таблета екстазија на рејв журкама у дискотеци... Они који наставе са употребом дрога и то све чешће и чешће, врло брзо ће приметити знакове поремећаја, у разним сферама свог живота (телесном, породичном, професионалном, финансијском, проблеми у школи).

Зависност о дрогама је друштвено и телесно стање људског организма које настаје коришћењем средстава зависности. Карактерише га несавладива жеља за узимањем средстава зависности, због њихових, у почетку, „пожељних ефеката“ или ради избегавања патње која ће се јавити ако се узимање прекине. Зависност од дрога настаје када појединац коришћењу дроге да предност над свим осталим што му је раније било важно.

ПСИХИЧКА ЗАВИСНОСТ јавља се као последица реакције појединаца на деловање самог средства и дефинише се као осећање задовољства и друштвени нагон који захтева повремено или трајно узимање дроге, ради стварања угоде или избегавања неугоде.

ФИЗИЧКА ЗАВИСНОСТ је стање адаптације која се огледа у физичким поремећајима при престанку узимања средства зависности. Поремећаји се виде у телесним симптомима који могу бити лакши или тежи, а специфични су за свако средство и називају се апстиненцијски синдром или синдром устезања.

ТОЛЕРАНЦИЈА је појам који се може односити на лекове, алкохол и средства зависности, а означава да је након њихове дуже употребе потребна све већа доза за постизање истог учинка. Не може свако постати зависник о дрогама. Како је зависност готово увек изражена као болест онда је она пре свега симптом врло сложене болести чији су узроци вишеструки. Уствари, неколико различитих фактора треба да се комбинују

да би појединац одлучио да крене путем који га води од нормалног живота ка стању зависности.

11.2 Најважнији фактори који утичу на почетак коришћења дроге

- Лакоћа којом појединац може доћи до дроге: ниска цена, слаба генерална превенција
- Биолошке предиспозиције
- Нестабилна или разорена породица
- Притисак друштва – околине у којој се појединац креће, несређена ситуација у друштву
- Став друштва према корисницима
- У друштву које снажно морално осуђује употребу дрога, употреба дрога је мања и обрнуто
- Велика покретљивост појединаца, могућност путовања, нарочито омладине
- Доступност информација о ефектима, начинима узимања дроге као што су интернет и слично
- Два моћна утицаја која се сукобљавају и нарочито утичу на младе: утицај породице и утицај улице
- Поремећај психолошке равнотеже код појединца: губитак вољене особе, болест, развод, раскид важне везе, незадовољство успехом у школи или на професионалном плану, финансијски проблеми, жеља да буде „ИН“ у друштву, жеља да се разликује од других.

11.3 Превенција и третман малолетних наркомана

Постојећа саветовалишта за превенцију и третман наркоманије у нашем региону, већином посећују родитељи са децом која већ имају горућих проблема. Зашто родитељи „ризичне групе“ нису заинтересовани за проблематику наркоманије све док им се проблем не догоди у властитом окружењу?

Саветовалишта нуде бесплатно и дискретно своју помоћ – деле штампани материјал, врше уринска тестирања на присуство наркотика.

Сазнање о дрогама, односно информисаност комплетног друштва је основни услов за квалитетнију борбу са проблематиком наркоманије. Информисаност појединца је приоритет приступу смањена појава зависности, јер менталитет и механизми друштва (породице) у транзицији нису у организованом стању да прихвате оперативна „правила игре“ која су одавно установљена у развијеним друштвима.

Уобичајени текстови на домаћем информативном тржишту, као и слогани у стилу „СТОП ДРОГА“, показали су се неефикасним у превентивном системском деловању на проблем наркоманије.

Родитељи у овим тешким временима, борбе за очување егзистенције породице, морају наћи времена да се посвете својој деци. Стара пословица „боље спречити него лечити“ мора им бити водилја јер су ова лечења једна од најскупљих и нажалост, веома ретко успешна.

12. СИСТЕМ ИЗВРШЕЊА КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА

12.1 Кривично-правни појам насиља

За разлику од других кривичних наука, као што је Криминалогија, Кривично-правна теорија се није посебно бавила кривичним делима са елементом насиља. И сам појам насиља је споран. Доминира схватање да није могуће одредити га на уопштен начин тако да важи за сва кривична дела. Између осталог „то је последица и тога што су кривична дела са елементом насиља посматрана са кривично-правног аспекта хетерогена“. С обзиром да се у криминалогији и сам појам криминалитета претежно одређује полазећи од интерперсоналних понашања, криминолошка као и друга изучавања и истраживања криминалитета насиља би требало да воде рачуна о кривично-правном појму кривичних дела која чине ту врсту криминалитета. Појам насиља за потребе кривичног права није оправдано широко одредити и схватити. Појам насиља се не би могао изједначити ни са појмом силе. Осим оних у чијем законском опису је насиље изричито прописано као радња извршења у кривична дела насиља треба сврстати и бројнија кривична дела која се врше употребом силе, па и претње. Такође има оправдања да се у деликте насиља сврставају и она кривична дела чији законски опис не садржи насиље, силу или претњу, али чија је

природа таква да се претежно врше неким актом насиља, односно нападом на нечији телесни интегритет.

Основно питање које се овде јавља јесте шта је насиље као радња извршења не тако бројних кривичних дела код којих је то изричито унето у њихов законски опис. Потребно је, према томе, одредити значење појма насиља у оним случајевима када кривични закон у опису радњи извршења одређених кривичних дела користи тај израз. С обзиром на то да су бројна кривична дела у којима се у њиховом законском опису користи термин „сила“ као прво питање се намеће питање одређивање међусобног односа силе и насиља. У кривичном праву термин насиље није често коришћен термин нити он представља општи институт. Много чешће се користи термин сила. Као што је познато сила и претња су облици принуде.

Принуда је појам који је од значаја како за општи, тако и за посебни део кривичног права. За разлику од силе и претње, насиље није не само у нашој, него ни у страној кривичној-правној литератури привлачило пажњу. Већ је речено да се теорија кривичног права недовољно бавила одређивањем кривично-правног појма насиља.

Само индивидуално насиље тј. насиље које примењујући физичку снагу предузима појединац нападајући тако основна права и добра другог појединца може бити схваћено као радња извршења одређеног кривичног дела. Одређивање појма насиља у кривично-правном смислу има двоструки значај. Прво одређивање појма насиља има значај за примену кривичног права. Појам насиља у ужем кривично-правном смислу није у нашој теорији и судској пракси довољно одређен, што има негативне последице код примене оних кривичних дела која то обележје садрже у свом законском опису. Мађутим за кривично право није прихватљива присутна тенденција веома широког схватања овог појма која је праћена и истовременим прецењивањем значаја свих кривичних дела, односно значаја и подобности појма насиља да буде повезујући фактор често веома хетерогених кривичних дела ако се она посматрају са аспекта њиховог заштитног објекта.²⁴⁹

²⁴⁹ Проф. др Зоран Стојановић, Зборник радова, том 1, Криминалистичко-полицијска академија, фондација „Ханс Зајдел“, 2014.

12.2 Права деце лишених слободе

Дубока социјална дезорганизација која је после распада СФР Југославије захватила све слојеве друштва у Србији створила је атмосферу политичке нестабилности, егзистенцијалне несигурности и неизвесности у погледу будућности. Колапс економије и сиромаштво су нарочито погодили рањиве групе становништва, посебно децу и младе. Базичне, природне, развојне потребе деце и младих су, током вишегодишње кризе биле угрожене, њихов развој компромитован, а њихова матурација одложена.

Раскорак између растућих и неодложних потреба деце и младих и умањених могућности друштва у кризи постајао је непремостив. Због тих и других социјално-политичких фактора традиционалне оријентације на институционалне форме помоћи, неразвијености алтернативних, на локалној заједници базираних програма и нараслих потреба, Србија се још увек ослања на застарели, ауторитарни и патерналистички, бирократски и централизовани систем установа за заштиту и третман деце и малолетника.

Деца у сукобу са законом смештена у институције социјалне заштите и малолетничког правосуђа су дошла у посебно деликатан положај. Ни један ни други систем установа нису потпуни, не обезбеђују континуитет заштите преко различитих институција и разноврсних програма. Из тих разлога расположиве установе су принуђене да збрињавају хетерогене, често инкомпатибилне скупине деце, младих, па и одраслих.

Резултат великог броја истраживања недвосмислено показују да институционализација и изолација могу имати озбиљне компромитујуће последице по развој деце и адолесцената. Деца из институција обично испољавају развојне застоје, кашњења, одступања или регресија, при чему се неки од тих регресија практично иреверзибилне. Сви ти развојни проблеми највише погађају социјални развој адолесцената те се испоставља да институционализација не лечи већ само даље потенцира антисоцијално понашање младих.

На крају, деца у институцијама, нарочито деца у сукобу са законом у институцијама малолетничког правосуђа, зато што су далеко од очију јавности, су у већој мери изложена занемаривању, насиљу или

злостављању, што оставља тешке последице по њихов развој и функционисање. Њихова права су често занемарена и чак отворено кршена, чиме се директно угрожава њихов развој и благостање.

Промене на политичкој сцени означене као процеси демократизације и европских интеграција донеле су нову наду деци, младима и породицама. Доношење првог посебног Закона о малолетницима снажно је промовисало нов вредносно-нормативни оквир за креирање и вођење политике и праксе рада са децом у сукобу са законом. Ти концепти укључују следеће: строгу заснованост на међународним принципима и стандардима, концепт ресторативне правде и диверзионих мера, рестриктивну примену притвора, изолација и инситуционализација малолетника, промовисање алтернатива затварању и развој програма у локалној заједници, обавезан тренинг свих стручњака за рад са децом у сукобу са законом, развој и примена специјалних процедура за заштиту деце жртава насиља и злостављања.

Примена Закона о малолетницима није ишла синхроно и ефикасно на свим нивоима организације система малолетничког правосуђа. У исто време показале су се извесне слабости, недоречености али и настојање да се малолетничко правосуђе културолошки сензибилизира уз пуно поштовање међународних принципа и стандарда. Из тих разлога основан је савез за малолетнике, као независно координационо тело, који је убрзо предложио усвајање ревидириног Националног плана акције за децу дефинишући приоритете у даљем току реформе система малолетничког правосуђа.

12.3 Притвори малолетника

Упућивање малолетника у притвор је мера којој се у нашем законодавству приступа веома обазриво и са доста рестрикција. Та мера се може применити изузетно само када су одбачене могућности алтернативног привременог смештаја. Поред тога, законодавац је утврдио критеријуме којима се трајање ове мере своди на минимум, као и захтев да се потреба за даљим трајањем притвора периодично преиспитује и о томе доноси решење у Већу за малолетнике.

Рестриктивне одредбе о примени притвора као и мере за убрзавање процеса ради скраћења трајања и преиспитивање потребе за даљим трајањем притвора према малолетницима, међутим, у непосредној пракси не спречавају да та мера траје више месеци, па и годину дана.

Шест месеци или једна година у животу једног адолесцента, у периоду бурног, комплексног, когнитивног, емоционалног, моралног, социјалног развоја и матурације је изузетно дуг период у коме се могу остварити значајне развојне промене, али и застоји па и неповратне иреверзибилне регресије. Адолесценција је период у коме одређене функције личности пролазе кроз тзв. сензитивне и критичне развојне природе, што значи да под повољним спољашњим условима те функције могу бити развијене до њиховог оптимума и обрнуто, ако адолесцент живи под неповољним, нестимулативним условима, развој тих функција може бити компромитован до мере до које више никада ничим не може бити компензован. Из тих разлога се посебна пажња посвећује општим и посебним условима у притворским јединицама за малолетнике како би се обезбедило испуњавање сврхе притвора а не би компромитовао развој младе особе. Нарочиту пажњу је потребно посветити квалитету животног амбијента, доступности здравствене заштите, психолошке подршке и помоћи, образовних, спортско-рекреативних програма, боравак на свежем ваздуху као и избегавању негативних утицаја других пунолетних и малолетника на, у таквим условима посебно, вулнерабилне малолетнике. Србија нажалост нема посебне, наменске притворе за малолетнике. Уместо тога, малолетници се смештају у притворске јединице (затворе) за пунолетна лица унутар којих се чине одређене просторне адаптације и програмске допуне.

12.4. Преглед анализе стања права деце у притворима у Србији

Легалитет – строго ослањање на позитивне законске норме, подзаконске акте и посебно кућни ред установе којој притвор припада, остварује се у свим фазама и аспектима рада са малолетницима.

Безбедност – притвори испољавају способност да, задржавање и чување малолетника подједнако добро осигурају и безбедност

малолетника, али и друштвене заједнице. Мере безбедности (висок степен рестриктивности) спречавају бекства малолетника и своде на минимум могућности да малолетници буду повређени од стране других лица или да повреде сами себе.

Висок степен структуре – добра организација, ред и ред у притворским јединицама погодује дезорганизованим или распуштеним малолетницима нудећи неопходну потпору недостатку њихове унутрашње контроле и организованости. Та структура обезбеђује тек оквир за учење и надградњу што се остварује кроз погодне програме.

Искусно особље – које је уз то и добро организовано и супервизирано, показује способност да се носи са вишеструким изазовима рада са веома разноликом популацијом притвореника, укључујући и малолетнике. Примећено је такође да то особље показује одређено разумевање чак извесну болећивост према малолетницима те сходно томе настоји да им обезбеди што је могуће повољније услове.

Умреженост – посебну погодност представља чињеница да притвори припадају великом систему (затвор већих размера, као и систему установа за извршење кривичних санкција) чије ресурсе по потреби могу користити за добробит малолетника односно флексибилан приступ решавању посебних проблема.

Здравствена заштита – непосредно ургентна здравствена заштита је малолетницима омогућена у самом притвору, а у случају потребе они могу да користе специјализоване услуге Казнено-поправни дом, болнице, при Централном затвору у Београду, као и одговарајућих медицинских установа и служби изван притвора.

Доследност у примени дисциплинских мера и процедура – једна од битних карактеристика рада притвора је настојање да се строго поштује закон и подзаконски акти. Таква је ситуација у погледу примене дисциплинских мера и процедура, које се само врло ретко, по речима малолетника не баш сасвим ретко, заобилазе и прекорачују.

12.5 Систем извршења кривичних санкција у Републици Србији - историјски аспекти развоја система

О врстама казни и начину њиховог извршења до окупације Србије од стране Турака може се говорити само на основу неколико хрисовуља и Душановог законика. У хрисовуљама Ђорђа Скопског, Светостефанској и Арханђелској предвиђа се, поред смртне казне и телесних казни, и казна лишења слободе. У Душановом законик у била је предвиђена казна лишења слободе чије је извршење регулисано са неколико чланова. Тако на пример, за поједина кривична дела и за припаднике одређеног друштвеног сталежа није била одређена дужина казне, већ се лице које је извршило преступ држало у тамници све док се не „обрати опет у послушаније“, или како би се то савременим језиком рекло, док се не поправи или преваспита. Душанов законик предвиђа и једну занимљиву одредбу према којој се лице које је побегло из тамнице сматра слободно. Слободу је добијало и оно лице које би побегло са двора царевог у патријаршијски и обратно. Овај Законик своју строгост испољава и према пијанцима и другим ситним изгредницима, где је чак предвиђено стављање у тамницу за такве деликете као што је скидање капе са главе, наношење увреде, телесне повреде и сл. Изгредник би обавезно добијао сто батина пре стављања у тамницу и био би тучен и после изласка из заточења²⁵⁰.

На основу Душановог законика може се закључити да су у то време у Србији постојале три врсте затвора. Једна врста затвора налазила се под руководством ђефелија (царских чиновника), друга под руководством властеле, док су трећи били царски затвори, и сва три типа затвора налазила су се по градовима и варошима. У ове затворе није могло бити примљено ниједно лице без цареве наредбе. Ова одредба највероватније је била мотивисана спречавањем самовоље локалних моћника у погледу затварања, односно лишења слободе подчињених или равноправних чланова заједнице. У том смислу Стојан Новаковић истиче да се свима без разлике, под оштром казном од 500 перпера, забрањује примање ма кога у тамницу без царске наредбе. Такву наредбу не умемо данас да објаснимо.

²⁵⁰ Константиновић Илић С, Костић М, Врсте казни и облици кажњавања у Србији до краја Другог светског рата, Правни факултет у Нишу, 2011.

Може се мислити да се хтела спречити некаква самовоља и злоупотреба, али не можемо да докучимо зашто се наређивало да се у тамнице може примати само по наредби царевој. То бисмо могли знати тек да су нам познате све појединости живота. Друштвене и судске организације, из које су нам познати само недовољни и непотпуни одломци. Али без обзира како протумачили ову одредбу она и данас има суштинску вредност и после толико векова налази своје оваплоћење у модерном кривичном праву у капиталној одредби да се неко лице може лишити слободе само одлуком надлежног суда²⁵¹.

12.6 Историјски преглед сагледавања положаја осуђених малолетника

Положај малолетника се мењао кроз историју, као и сама примена казне затвора. Схватање о затвору као установи, његовој организацији, режиму и циљевима, померала су се од ретрибуције ка превенцији и ресоцијализацији. Кривично-правни статус малолетника, какав се данас познаје у већини модерних држава, прошао је дуг развојни пут. Иако се у почетку овог развоја на малолетнике гледало као на „злочинце у минијатури“, већ у првим писаним изворима кривичног права јасно се назирало схватање како према деци и малолетницима треба поступати другачије и у случајевима када се налазе у улози починиоца и у улози жртве. Још у преамбули Хамурабијевог закона стоји изражена потреба за заштитом слабијих чланова заједнице. Међутим, први писани трагови који би могли упућивати на извесна настојања преваспитања затвореника, посебно малолетника, датирају тек с почетка XVII века. Али у тим записима третман затвореника је био уствари верска индоктринација. Године 1703. папа Климент XI је у Риму отворио дечји завод Светог Матије који је на улазним вратима имао натпис „Није дозвољено зле људе кажњавати казном, треба их преваспитањем поправљати“. Ипак, ово су били ретки изузеци, јер је у средњем веку основна сврха кажњавања била ретрибуција. Казне су биле или смртна казна или телесно кажњавање.

²⁵¹ www.pravoslavninastavnik.rs, октобар 2010.

Казна лишење слобода јавила се у првим буржоаским кодификацијама почетко XIX века и представљала је напредак у односу на репресивини апарат средњег века. Она је продукт хуманистичких идеја Француске буржоаске револуције. Своју правну самосталност ова казна добија увођењем у Француски кривични законик из 1791. године, и од тада у систему казни савремених друштава прераста у централну казну. Особа која је кажњена постаје предмет преваспитања, сврха кажњавања се помера ка ресоцијализацији, а политика кажњавања се све снажније оријентише на преваспитање уместо одмазде и застрашивања. У оквиру ових промена и малолетници добијају јасно дефинисан кривично-правни статус. Основе овог статуса су постављене на необоривој претпоставци како се узраст може одразити на способност малолетника да разликује добро од зла.

Значајно место по питању статуса малолетника има швајцарски Кривични закон из 1893. године који уз проширени појам моћи расуђивања малолетника, разрађују и идеју о поправљању и васпитању најмлађих преступника.

Прво издвајање малолетних починилаца кривичних дела у посебну установу у српском законодавству забележено је доношењем Кривичног законика Кнежевина Србије 1860. године. Наиме 1864. године у Топчидеру је установљена школа за мушке малолетне осуђенике „где ће се они још у разним занатима учити“, како се каже у расписа министра правде, којим се окружним начелницима налаже да ове осуђенике не упућују више на извршавање казне у Пожаревац, већ у Топчидер.

Кривични законик Краљевине Југославије из 1930. године прописивао је да малолетници не могу да буду осуђени на смртну казну. Пенитенцијарни систем је био заснован на принципима нужности стручног и професионалног образовања осуђених лица, док је пружање општег и професионалног образовања малолетницима било обавеза Казненог завода. Рад малолетника је морао бити у складу са њиховим телесним и здравственим својствима. Уставом из 1946. године створена је могућност за изградњу правног система у неформалној држави. Дана 5.7.1945. године донет је Закон о врстама казне и Привремено упутство о извршењу казни, којим је прихваћена идеја ресоцијализације, тј. да „циљ извршења

казни није само кажњавање кривца, него и превспитање осуђеног у духу оданости отаџбини, радне дисциплине, оспособљавања осуђеног за услове заједничког живота и учвршћивање оних црта његовог карактера који ће га задржати од даљег вршења кривичног дела. Првим Законом о извршењу казни регулисана је организација и начин извршења казни предвиђених у општем делу Кривичног законика.

Систем извршења казни лишења слободе почива на принципу заједничког издржавања казне, класификације осуђених лица, хуманости, ресоцијализације и индивидуализације третмана. Значајан напредак извршењу казне учињен је доношењем Закона о извршењу казни, мере безбедности и васпитно-поправних мера, којим се први пут, на пример, унете одредбе о постпеналној помоћи, као и оснивање посебне страже за вршење послова обезбеђења казнено-поправних установа, која су до тада вршили припадници милиције.

Казне, мере безбедности и васпитно-поправне мере извршаване су по овом Закону до 1961. године када је донео Закон о извршењу кривичних санкција. У складу са Новелом Кривичног законика из 1959. којој је реформисан систем кривичних санкција уводе се казне малолетничког затвора као посебна врста казне. У тадашњој држави није постојала установа за ову категорију осуђених, па је влада 1959. године донела Одлуку о оснивању Казнено-поправног завода за малолетнике Ваљево. Од свог увођења у наш правни систем, поменутом Новелом Закона из 1959. године, казна малолетничког затвора је еволуирала и мењала се, како у својој форми тако и по садржају. Ово због, може се рећи, бурних системских промена у домаћем законодавству, тако и под утицајем норми међународног права. Посебно значајне промене десиле су се на прелазу из другог у трећи миленијум, када је због значајних друштвено – економских промена у Србији било неминовно суштински реформисати кривично законодавство и систем извршења кривичних санкција, а тиме и казну малолетничког затвора. Тако је 2005. године донешен Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично-правној заштити малолетних лица, у чијој основи су се нашли стандарди предвиђени у више међународних правних аката, које је усвојила наша земља, а између осталих то су: Конвенција УН о правима детета из 1989. године,

минимална стандардна правила за малолетничко кривично правосуђе (тзв. Пекиншка правила), усвојена од стране ОУН 1985, Правила УН о заштити малолетника лишених слободе (тзв. Хаванска правила) из 1990, Смернице УН за превенцију малолетничке делинквенције (тзв. Ријадске смернице) из 1990, Европска правила о друштвеним санкцијама и мерама за спровођење малолетничког кривичног правосуђа (тзв. Бечка правила) из 1997. године.

Малолетничко право од тада се развија на два колосека, с једне стране одредбе о малолетницима мењале су се као и друге одредбе кривичног права, а с друге, квалитативни напредак остварен је креирањем малолетничких одредби у складу са закључцима медицине, психологије, педагогије, о психофизичком развоју, разумевању, понашању и васпитном утицају на децу и младе. Проблем малолетничке делинквенције све више се признаје као озбиљна антисоцијална појава која у себи носи значајне специфичности, а јача спознаја да превенција криминала започиње превенцијом делинквенције младих.

Сходно овоме, казна малолетничког затвора постаје хибридна кривична санкција, по форми казнена мера са израженим елементима репресије, а по садржају и циљу који треба да створи васпитна мера. Све ове промене и схватања одразиле су се на институционално уређење, организацију и начин рада Казнено-поправног завода за малолетнике од његовог оснивања до данас. Нешто касније у ФНРЈ долази до категоризације затвора на установе затвореног, полуотвореног и отвореног типа. Долази до диференцијације у погледу мера безбедности, па се затворене установе и даље обезбеђују природним и вештачким препрекама. Полуотворене установе имају знатно слабије материјално обезбеђење, док га у отвореним установама уопште нема. Уочени раскорак између архитектуре затвора и захтева преваспитног третмана резултирао је обимним пројектом „Затворска архитектура“ који је завршен тек 1975.године у организацији УН за друштвену одбрану у Риму.

12.7 Стратегија развоја система извршења кривичних санкција (2012 – 2020)

Управа за извршење кривичних санкција у првој половини 2012. године изградила је предлог за социјалну реинтеграцију и прихват осуђених лица, која за основни циљ поставља смањење ризика од криминалитета учињеног у поврату. Овај документ указује на решеност Управе да ојача до сада занемарен сегмент кривичноправне заштите, који се назива постпенаалним прихватом.

Стратегија се, у делу у коме се говори о третману осуђеника, у значајнијој мери ослања на њихово образовање, стручно оспособљавање и радно ангажовање, а у делу који се бави њиховим прихватом после издржане казне, на успостављање пробационе службе и остваривање веза са другим институцијама, као што су центри за социјални рад и Национална служба за запошљавање. Од марта 2013. године у раду службеника третмана уводи се нов законски оквир за спровођење и дијагностику индивидуалних програма поступања према осуђеним лицима. Службеници третмана више не прате реализацију индивидуалних програма поступања кроз прве, корективне, годишње и завршне извештаје!

Средином 2014. Скупштина Републике Србије усвојила је Закон о извршењу кривичних санкција и Закон о пробацији и извршењу ванзаводских санкција и мера. Овим законима омогућено је много више рада у јавном интересу за мање казне затвора – за лакша кривична дела и прекршаје.

Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера детаљно уређује рад канцеларија и повереника за спровођење алтернативних санкција, али и начине помоћи осуђеницима после извршене казне затвора, што такође треба да смањи такозвану криминалну инфрекцију. Дугорочни циљ овог закона јесте и растерећење затвора.

За казнену политику изузетно су важни закони који чине саставни део Стратегије развоја система извршења кривичних санкција у Републици Србији од 2012. до 2020. године.

Влада Краљевине Норвешке донирала је Министарству правде Републике Србије 3,2 милиона евра за реконструкцију и изградњу објеката укупне површине 7500 квадратних метара у Казнено-поправном заводу за

малолетнике у Ваљеу. Уговор о донацији закључили су министар правде Никола Селаковић и партнер у реализацији пројекта, шеф мисије међународне групе Егидио Дино Биђијато.

Априла 2014. године почела је реконструкција зграде интерната. Тим подухватом, по речима управника Слободана Арсенијевића, „услови смештаја у самом Заводу биће још више у складу са европским стандардима у пеналној области. Овим ће бити учињен још један, крупан корак ка побољшању смештајних капацитета намењених осуђеним лицима“.

13. ЗАБРАНА ЗЛОСТАВЉАЊА И ПРАВА ЛИЦА ЛИШЕНИХ СЛОБОДЕ

13.1 О злостављању уопште

Право на физички интегритет и људско достојанство су међу основним људским правима, а забрана мучења и других облика злостављања служи заштити тог права. Људска права се разликују од других субјективних права грађанина према држави по томе што су она урођена – људи их имају самим тим што су људи и она постоје независно од државе и без државе.

У психолошком смислу, савремено друштво осуђује насилне, нечовечне и понижавајуће поступке јер саосећамо са жртвама. Ми можемо да замислимо како се жртва осећа јер из сопственог искуства знамо какав је доживљај бола, стида или страха. Ова способност да се замисли и на тај начин „осети“ туђе искуство зове се емпатија. Осећај емпатије за жртву је утолико јачи уколико нам је она сличнија, или, тачније, уколико више верујемо да нам је она слична и да с њом делимо одређене особине. Ако је жртва неко за кога верујемо да се јако разликује од нас или да нам је „непријатељ“, осећај емпатије је слабији или се потпуно губи.

У примитивним друштвима емпатија је ограничена на најближе сроднике (чланове породице, припаднике братства, племена), а губи се за припаднике других удаљенијих група, нпр. за чланове другог братства или племена. То важи и за припаднике исте нације. Лакше је осетити блискост

према људима који говоре истим језиком, уче исту школу, имају исте обичаје и моралне норме, укратко људима који припадају истој култури.

И унутар појединих друштава постоје велике разлике међу појединим друштвеним групама, нпр. између сеоског и градског становништва, богатих и сиромашних, образованих и необразованих. У појединим периодима се веровало да су криминалци друкчији од обичних људи и да чине посебну друштвену класу или, чак, да се рађају с неким посебним биолошким особинама. То веровање је умањивало осећај емпатије према осуђеницима. Ако кажњеници нису у пуној мери „људи“ онда ни казне којима се они подвргавају, ма како свирепе, нечовечне и понижавајуће биле, нису сасвим „нељудске“.

Процес цивилизације и економски, друштвени и политички развој модерног света довели су до битног проширења круга људи с којима савремени човек идентификује и према којима осећа емпатију. То више нису само припадници ужих сродничких и етничких група него сви припадници људског рода, јер је све очигледније да у битне људске особине управо оне које су заједничке свим људима, а не оне по којима се они разликују, као што су пол, боја коже, етничка припадност, језик или вероисповест. Овом релативизовању разлика међу људима доприносе све већа покретљивост (људи све више путују и тако упознају стране земље и културе) и развој медија и комуникација, попут телевизије или интернета, захваљујући којима свакодневно уживо гледамо шта се дешава људима на хиљаде километара далеко од нас и можемо са њима да се идентификујемо и са њима саосећамо. Економска глобализација доводи до тога да све више људи широм света свакодневно користи исте производе, вози исте аутомобиле, једе исту храну и на исти начин проводи слободно време. И ова унификација свакодневних искустава олакшава осећај емпатије према свима који та искуства деле. Најзад емпатију не осећамо само према људима него и према животињама и зато осуђујемо мучење животиња и сурово поступање са њима.

Рекли смо да је порекло људских права у моралном, а не правном поретку. Моралне норме су, међутим, релативне и у простору и у времену. Оне се разликују од једног друштва до другог, па чак и од једне до друге групе у оквиру истог друштва. Исто тако, моралне норме временом

евалуирају, па понашање које је некад било прихватљиво или похвално може постати срамно или недолично.

Идеја о правној заштити људских права је релативно нова и јавља се тек с грађанским револуцијама у XVIII веку. Пре њих, права човека су зависила од суверене воље државе. Владалац је та права давао поданицима својом вољом, али их је могао и одузети. Али, америчка Декларација независности (1776) и француска Декларација права човека и грађанина (1789) прокламовале су „неотуђивост“ људских права и једнакост свих људи. Од почетка XIX века, уставни појединих држава почињу изричито да наводе поједина људска права и да им обезбеђују законску заштиту. Међу тим правима су и заштита телесног интегритета и људског достојанства сваког човека. Велике разлике у степену развоја појединих држава учиниле су да људска права буду боље заштићена у неким државама. Ове разлике опстајале су захваљујући доктрини апсолутне суверености и немешања у унутрашње ствари других држава. Тек у новије време, нарочито после Другог светског рата, захваљујући развоју међународног права људских права, овакво стање почиње да се мења. Заштити људских права посевећени су, делимично или у целости, бројни међународни уговори, резолуције, декларације и стандарди. Сви они садрже забрану злостављања – мучења и свирепог, нечовечног и понижавајућег поступања и кажњавања. Заправо, забрана мучења је апсолутна и део је обичајног међународног права (иус цогенс), што значи да обавезује све државе, а не само оне које су потписале неки од међународних уговора о забрани злостављања. Данас је могуће оно што се некада није могло ни замислити – да појединац тужи међународном органу државу чији су га органи злостављали или која га није заштитила од злостављања, па и да од државе добије сатисфакцију, укључујући накнаду штете.

Напоменули смо да је правна забрана злостављања ефикаснија од моралне јер је прецизнија, а уз то је снабдевена делотворнијом санкцијом. Међутим, ни прецизност правне норме није апсолутна, јер њена примена зависи од тумачења, а тумачења се мењају у простору и времену. Управо појам мучења (и злостављања уопште) пружа добар пример еволуције правне норме кроз њено тумачење. Да би се неки поступак квалификовао

као злостављање, он мора да достигне један минимални праг озбиљности. Од степена озбиљности даље зависи квалификација тог поступка унутар скале злостављања – нпр. да ли се ради о нечовечном поступању или о мучењу. Висина минималног прага се мења током времена, тако да поступање које пре десет или двадесет година није улазило у домен злостављања, већ сутрадан може бити оцењено као злостављачко. А оно што је јуче било понижавајуће или нечовечно поступање, сутра може бити оквалификовано као мучење. Динамична интерпретација минималног прага довела је до тога да се услови живота у затворима, који би пре десет или двадесет година били прихватљиви, данас квалификујемо као понижавајући, па чак и нечовечни.

13.2 Посебне категорије лица лишених слободе у затворима

▪ Притвореници

Колико год да је велика разлика у правном статусу притвореника (лица окривљеног за кривично дело које у затвору чека на кривични поступак и/или коначну пресуду) и осуђеника (лица које у затвору издржава казну), толико је мала разлика у њиховим правима и обавезама док се налазе у затвору. Штавише, притвореников положај је у много чему тежи, јер је притворски режим рестриктивнији у погледу контаката са спољним светом и активности унутар установе.

Превелика употреба притвора као мере за обезбеђење присуства окривљеног у кривичном поступку главни је узрок претрпаности затвора у већини европских земаља, а – као што смо видели – претрпаност је главни узрок нечовечног и понижавајућег поступања у затворима. Зато (а и због заштите људских права окривљеног) притвор мора да се одређује што ређе и да траје што краће. Разлози за одређивање притвора морају бити конкретни у сваком појединачном поступку и морају се редовно преиспитивати, како би притвор могао да се укине чим они престану да постоје. А кад се одреди притвор, поступак мора да се води с посебном ажурношћу.

Сва јемства против злостављања која се морају обезбедити када се лице лишено слободе налази у полицијског станици важе у истој мери за

ситуацију у којој притвореник бива приведен директно у затворску установу за извршење притвора. Одмах по извршењу решења о одређивању притвора, суд је дужан да о лишењу слободе обавести породицу или друго лице, осим ако се притвореник томе изричито противи. Српски прописи (чл. 147 Закона о кривичном поступку) предвиђају додатну обавезу суда када се ради о притвореном адвокату (мора се известити надлежна адвокатска комора) и када се притворено лице само стара о деци или другим лицима (мора се известити надлежни орган социјалног старања). Остала јемства мора да обезбеди установа у коју се притворено лице смешта: она је дужна да обезбеди лекарски преглед, омогући присуство браниоца и упозна притвореника с његовим правима.

▪ **Малолетници**

Због своје рањивости у поређењу с пунолетним затвореницима, малолетници морају бити посебно и додатно заштићени од сваког облика злостављања док су лишени слободе, а морају имати и делотворно користити и одређена додатна права. Да би се избегла непотребна понављања, навешћемо само оно у чему се положај малолетника разликује од положаја одраслих лица лишених слободе, бар када се ради о спречавању злостављања. Ипак, треба поново нагласити, да само држање малолетника у казненом заводу за пунолетна лица може да представља нечовечно поступање. Тако је Европски суд за људска права утврдио повреду члана 3 Европске конвенције када је тужилац, који је у време извршења кривичног дела био малолетан, првих пет година казне издржао у затвору за одрасле: „Узимајући у обзир тужиочеву старост, дужину времена које је провео у затвору заједно с пунолетним лицима, пропуштање власти да обезбеде адекватну лекарску помоћ за његове психолошке проблеме и, најзад, непредузимање мера да се спрече његови поновљени покушаји самоубиства, суд уопште не сумња да је тужилац био предмет нечовечног и понижавајућег поступања“.

Називи посебних установа у којима се држе малолетници лишени слободе разликују се од једне до друге земље. У Србији, на пример, то су казнено-поправни домови за малолетнике и васпитно-поправни домови. Поред тога, у многим земљама – нажалост, не и у Србији – постоје

посебне установе у којима малолетници издржавају меру притвора. Став Европске комисије против злостављања је да би „сви малолетници лишени слободе, укључујући и оне у притвору, требало да се држе у установама које су посебно намењене особама тог узраста, под режимом прилагођеним њиховим потребама и с особљем које је посебно обучено за рад с младима“.

Европска комисија против злостављања препоручује да све установе у којима бораве малолетници лишени слободе да испуне следеће критеријуме: смештај у малим групама; пажљиво разврставање по групама; тим службених лица различитих специјалности која су посебно обучена за рад с младима (пожељно је да у тиму буду особе оба пола); потпун образовни програм за малолетнике школског узраста, уз посвећивање посебне пажње писмености и рачунању и уз додатну обуку за старије малолетнике; дневни програм спортских и других рекреативних активности; међусобно дружење и друштвене активности; просторије у којима малолетници могу да буду у блиском контакту са члановима породице. Ове услове би требало да задовољавају све малолетничке установе, укључујући и оне у којима бораве малолетни притвореници.

Све просторије у којима малолетници бораве, поред свих општих услова (димензије, осветљеност итд.) треба да буду и декорисане, тако да визуелно стимулишу и да не буду безличне. Из истог разлога малолетницима треба омогућити да у својим ћелијама држе више личних ствари, осим ако то апсолутно налажу разлози безбедности.

Малолетницима лишеним слободе морају се обезбедити смислене активности у много већој мери него одраслим затвореницима, јер њихов узраст захтева интензивну физичку активност и интелектуалну стимулацију. Те активности увек треба да укључе: школску наставу, спорт, стручно образовање и рекреацију, с тим што физичко васпитање мора бити важан део укупног програма. Особље установа за малолетнике мора да буде посебно обучено, а пожељно је да се састоји од стручњака различитих профила, пре свега психолога, педагога и социјалних радника. Сама по себи, стручност није довољна: особље треба да буде посвећено раду с малолетницима и њиховој добробити, да уме да мотивише малолетнике и стекне њихово поверење.

Контакт са спољним светом, а нарочито с породицом, за малолетнике имају много већи значај него за пунолетна лица и зато те контакте треба не само омогућавати него и подстицати. Када се ради о малолетницима, правило је да ускраћивање или ограничавање посета, телефонских разговора или других облика комуникације са спољним светом никада не сме да се користи као дисциплинска казна.

Издавање малолетника у посебну просторију као дисциплинска мера (еквивалент самице) може се примењивати само изузетно, као крајња мера када за њу постоје нарочити разлози. Ово, између осталог, и зато што усамљење на малолетнике физиолошки делује много теже него на одрасле. Негативни ефекти усамљења се огледају у поремећеној оријентацији у времену, губитку концентрације, сметњама у памћењу и могућим соматским сметњама. Што је малолетник млађи, то су ови негативни ефекти израженији. „Смештање петнаестогодишњака у изолацију представља драконску меру“.

Колико сме да траје издавање малолетника у посебну просторију? Законска решења овог питања се разликују од једне до друге државе, али нигде не прелазе максимум од 15 дана. Европска комисија против злостављања за сада није одредила чврст стандард у овом погледу, али је више пута ставила до знања да би максимум морао да буде знатно краћи од 15 дана. Тако је, нпр. Комисија предложила да се измени аустријски закон по коме малолетника који је издвојен морају сваког дана посећивати службеници установе, а такође се препоручује да се током издавања не прекидају уобичајене образовне и друге активности него да се, где је то могуће, оне организују у просторији у коју је малолетник издвојен.

Што се тиче мера принуде, Европска комисија препоручује да се, када је то неопходно, према малолетницима користи само физичка снага, и то оне технике које изазивају најмањи могући бол. Пожељно је да се особље посебно обучи за такве технике. Приликом примене физичке снаге малолетнику се не сме намерно наносити бол мимо онога који је неизбежан.

Познато је да се малолетници лишени слободе често упуштају у ризично понашање, нарочито када се реди о алкохолу, дрогама и сексу. Да би се таква понашања спречила и свела на минимум, малолетницима

треба пружити што потпуније информације и што боље здравствено образовање о дрогама и преносивим болестима. Исто важи за програме за превенцију самоубиства и самоповређивања. Малолетнике с менталним проблемима требало би да лече психијатри специјализовани за дечје и адолесцентске менталне болести. С обзиром да још нису достигли свој укупни развојни потенцијал, малолетницима је потребна здрава и појачана исхрана. Због тога здравствено особље треба пажљиво да контролише исхрану малолетника и предлаже начине да се она побољша.

13.3 Нови концепт извршења казне малолетничког затвора

Казна малолетничког затвора извршава се у Казнено-поправном заводу за малолетнике. Осуђена лица казну малолетничког затвора издржавају, по правилу, заједно, а одвојено само ако то захтева здравствено стање осуђених или потреба осигурања безбедности и одржавање реда и дисциплине у Казнено-поправном заводу.

Казна малолетничког затвора изречена лицима женског пола извршава се у посебном одељењу Казнено-поправног завода за жене. Малолетници се упућују на извршење казне малолетничког затвора у складу са распоредним актом министарства надлежног за правосуђе. Пунолетна лица којима је изречена казна малолетничког затвора смештају се у посебно одељење завода, као и малолетници који за време извршења казне малолетничког затвора постану пунолетни.

Малолетнички затвор је посебна казна која је у наше законодавство уведена новелом КЗ из 1959. године, а намењена је, уз испуњене одређених услова, категорији старијих малолетника. Постојала су различита мишљења што се тиче правне природе ове санкције. Дилему је прекинуло законодавство из 1977. одређујући њену сврху. Из те одредбе произилази да малолетнички затвор има примесе и казне и васпитне мере, са наглашеним елементима специјалне превенције, с тим да ни генерална није изостављена. Стога, основни принципи и доста одредаба о извршењу васпитних мера као и казне затвора предвиђене за пунолетне, долази до изражаја и код малолетничког затвора. Ставом 1 одређено је да се казне малолетничког затвора извршава у Казнено-поправном заводу за

малолетнике. Казнено-поправни завод из овог члана припада заводима из члана ЗИКС-а.

Уредбе о оснивању Завода за извршење заводских санкција у Републици Србији („Службени гласник РС“, број 17/98) основан је Казнено-поправни завод за малолетнике у Ваљеву као завод затвореног типа. Ступање на снагу Уредбе 23.маја 1998.године, дотадашњи Казнено-поправни дом за осуђене малолетнике, као једина установа тог типа у Републици Србији још од 1965. године наставља са радом под новим називом. Правило је да се казна малолетничког затвора издржава заједно (скупно). Изузеци од овог (става 2) постоје у два случаја: ако то захтева здравствено стање осуђених или потреба осигурања безбедности и одржавање реда и дисциплине у Казнено-поправном заводу. Мере издвајања у посебну просторију не може се подвести под овај пропис, јер је то, пре свега, како и сам закон одређује – дисциплинска мера, а затим, она подразумева непрекидни боравак два или више малолетника у истој просторији (члан 130, став 6 овог закона).

Ако су у питању осуђена лица женског пола, казна малолетничког затвора се, према одредби става 3, извршава у посебном одељењу Казнено-поправног завода за жене.

Осуђеним малолетницима током издржавања казне омогућује се: образовање, стручно и радно оспособљавање за занимање према њиховим способностима, склоностима и дотадашњем школском и радном ангажовању, у складу са могућностима казнено-поправног завода. Основу поступка са осуђеним малолетницима чине укључивање у васпитно-корисно радно ангажовање уз одговарајућу накнаду, омогућавање и подстицање веза малолетника са друштвом изван завода путем писама, телефонских разговора, примања посета, одсуства и друго, као и укључивање у спортску, културну, уметничку, забавну активност и осигуравање услова за вршење верских обреда.

Стручна лица која спроводе третман малолетника морају поседовати посебна знања из области педагогије, психологије и педологије.

Осуђени на казну малолетничког затвора у казнено-поправном заводу за малолетнике могу остати најдуже до навршене двадесеттреће године, а ако до тада не издрже казну, премештају се у казнено-поправне заводе у

којима пунолетна лица издржавају казну затвора изречену за кривично дело.

Изузетно, у казнено-поправном заводу за малолетнике осуђени на казну малолетничког затвора може остати иако је навршио двадесеттри године, ако је то потребно ради завршавања школовања или стручног оспособљавања, или ако остатак неиздржане казне није већи од шест месеци, али најдуже до двадесетпете године. Ова одредба је императивног карактера и не подразумева никаква даља одступања.

Осуђени који издржава казну малолетничког затвора има право на судску заштиту против мера и одлука управника казнено-поправног завода у коме издржава казну. О захтеву осуђеног на казну малолетничког затвора за судску заштиту одлучује веће за малолетнике суда који је судио у првом степену.

Радно време осуђеног на казну малолетничког затвора одређује се тако да му се омогућава школовање и стручно оспособљавање, као и да има довољно времена за физичко васпитање, културно-уметничку активност, вршење верских обреда и разоноду.

Управник завода у коме се извршава казна малолетничког затвора може одобрити осуђеном лицу које се примерно понаша и залаже у учењу и раду, одсуство ради посеђивања родитеља, усвојиоца, стараоца, брачног друга, лица са којим је засновало ванбрачну заједницу, деце, усвојеника, браће и сестара, односно другог блиског лица.

Одсуство се може одобрити два пута у току једне године и може трајати сваки пут до 14 дана, а по правилу се одобрава у време кад се не одржава настава.

Лицу осуђеном на казну малолетничког затвора не може се ограничити дописивање са родитељима, усвојиоцем, стараоцем, брачним другом, лицем са којим је засновало ванбрачну заједницу, децом, усвојеником, браћом и сестрама.

Малолетник има право да изван затворених просторија на свежем ваздуху, проведе најмање три часа дневно.

О условном отпусту осуђеног на казну малолетничког затвора одлучује веће за малолетнике суда који је судио у првом степену, на основу молбе малолетника.

Пре доношења одлуке председник Већа за малолетнике ће, по потреби, усмено саслушати малолетника, његове родитеље, представнике органа старатељства и друга лица и прибавити извештај и мишљење казнено-поправног завода о оправданости условног отпуста. Усмено саслушање малолетника обавезно је ако се одлучује о условном отпусту посве две трећине издржане казне, осим ако веће за малолетнике, на основу доступне документације, не оцени да су испуњени услови за условни отпуст.

О опозивању условног отпуста, када се зато стекну услови, после саслушања јавног тужиоца за малолетнике и малолетника, одлучује суд који је донео одлуку о условном отпусту.

Одредбе Закона којима се уређује упућивање и пријем малолетника, одлагање и прекид извршења, разврставање у васпитне групе, исхрана, право на посете, бављење физичком културом, могућност редовног школовања и дисциплинско кажњавање малолетника у васпитно-поправном дому, примењују се и на извршење казне малолетничког затвора.

У свему осталом на извршење казне малолетничког затвора сходно се примењују одредбе Закона о извршењу кривичних санкција којима се уређује извршење казне затвора изречене за кривично дело.

Мере безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи, кад нема алтернативе, извршава се у посебном одељењу здравствене установе одређене за малолетнике.

Извршење мера безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи, обавезног лечења наркомана прилагођава се узрасту и личности малолетника.

Надлежни орган старатељства дужан је да током трајања заводске мере и казне малолетничког затвора одржава сталну везу са малолетником, његовом породицом и установом у коју је малолетник смештен како би се малолетник и његова породица што боље припремили за враћање малолетника у ранију социјалну средину и његово укључивање у даљи друштвени живот.

Завод или установа у којима се извршавају заводске мере и завод у коме се извршава казна малолетничког затвора дужни су да најмање три

месеца пре планираног отпуштања малолетника обавесте о томе родитеље малолетника, стараоца или усвојоца, односно блиске сроднике са којима је малолетник живео, као и надлежни орган старатељства и предложе им мере које би требало предузети за прихватање малолетника.

Родитељ, усвојилац или старалац, односно блиски сродник са којим је малолетник живео пре ступања на извршење заводске мере или казне малолетничког затвора, дужан је да о повратку малолетника у породицу обавести надлежни орган старатељства који је у обавези да малолетнику пружи потребну помоћ.

Надлежни орган старатељства дужан је да после отпуштања малолетника са извршења заводске мере или казне малолетничког затвора посебно брине о малолетнику без родитеља, као и о малолетнику чије су породичне и материјалне прилике несређене. Ова брига подразумева нарочито смештај, исхрану, набавку одеће, лечење, помоћ у сређивању породичних прилика, окончање стручног оспособљавања и запошљавање малолетника.²⁵²

13.4 Интеграција осуђених лица у заводску средину

Малолетни преступници потичу из несређених, асоцијалних и непотпуних породица. Све учесталији, међутим, потичу из породица које на изглед добро функционишу, али се у основи породичних збивања ипак налази прикривени брачни конфликти или дубљи поремећени породични односи. У биографији малолетних преступника често налазимо, већ врло рано, знакове тежег прилагођавања и поремећаја у понашању. У каснијој фази све више долази до изражаја склоност уличним групама и коришћења слободног времена у бесциљним активностима.

Младачки узраст је и иначе обележен бунтом против свих ауторитета, а проширена је нејасним маштањима која су често врло далеко од било каквих стварних могућности реализације. У установама затвореног типа наглашен је осуђенички неформални систем. Уласком у неку групу новодошли осуђеник се најчешће идентификује са моћним појединцем – вођом. Принуђен је да прихвати правила те групе, кодекс

²⁵² Перић, др Обрад: „Коментар закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица“, Београд, 2005.

понашања, сленг. Прихвата и његов вредносни систем и жаргон. Прихвата улогу која му је додељена. Велики проблем је што постоји више таквих група које се формирају на сличан начин, због чега једна од реакција може бити појава агресивности.

Затвор значи изолацију од друштва, али често може значити и изолацију унутар затвора. То за последицу може имати поремећај идентитета код појединих осуђеника, који изазива страх и збуњеност, што у знатној мери може отежати адаптацију и интеграцију ових лица на пеналне услове. Нарочито дужи боравак у затвореном делу Завода може изазвати трауматизацију, због чега један број осуђеника може постати апатичан, малодушан и пасиван. То, у извесним ситуацијама, представља врх леденог брега и појаву депресије.

Кад осуђено лице улази у установу присутан је страх. Пре свега, страх од непознатог. Осуђени се плаши живота у њој. „Ма како био храбар, сваки се робијаш боји свега и свакога на робији“. Појава самовољног напуштања, бекства из установе један је од значајних показатеља нивоа интегрисаности осуђеника на заводске услове. Међутим, осуђени су тражили прилику да добију погодности изласка ван установе, у виду посета, одсуства, годишњег одмора, а онда су појединци злоупотребљавали указано поверење.

Опет, кад излази из установе, осуђено лице плаши се онога што га чека напољу. Зато поред свега осталог, тај страх треба блажити и отклањати стварањем јасних представа о животу онаквим какав он уистину јесте, а не какав би у малолетничкој тежњи требало да буде.

14. ПРЕКРШАЈНО КАЖЊЕНА ЛИЦА У КАЗНЕНО ПОПРАВНОМ ДОМУ У ВАЉЕВУ

У установи постоји затворено, полуотворено и отворено одељење. У последњих десет година долази до физичког одвајања лица која су разврстана или накнадно разврстана у полотворено (спавање, обедовање и коришћење слободног времена), од лица која се налазе у затвореном одељењу.

Међутим, још увек није дошло до потпуног одвајања ове групе осуђених приликом извршавања радних активности. То ће се десити након адаптирања зграде интерната и изградње нове управне зграде, која ће бити дислоцирана ван круга. Реконструкција и изградња објекта започета је 2014. године.

Зато је ова установа свих ових година настојала да осуђеним лицима програмски презентира оно што је друштво у свом ширем и ужем одређењу неговало. Није исказивала нереалне претензије да буде изнад друштва, наддруштвена институција, већ да буде друштво у малом. Настојала је да успостави што реалнији и веродостојнији паралелизам између друштва и Завода. Стога, све оно што је друштво у целини афирмисало у домену рада, образовања, религије, културе, уметности и спорта, било је заступљено, макар и сегментарно, у животу ове установе.

14.1 Структура индивидуализованих програма

Програм рада је основни документ у коме се артикулишу основне активности које су у функцији остварења циља извршења казне. Настоји се да ти циљеви буду што је могуће реалнији. При том се има у виду да се овај процес не завршава у установи, те да је нужен подинституционални прихват и интеграција осуђеног у социјалну средину.

Настојање за променом понашања је један од задатака који је могуће остварити и у овим условима. Посебно се инсистира на промени ставова и система вредности. Током рада настоје се назначити оне групе ставова које је могуће мењати, кориговати, али и оне које је неопходно даље развијати и усавршавати.

Школовању, обуци и професионалном оспособљавању посвећује се посебна пажња. Низ специфичних образовних карактеристика ове популације (заостајање у току претходног школовања, лош успех, слаба концентрација и сл.) мотивишу особље да осуђеном пружи могућност да надокнади пропуштено и оспособи га за одговарајуће занимање.

Садржај рада се односи и на сарадњу са ужим социјалним окружењем породицом, судом и Центром за социјални рад. Рад са члановима породица осуђених лица остварује се директним путем (током

посета) или писменом преписком, па и путем телефонских разговора. Дугогодишње искуство нам потврђује да сарадња са родитељима понекад бити обојена и изразито емоционалним тоновима. Од самог пријема у установу јављају се реалне могућности за нове емоционалне конфликте, којима су родитељи и њихова деца оптерећени. Код једног броја родитеља понекад се јавља утисак да их друштво контролише и на одређени начин кажњава за пропусте у васпитању детета. То може да створи отпор и неадекватно реаговање, при чему се установа може и некритички оптужити за „неправилно поступање“. Баш због тога, васпитачи као основни носиоци сарадње и рада са родитељима морају бити опрезни, али и упорни у настојању да помогну родитељима како би они разумели напоре установе да се оствари сврха и циљ боравка осуђених у њој. Сарадња са центрима за социјални рад, правосудним органима, МУП-ом, факултетима и институтима обострано је присутна.

14.2 Осуђенички кодекс и жаргон

Свака људска заједница, па и затворска, има своје специфичности по којима се разликује од других па и затворска, а нарочито је то видљиво по њеним правилима понашања и локалном говору што ову структуру чини крајње специфичном.

Односи осуђеника према другим осуђеницима и особљу регулисани су затворским кодексом. Та неписана правила и норме у први план издвајају солидарност и кохезију осуђеника. Једно од тих правила захтева да осуђена лица чувају своје достојанство супростављајући се пасивно у свакој ситуацији особљу, штитећи интересе других осуђеника и међусобно се помажући. Осуђенички кодекс подупире међусобну размену материјалних добара и услуга и забрањује међусобну експлоатацију других осуђених лица.

Главне одреднице (начела) затвореничког кодекса су:

- Лојалност заједници осуђених
- Контрола емоција
- Спремност за помагање другим осуђеницима
- Достојанство и интегрисаност личности

- Уздржаност према особљу

Одбаченост осуђеника од друштва и депривације (лишавања) у самој установи главни су мотиви настанка затвореничког кодекса. Ове норме имају за циљ да олакшају живот и патње осуђеника. Али затворенички кодекс уз позитивне норме (нпр. лојалност и међусобно помагање) садржи и негативне (пасиван отпор особљу у свакој прилици). Треба и то рећи да у социјалном окружењу ипак не постоји потпуна дистанца осуђеника од особља, иако то осуђенички кодекс прописује.

Улоге, обележја, вредности и норме осуђене особе пре доласка у установу немају већег утицаја. Осуђени који долази у Завод мора се уклопити у ту нову средину, у затвореничко друштво у којем постоје посебне вредности, норме, и правила понашања, и ту стећи одређену улогу и њој припадајући статус. Пријем и „тестирање“ новодошних осуђеника у установу може бити болан.

Међусобни однос осуђеника у ограниченом простору заснива се на неформалном систему. Тај систем одређују неформални облици понашања, условљени лишењем слободе и условима живота у установи, али и борбом за статус, што производи неформалне ауторитете, тзв. вође. У заводу се помоћу групе остварују две важне потребе осуђеника:

- За припадањем (заштитом, депривацијом сигурности)
- За влашћу (у групи се нуде различите улоге, статуси, а већина њих тежи да постану вође, како би се задовољила потреба за доминацијом)

У таквој психолошкој атмосфери осуђено лице мора прихватити правила формалног система које друштво преко институције као што је затвор намеће, али исто тако прихвата и неписана правила осуђеничке заједнице, ако жели да опстане у осуђеничком колективу.

Управо избор осуђеног лица који ће систем више прихватити, утиче и на психолошку атмосфреру и функционисање саме установе. Ако осуђени у већој мери изабере формални систем и могућности његове ресоцијализације биће већи. Ове чињенице указују да психолошко особље овом проблему мора посветити изузетан значај, како би и успешност програма била ефикаснија.

Колективни начин издржавања казне носи и одређене тешкоће и проблеме, посебно на комуникационом нивоу и успостављању правилних интерперсоналних односа. Комуникација у установи има посебну улогу и значај за осуђена лица. Тај значај је свакако и продукт утицаја неформалног система који се најчешће дефинише као осуђенички жаргон. Особље у установи је у знатној мери упућено у осуђенички жаргон који има више од хиљаду израза у употреби.

Осуђенички сленг, поред речи којима се означавају појмови за све затворе, има и специфичне речи које су карактеристичне само за један затвор, па и један затворски павиљон. Сленг је настао из потребе осуђених да се дистанцирају од формалног затворског система и формирају свој неформални систем. Често се жаргон користи са циљем прикривања, упозорења, заташкавања недозвољених радњи, давања погрдних надимака, етикетирања службених лица...

Навешћемо неколико израза из богатог осуђеничког репертоара:

- Управник – патријарх
- Заповедник – ајкула
- Стражар на караули – кондор
- Стражар на кругу – авлијар
- Васпитач – комесар
- Млада васпитачица – доколеничарка
- Видео надзор – велики брат
- Самица – самурај
- Жица – телефон
- Вођа колектива – генсек
- Новчаница од 500 евра – цвекла
- Мито – воће

Као и сленг осуђеника, и сленг наркомана наглашава дистанцу те групе од осталих који нису наркомани. Нпр. кокаин је „бело“ или „кока“, предозирати се у сленгу каже „оверити“, у апликацији наркотика је „урадит се“ итд. Наводимо неке од сленг израза везане за кориснике дроге:

- Снифер – особа која узима дрогу ушмркавањем
- Чарли коук – зависник од кокаина

- Асид дропер – корисник ЛЦД-а
- Фолирант – почетник
- Кокошкар – особа која користи све
- Џанки – особа која се фикса
- Хашишар – пушач хашиша
- Потхед – пушач опијума

У социолошком смислу проучавање сленга и кодекса ове друштвене групе, може се много сазнати о самој групи, њеној структури и групној динамици. Док бораве у заводу, осуђени су сврстани у четири категорије:

14.3 Лица која издржавају казну малолетничког затвора

Формира се стручни тим за рада са осуђеним малолетницима који сачињавају представници свих служби са комплементарним знањима, који су посвећени заједничком циљу, имају јединствен приступ и деле одговорност за остварење циља. На састанцима се прати реализација програма поступања (школовање, обука, здравље, поштовање норми, разврставање, накнадно разврставање...). Стручни тим има циљеве, успоставља стандарде, планира свој рад, припрема састанке.

Најзаступљенија кривична дела лица која су осуђена на казну малолетничког затвора су против живота и тела. Висина казне је од 3 до 10 година и рад са овом категоријом захтева интензиван третман. Ова лица са собом носе висок степен ризика и смештена су у посебном павиљону.

Психосцоцијални саветник акценат у раду ставља на припрему осуђеног за излазак на слободу, која практично почиње његовим доласком у установу.

Осуђено малолетно лице је малолетни учинилац кривичног дела према коме је одлуком суда изречена санкција: малолетнички затвор или васпитна мера. Сагледавајући структуру кривичних дела извршених од стране малолетника, може се уочити да доминирају кривична дела против имовине, а затим следе кривична дела против живота и тела, и најзад кривична дела против јавног реда и мира.

Млађим малолетницима се углавном изричу мере упозорења и усмеравања, а затим мере појачаног надзора. Заводске мере се изричу веома ретко, што је у складу са интенцијама правосудног система у овој области. Што се тиче старијих малолетника, ситуација је другачија. Када су у питању изречене мере, онда доминирају мере појачаног надзора у односу на мере упозорења и усмеравања. Уочљив је пад броја лица којима се изриче казна малолетничког затвора.

14.4 Млађа пунолетна лица – до 23 године старости

Ова категорија осуђених је смештена у четири васпитне групе које воде четири васпитача. Васпитна група броји у просеку 40 осуђених. Око трећина има казну преко три године затвора. Све више је кривичних дела са елементима насиља, али и кривично дело недозвољеног стављања у промет опојних дрога. Велика већина је током издржавања казне упуслена, похађа школу и организовано користи слободно време... Имају могућност да напредују и да буду накнадно разврстани, да користе посебна права и друге погодности које им омогућава Закон о извршењу кривичних санкција.

14.5 Пунолетна лица (повратници) са територије Вишег суда у Ваљеву и Ужицу (затвор до једне године)

Ових лица у Казнено-поправном дому у Ваљеву има око 30. Води их један васпитач. Већину чине кривичноправни повратници. Велики број њих има нове кривичне поступке који су у току. Више од трећине њих је злоупотребљавало психоактивне супстанце, а око 7% је у метадонском програму. Један број се налази у заводском стационару или у специјалној затворској болници у Београду. Иначе, велика већина ових осуђених није упуслена. По цео дан бораве у павиљону, а омогућена им је шетња од по два часа на свежем ваздуху. Боравак у установи своди се на чување и одржавање реда. Правна помоћ је код ове категорије осуђених знатно више заступљена²⁵³.

Последњих година је у Србији присутан тренд изградње супер-максимално-безбедних затвора. Таква врста затвора треба да послужи

²⁵³ Божић М, Уместо дома – дом, приватно издање аутора, Београд, 2015.

сврси оштријег поступања над оним извршиоцима тешких кривичних дела, рецидивистима, али и лицима која испољавају изразито агресивно понашање. Овој категорији није место у простору где бораве осуђени малолетници, па их треба преместити у неку од установа где постоје затвори са максималним обезбеђењем.

У оквиру Завода постоји посебно одељење притвора у којем бораве лица за које је суд одредио меру притвора или изрекао прекршајну санкцију. У последње две године вишеструко је повећан број прекршајно кажњених лица. Ово и због тога јер учиниоци прекршаја нису у могућности (или не желе) да плате новчане казне, па им се те казне преиначавају у затворске (један дан боравка у затвору једнак је казни од хиљаду динара). У 2014. години Прекршајни суд у Ваљеву је изрекао 9.063 осуђујућих и 408 ослобађајућих пресуда. У 8.395 предмета су пресуђене новчане казне, у 65 казне затвора, а 17 пресуда су садржавале и новчану и казну затвора. Затвор до 15 дана изречен је за 38 лица, од 15 до 30 дана за 28, док је затвором преко 30 дана кажњено 16 лица.

Углавном су извршиоци прекршаја особе мушког пола. Најстарији осуђеник је био 86-годишњи грађанин који је одбио да плати новчану казну коју му је изрекао комунални инспектор. Због тога је кажњен са 6.000 динара које „није имао и није желео да плати“.

Током јесени и зиме повећава се број прекршајно кажњених лица. Годишње их кроз Завод прође преко 300. За лица којима је изречена прекршајна казна преко 30 дана, дијагностичку и третман ради васпитач који води полуотворено и отворено одељење. Ова лица су смештена у просторијама Посебног одељења притвора. Углавном нису упослени.

Од 2009. године, када је извршена прва казна у јавном интересу, број ових казни се сваке године увећава. Значај алтернативних санкција је вишеструк. Смањује се број лица која бораве у установи (смањују се трошкови државе), избегавају се негативни ефекти затварања, одвајања од породице, прекида школовања, губитка посла...

Саставни део институционалног третмана су и разне погодности (унутарзаводске и ванзаводске) које се одобравају осуђенима на основу њиховог понашања и владања за време издржавања казне. Осуђенима се одобравају погодности „за добро владање“ и „залагање на послу“, што се

користи као подстицајна мера. Такође, погодности су усмерене на пружање поверења осуђенику, ублажавање последица депривација, подстицање властитог учешћа у програму третмана, јачању одговорности и самопоуздања ради оспособљавања осуђеника за самостални живот.

За разлику од права која им се не могу ускраћивати, погодности се дају условно и ако се верује да ће оне деловати позитивно на њихово поправљање. Погодности могу бити редовне и ванредне.

Осуђеном који се посебно добро влада и залаже у реализацији програма поступања, управник може доделити посебна права на основу Закона о извршењу кривичних санкција (члан 115). Од укупног броја лица која издржавају казну малолетничког затвора и затвора, готово 2/3 је смештено у затворени део завода, а око 1/3 се налази у полуотвореном и отвореном одељењу завода.

Стимулативне мере треба да утичу на прихватање и трајно усвајање промена до којих је дошло применом третмана према осуђенику. Овим мерама формални систем у установи даје свој одговор на позитивне промене које се испољавају у понашању осуђеника. Основна права осуђеника не могу се укинути, док је код додељених посебних права то могуће. С друге стране, мере дисциплинског кажњавања имају васпитно-корективни циљ јер се њиховом применом настоји да елиминише неприхватљиво и забрањено понашање и утиче на прихватање друштвено прихватљивог обрасца понашања.

Законом о извршењу кривичних санкција и актом о кућном реду, утврђена је примена мера за учињене дисциплинске преступе. Дисциплински преступи су теже и лакше повреде правила реда и безбедности, као и повреда других правила понашања осуђених.

Према осуђеном за кога је постојала опасност од бекства, насилничког понашања, самоповређивања или угрожавања реда и безбедности друге врсте, који се на други начин нису могли отклонити, примењивање су посебне мере: смештај под појачан надзор, тестирање на заразне болести или психоактивне супстанце...

Директор Управе за извршење кривичних санкција, на предлог управника Завода, често је премештао осуђена лица у друге казнено-поправне установе из разлога безбедности, али и других оправданих

разлога. Употреба ватреног оружја најчешће је коришћена како би се онемогућило бекство осуђеног из установе. Забележен је један случај када је осуђеник, покушавајући да побегне, прескачући ограду зида – изгубио живот.

Тренд увећања броја осуђених различитог узраста и криминалне прошлости свакодневно је захтевао успостављање више различитих програма чија је сврха да прати, коригује и промени понашање осуђеног. Од 2000. ова установа настоји да интегрише најбоља искуства и идеје из свих периода развоја пенитенсијарних установа, али и да прихвати новине које стижу из Европе.

14.6 Осуђеничко самоучешће

Заводски третман, као уосталом и целокупан институционалан третман, карактеристичан је по томе што примену фронталног облика васпитног деловања своди на организацију и реализацију групних и колективних састанака осуђених са васпитачима или, што је још ређе, са већином стручних радника, а у циљу разрешавања питања од заједничког интереса.

Осуђеничко самоучешће (самоуправа) предвиђено је као један облик третмана превспитања осуђеника, који подстичу иницијативу за самодисциплину, разумевање и толеранцију у циљу развијања одговорности за сопствене поступке.

Управо увођење „самоуправних активности“ раних седамдесетих година прошлог века било је прилика да се кроз конференције домске заједнице, коју су чинила сва осуђена лица у установи, са одговорним лицима разговара о многим проблемима.

Ту су и зборови у различитим областима живота и рада у установи, као што су: производња, образовање, слободно време, становање... Осуђени имају прилику да бирају и буду бирани, а изабрани да их представљају у разним одборима и комисијама (за исхрану, накнаде за рад, образовање, спорт и културу...). Временом је назив „самоуправљање“ замењен термином „самоучешће“ али је сврха постојања овог облика деловања остала иста, па је и данас у пракси присутна.

На молбу осуђеног и образложен предлог управника, суд може условно отпустити осуђеног на слободу. До 2000. године постојала је Републичка комисија за условни отпуст, која је разматрала предлоге и доносила одлуке. Комисија се три пута годишње састајала у просторијама Дома и одлучивала по молбама осуђених.

Имала је пет чланова које су чинили: судија Врховног суда Србије, судија за малолетнике Окружног суда из Београда, представник републичког МУП-а, заменик републичког тужиоца и помоћник министра правде за извршење кривичних санкција.

Чланови Републичке комисије долазили су у установу где су се седнице и одржавале. Након што би се упознали са судском документацијом и приложеним стручним мишљењима, позивали би осуђена лица и са њима обављали разговор. Осуђени су имали прилику да „убеде“ чланове Комисије због чега треба да добију условни отпуст. Оваквим начином рада били су задовољни осуђени, али и чланови Комисије. После промене Закона о извршењу кривичних санкција институт условног отпуста враћен је у надлежност судовима.

14.7 Образовање осуђених

Полазећи од свима познатог става да „нема васпитања без образовања, као и да нема образовања које не васпитава“ можемо констатовати да нема педагошког третмана младих са поремећајима у понашању без активности наставно-образовног карактера.

Општеприхваћену интегративну оријентацију – захтев за интеграцијом васпитања и образовања младих са поремећајима у понашању, свих ових година нису пратила одговарајућа нормативна и друга решења, па је ова област остала практично „ван система“!

Доношењем Закона о усмереном образовању 1985. године, под паролом „Образовање за потребе рада“, усвојена су и Правила о раду Ђачке задруге и Правила о стицању и расподели дохотка Ђачке задруге. Замишљена је да, поред обуке (вежби) осуђених у школским радионицама, буде уведена као допуна и одређена врста производног рада.

Израђиване су тако санке за децу, хоклице, столови, ормани, штафелаји, фењери, свећњаци, производи од керамике... Део тих средстава био је намењен за попуну фондова за спорт и културу осуђених. Променом прописа и Ђачка задруга је престала са радом.

Школски програми се нису разликовали од програма редовних школа. Дипломе о завршеној школи издавале су поменуте школе. Из тих сведочанстава није се могло видети да је ученик школу завршио у Заводу. Осуђени часове са наставницима углавном доживљавају као сате слободе. Предавачи су за њих прозор у свет.

По изласку из установе осуђено лице добија потврду о времену проведеном у производњи („радно искуство“). Ово уверење се издаје како би им се олакшало и убрзало запошљавање.

Временом је створена могућност да се школују осуђени различитих образовних нивоа: од описмењавања до вишег степена образовања, а у изузетним случајевима и високог образовања. У међувремену мењао се и просечан ниво образовања осуђених, померајући се ка средњем, што ће касније утицати да се велика већина школује од првог до трећег разреда средње школе.

Већ од 1990. уводи се стари систем образовања који школе дели на гимназије и средње стручне школе. Појединим осуђеним лицима дозвољава се упис или наставак започетих студија на вишим школама и факултетима. Треба напоменути да су поједини осуђеници били и ванредни студенти на неким факултетима.

После 2000. године у Заводу је све мање ученика, све је мање и финансијских средстава намењених за образовање осуђених. Настава за средње образовање постепено је престала да постоји. Уместо средње школе уводе се курсеви енглеског језика и информатике.

Последњих година оживела је идеја да се осуђенима понуди стицање мајсторског писма. Ова врста курсева реализује се у сарадњи са Народним универзитетом „Ниш“.

У Заводу још увек постоји Школа за основно образовање одраслих, која ради при Школи за основно образовање одраслих из Обреновца. Ова школа издаје и сведочанства. У складу са одредбама Закона о основном образовању и васпитању, који прецизира да је по завршеном осмом

разреду обавезно полагање завршног испита – мале матуре, што је и услов за издавање сведочанства, на карају сваке школске године, и у овој школи полаже се мала матура.

Све испољене мањкавости у систему образовања осуђених лица опомињу да треба обратити посебну пажњу на неке од следећих задатака:

- Изградити јединствени систем образовања за осуђене малолетнике и малолетнике којима је изречена васпитна мера институционалног карактера
- У нормативна акта (законе и уредбе) која регулишу област образовања младих унети и одредбе о образовању ове популације
- Стварати организоване и друге претпоставке за флексибилнију примену планова и програма образовања примерених потребама и могућностима ове популације
- Приступити оспособљавању редовних школа, пре свега стручних кадрова за наставно-образовни рад са малолетним преступницима

Уколико Влада Србије усвоји акционе планове за спровођење Стратегије развоја образовања која, између осталог, предвиђа обавезност средњег образовања, то би била шанса да се врати првобитни значај образовања осуђених лица. Ова стратегија предвиђа обавезну (најмање) двогодишњу средњу школу, где би на крају савладаног мајсторског образовања осуђена лица полагала мајсторски испит.

14.8 Спорт и рекреација

У литератури се најчешће истичу три основне функције слободног времена: одмор, разонода и развој личности. Функција одмора (пасиван и активан одмор) подразумева задовољавање потреба за физичким и психичким одмором. Забава – разонода је у функцији ослобађања личности од досаде и монотоније свакодневног живота, од свакодневних притисака и животних брига, док функција развоја личности пружа могућност за стицање низа знања, умења и навика...

Слободно време је значајан чинилац у животу младих људи. Посебно је важно како ће се ово време користити у заводу. Свакако да извесни

негативни видови забаве у слободном времену могу да доведу не само до пасивности него и до тешких девијација. Тежња да се „убије време“ је управо негативан вид коришћења доколице.

Почетком седамдесетих година прошлог века посебна пажња почиње да се поклања организованом коришћењу слободног времена намењеног осуђеним лицима. У том смислу слободно време дели се у три целине у којима се одвијају и организују спортско-рекреативне, културно-забавне и уметничке активности. Извесно је да су спортско-рекреативне активности биле и остале најзаступљеније.

Скоро без изузетака сва осуђена лица упражњавају спортско-рекреативне активности и чланови су бар једне спортске секције. Организовањем ових активности задовољене су основне потребе овог узраста: покретљивост и активност, вишечасовни боравак на чистом ваздуху, развијање позитивних осећања (одговорност, колективни дух, узајамна сарадња, смисао за такмичење)...

Спортско-рекреативне активности се упражњавају кроз редовна групна и индивидуална такмичења, а у оквиру секција за фудбал, кошарку, одбојку, атлетику, стони тенис, шах... Посебну врсту активности чине врло интензивни сусрети најбољих спортских екипа из Дома са екипама из града, који се махом одржавају у Дому, а повремено и у граду. Осуђена лица сваке године учествују на Новогодишњем турниру у малом фудбалу. На крају сваке године на Светосавској академији проглашавају се најбољи осуђени, међу којима се бира и спортиста Дома. Најбољи добијају пригодне награде и књиге.

Квизови, комбиновани са играма, омиљени су међу осуђенима, па се редовно организују. Међутим, остао је упамћен квиз посвећен Светском првенству у фудбалу „Мундијал 2006.“ на коме је учествовало десет екипа са по три такмичара и који је трајао две недеље.

14.9 Културни живот у заводу

Бежање у имагинарни свет омогућује масовна култура својим садржајима чији су потрошачи млади. У Казнено-поправном заводу слободно време се појављује као реалност која није супротна раду, већ

као његова нужна допуна. Једноличност заводског живота, разноврсне депривације осуђених, њихови исти или слични проблеми често могу створити осећај досаде и монотоније. Како би се избегла пасивност, формални систем нуди организовано и креативно коришћење слободног времена. У добро организованом слободном времену, које има превентивно дејство, омогућујемо развијање интересовања, уважавање карактера и става сваког појединца.

Организују се позоришне представе, гледају филмови, у Дому има и музичких инструмената, комплетна опрема за фото-лабораторију као и фото-апарати, библиотечки фонд се редовно обнавља, разгласна станица ради редовно, ликовни студио, као и студио за израду декоративне керамике.

Поједини осуђени су се исказивали и као страствени акваристи. Љубав према тајанственим и шароликим подводним световима одвлачи пажњу од присутне монотоније и затворске свакодневице. И не само то, ова установа је код осуђених развијала и љубав према животињама. Успостављена је сарадња са Ловачким домом, као и ЗОО вртом из Београда и они су установи поклањати паунове, патке, гуске, срне, кјоје су налазиле место у лепо уређеном парку пуном зеленила.

Приликом планирања слободног времена уважава се афинитет осуђеног, квалитет активности, разноврсност садржаја, континуитет манифестација и пре свега добровољност.²⁵⁴

14.10 Правилник о третману, програму поступања, разврставања и накнадном разврставању осуђених лица

Третман према осуђеном обухвата примену свих предвиђених активности – планираних метода, техника и поступака предузетих са циљем да осуђени усвоји друштвено прихватљив систем вредности и овлада вештинама за успешно укључивање у заједницу како убудуће не би чинио кривична дела. Третман се спроводи кроз програм поступања, разврставања, накнадно разврставање и припему за отпуст.

²⁵⁴ Божић, Милан: „Уместо дома – дом“, Београд, 2015.

14.11 Програм поступања

Пријем и упознавање осуђеног

По пријему на издржавање казне осуђени се упућује у пријемно одељење. Током боравка у пријемном одељењу упознавање осуђеног обавља стручни тим са психолошког, педагошког, криминолошког, социјалног, здравственог и безбедносног становишта.

Стручни тим утврђује:

- Утврђује здравствено стање осуђеног
- Упознаје осуђеног са прописима о извршењу кривичних санкција и кућним редом и даје му потребна објашњења и савете у циљу прилагођавања на живот и рад
- Прибавља и допуњује постојећу документацију о осуђеном у обиму и у поступку који предвиђају прописи о извршењу казне
- Утврђује чињенице о личности осуђеног као и друге чињенице и околности неопходне за предлагање програма поступања према осуђеном
- Предлаже управнику програм поступања према осуђеном и његово разврставање

Утврђивање програма поступања

Програм поступања утврђује се у зависности од процене ризика, капацитета и потребе осуђеног. Процена ризика врши се на основу упитника за осуђене према којима се извршава казна затвора до три године и упутника за осуђене према којима се извршава казна затвора преко три године.

Процена ризика

У циљу утврђивања програма поступања процењује се степен ризичног понашања осуђеног. Процена ризика се обавља на основу врсте и тежине извршеног кривичног дела висине изречене казне, облика кривице, начина ступања на извршење казне, односа осуђеног према извршеном кривичном делу и казни, раније осуђиваности, чињеница да ли се води и кривични поступак, понашања током ранијег издржавања казне, психолошких, социјалних, здравствених особности.

Процењени ризик се степенује као низак, средњи и висок у односу на то:

- Да ли је осуђени представља опасност за друге осуђене, запосленог у заводу или друга лица која посећују завод
- Да ли постоји вероватноћа да ће покушати да се самоповреди или изврши самоубиство
- Да ли је склон бекству
- Да ли може представљати опасност за заједницу у случају бекства или изласка из завода
- Да ли ће вршити кривична дела након извршења казне

Процена капацитета

У циљу утврђивања програма поступања процењује се капацитет осуђеног на интелектуалном, емоционалном и социјалном плану, способност да усвоји знања и вештине и могућност да прихвати позитивне вредности и нове обрасце понашања.

Процена потреба

У циљу утврђивања програма поступања, процењује се потребе осуђеног које обухватају:

- Социјалне вештине, побољшавање способности комуникације и друштвено прихватљивог понашања у свакодневним ситуацијама
- Стручно усавршавање и образовање
- Психолошку, психијатријску, медицинску и социјалну помоћ
- Пружање правне помоћи у вези са извршењем казне
- Лечење од болести зависности
- Посебне мере заштите од свих видова психичког, физичког, сексуалног угрожавања или било ког другог облика дискриминације
- Припрему за отпуст

На основу утврђених потреба осуђеног одређују се индивидуални циљеви. За лица са посебним потребама утврдиће се програм поступања у складу са врстом посебних потреба.

Приликом утврђивања програма поступања, стручни тим подстиче осуђеног на активну сарадњу. У утврђивању програма поступања стручни тим дефинисаће посебне поступке и активности водећи рачуна о могућностима завода за њихову реализацију.

Осуђени се са програмом поступања упознаје у пријемном одељењу. У случају да стручни тим процени да се према осуђеном у заводу не може применити утврђени програм поступања предложиће накнадно распоређивање осуђеног.

Садржај програма поступања

Програм поступања садржи:

- Процењене капацитете, мотивацију за промену криминалног понашања и квалификовану процену ризика осуђеног
 - Групу и одељење у које је осуђени разврстан и његов смештај
 - Ефикасне поступке и активности према осуђеном сагласно утврђеним потребама
- Индивидуалне циљеве осуђеног у одређеном периоду, чијим остваривањем ће се обезбедити повећање капацитета, успешна адаптација и смањење ризика од вршења кривичних дела
 - Задатке особља у реализацији програма
 - Начин сарадње са спољним институцијама и организацијама у реализацији програма поступања
 - Начин сарадње са породицом или другим блиским лицима
 - Програм припреме за отпуст

Одлука о програму поступања

Одлуку о програму поступања, у складу са Законом о извршењу кривичних санкција доноси управник завода на основу предлога стручног тима. Одлука о програму поступања према осуђеном садржи податке о: групи, одељењу и смештају одређеном на основу утврђеног степена ризика, стручном усавршавању и образовању, групном и индивидуалном раду, радном ангажовању, коришћењу слободног времена, посебна социјална помоћ, као и посебним мерама заштите. Одлука о програму поступања се доставља осуђеном.

Измена програма поступања

Програм поступања се мења у складу са проценом понашања осуђеног, степеном његове сарадње у реализацији програма, постигнутим резултатима и околностима које могу настати током извршења казне.

Запослени на пословима третмана – васпитач покреће иницијативу за измену програма поступања и доставља је стручном тиму завода. Управник завода, на предлог стручног тима, мења програм поступања. Осуђеног са измена програма поступања упознаје запослени на пословима третмана – васпитач.

Критеријуми за разврставање осуђеног

При разврставању осуђеног води се рачуна о дужини казне, начину доласка на издржавање казне, односу према кривичном делу и казни, врсти и тежини кривичног дела и ранијој осуђиваности, другом кривичном поступку или изреченој казни, психолошким, педагошким, социјалним особинама, безбедносним ризицима и потребама осуђеног, понашању током ранијег издржавања кривичне санкције у одговарајућој институцији, као и другим чињеницама битним за разврставање утврђеним правилником.

Индивидуални циљеви – поступци и активности према осуђеном

Сагласно утврђеним потребама и капацитетима осуђеног, као и могућностима завода, треба утврдити индивидуалне циљеве и рок за њихову реализацију. Индивидуални циљеви треба да буду јасни, мерљиви и временски ограничени. Потребно је поставити највише пет индивидуалних циљева нпр. кориговати однос према извршеном кривичном делу, са посебним акцентом на боље разумевање личних мотива за извршење кривичног дела, бољи увид шта је непосредни узрочник криминалног понашања, увид у последице почињеног кривичног дела, бољи увид шта је непосредни узрочник криминалног понашања, увид у последице почињеног кривичног дела са развијањем аутентичног прихватања одговорности за учињено. Развијање и одржавање функционалних породичних односа. Мотивација за наставак процеса образовања или укључивање у неки вид стручног оспособљавања. Развијање и одржавање радних навика. Правилно коришћење проширених права и погодности. Укључивање у рад секција. Укључивање у специјализоване програме према могућностима у установи, учење социјалних вештина, побољшања социјалних интеракција, превенција самоповређивања, ризика од суицида и сл. Лечење и одржавање

апстиненције. Унапређење бриге о здрављу. Обезбеђивање постпеналног прихвата и помоћи и сл.

15. ИЗВРШЕЊЕ ВАНЗАВОДСКИХ САНКЦИЈА И МЕРЕ КОЈЕ ЈЕ ОДРЕДИО СУД

Надзор над извршењем мере кућног притвора

Када суд према окривљеном одреди примену мере кућног притвора контролу поштовања ограничења која су окривљеном одређена одлуком суда обавља Повереничка служба преко Повереника.

Суд ће у својој одлуци назначити да ли се мера кућног притвора извршава са, или без примене електронског надзора. Суд одмах доставља одлуку о примени мере кућног притвора повереничкој служби. Ако суд донесе одлуку да се мера кућног притвора извршава уз примену електронског надзора, опрема за електронски надзор активира се одмах после достављања одлуке. Уређај за лоцирање окривљеног (одашиљач са пратећом опремом), који је нешкодљив по здравље, поставља стручно лице, које при томе даје потребно упутство окривљеном о начину рада уређаја. Повереничка служба управља и уређајем којим се даљински прати кретање окривљеног и његов положај у простору. Приликом контроле спровођења мера Повереник сарађује са полицијом или другим надлежним државним органом.

Примена посебних мера за спречавање кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима

Учиница кривичног дела из члана 3 Закона о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима дужан је да се лично јави надлежном Поверенику у року од три дана од дана извршења кривичне санкције која му је изречена.

Поступање Повереника

Повереник је дужан да у року од три дана од дана јављања учиниоца отпочне припреме за извршење мера из члана 7 Закона о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима и да успостави сарадњу са полицијом,

професионалним саветовалиштима и установама, битним за спровођење програма извршења посебних мера.

Повереник је дужан да у року од осам дана од дана јављања учиниоца изради програм извршења посебних мера и да упозна учиниоца са програмом и са последицама неизвршења обавеза. Програм доставља Суду који је донео одлуку као и полицији и саветовалиштву.

Законом о извршењу ванзаводских санкција и мера предвиђено је унапређење законске регулативе која је неопходан предуслов за унапређење алтернативних санкција и успешну ширу примену свих ванзаводских санкција и мера у складу са Пробационим правилима Савета Европе. Ово се не може постићи изменама постојећег Закона о извршењу кривичних санкција, већ је неопходно посебном закону на целовит начин регулисати извршење ванзаводских санкција и мера. Потребно је да се цео овај закон усвоји по хитној процедури имајући у виду све наведене предности од алтернативних видова кажњавања, као и потребу да се уреди начини реализације посебних мера за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према **малолетним лицима**, које су одређене већ усвојеним законом, који је немогуће применити у пракси, без ближег одређења, а које ће бити садржано у овом закону.

Посебним законом је једино могуће успоставити осетљиву равнотежу између потребе да се друштво адекватно заштити од починилаца кривичних дела, а да се они казне ванзаводским санкцијама уз поштовање свих међународних стандарда у области људских права, а посебно Пробационих правила Савета Европе.

16. СТРАТЕГИЈЕ ПРЕВЕНТИВНОГ ДЕЛОВАЊА

У ланцу планирања, програмирања и примене превенције усмерене на ризичне и протективне факторе једну од кључних карика чине превентивне стратегије. Под превентивним стратегијама се подразумева широк спектар разноврсних превентивних активности којима се може значајно допринети подстицању правилног социјалног развоја, омогућавају формирања просоцијалних и спречавања испољавања преступничких облика понашања. Међутим, да би се превентивним стратегијама

елиминисали или редуковали ризични фактори, односно изградили или ојачали протективни фактори, нужно је њихово интегрисање у структуру и функционисање породичног, школског и система заједнице.

Полазећи од чињенице да ефикасна превенција укључује примену научно заснованих и евакуираних стратегија усмерених у правцу деловања на ризичне и протективне факторе у мултиплим доменима, реализовано је више истраживања чији је циљ био откривање и развијање ефективних стратегија које могу допринети успешнијем планирању и програмирању обухватне превенције преступничких облика понашања.

Као резултат улагања дугогодишњих напора у правцу развијања, примене и евалуације превентивних програма издвојено је шест научно евалуираних превентивних стратегија које су се показале успешним у превенцији преступничких понашања и које представљају основу за планирање превенције и развијање превентивних програма:

- Информисање
- Едукација
- Изборне активности
- Идентификација проблема и упућивање
- Процеси усмерени ка ангажовању заједнице и
- Енвиронменталистички приступ

16.1 Информисање

Суштинска одлика информисања, као једне од превентивних стратегија, која представља нужан део сваког обухватног, мултикомпонентног превентивног програма, садржана је у једносмерној комуникацији од извора до корисника информације која условљава и ограничени контакт међу њима. Најшире схваћено, циљ овакве комуникације се састоји у настојању да се путем пружања адекватних информација о реалним чињеницама везаним за преступничко понашање, кроз уверавање, убеђивање и мотивисање, изазову позитивне промене у понашању.

Примена стратегија информисања садржана је у обезбеђивању и пружању јасних и тачних информација деци и омладини, како што су:

- Информације о распрострањености, природи и одликама различитих облика преступничког понашања

- Информације о законским регулативама којима се такво понашање настоји спречити и сузбити

- Информације о здравственим, психолошким и социјалним последицама које такво понашање ниси и оставља трага на појединца, породицу и заједницу и

- Информације о начинима на које се такво понашање настоји предупредити, у смислу обавештавања о доступним јавним сервисима, превентивним програмима и укупној превентивној политици друштва.

Адекватно информисање о чињеницама које се односе на различите облике преступничког понашања кључно је за планирање и реализацију сваког превентивног програма, будући да знање и обавештеност могу и треба да послуже као основа за промену ставова, а тиме и понашања младих људи.

На овај начин постиже се циљ информисања, који је садржан у неколико кључних подциљева:

- Подизање нивоа знања и обавештености деце и омладине о ризичним факторима који су у вези са алкохолизмом, наркоманијом, проституцијом, криминалитетом и другим облицима друштвено неприхватљивог и штетног понашања, чиме се повећава и перцепција ризика код младих људи

- Промена ставова деце и омладине који се односе на преступничко понашање, у смислу развијања негативних ставова према преступништву или модификовања већ постојећих позитивних ставова

- Развијање уверења која подржавају просоцијални животни стил и начин понашања

- Овладавање вештинама које младе људе чине отпорнијим на изазове преступништва

Информисање се може реализовати на различите начине, почев од дистрибуције памфлета и брошура, интернета, јавних презентација, обезбеђивања информативних телефонских линија, оглашавања јавних сервиса који пружају помоћ деци и омладини, до организовања обухватних медијских кампања на телевизији, радију или у штампи. У свим овим

случајевима главни циљ је настојање да се креирају поруке које ће младим људима послужити као мотив за просоцијално понашање, те је, сходно томе, веома битно водити рачуна о карактеристикама популације на коју се информисањем жели деловати.

Технике стратегије информисања се веома често могу комбиновати са едукацијом у школским установама, где се помоћу педагошких средстава, путем предавања, дискусија, играња улога, видео-материјала и књига, настоји деловати на децу и омладину у правцу превенције јављања и понављања преступничких облика понашања. Такође, активности информисања усмерене на подизање нивоа знања и обавештености о ризицима које преступничко понашање носи, као и на пружање помоћи да се развију уверења која подржавају просоцијално понашање могу се успешно изводити са младим људима, родитељима, наставницима и лидерима у заједници.

Будући да се информисање најчешће реализује у оквиру медијских кампања, које су уједно и најефикаснији начин за информисање, значајно је истаћи да се том приликом мора водити рачуна о времену у којем се емитују телевизијске и радио емисије и спотови. Да би се постигли позитивни ефекти, то мора бити време у коме постоји већа вероватноћа да ће млади људи примити поруку путем гледања или слушања. Приликом употребе масмедија ради информисања морају се узети у обзир интересовања деце и омладине, која су различита у зависности од година и пола, те је, сходно томе, потребно ускладити и природу и садржај информација. Интересантно је поменути да су поједина инострана истраживања показала да већи успех имају информативни садржаји који не садрже поруке ауторитативног типа, односно да интересовање циљне популације за поједине емисије опада уколико су садржаји прожети елементима опомене, прекора, надзора и контроле.

У литератури постоји велики број радова у којима се процењивала ефективност информисања, односно у којима се процењивало пет основних приступа информисању у превенцији преступничких облика понашања:

- Први приступ, који се може означити као *пружање информација*, односи се на информисање о различитим облицима преступничког понашања и њиховим одликама
- Други приступ, назван *изазивање страха*, истиче ризичне факторе који су у вези са преступничким понашањем
- Трећи приступ, означен као *морални позив*, усмерен је на сагледавање последица преступничког понашања
- Четврти приступ, назван *едукација емоција*, усмерен је на изградњу самопоштовања, одговорно доношење одлука и интерперсоналне односе
- Пети приступ усмерен је на *развијање посебних вештина и способности* које пружају могућност младим људима да са успехом пруже отпор изазовима преступништва.

Прва четири наведена приступа показала су се прилично неуспешним у спречавању и смањењу испољавања преступничких облика понашања. Насупрот њима, успешним се показао искључиво приступ који је усмерен на развијање посебних вештина и способности које омогућавају деци и омладини да са успехом пруже отпор изазовима преступништва, и то путем упознавања са социјалним утицајима који их могу навести на неки од облика понашања који је друштвено неприхватљив. Другим речима, много успешнији су они превентивни програми који комбинују:

- *Нормативну едукацију*, која се састоји у разјашњавању и дискусији о законским регулативама везаним за преступничко понашање
- *Пружање информација* о последицама различитих облика преступничког понашања и
- *Тренинг социјалних вештина и утицаја*.

На крају, битно је истаћи да резултати истраживања успешности ове превентивне стратегије показују да самостална примена информисања (без других стратегија) не доприноси превенцији преступништва. Информисање, као превентивна стратегија, успешна је једино уколико се примени као део обухватног, мултистратегијског превентивног приступа. То значи да кампање информисања, уколико претендују да буду успешне у превенцији преступничких облика понашања, морају бити примењиване

комплементарно са другим, интерактивним и много интензивнијим, превентивним стратегијама.

16.2 Едукација

Едукација, за разлику од стратегије информисања, подразумева двосмерну комуникацију, односно високо ниво интеракције између едукатора и учесника, чије успостављање представља нужну основу за предузимање превентивних активности. Ова стратегија најчешће подразумева рад у малим групама и носи сва обележја таквог рада, мада се може применити и индивидуално, као вид рада са појединцем. Суштинска одлика ове стратегије јесте настојање да путем едукационог рада млади људи стекну искуство, развију индивидуалне вештине и способности, формирају ставове и учврсте просоцијалне облике понашања, како би се на тај начин ојачали протективни фактори и редуковали ризици од јављања, развијања и понављања различитих облика преступничког понашања.

Почеци примене стратегије едукације су везани за тзв. традиционални едукациони модел, који је подразумевао искључиво едукацију деце и омладине о ризицима преступништва и штетним последицама таквог понашања. Показало се, међутим, да такав традиционални приступ не може, сам за себе, продукovati мерљиве и дуготрајне промене у ставовима и понашању младих људи. Тако се развија савремени едукациони приступ, који комбинује преношење информација о штетности преступничких облика понашања са развијањем, подстицањем и одржавањем социјалних вештина којима се унапређују протективни фактори и који се показују знатно ефективнијим.

Активности које се примењују у оквиру ове стратегије треба да имају за циљ:

- Повећање квантума знања о природи и последицама различитих облика преступничког понашања, и
- Унапређивање социјалне компетенције, пре свега путем развијања, јачања и учвршћивања читавог низа социјалних вештина, као што су способност одговорног доношења одлука, самоконтрола,

самопоуздање, вештине пружања отпора изазовима преступништва и негативним утицајима вршњака, способност решавања проблема, технике суочавања са стресом, развијање критичког мишљења и критичке анализе, развијање способности правилног процењивања и расуђивања, унапређивање квалитета интерперсоналне комуникације.

Развијање ових социјалних вештина, популарно названо *тренинг социјалних вештина*, јесте фундаментално за све програме који као циљ имају превенцију преступничких облика понашања деце и омладине. Такви едукациони превентивни програми, који у себи садрже методе тренинга социјалних вештина ради развијања и учвршћивања социјалних вештина, показали су се много успешнијим у редукцији бројних физичких фактора који су везани за преступништво у односу на програме који користе класичне методе едукације. Посебно треба истаћи и резултате раније наведених истраживања који сведоче о томе да и сам недостатак таквих вештина представља ризични фактор за настанак различитих облика преступничког понашања.

Едукација која је усмерена на развијање просоцијалног понашања младих људи и спречавање започињања, односно настављања са различитим облицима преступничког понашања одвија се путем структурираног процеса учења, и то преко формализованих наставних планова које у две сукцесивне, континуиране сесије или више њих презентују претходно обучени предавачи. Сходно томе, јасно је да је реч о стратегији која се најчешће примењује у школској средини. У погледу временског трајања едукације, сматра се да су много ефективнији временски дужи, обухватнији и интензивно примењени едукациони програми са младим људима који подразумевају примену од 10 до 15 седија годишње и уобичајено трају једну школску годину (или дуже) чиме се постижу трајније промене у понашању. Још успешнијим су се показали програми који укључују додатне сесије након једне године или више година од првобитне интервенције – тзв. *боостер* сесије, које помажу деци и омладини да стечене вештине одрже током дужег временског периода.

Класични дидактички приступ је један од најмање ефективних едукационих приступа. Знатно успешнији су интерактивни приступи, који укључују кооперационо учење, дискусије, играње улога и групна вежбања,

која младим људима пружају могућност да размене знања и искуства са вршњацима, те да примене стечене вештине. Примена интерактивних едукационих метода свакако захтева јасно дефинисање циљева и задатака које прати, мења у складу са потребама и евалуира едукатор. Значајна предност таквог облика едукације је у томе што се примена може проширити и на децу млађег школског, па чак и предшколског узраста.

Значајну улогу у превенцији преступништва имају едукациони превентивни програми које, у целости или делимично, реализују вршњаци, тј. млади људи који су по годинама ближи популацији на коју жели да се делује. Наравно, такви програми, названи *програми вршњачких лидера*, уколико претендују да буду успешни, захтевају екстензивну и интензивну претходну инструктажу едукатора.

Ради успешније примене ове превентивне стратегије, истиче се и потреба да едукација почне у што млађем узрасту и да континуирано траје током школовања у основној и средњој школи. У вези с тим је и настојање да се, поред примене едукације у школској средини, предузму извесне едукационе превентивне активности и у слободно време.

Чињеница да се едукациона превентивна стратегија најчешће примењује у школској средини не значи да је њена примена ограничена искључиво на децу. Напротив, едукациони приступ је веома често усмерен на породицу и подразумева антажовање и рад како са децом, тако и са родитељима, које је неопходно оспособити да помогну својој деци у настојању да се избегне било који облик преступничког понашања. Утврђено је да учешће родитеља у превентивним програмима представља снажан протективни фактор. Наравно, приликом примене ове врсте превентивних програма, *програма тренинга родитеља*, неопходно је претходно мотивисати породицу за активно учествовање у њему. У сваком случају, такви програми могу бити реализовани или кроз два сета радионица, у којима се врши одвојена едукација деце и родитеља, или кроз јединствене активности у којима заједнички учествују и деца и родитељи.

Евалуацијом едукационих програма усмерених на целу породицу установљено је да такви програми не само да имају успеха у превенцији преступништва деце и омладине, већ су од велике користи и самим

родитељима. Активности у оквиру ове превентивне стратегије, пре свега тренинзи социјалних вештина, помажу родитељима да развију и усаврше вештине родитељства, комуникације, решавања проблема и суочавања са проблемима, што заједно доприноси смањивању стреса код родитеља, ублажавању породичних конфликта, јачању породичне кохезије, успостављању чвршћих веза између родитеља и деце, развијању успешне интерперсоналне породичне комуникације, а све ради бољег функционисања породице. Такође, утврђено је да на тај начин код младих људи долази до развијања просоцијалног понашања и смањења хиперактивности, социјалног повлачења, агресивности и криминалитета.

Иако програми едукације имају значајан успех у ширењу знања, развијању вештина и мењању појединих понашања, највећи број њих, уколико се самостално примене, није довољан за стварање далекосежних и дуготрајних промена. Због тога се препоручује комплементарна примена едукације и других превентивних стратегија, пре свега стратегија енвайронменталистичког приступа, које су усмерене на мењање аспеката социјалног окружења.

16.3 Изборне активности

Изборне активности се, као превентивна стратегија, веома често користе у превентивним програмима. Увођење стратегије изборних активности је у складу са етиолошким сазнањима да највећи број младих људи испољава различите облике преступничког понашања управо током свог слободног времена. Смисао те стратегије је у настојању да се слободно време деце и омладине организује, структурира и испуни креативним и конструктивним активностима које ће ублажити атрактивност појединих облика преступништва и послужити као алтернативе преступничком понашању.

Успешност ове стратегије највећим делом зависи од природе, врсте и квалитета понуђених активности. Активности које се нуде младим људима као алтернативе преступништву не само да морају бити такве природе да обезбеде деци и омладини здраву, позитивну и просоцијалну разоноду која ће их одвратити од злоупотребе психоактивних супстанци, криминала

и других облика преступничког понашања, већ морају бити у довољној мери занимљиве, забавне и привлачне за младе људе. Уколико понуђене активности нису атрактивне или ако не задовољавају потребе и интересовања циљне групе, сасвим је логично очекивати да млади људи неће учествовати у таквим активностима, те ће и примена ове стратегије остати без успеха. Потребу за атрактивношћу понуђених активности потенцира и кључни захтев ове стратегије, а то је добровољно учешће младих људи. У томе лежи разлог за инсистирање на активном ангажовању деце и омладине у избору активности и креирању превентивних програма који користе ову стратегију.

Циљеви стратегије изборних активности су:

- Окупирање неструктурираног, неконструктивног и неадекватно искоришћеног слободног времена младих људи
- Ангажовање деце и омладине у просоцијалним активностима које елиминишу потребу за испољавањем преступничких облика понашања
- Креирање бројних интересовања и потреба које се касније неће моћи задовољити преступничким понашањем и
- Формирање, развијање и јачање вештина и знања која ће бити препрека изазовима преступништва

Управо такви програми пружања активности, који поред забаве и разоноде настоје да развију и учврсте читав низ социјалних, емоционалних и физичких вештина, показали су се далеко успешнијим у редуковању ризичних и јачању протективних фактора везаних за преступничко понашање. Такође, код младих људи код којих је већ дошло до испољавања неких облика преступничког понашања пружање атрактивних и конструктивних активности има за циљ да минимизира или отклони потребе за поновним одавањем преступничком понашању. Из тога произилази захтев да те активности морају бити такве природе да компензују или надокнаде потребе које су иначе задовољаване узимањем алкохола, дрога, насиљем, вршењем кривичних дела или неким другим обликом преступништва.

Најчешће примењиване изборне активности су:

- Рекреативне и културне активности

- Активности у заједници
- Програми менторства и
- Учешће у различитим програмима превенције.

Уопштено говорећи, као најуспешнији су се показали програми који обезбеђују интензивнију интервенцију уз коришћење разноврсних активности. Разноврсне рекреативне и културне активности (спортска такмичења, уметничке приредбе, посете позориштима, биоскопима, спортским дешавањима, организовање забава), које се, по правилу, обављају под контролом и надзором одраслих особа, што је јединствен начин да се успоставе везе између различитих старосних генерација, јесу најчешћи облик примењиваних активности. Будући да рекреативне и културне активности пружају забаву и разоноду, млади људи их радо прихватају, а посебно они који енергично пружају отпор ауторитету. Штавише, учешће деце и омладине у оваквој врсти активности омогућава идентификовање оних који су изложени деловању ризичних фактора. Истраживања код нас показују да се деца млађег школског узраста најчешће опредељују за разноврсне спортске активности и учење страних језика, док се најмањи број ученика опредељује за неку од школских секција, као што су ликовне, драмске и рецитаторске секције.

Активности у заједници, које се састоје у волонтерском друштвенкорисном раду деце и омладине (чишћење и уређивање зелених површина, помоћ старијим и хендикепираним људима, уклањање графита), подстичу јачање веза младих људи са локалном заједницом и помажу младима да развију позитивне ставове према другим људима, заједници и сопственој будућности. Такав тип изборних активности је често саставни део програма који се примењују у школској средини, где ученици уз помоћ наставника овладавају основним знањима која су им неопходна у обављању активности у заједници, чиме се на најбољи могући начин остварује сарадња између школе и локалне заједнице.

Посебан вид превентивних програма у којима се користи стратегија изборних активности јесу *програми менторства*. Менторски програми подразумевају интеракцију „један на један“, где се деци и омладини пружа могућност да слободно време исупуњено адекватним садржајима проведу са старијом и искуснијом особом која може и треба да им да одговарајући

савет, помоћ и подршку у решавању бројних проблема са којима се млади људи суочавају, али и да им понуди изазове који одговарају њиховим могућностима. Истраживања су показала да успостављање такве везе представља снажан протективни фактор за младе људе, будући да им значајно помаже у превазилажењу личних и социјалних баријера, постизању бољег успеха у школи, развијању самопоштовања и позитивних ставова према другим људима, школи и сопственој будућности, развијању вештина решавања проблема и одговорног доношења одлука, као и избегавању учешћа у преступничким облицима понашања, као што су злоупотреба психоактивних супстанци и насилно понашање. Утврђено је и да већим ангажовањем ментора млади људи стичу више знања о потенцијалним ризицима и последицама преступништва, него што стичу млади чији су ментори врло мало ангажовани. Евалуације менторских програма који се примењују у заједници су потврдиле значајну редукцију преступништва, док њихова примена у школским условима показује успех у јачању снага које воде ка одлагању јављања преступништва или поновног учествовања у активностима које носе елементе преступништва.

Као једна од понуђених изборних активности може бити и само учешће у различитим програмима превенције злоупотребе психоактивних супстанци или криминалитета, јер, на неки начин, превентивни програми сами за себе могу бити алтернатива преступништву. Природа појединих програма је таква да омета могућности за развој преступничких облика понашања, будући да се сами програми примењују у периоду слободног времена.

За ефективну примену ове стратегије потребно је да понуђене активности буду подједнако доступне свим младим људима на које се превентивним програмом жели да делује. Уколико се то не учини, јасно је да ће и успешност примене стратегије изборних активности бити знатно смањена.

Поједина истраживања су показала да целисходност и успешност ове стратегије зависи делом од циљне групе. Стратегија изборних активности постиже знатно боље резултате у превентивним програмима који су намењени тзв. високоризичним младим људима, односно деци и омладини која су изложена деловању већег броја ризичних фактора, која немају

адекватан надзор и контролу одраслих особа, којима нису доступне разноврсне просоцијалне активности и која, самим тим, немају довољно могућности да развију и учврсте личне вештине које су им неопходне да избегну проблеме у понашању. Сходно томе, готово сви превентивни програми који су усмерени ка високоризичним групама примењују, поред осталих, и стратегију изборних активности.

Иако се коришћење стратегије изборних активности у различитим превентивним програмима често посматра као унапређење самих програма, значајно је истаћи да су евалуационе студије показале да ова стратегија, уколико се самостално примењује, не остварује значајнији успех у превенцији преступништва. Она се, међутим, не може у потпуности изузети из програма превенције преступништва управо зато што су изборне активности веома често кључни повод за младе људе да учествују у превентивним програмима. Отуда ову стратегију, упркос континуираном недостатку потврде њене ефективности, треба примењивати комплементарно са другим нужним и успешним стратегијама превенције преступничких облика понашања. Пружање изборних активности би требало да буде саставна компонента обухватног интегративног превентивног програма који укључује и остале стратегије, пре свега неку од енвайронменталистичких стратегија, која има за циљ смањење доступности алкохола, дрога, оружја, или стратегију едукације, која је усмерена на развијање и јачање социјалних и личних вештина.

16.4 Идентификација проблема и упућивање

Идентификација проблема и упућивање је превентивна стратегија усмерена на појединце и групе код којих постоји висок ризик за испољавање преступничког понашања или који се већ преступнички понашају.

Активности које се предузимају у оквиру ове стратегије усмерене су на:

- Рану идентификацију појединаца, пре свега деце, код којих су, због породичне ситуације, индивидуалних карактеристика или социјалног окружења, присутни бројни ризични фактори за које је утврђено да су у

вези са преступничким понашањем и који, самим тим, указује на могућу појаву таквог понашања у будућности

- Рану идентификацију младих људи који већ испољавају поједине облике преступничког понашања, али код којих то понашање још није первазивно и учвршћено

- Рану идентификацију породица у којима породично окружење и понашање родитеља повећава вероватноћу јављања различитих облика преступништва и

- Разматрање проблема ради проналажења одговарајућих начина помоћу којих се ти проблеми могу смањити или решити

Крајњи *циљ* стратегије идентификације проблема и упућивање јесте да се путем едукације и саветовања деца и омладина код којих постоји висок ризик за настанак преступничког понашања, односно млади људи који се преступнички понашају упознају са врстама третмана које на најбољи могући начин излазе у сусрет њиховим потребама. Стратегија не укључује сам третман, већ превсходно, упућивањем на могући облик третмана, представља неку врсту споне између превенције и третмана. Зато се стратегија идентификације проблема и упућивања, која претходи самом третману, често означава и термином *рана интервенција*.

Будући да је ова стратегија много интензивнија и на неки начин специјализованија него што је случај са осталим превентивним стратегијама, јасно је да се она не користи на универзалном превентивном нивоу, већ на селективном и индикованом нивоу. Иако се налази на граници превенције и третмана, ова стратегија јесте превентивна с обзиром на то да смањује вероватноћу јављања проблема у понашању или ескалацију тих проблема у будућности. Раном интервенцијом се уочавају тенденције ка преступничким облицима понашања у разматрају облици превентивних третмана којима је те тенденције могуће обуздати.

Циљ активности које се примењују у оквиру ове стратегије јесте да се ојачају протетктивни фактори и редукују постојећи ризични фактори, узимајући при том у обзир развојни ниво младих људи процењени ниво ризика. Реч је о широком спектру активности које се примењују у раду са децом, али и у раду с родитељима. **Рад са децом** обухвата:

- *Процену проблема*, како би се идентификовали ризични фактори који повећавају вероватноћу јављања и развијања преступништва
- *Обезбеђивање ране едукације* усмерене ка изградњи социјалних вештина, когнитивних способности и самопоштовања, што младим људима помаже да се одупру притиску вршњака да се укључе у различите преступничке активности и
- *Пружање савета и помоћи* у одабиру одговарајуће циљане интервенције за децу и омладину која се већ преступнички понашају.

У оквиру рада са родитељима се обезбеђују:

- *Услуге подршке за породице у кризи*, које се састоје у пружању материјалне и здравствене помоћи, саветовања и задовољавања основних егзистенцијалних потреба
- *Програми кућних посета*, који треба да пруже подршку младим родитељима у васпитању и одгајању деце путем тренинга породичних и вештина родитељства, као и помоћ родитељима у образовању и професионалном оспособљавању
- *Породична терапија*, ради креирања обухватне интервенције која укључује и ангажује све чланове породице и претендује ка унапређењу функционисања породице
- *Системске интервенције*, које су усмерене на мултипле домене у животу младих људи, односно на индивидуалне карактеристике, породично окружење, интеракцију у породици, односе са вршњацима, као и утицај суседства и заједнице.

Иако већина превентивних програма који користе ову стратегију комбинује две наведене активности или више њих, треба напоменути да се системска интервенција показује најуспешнијом у превенцији криминалног понашања. Разлог за то лежи у чињеници да је криминално понашање деце и омладине најчешће у вези са мноштвом других проблема који своје извориште имају у различитим животним доменима.

Истраживања су показала да су превентивни програми који примењују ову стратегију знатно успешнији у јачању протективних фактора, а тиме и у превенцији преступничких облика понашања, уколико укључују активности изграђивања, развијања и јачања социјалних вештина и деце и родитеља. Родитељи се, по правилу, обучавају вештинама

уочавања проблема код деце, начинима унапређивања односа родитељ – дете, укључујући вештине слушања и комуникације, затим вештине решавања проблема, обезбеђивања доследне дисциплине и установљивања правила понашања, као и адекватне контроле активности деце. Такође, интервенције које укључују породичну терапију или породично саветовање ради унапређења комуникације у породици и јачања веза између родитеља и деце значајно доприносе развијању вештине родитељства и успостављању просоцијалног понашања код деце.

Од изузетног значаја је да се приликом примене ране интервенције открију и ангажују позитивне снаге и потенцијали породице. Другим речима, није пожељно константно усмерење на оно што недостаје родитељима и породици у целини, већ је неопходно проценити и ослонити се на вештине и снаге које породица поседује.

У вези са применом ове стратегије значајно је указати на чињеницу да сама природа ране интервенције, будући да је усмерена на појединце код којих постоји висок ризик за настанак преступничког понашања, односно на оне који су већ преступнички понашају, отвара простор етикетирања младих људи који учествују у овим превентивним програмима. Такво етикетирање представља ризик од повећавања вероватноће јављања или даљег развијања преступничких облика понашања, те је приликом примене програма потребно водити рачуна и о овој околности.

Евалуација стратегије идентификације проблема и упућивања је показала да ова стратегија има значајног успеха у превенцији преступничких облика понашања. Штавише, утврђено је да идентификовање младих људи чије понашање индикује ризик од испољавања преступништва помаже и идентификовању породица у кризи, што омогућава благовремено реаговање у правцу стварања здравије, стабилније и функционалније породице.

Као највећи недостатак стратегије идентификације проблема и упућивања наводе се трошкови њене примене, будући да су они знатно већи него што је то случај с осталим превентивним стратегијама. С друге стране, заговорници ране интервенције истичу да су ти трошкови и даље знатно мањи од трошкова који се улажу у ресоцијализацију и третман

младих људи код којих је преступничко понашање постало реалност. Коначно, адекватна рана идентификација проблема и упућивање на могуће облике третмана, будући да може да спречи развој преступничког понашања код великог броја младих људи код којих постоји висок ризик за настанак преступничког понашања, оправдава трошкове своје примене.

16.5 Процеси усмерени ка ангажовању заједнице

Процеси усмерени ка ангажовању заједнице имају за циљ да ојачају способност локалне заједнице да обезбеди што повољније предуслове за превенцију и третман преступничког понашања. Реч је о активностима које су усмерене ка стварању могућности на организационом нивоу заједнице да се остваре интеграција и сарадња међу читавим низом субјеката који могу допринети превенцији преступништва. Сврха активности које се примењују у оквиру ове превентивне стратегије садржана је у настојању да се подстакне ангажовање потенцијала и ресурса заједнице, и то путем остваривања партнерства у заједници, учешћа грађана и изградње коалиција. Иако ове активности не делују директно на превенцију преступништва, њихова примена се показала успешном у подизању нивоа знања и обавештености припадника локалне заједнице о проблемима различитих облика преступничког понашања, чиме се посредно остварују и извесни превентивни ефекти.

Партнерство у заједници подразумева равноправно учешће великог броја субјеката у превентивним настојањима, уз претпоставку постојања јасно дефинисаних циљева и задатака сарадње. Такав вид повезивања је од користи за све учеснике будући да им међусобна сарадња пружа далеко више могућности да постигну жељене циљеве. За развијање партнерства неопходно је радити на информисању и едукацији чланова заједнице, почев од породице и школе, преко припадника полиције и органа правосуђа, представника социјалних и здравствених служби, до лидера заједнице. Циљ таквог рада је мобилизација заједнице, која подразумева подстицање чланова заједнице на разноврсне активности које могу допринети превенцији преступништва. У ту сврху нужно је потенцијалним коалиционим партнерима обезбедити јасно разумевање

сврхе изградње коалиција, а затим им пружити помоћ и подршку у развијању организационе структуре, укључујући и техничку помоћ у организовању, стратешком и систематском планирању, програмирању и примени превентивних програма. Након мобилизације заједнице, која представља предуслов стварања коалиција, могуће је даље радити на развијању партнерских односа ради изградње коалиција на локалном нивоу. Такве коалиције могу бити привремене или трајне природе, могу обухватити мањи или већи број субјеката или сектора, али у суштини, њихово формирање представља снажну основу за креирање заједничких превентивних настојања унутар локалне заједнице, што омогућава изграђивање успешног система превенције преступничког понашања.

Изградња коалиција, као крајњи циљ ове превентивне стратегије, јесте процес који пролази кроз четири фазе:

- Умрежавање
- Кооперација
- Координација и
- Колаборација

Умрежавање је први корак у изградњи коалиција и најчешће подразумева неформалан облик унутарсекторског или међусекторског повезивања ради разговора о заједничким интересима, уз евентуалну размену информација које су од узајамне користи, али без заједничког ангажовања у решавању проблема заједнице.

Кооперација је виши ниво повезаности на неформалном ангажовању које се исцрпљује у размени информација, без јасног дефинисања задатака, циљева или процеса планирања. Учесници пружају једни другима помоћ у постизању појединих организационих циљева, али без битних промена сопствених правила, регулатива и услуга које нуде. Тиме се задржава потпуна аутономија учесника.

На нивоу координације, организације, институције и субјекти су у могућности да прошире поље сопственог деловања кроз много формалније односе који подразумевају усмеравање интеракција на специфичне програме, размену информација и развијање активности које не само да су од заједничке користи, него су и усмерене на постизање заједнички постављених циљева. Иако координација захтева изванредан

облик планирања заједничких активности, који подразумева поделу улога и дефинисање начина комуникације, на овом нивоу још нису нужне промене у организационим системима партнера. Сваки од партнера задржава свој ауторитет у унутрашњем организовању, а заједничко ангажовање је ограничено на поделу ресурса за специфичне циљеве или програме.

Највиши ниво у развоју коалиција јесте *колаборација*. Под колаборацијом се подразумева процес заједничког учешћа и сарадње појединаца, група, организација и институција у коме се јасно дефинишу међусобни односи и постављају заједнички циљеви који ће омогућити успешније деловање на плану превенције преступништва. За одржавање колаборације нужне су мотивација и посвећеност учесника, која се постиже поделом улога, одговорности, ризика и признања. У доношењу одлука учествују групе, а не појединци, при чему сви чланови настоје да делују заједно у правцу идентификовања проблема у заједници и постизања консензуса у избору циљева и програма који ће бити примењени. Квалитативна разлика између координације и колаборације је постојање системских промена у унутрашњој организацији коалиционих партнера које воде успостављању јединственог система руковођења, што даље доприноси јачању потенцијала свих партнера ради постизања узајамне користи и заједничке сврхе.

На основу изложених одлика стратегије процеса усмерених ка ангажовању заједнице, може се уочити да је њена успешност у превенцији преступништва утолико већа уколико се примени у комбинацији са другим ефикасним превентивним стратегијама. Превентивни програми који у основи користе процесе усмерене ка ангажовању заједнице требало би да обухвате и стратегије информисања и едукације, будући да њихова примена доводи до подизања нивоа знања и обавештености грађана, омогућава информисање грађана о току и исходима програма, што, у крајњој линији, обезбеђује неопходну подршку јавности.

Евалуација ове превентивне стратегије је показала да активне, мобилисане заједнице, с изграђеним коалицијама које функционишу на нивоу колаборације, имају више успеха у превенцији преступништва јер су у могућности да интегришу расположиве потенцијале заједнице и развију

нове снаге које ће бити успешније у идентификовању потреба заједнице и проналажењу начина за задовољење таквих потреба.

17. ПРИМЕНА ПРАВИЛНИКА О ПОСТУПАЊУ ПРЕМА ОСУЂЕНИМ ЛИЦИМА У КАЗНЕНО ПОПРАВНИМ УСТАНОВАМА И ОКРУЖНИМ ЗАТВОРИМА

17.1 ПРАВИЛНИК о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

На основу члана 26. став 3. Закона о извршењу кривичних санкција („Службени гласник РС”, број 55/14), Министар правде доноси

ПРАВИЛНИК о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора

I УВОДНЕ ОДРЕДБЕ

Предмет Правилника

Члан 1.

Овим правилником ближе се уређују начин живота и рада осуђених у казнено-поправним заводима, окружним затворима и казнено-поправном заводу за жене (у даљем тексту: завод), ако посебним прописом није друкчије одређено.

Доступност текста Правилника

Члан 2.

Текст овог правилника, у складу са Законом о извршењу кривичних санкција (у даљем тексту: Закон), доступан је осуђеном све време издржавања казне, на језику који је у употреби у заводу, у складу са законом који уређује службену употребу језика и писма.

Осуђени који је неписмен, не може да чита или је глувонем, или не познаје језик, у складу са Законом, о правима и обавезама које има за

време издржавања казне у заводу биће упознат усмено или уз помоћ тумача.

II ПРИЈЕМ ОСУЂЕНОГ

Пријем и идентификација осуђеног

Члан 3.

Приликом пријема осуђеног утврђује се његов идентитет, на основу извршне судске пресуде, налога за издржавање казне, личних исправа (личне карте, путне исправе) или других докумената погодних за утврђивање идентитета издатих од стране надлежних органа.

У случају сумње у идентитет осуђеног, запослени у заводу (у даљем тексту: службено лице) задржаће лице које се јавило или је доведено ради извршења казне и о томе одмах обавестити подручни орган полиције, који ће предузети мере ради утврђивања идентитета.

Лични претрес и преглед тела осуђеног

Члан 4.

Приликом пријема обавља се лични претрес и преглед тела осуђеног.

Лични претрес осуђеног обављају овлашћена службена лица.

Преглед тела осуђеног обављају највише два овлашћена службена лица истог пола као и осуђени, у одвојеној просторији и без присуства других лица.

Уколико је потребан, преглед телесних отвора осуђеног обавља здравствени радник, у складу са Законом.

Лични претрес и преглед тела обавља се на начин који не сме бити понижавајући и којим се поштује психички и физички интегритет осуђеног и чувају његове личне ствари.

Поступање са личним стварима осуђеног

Члан 5.

Приликом пријема у завод обавља се преглед личних ствари осуђеног.

Осуђеном лицу се привремено одузимају новац, драгоцености, мобилни телефон, ствари које, у складу са овим правилником, осуђени не може поседовати и друге ствари, односно предмети подобни за угрожавање лица, самоповређивање, уништавање имовине и угрожавање безбедности у заводу.

Осуђени задржава ортопедска и друга медицинска помагала, а по одобрењу лекара и нужне лекове.

Кварљиве ствари се, у складу са Законом, уништавају, о чему се сачињава записник чији се примерак уручује осуђеном.

Потврда о привремено одузетим предметима

Члан 6.

О привремено одузетим стварима сачињава се потврда која садржи следеће податке: број потврде; име и презиме осуђеног; име једног од родитеља; врсту, количину, тежину и друга битна својства одузетих ствари; датум и час привременог одузимања, потпис службеног лица и потпис осуђеног. Потврда се сачињава у три примерка.

Примерак потврде уручује се осуђеном, други примерак се улаже у заводску архиву, а трећи на депозит осуђеног.

Ако се привремено одузимају девизне новчанице, уписује се врста валуте, апоени и серијски бројеви новчаница.

Привремено одузимање ствари које су у вези са кривичним делом

Члан 7.

Ствари за које постоји вероватноћа да су у вези са другим кривичним делом, привремено се одузимају од осуђеног и о томе се обавештава надлежни државни орган.

О привремено одузетим стварима сачињава се записник и издаје потврда из члана 6. став 1. овог правилника.

Чување привремено одузетих ствари

Члан 8.

Привремено одузете ствари од осуђеног, у складу са Законом, стављају се на депозит или се предају, односно достављају о трошку осуђеног лицу које он одреди.

Одузете ствари које нису предате, достављене или уништене чувају се у посебној просторији завода, осигуране од оштећења и нестанка.

Девизне новчанице и драгоцености чувају се у каси или на другом сигурном месту.

Враћање привремено одузетих ствари

Члан 9.

Приликом отпуштања са извршења казне, осуђеном се враћају привремено одузете ствари, о чему се сачињава записник. Примерак записника уручује се осуђеном.

Осуђени може и приликом изласка из завода преузети привремено одузете ствари, о чему се сачињава записник.

Записник из ст. 1. и 2. овог члана потписују службено лице и осуђени.

Јављање осуђеног по пријему

Члан 10.

Осуђеном се, одмах по пријему, омогућава да се јави породици или лицу које он одреди, о трошку завода.

Хигијенске мере

Члан 11.

Непосредно после пријема у завод осуђени ће се окупати и задужити са чистом одећом, обућом, рубљем и постељином.

Осуђени који према личним документима има бркове, може бркове да задржи током издржавања казне.

Изузетно, на образложену молбу осуђеног који према личним документима има браду, управник завода може одлучити да осуђени може да задржи браду током издржавања казне, уколико за то постоје верски или здравствени разлози. У случају постојања здравствених разлога претходно се прибавља мишљење лекара завода.

На образложену молбу осуђеног који према личним документима има дужу косу, управник завода може одлучити да осуђени може да задржи дужу косу током издржавања казне, уколико за то постоје оправдани разлози.

У случају потребе, здравствени радник обавиће дезинфекцију и дезинсекцију осуђеног и предузети друге неопходне хигијенске мере.

Приликом прегледа и предузимања хигијенских мера поштује се личност и достојанство осуђеног.

Лекарски преглед

Члан 12.

Непосредно после пријема у завод, а најкасније у року од 24 часа, лекар обавља здравствени преглед осуђеног. На захтев осуђеног или због уочених здравствених сметњи током пријема, преглед се обавља без одлагања.

Први здравствени преглед се састоји од визуелног прегледа тела осуђеника, узимања анамнестичких података, података о акутним и хроничним обољењима, провере и мерења основних телесних функција (дисање, притисак, моторика и сл.).

Приликом првог прегледа отвара се здравствени картон осуђеника, и уносе се подаци до којих се дошло приликом првог прегледа.

Пријемно одељење

Члан 13.

Након ступања у завод, у складу са Законом, осуђени се упућује у пријемно одељење, где се може задржати најдуже 30 дана.

За сваког осуђеног образује се лични лист у који се уносе матични број у заводу и подаци о осуђеном.

Службена лица, у складу са Законом, осуђеног фотографишу, узимају од њега отиске папиларних линија са прстију, мере његову телесну тежину и висину, бележе лични опис, особене знаке, тетоваже и друга обележја уколико их има.

У пријемном одељењу личност осуђеног се упознаје са психолошког, педагошког, криминолошког, социјалног, здравственог и безбедносног становишта.

III ПОЛОЖАЈ ОСУЂЕНОГ

Права осуђеног

Члан 14.

Осуђени који је упућен у завод остварује, у складу са Законом, права на: човечно поступање; смештај; слободно време; хигијену; исхрану; одећу, рубље и обућу; упућивање поднесака; дописивање; телефонски разговор; правну помоћ; посете; боравак у посебној просторији; пријем

пакета; пријем новчаних пошиљки; рад и права на основу рада; здравствену заштиту; обавештавање; образовање; остваривање верских права; поднесак, притужбу и жалбу и судску заштиту.

Поред права из става 1. овог члана, осуђена жена која има дете има и друга права, у складу са Законом.

Смештај осуђеног

Члан 15.

Смештај осуђеног одговара савременим здравственим, хигијенским и просторним условима и месним климатским приликама.

Смештај осуђеног са инвалидитетом је примерен врсти и степену његових потреба.

Просторије у којима осуђени бораве

Члан 16.

Просторије у којима осуђени у заводу живе и раде су чисте, суве, проветрене, загрејане и довољно осветљене како природним, тако и вештачким светлом које омогућава читање и рад без сметњи за вид.

Спаваоница је толико пространа да сваком осуђеном припада најмање осам метара кубних простора и четири квадратна метра.

Осуђенима се обезбеђује простор за дневни боравак.

У простору за дневни боравак обезбеђује се довољан број столица и одговарајући број столова према броју осуђеника који га користе.

Простор за дневни боравак има техничке услове за коришћење радио и телевизијског апарата.

Просторије у заводу имају примерену санитарну опрему која омогућава обављање физиолошких потреба у чистим условима кад год то осуђени жели, уз обезбеђење приватности.

Просторије у којима осуђени бораве, раде и хране се, загревају се у зимском периоду. Загревање просторија зависи од климатских услова, а по правилу траје од 15. октобра до 15. априла. Уколико временски услови или други објективни разлози то захтевају, управник завода може скратити или продужити грејну сезону.

Одећа, рубље и обућа

Члан 17.

Осуђеном се обезбеђује одећа, обућа, рубље и постељина. За време рада осуђеном се обезбеђује радна одећа и обућа.

Постељина

Члан 18.

Сваком осуђеном се обезбеђује посебан лежај са постељином.

Постељина се састоји од: душека, јастука, јастучнице, чаршава, ћебади и навлаке за ћебе.

Постељина осуђених мења се два пута месечно, а по потреби и чешће.

Чување ствари добијених на употребу

Члан 19.

Осуђеном се саопштава да је дужан да чува и одржава ствари добијене на употребу и том приликом потписује листу задужења.

Ствари за личну употребу

Члан 20.

За време извршења казне осуђени може поседовати: прибор за одржавање личне хигијене; прибор за бријање који не угрожава

безбедност; ортопедска помагала; прибор за писање; прибор за чишћење одеће и обуће; ручни сат; венчани или веренички прстен; ствари и литературу за верску употребу; перорез са заобљеним врхом дужине до шест центиметара; сопствену постељину, рубље и обућу; лулу; дуван и цигарете, као и одећу и обућу за физичку активност. Осуђени може имати код себе ствари у количини којом се не нарушава безбедност и ред.

Завод осуђеном обезбеђује посебан орман за одлагање ствари које може користити у заводу.

Одржавање личне и опште хигијене

Члан 21.

Осуђени, у складу са Законом, мора да одржава личну хигијену, хигијену одеће, и просторија у којима борави, а завод мора да му обезбеди прибор и средства за одржавање хигијене.

Уколико осуђени није у стању да испуњава обавезе из става 1. овог члана, завод му пружа одговарајућу помоћ.

Осуђеном се омогућава купање и топла вода за купање најмање три пута недељно, а радно ангажованом осуђеном свакодневно, у условима којима се обезбеђује његова приватност. Просторија за купање мора бити одговарајуће опремљена и загрејана.

Осуђени мора да буде уредно подшишан и обријан и да косу уредно одржава.

Уколико осуђени носи бркове, односно уколико му је одобрено да носи браду или дужу косу мора уредно да их одржава. Ношење браде, бркова или дуже косе може се привремено ограничити из безбедносних или хигијенских разлога, док ти разлози постоје.

Осуђеном се за време издржавања казне обезбеђује место за чишћење и одржавање одеће и обуће.

Прање, сушење и пеглање рубља и одеће, као и постељине обавља се у заједничкој перионици завода.

Забрана пушења у соби за спавање

Члан 22.

Забрањено је пушење у соби за спавање, трпезарији и у радним просторима где постоји могућност избијања пожара. У заводу постоји простор који је одређен за пушење.

Здравствена заштита

Члан 23.

Завод обезбеђује осуђеном све потребне услове за остваривање здравствене заштите која је утврђена Законом.

Завод обезбеђује лекове са позитивне листе.

Завод има посебну просторију за обављање здравствених прегледа и посебну болесничку собу. Просторија и соба морају бити довољно простране, осветљене природним и вештачким светлом, проветрене, чисте, загрејане и опремљене одговарајућим санитарним уређајима са хладном и топлом водом.

Посебна просторија за обављање здравствених прегледа мора имати: одговарајући број столова и столица; сто за преглед; параван за обезбеђење приватности осуђеног; орман за смештај лекова који се закључава; орман за одлагање здравствене документације; стетоскоп; апарат за мерење крвног притиска; неуролошки чекић и лампу; подну лампу за преглед; дигитални глукометар; једнократне тестове за дијабетес; спатуле; стерилизатор; термометар; апарат за давање кисеоника са боцом; АМБУ сет за реанимацију; негатоскоп за преглед рендген филмова; прибор за прву помоћ; хируршки сет инструмената за мале хируршке интервенције у касети; завојни и други потрошни

медицински материјал, као и другу неопходну опрему за здравствени преглед и обављање амбулантних интервенција.

Орман за смештај лекова у сваком тренутку мора садржати довољну количину одговарајућих и употребљивих лекова.

Болесничка соба мора имати одговарајући број кревета и ноћних сточића.

Када је болничко лечење организовано у заводу, о појединим питањима која се односе на начин живота и рада осуђених одлучује управник завода, по предлогу лекара.

Лечење осуђеног уз његов пристанак

Члан 24.

Лечење осуђеног, у складу са Законом, спроводи се уз његов пристанак.

Присилно храњење осуђеног, у складу са Законом, није дозвољено.

Изузетно, ако осуђени одбијањем лечења или хране озбиљно угрози своје здравље или живот примениће се медицинске мере које одреди лекар, у складу са Законом.

Здравствени преглед и медицинска документација

Члан 25.

Здравствени преглед се обавља појединачно и на начин којим се поштује личност и достојанство осуђеног.

Здравствени преглед осуђеног, у складу са Законом, врши се само у присуству здравственог радника, осим ако здравствени радник друкчије затражи.

Подаци до којих се дошло на основу прегледа уносе се у протокол и здравствени картон осуђеног.

Медицинска документација коју је осуђени донео са собом у завод, као и документација о здравственом стању која се формира у заводу, доставља се другом заводу у случају премештаја. Осуђени може, у складу са Законом, да фотокопира своју медицинску документацију о свом трошку.

Давање информација о здравственом стању

Члан 26.

Осуђени има право да буде упознат са налазима о његовом здравственом стању и садржином његовог здравственог картона, у складу са прописима који уређују здравствену заштиту.

Члан породице или друго лице које осуђени одреди може добити информацију о здравственом стању осуђеног од лекара, у складу са прописима који уређују здравствену заштиту.

Придржавање мера здравствене заштите

Члан 27.

Осуђени предузима неопходне мере у циљу заштите здравља и хигијене и примењује упутстава лекара о спровођењу лечења и спречавању заразних болести.

Прописивање терапије

Члан 28.

Лекар прописује терапију и организује начин њеног издавања, давања и евидентирања.

Лекар прописује које лекове осуђени може имати код себе.

Набавка лекова и ортопедских помагала

Члан 29.

По одобрењу лекара завода, осуђени може да набавља лекове, витамине и ортопедска помагала о свом трошку или да их прима од чланова породице или блиских лица.

Чување података о здравственом стању

Члан 30.

Здравствени радник чува, као професионалну тајну, све податке до којих дође током прегледа и лечења болесника, осим у случају када је ослобођен обавезе чувања тајне на основу посебног прописа.

Јављање на лекарски преглед

Члан 31.

Осуђени се за лекарски преглед може јавити сваког дана надлежном запосленом из службе за обезбеђење, који га у његовом присуству уписује у књигу лекарских прегледа и спроводи до лекара, у складу са радним временом службе за здравствену заштиту, а најкасније првог наредног радног дана.

Приликом пријављивања, осуђени није дужан да наводи разлоге за лекарски преглед.

У хитним случајевима, свако службено лице завода је обавезно да затражи правовремено пружање стручне лекарске помоћи осуђеном.

Редовно радно време службе за здравствену заштиту завода одређује се у складу са условима живота и рада осуђених у заводу.

Осуђени мора бити обавештен о редовном радном времену службе за здравствену заштиту.

Здравствена заштита из области стоматологије

Члан 32.

Осуђеном се мора омогућити здравствена заштита из области стоматологије.

Стоматолошке услуге може пружати само доктор стоматологије.

Здравствену заштиту из области стоматологије завод обезбеђује у складу са општим прописима који уређују здравствену заштиту.

Завод који има стоматолошку амбуланту обезбеђује одговарајућу опрему, прибор и материјал за лечење, поправку и вађење зуба.

Исхрана

Члан 33.

Осуђеном се обезбеђују три obroка дневно (доручак, ручак и вечера) који се дају у правилним размацима са одговарајуће припремљеном, послуженом и разноврсном храном.

Најмање два пута недељно осуђеном се обезбеђује свеже воће и поврће у складу са годишњим добом. Послужени obroци морају задовољавати хигијенске стандарде.

Осуђеном се, у складу са Законом, обезбеђује исхрана водећи рачуна о његовим верским уверењима, а према могућностима завода.

Јеловник

Члан 34.

Садржај исхране осуђеног утврђује се недељно јеловником. Јеловник саставља кувар, уз прибављено мишљење лекара, а одобрава га управник завода.

Јеловник се објављује најкасније последњег дана у недељи за наредну недељу.

Објављени јеловник се може из оправданих разлога изменити, с тим што се измене објављују дан раније.

Кантина

Члан 35.

Осуђеном се омогућава да о свом трошку, радним даном, два пута недељно, из продавнице – канине завода набавља прехранбене и друге ствари за личну употребу. Радно време канине и цене у канини морају бити одређени и истакнути.

Приликом снабдевања канине уважавају се оправдани захтеви осуђених. Ако у канини завода није могуће обезбедити одговарајуће ствари, завод обезбеђује набавку ствари на други одговарајући начин.

Осуђени може месечно набављати прехранбене и друге ствари за личну употребу у висини износа просечне зараде у Републици Србији за претходни месец.

Дописивање

Члан 36.

Осуђени се може дописивати о свом трошку.

Дописивање може ограничити само суд, у складу са Законом.

Писма која су задржана на основу одлуке суда о ускраћивању дописивања одлажу се у лични лист. Осуђени се обавештава о одлагању писма.

Осуђени прима и шаље писмо у затвореној коверти. Пријем и отпремање поште врши се преко завода.

Уколико постоји сумња да се у коверти налази недозвољена ствар, коверта ће се отворити и прегледати у присуству осуђеног који је шаље или прима, а недозвољене ствари ће се одузети.

Поднесци

Члан 37.

Осуђени може без ограничења и надзора упућивати поднеске браниоцу, судовима, Заштитнику грађана или другим државним органима и међународним органима и организацијама за заштиту људских права.

Страни држављанин, односно осуђени чије интересе не штити ниједна држава може слати поднеске, у складу са Законом.

Осуђени поднеске прима и упућује преко завода у затвореној коверти, о свом трошку, о чему се издаје потврда.

На молбу осуђеног који нема новчаних средстава, управник завода, у складу са Законом, може одобрити слање поднесака о трошку завода.

Телефонирање

Члан 38.

Осуђени који је разврстан у затворено одељење може да телефонира најмање четири пута недељно, а осуђени који је разврстан у полуотворено и отворено одељење може телефонирати свакодневно, у складу са могућностима завода.

Завод обезбеђује потребан број телефонских говорница, у зависности од броја осуђених.

Телефонирање се обавља на основу распореда који се унапред објављује.

Телефонски разговори укупно трају, по правилу, најдуже петнаест минута.

Телефонски разговор се обавља на језику по избору и о трошку осуђеног.

Телефонирање може ограничити само суд, у складу са Законом.

Обавештавање

Члан 39.

Осуђени може набављати књиге, часописе и друга средства јавног обавештавања издата, односно произведена у земљи и иностранству.

Завод има библиотеку са довољним бројем књига из различитих подручја.

Библиотека обавезно има текст важећег Устава Републике Србије, Кривичног законика, Законика о кривичном поступку, Закона о извршењу кривичних санкција, Закона о помиловању, Закона о Заштитнику грађана, подзаконских аката који су донети на основу Закона о извршењу кривичних санкција, као и текстове потврђених међународних аката који се односе на извршење кривичних санкција и заштиту основних људских права и слобода.

Завод сарађује са библиотекама, а према потреби обезбеђује и друга аудио-визуелна средства јавног обавештавања.

Осуђеном је дозвољено да књиге и друга средства јавног обавештавања износи из библиотеке ради коришћења у слободно време.

Начин издавања и коришћења књига и других средстава јавног обавештавања одређује управник завода.

Образовање

Члан 40.

Завод организује описмењавање, основно и стручно образовање, према програму поступања. Завод омогућава полагање испита у заводу и ван завода.

Уколико се осуђени образује или школује, завод, према својим могућностима и у оквиру програма поступања, обезбеђује одговарајуће услове и време за учење.

Трошкове образовања које не организује завод сноси осуђени.

Рад, оспособљавање за рад и стручно усавршавање осуђених

Члан 41.

Рад осуђеног, у складу са Законом, саставни је део програма поступања.

Сврха рада је, у складу са Законом, да осуђени стекне, одржи и повећа своје радне способности, радне навике и стручно знање како би му се омогућили услови за успешну реинтеграцију.

Оспособљавање за рад и стручно усавршавање осуђених обавља се кроз теоријску припрему и практичну обуку, према могућностима завода.

Слободно време

Члан 42.

Осуђени има право, у складу са Законом, да изван затворених просторија на свежем ваздуху, у слободно време, проведе најмање два часа дневно.

Завод организује различите облике активности за задовољење физичких, уметничких, културних и радних потреба осуђених.

Завод, у складу са својим могућностима, обезбеђује простор и опрему за коришћење слободног времена осуђених.

У заводу се организују културне, радне, забавне и спортско-рекреативне активности.

У слободно време осуђени се према својим склоностима и интересовањима могу бавити израдом уметничких предмета и другим видовима стваралачког изражавања.

Спортске активности

Члан 43.

Завод, у складу са својим могућностима, омогућује бављење телесним вежбањем и спортским активностима и у ту сврху обезбеђује спортске терене, просторије, спортске реквизите и теретану са припадајућом опремом.

Активности из става 1. овог члана организују се током целог дана, у складу са донетим програмом.

Верска права осуђених

Члан 44.

Осуђеног може једном недељно да посети свештено лице или други верски службеник.

Ако у заводу постоји довољан број осуђених исте вероисповести, на њихов захтев, у складу са Законом, управник завода ће дозволити свештеном лицу или другом верском службенику те вероисповести да их редовно посећује или да у заводу има редовну службу или наставу.

Посете

Члан 45.

Посета осуђеном се обавља суботом или недељом и у дане нерадног државног празника у времену од 9,00 до 17,00 часова. Посета траје најкраће један час. Трајање посете дуже од једног часа одобрава управник завода.

Управник завода може одобрити посете и другим данима уколико за то постоје оправдани разлози.

Просторија за посете мора бити пространа, чиста, осветљена, загрејана према потреби, проветрена, са одговарајућим санитарним уређајима и одговарајућим бројем столица и столова. Посета се може обавити и на погодним отвореним просторима у заводу.

Завод је обавезан да на видном месту истакне податке о времену и условима посете.

Све посете се евидентирају у књигу посета.

У картон посете осуђеног уносе се подаци о лицима која ће га посећивати.

Уколико су подаци које осуђени даје о лицима која ће га посећивати нетачни, осуђени ће бити дисциплински кажњен.

Посете браниоца

Члан 46.

Бранилац, пуномоћник или лице које је он позвао ради давања пуномоћја о заступању посећује осуђеног у радно време.

Посета се обавља у просторији погодној за остваривање права осуђеног на посету браниоца или пуномоћника или лица које је он позвао ради давања пуномоћја о заступању.

Посета браниоца, пуномоћника или лица које је осуђени позвао ради давања пуномоћја о заступању уноси се у одговарајућу евиденцију посета.

Претрес посетиоца

Члан 47.

Посетиоцу се утврђује идентитет и уписује се у књигу посета.

Посетилац се претреса пре уласка у просторију за посету. Лични претрес врши службено лице истог пола као и посетилац, на начин којим се поштује достојанство и чувају личне ствари посетиоца.

Ако посетилац не пристане на претрес, посета се неће омогућити.

Уколико посетилац или осуђени својом радњом или стањем угрожава ред или безбедност, управник завода или лице које он овласти, може ускратити или прекинути посету.

Уколико посетилац покуша да унесе недозвољене предмете или ствари посета ће се прекинути или се неће дозволити.

Ствари пронађене приликом претреса за које постоји вероватноћа да су у вези са неким кривичним делом, одузимају се од посетиоца и о томе се одмах обавештава подручни орган полиције. О привремено одузетим стварима сачињава се записник.

Боравак у посебној просторији

Члан 48.

Осуђени има право, у складу са Законом, да једном у два месеца борави с брачним другом, децом или другим блиским лицем три часа у посебним просторијама завода.

Посебна просторија завода мора бити довољно пространа, загрејана, осветљена, са потребним намештајем, купатилом и прилагођена за боравак деце.

Под блиским лицима подразумевају се лица која су уписана у картон посета осуђеног.

Пријем пакета

Члан 49.

Тежина пакета може бити до десет килограма.

Пакет садржи ствари које осуђени може поседовати, у складу са чланом 20. овог правилника (осим дувана) и фабрички запаковане прехранбене производе. Управник завода или лице које он одреди може одобрити пријем и друге хране која ће се употребити у току дана.

Пакет се осуђеном може доставити поштом или приликом посете.

Преглед сваког пакета се обавља у присуству осуђеног.

Уколико се установи да се у пакету налазе ствари које осуђени не може поседовати, оне ће се издвојити. Издвојене ствари ће се о трошку осуђеног вратити пошљаоцу или предати посетиоцу.

Лако кварљиве ствари се уништавају у присуству осуђеног.

Уколико тежина пакета прелази десет килограма, осуђени ће у присуству службеног лица издвојити ствари које прелазе дозвољену тежину. Ове ствари враћају се пошљаоцу или се предају посетиоцу, о трошку осуђеног.

Изузетно, у оправданим случајевима управник завода или лице које он овласти може дозволити пријем ствари осуђеном преко дозвољене тежине.

Пријем новчаних пошилики

Члан 50.

Осуђени има право, у складу са Законом, на неограничени пријем и слање новчаних пошилики.

Новац који осуђени прима, у складу са Законом, депонује се на новчани депозит.

Месечни износ новца којим осуђени слободно располаже, у складу са Законом, је износ просечне зараде у Републици Србији за претходни месец према последњим подацима органа надлежног за послове статистике.

Проширена права и погодности осуђених

Члан 51.

Осуђеном се могу доделити проширена права и погодности, у складу са Законом.

Проширена права и погодности осуђеног која обухватају изласке и одсуства из завода не могу се спајати са коришћењем годишњег одмора изван завода или отпуштањем из завода.

Проширена права и погодности осуђеног која обухватају изласке и одсуства из завода у једном месецу, не могу се преносити у други месец.

Проширена права и погодности осуђеног која обухватају одсуства из завода могу се користити највише онолико пута колико има викенда и празника у току месеца и најмање у трајању од 24 сата.

Време изласка и повратка осуђеног у завод не може бити одређено у времену од 20,00 до 8,00 часова.

У случају коришћења погодности изласка и одсуства из завода у месецу у ком се осуђени отпушта са издржавања казне, или му се прекида извршење казне, односно у ком користи годишњи одмор изван завода, узео се у обзир број дана проведених на издржавању казне у том месецу и сразмерно утврдити трајање одсуства.

У случају премештаја у завод и одељење истог или отворенијег типа, осуђени користи врсту и обим додељених проширених права и погодности која није искористио у месецу у ком је извршен премештај.

Права и погодности која подразумевају излазак и одсуство из завода

Члан 52.

Приликом коришћења проширених права и погодности која подразумевају излазак и одсуство из завода, осуђеном се издаје писана дозвола за излазак која садржи: име и презиме осуђеног, име једног родитеља, матични број у заводу, јединствени матични број грађана,

адресу пребивалишта, дан и час изласка и повратка у завод, датум издавања, потпис овлашћеног лица и печат завода.

Ванредни излазак и одсуство

Члан 53.

Из посебно оправданих разлога, у складу са Законом, управник завода може осуђеном одобрити ванредни излазак или одсуство из завода до седам дана.

Ванредни излазак или одсуство из завода осуђеном се може одобрити без обзира на групу и искоришћена проширена права и погодности због: смрти члана уже породице, обиласка теже оболелог члана уже породице, рођења детета, закључења брака, као и из других посебно оправданих разлога.

Уколико постоје безбедносни разлози завод ће дискретно и ефикасно обезбедити ванредни излазак и присуство осуђеног у случајевима предвиђеним ст. 1. и 2. овог члана.

Подносак и притужба

Члан 54.

У циљу остваривања својих права осуђени се, у складу са Законом, може поднеском писмено обратити начелнику службе или другом овлашћеном лицу из одговарајуће службе завода.

Осуђени може, у складу са Законом, поднети притужбу управнику завода због повреде права или других неправилности које су у заводу учињене према њему.

Уколико се предмет притужбе односи на један или више поднесака из става 1. овог члана осуђени ће у образложењу притужбе навести разлоге због којих је незадовољан одговором овлашћеног лица.

Уколико се притужба односи на тежу повреду радних обавеза и дужности од стране запосленог лица, управник или лице које он одреди, одмах ће испитати основаност притужбе и предузети мере за спречавање даљег наступања штетних последица.

Уколико се притужба односи на угрожавање или повреду тела или здравља осуђеног, управник завода ће, у складу са Законом, наредити да лекар одмах прегледа осуђеног и да о томе сачини извештај.

Поверљив разговор са управником завода

Члан 55.

Осуђени који захтева да се непосредно обрати управнику завода и да са њим усмено разговара, писмени захтев доставиће преко посебног сандучета.

Управник завода ће обавити разговор са осуђеним. Уколико наведени разлози немају поверљив карактер упутиће га на Законом и овим правилником прописан начин остваривања и заштите права.

Жалба

Члан 56.

Осуђени који не добије одговор на притужбу или није задовољан донетим решењем има право, у складу са Законом, да у року од осам дана од дана пријема решења, поднесе жалбу директору Управе за извршење кривичних санкција (у даљем тексту: Управа).

У жалби осуђеног наводи се број одлуке на коју се жали и у ком погледу је незадовољан донетом одлуком.

Предаја поднеска

Члан 57.

Поднесак, притужбу и жалбу осуђени подноси у три примерка, од којих се један упућује надлежном органу, један остаје код осуђеног, а један се улаже у лични лист осуђеног.

Непосредна притужба директору Управе

Члан 58.

Ако осуђени сматра да је његово право повређено поступањем управника завода може, у складу са Законом, поднети притужбу директору Управе, у затвореној коверти.

Ако директор Управе или лице које он овласти утврди да притужба није поднета из разлога наведеног у ставу 1. овог члана, притужбу ће, у складу са Законом, доставити надлежном органу и о томе ће обавестити осуђеног.

Притуживање надзору

Члан 59.

Осуђени се може без присуства службених лица у заводу притужити овлашћеном лицу које, у складу са Законом, надзире рад завода.

Овлашћено лице које надзире рад завода ће испитати наводе из притужбе и утврђено чињенично стање описати у извештају, односно записнику о надзору.

Судска заштита

Члан 60.

Осуђени има право, у складу са Законом, да поднесе захтев за судску заштиту против одлуке директора Управе, у року од три дана од дана достављања одлуке, ако сматра да је тиме незаконито ограничено или повређено неко од његових права предвиђено Законом.

Изузетно, осуђени може, у складу са Законом, поднети захтев за судску заштиту директно судији за извршење у случају када му је право на живот или телесни интегритет озбиљно угрожено.

Против одлуке судије за извршење о захтеву из става 2. овог члана осуђени може изјавити жалбу, у складу са Законом.

Подношење притужбе Заштитнику грађана

Члан 61.

Осуђени може поднети притужбу Заштитнику грађана, у складу са законом.

Осуђени подноси притужбу у запечаћеној коверти. Завод обезбеђује довољан број коверата за осуђене, у складу са законом.

Заштита у случају подношења поднеска

Члан 62.

Подношење поднесака, притужби, жалби или тужби, не повлачи одговорност осуђеног и он због тога не може бити изложен било каквом кажњавању, малтретирању или узнемиравању.

Иницијативе и мишљења осуђених

Члан 63.

Завод омогућава да осуђени, преко својих представника, подносе писмене предлоге и мишљења управнику завода о питањима која су од значаја за живот и рад осуђених у заводу.

На упућене предлоге и мишљења осуђених, управник завода ће писмено одговорити.

Правна помоћ

Члан 64.

Служба за опште послове у заводу, у складу са Законом, пружа осуђеном правну помоћ у вези са извршењем казне затвора.

Понашање осуђених за време издржавања казне

Члан 65.

Током извршења казне затвора осуђени је дужан да се понаша у складу са Законом и прописима донетим на основу Закона, као и по налозима службених лица, осим ако би извршење налога било противправно.

Осуђени су обавезни да се пристојно понашају према запосленима у заводу и лицима која посећују завод.

При сусрету са запосленима у заводу и другим лицима осуђени је обавезан да у стојећем ставу отпоздрави одговарајућим поздравом према добу дана.

Када лежи болестан, као и за време obroка, осуђени није дужан да отпоздрави у стојећем ставу.

Осуђени се приликом обраћања представља личним именом и запослене у заводу ословљава звањем које имају у служби.

Запослени у заводу осуђеног ословљавају личним именом, обавезни су да се пристојно понашају према осуђеном и да отпоздраве на његов поздрав.

Осуђени и запослени у заводу међусобно се ословљавају са: „Ви”.

Распоред дневних активности

Члан 66.

Устајање, лична хигијена, спремање просторија, доручак и припрема за рад у оквиру програма поступања обављају се као дневне активности у периоду од 7,00 до 8,00 часова.

Осуђени ручак обављају у периоду од 13,00 до 15,00 часова, а вечеру од 18,00 до 19,00 часова.

Повечерје и спавање траје од 23,00 до 7,00 часова.

На знак повечерја гаси се светло.

Управник завода може, према потреби радног ангажовања осуђених, утврдити другачији распоред дневних активности.

Праћење ТВ програма и устајање

Члан 67.

Управник завода или лице које он за то одреди може дозволити праћење ТВ програма и после знака повечерја.

Недељом и нерадним данима знак за устајање даје се један час касније.

На дати знак за устајање нису у обавези да устају осуђени који се налазе на лекарској поштеди.

IV ПРЕМЕШТАЈ, ПРЕКИД ИЗВРШЕЊА КАЗНЕ И ОТПУШТАЊЕ ОСУЂЕНОГ

Подношење молбе за условни отпуст

Члан 68.

Молбу за условни отпуст, после издржане две трећине казне затвора, осуђени може упутити суду који је донео пресуду у првом степену. Молба се упућује преко завода.

Превремено отпуштање

Члан 69.

Директор Управе може, у складу са Законом, превремено отпустити осуђеног са издржавања казне највише шест месеци до истека казне, ако је издржао девет десетина казне, због доброг владања осуђеног и постигнутих резултата у програму поступања, на предлог управника завода.

Предлог из става 1. овог члана, у складу са Законом, подноси управник завода, на основу претходно прибављеног мишљења стручног тима.

Премештај и прекид извршења казне

Члан 70.

На иницијативу осуђеног или по службеној дужности, управник завода може директору Управе поднети предлог за премештај осуђеног у други завод.

Молбу за прекид извршења казне осуђени подноси директору Управе, преко завода.

Припрема за отпуштање осуђеног

Члан 71.

Завод је дужан, у складу са Законом, да пре отпуштања осуђеног са извршења казне затвора, у оквиру програма поступања, утврди програм припреме за отпуст и помоћи након отпуштања.

Отпуштање

Члан 72.

Осуђени се отпушта из завода, у складу са Законом, оног дана када му је истекла казна.

Ако истек казне пада у суботу, недељу или у дане државног празника, осуђени се отпушта, у складу са Законом, последњег радног дана који претходи тим данима.

Осуђеном се, у складу са Законом, приликом отпуштања предају ствари и предмети које му је завод чувао, уштеђевина и новац који је примио за време издржавања казне, а није га потрошио у заводу.

Предају и пријем ствари и новца из става 3. овог члана писмено потврђују службено лице које обавља предају и осуђени који прима ствари и новац. Осуђени предаје све ствари којима је био задужен за време боравка у заводу.

V СХОДНА ПРИМЕНА ПРАВИЛНИКА ПРЕМА ПРЕКРШАЈНО КАЖЊЕНИМ ЛИЦИМА

Члан 73.

Одредбе овог правилника сходно се примењују према прекршајно кажњеним лицима, ако посебним прописом није друкчије одређено.

VI ЗАВРШНЕ ОДРЕДБЕ

Престанак важења ранијег Правилника

Члан 74.

Даном ступања на снагу овог правилника престаје да важи Правилник о кућном реду у казнено-поправним заводима и окружним затворима („Службени гласник РС”, бр. 72/10 и 6/12).

Ступање на снагу

Члан 75.

Овај правилник ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у „Службеном гласнику Републике Србије”.

У Београду, 8. октобра 2014. Године

Министар, Никола Селаковић, с.р.

17.2 Здравствена нега затвореника

По природи свог положаја, затвореници не могу сами себи да обезбеде преглед и лечење и у том погледу у потпуности зависе од заводске управе. Утолико је већа обавеза државе и управе да затвореницима обезбеди лекарску негу. Задржавање затвореника у заводу у коме нема услова за адекватно лечење његове болести није прихватљиво и могло би да представља нечовечно и понижавајуће поступање. Држава је прво дужна да утврди да ли је осуђеник, с обзиром на своје здравствено стање уопште у стању да издржава казну затвора као и да опште затворске услове прилагоди посебним потребама болесног затвореника.

Током боравка у заводу, затвореник има право да тражи лекарски преглед када год сматра да је то потребно, без обзира на режим под којим борави. Затвореницима треба обезбедити могућност да се обрате лекару без знања другог затворског особља, на пример путем затворене писмене поруке. Затворско особље не сме да одлучује о томе ком затворенику је лекарски преглед потребан, а коме није. Посебно су рањиве душевно болесне особе које нису увек у стању да се жале на последице одређеног поступања према њима.

17.3 Посебно рањиве групе

Малолетници и злостављање

Свако може бити жтрва мучења. Често се чини да припадност некој групи, политичкој, верској, етничкој групи или мањини чини да припадници те групе буду изложенији могућем злостављању али чињеница је да сви могу бити жртве.

Деца се сматрају посебно осетљивом групом. Посебно треба нагласити да последице неких облика злостављања код деце могу бити

сасвим различите од оних које ће имати одрасла особа изложена истом поступку. Такође је важно знати да један облик злостављања који може имати далекосежне последице по дете јесте и приморавање да се буде сведоком мучења родитеља или блиског сродника. Исто тако, претње или приморавање родитеља да посматрају мучење своје деце може оставити дубоке психолошке последице на родитеље.

Када је малолетник приведен у полицију морају се применити додатна јемства против злостављања. Смисао ових додатних мера је да се малолетници заштите и да им се обезбеди подршка одраслих лица, како не би морали да сами доносе одлуке које повлаче озбиљне правне последице. О лишењу слободе малолетника мора се обавестити родитељ или друго блиско пунолетно лице, без обзира да ли то малолетник жели или не. Малолетник се никада не може одрећи права на браниоца и никада се не сме довести у положај да потпише било какав документ који се тиче кривичног дела без присуства адвоката. Мора се обезбедити да саслушању малолетника присуствује родитељ или друго пунолетно лице коме малолетник верује. Штавише, ово се мора урадити и ако малолетник то не тражи, па чак и ако се томе противи. Обавештење о правима мора бити прилагођено узрасту малолетника: формулар мора бити разумљив не само по језику него и по садржају, а полицијски службеник се мора уверити да је малолетник разумео обавештење. Због рањивости малолетници морају бити посебно и додатно заштићени од сваког облика злостављања док су лишени слободе, а морају имати и делотворно користити и одређена додатна права. Често само држање малолетника у казнено заводу за пунолетна лица може да представља нечовечно понашање.

У Србији, малолетници лишени слободе казну служе у казнено-поправним домовима за малолетнике и васпитно-поправним домовима, док посебне установе у којима би издржавали меру притвора не постоје. Став Европске комисије о спречавању мучења и нечовечних или понижавајућих казни или поступака (ЦПТ) је да би сви малолетници лишени слободе, укључујући и оне у притвору, требало да се држе у установама које су посебно намењене особама тог узраста, под режимом прилагођеним њиховим потребама и са особљем које је посебно обучено за рад с младима. ЦПТ такође препоручује да све установе у којима

бораве малолетници лишени слободе испуне следеће критеријуме: смештај у малим групама, пажљиво разврставање по групама, тим службених лица различитих специјалности која су посебно обучена за рад с младима (пожељно је да у тиму буду особе оба пола), потпун образовни програм за малолетнике школског узраста уз посвећивање посебне пажње писмености и рачунању и уз додатну обуку за старије малолетнике, дневни програм спортских и других рекреативних активности, међусобно дружење и друштвене активности, просторије у којима малолетници могу да буду у блиском контакту са члановима породице. Ове услове би требало да задовољавају све малолетничке установе, укључујући и оне у којима бораве малолетни притвореници. Све просторије у којима малолетници бораве поред свих општих услова (димензије, осветљености итд.) треба да буду и декорисане, тако да визуелно стимулишу и да не буду безличне. Из истог разлога малолетницима треба омогућити да у својим ћелијама држе више личних ствари, осим ако то разлози безбедности апсолутно налажу.

Малолетницима лишеним слободе морају се обезбедити смислене активности у много већој мери него одраслим затвореницима, јер њихов узраст захтева интензивне физичке активности и интелектуалну стимулацију. Те активности увек треба да укључе: школску наставу, спорт, стручно образовање и рекреацију, с тим што физичко васпитање мора бити важан део укупног програма. Особље установа за малолетнике мора да буде посебно обучено, а пожељно је да се састоји од стручњака различитих профила, пре свега психолога, педагога и социјалних радника. Сама по себи, стручност није довољна: особље треба да буде посвећено раду с малолетницима и њиховој добробити, да уме да мотивише малолетнике и стекне њихово поверење. Контакти са спољним светом, а нарочито са породицом, за малолетнике имају много већи значај него за пунолетна лица и зато те контакте треба не само омогућавати него и подстицати. Када се ради о малолетницима, правило је да ускрћавање или ограничавање посета, телефонских разговора или других облика комуникације са спољним светом никада не сме да се користи као дисциплинска казна.

Издавање малолетника у посебну просторију као дисциплинска мера (еквивалент самице) може се примењивати само изузетно као крајња мера када за њу постоје нарочити разлози. Ово, између осталог, и зато што усамљење на малолетнике филозофски и психолошки делује много теже него на одрасле. Негативни ефекти усамљења се огледају у поремећеној оријентацији у времену, губитку концентрације, сметњама у памћењу и могућим другим сметњама. Што је малолетник млађи то су ови негативни ефекти израженији.

Када су у питању мере принуде, ЦПТ препоручује да се, кад је то неопходно, према малолетницима користи само физичка снага и то оне технике које изазивају најмањи могући бол. Пожељно је да се особље посебно обучи за такве технике. Приликом примене физичке снаге малолетнику се не сме намерно наносити бол мимо оног који је неизбежан.

Социјална заштита малолетних делинквената

Главни правци реформе система социјалне заштите заснивају се на неколико кључних принципа као што су: права и најбољи интерес детета и малолетника; плуралитет (алтернативност) услуга и пружаоца ; партиципација/партнерство корисника, социјалних служби и других институција локалне заједнице; подршка родитељству и очувању породице; рано откривање деце у ризику; подизање квалитета и континуирано усавршавање стручног рада. У склопу ових идентификованих праваца и принципа реформе посебна пажња се посвећује питањима превенције у социјалној заштити, институционалних и ванинституционалних мера и метода заштите малолетних преступника (које се спроводе у систему социјалне заштите), концепције и стандарда услуга социјалних служби, начина евалуирања и подизања квалитета стручног рада, алтернативних облика социјалне заштите ове групације деце и друго.

Улога центра за социјални рад у откривању случајева злостављања

Као основна служба социјалне заштите и орган старатељства у локалној заједници, центар за социјални рад је овлашћен да обезбеди

помоћ и подршку свој деци којој је угрожено здравље и развој. Ова одговорност се остварује путем разноврсних облика и мера социјалне заштите, као и услуга социјалног рада. Породице треба да буду упућене о начинима контакта са центром за социјални рад, методама рада, врстама помоћи и услуга које су им преко њега доступне. У исти мах, образовне, здравствене, правне и друге службе и институције за помоћ деци и породици у локалној заједници и професионалци који раде у њима, треба да буду информисани о улози и начинима рада центра за социјални рад, уз међусобни договор о критеријумима и начинима пријаве случајева угрожене деце. Организовање мреже откривања и обавештавања у локалној заједници јесте један од задатака центра за социјални рад као основне службе социјалне заштите. Овај задатак захтева континуране активности обавештавања и образовања јавности, едукацију стручњака из институција које су у свакодневном контакту са децом (пре свега предшколске, школске и педијатријске установе), успостављање мреже сарадње међу институцијама и службама у заједници. Образовање и обавештавање стручне и шире јавности центар обавља у оквиру својих делатности самостално или у сарадњи са другим институцијама и невладиним и другим организацијама у заједници, путем:

- организовања јавних трибина о проблемима и потребама злостављане деце и њихових породица и активног учешћа стручних радника центра на трибинама које организују други актери у заједници;

- редовног обавештавања медија у локалној заједници о раду центра, мерама и услугама којима располаже у заштити деце и подршци родитељству, као и значају раног откривања злостављања;

- израде и дистрибуције штампаног материјала са информацијама о индикаторима злостављања, начинима пријављивања и основним мерама заштите у виду брошура, постера и слично;

- установљавања мултидисциплинарног тима за заштиту деце од злостављања на нивоу локалне заједнице, или (уколико не постоје услови за сталан рад таквог тима) отварање могућности за чвршћу сарадњу са другим установама и професионалцима кроз повремене радне састанке на којима се размењују подаци и координишу поступци заштите.

Улога полиције у откривању случајева злостављања

Основни задатак и улога полиције у случајевима злостављања деце јесте откривање и идентификација дела и починилаца. У том циљу потребно је формирати посебне јединице и одељења који би имали примарну одговорност за истрагу Откривање 81 случајева злостављања и занемаривања. Брига за безбедност деце није искључиво у надлежности посебних јединица и одељења, већ сваког полицајца. Сваки патролни полицајац или полицајац позорник који ради у локалној заједници је у прилици да непосредно открије случајеве злостављања деце, односно да о њима буде обавештен од стране грађана, невладиних организација које се баве овим проблемом или од стране представника служби и институција које пружају услуге деци. Поред непосредног сазнања, сви грађани, установе и службе су у могућности да случајеве злостављања пријаве дежурним службама у полицијским станицама. Ради откривања случајева и починилаца, полиција примењује различите радње и технике, које су по својој улози оперативно-тактичке природе, што подразумева прикупљање података путем информативних разговора и откривање и обезбеђивање материјалних доказа. О постојању основане сумње за случај злостављања службеник полиције треба да у најкраћем року обавести локални центар за социјални рад о својим сазнањима, како би се договорили о следећим корацима у истрази и испитивању. То подразумева и спремност полиције да подели информације и поверљиве податке са представницима центра.

17.4 Алтернативне санкције пут ка хуманијем и праведнијем друштву

У оквиру промоције алтернативних кривичних санкција и мера ресторативне правде треба имати у виду следећу чињеницу: осуђени на казну затвора је трајно обележен као криминалац; одвојен од породице, прекида школовање, губи радно место и тешко проналази ново запослење, може пасти под веома лош утицај проблематичних затвореника, а све наведено повећава шансе да поново учини кривично дело.

Према прописима Републике Србије **алтернативне санкције** су: условна осуда, условна осуда са заштитним надзором, казна рада у јавном интересу и накнада штете. Ту се може уврстити и алтернативни начин извршења казне затвора какав је извршење кућног затвора (о чему смо већ говорили у овом раду) са или без електронског надзора. Алтернативне санкције могу бити одређене за лица којима је запређена казна до три године затвора или она која имају неплаћене новчане казне које не могу или не желе да измире.

За период 2013 – 2020. усвојена је Стратегија развоја система извршења кривичних санкција у Републици Србији, а 2014. године је ступио на снагу Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера, чија се доследна примена мора осигурати у пракси.

На име трошкова смештаја, хране и обезбеђења затвореника из буџета Републике Србије се издвоји око 15 милиона динара годишње, а применом алтернативних санкција дневно се по осуђенику може уштедети између 1.000 и 1.500 динара. Затвори су стари и преко седамдесет година, смештајни капацитети затвора су ограничени и тренутно је у њима 1.000 затвореника преко тих капацитета. Применом алтернативних санкција:

- Растеређују се затворски капацитети
- Штеде се буџетска средства
- Ресоцијализују се осуђена лица
- Осуђена лица се не одвајају од породице, не прекидају школовање и не губе запослење
- Добровољним радом и односом према последицама учињеног дела развија се свест код осуђеника о штетности одређеног понашања

17.5 Помоћ и подршка жртвама

Свако од нас може да постане жртва крађе, разбојништва, насиља у породици, насиља на радном месту, џепарења, прогањања, дискриминације или нечег сличног. Различита понашања се дешавају ту одмах поред нас, у нашем граду, у нашем комшилуку!

У Србији постоје организације којима могу да се обратe грађани који су били изложени неком облику повређујућег понашања. Једна од њих је Виктимолошко друштво Србије (у даљем тексту ВДС), у оквиру кога ради Служба ВДС Инфо и подршка жртвама. Ова служба жртвама нуди:

- Поверење, разумевање и оснажујућу подршку
- Информације о правима и начинима њиховог остваривања
- Разматрање могућности за решавање проблема и активирање подршке у породици и социјалној средини.
- Информације о психолошким реакцијама и динамици опоравка након повређујућег догађаја
- Практичне информације за поновно успостављање животних токова после повређујућег догађаја
- Упућивање у надлежне специјализоване институције и организације у Београду и Србији у зависности од конкретних потреба
- Праћење и подршку на суду, контактима са државним институцијама и у процесу медијације
- Подршку осуђеницама које су после дугогодишњег трпљења насиља извршиле кривично дело
- Информације о алтернативним санкцијама које се у нашем правном систему могу изрећи извршиоцима кривичних дела.

Медијација је начин решавања проблема у коме непристрасна и неутрална трећа страна (медијатор/ка) помаже учесницима у процесу медијације да постигну споразум који је прихватљив за обе стране. Служба ВДС Инфо и подршка жртвама нуди следеће услуге везане за процес медијације:

- Детаљне информације о процесу медијације
- Детаљне информације о томе како се долази до споразума
- Информације о добрим странама медијације за жртве
- Припрема за улазак у процес медијације
- Подршку у току и после процеса медијације

Медијација представља један облик ресторативне правде и може да помогне да се проблем настао повређујућим понашањем трајно реши.

Ресторативна правда је обнављајућа правда, која тежи поправљању – надокнади настале штете и поправљању нарушених међуљудских односа, а не одмазди, кажњавању и репресији.

Учешће у процесу медијације је слободно и добровољно, што значи:

- За учешће у медијацији потребан је слободан и информисан пристанак обе стране
- Учесници медијације треба да се усагласе око тога ко ће водити процес медијације и ни на који начин не могу да буду приморани да прихвате медијатора
- Учесници медијације могу да одустану од даљег учешћа у било ком моменту
- Учесници нису дужни да прихвате решење које за њих није прихватљиво

Медијација се може користити кад код обе стране постоји потреба да се одржи или поврати добар међусобни однос, када обе стране имају интерес да реше проблем и када постоји добра воља код обе стране да се проблем реши.

Медијација није могућа када било која страна није вољна да прихвати процес медијације, када једна страна није у стању да узме учешћа или није у стању да се држи договора, када није у интересу једне стране да постигне споразум (може добити више судском пресудом и/или користи медијацију као прилику да узврати ударац или да дође до информације које ће касније злоупотребити) и када постоји претња или страх од насиља.

ЗАКЉУЧАК

Психолошки и етички аспекти успостављања односа поверења и сарадње полиције и грађана, посебно свих институција са децом која су, неоспорно, будућност државе Србије, а која су у контакту и/или у сукобу са законом, тежиште су промена Министарства унутрашњих послова Републике Србије, као и Министарства просвете и Министарство правде. Наиме, подаци Републичког завода за статистику, али и бројне анализе наших еминентних стручњака за ову област, уверавају нас да је код

младих још присутан висок степен агресивности. У медијима, штампаним и електронским, све чешће се појављују вести о малолетницима уплетеним у криминал. И број убистава и покушаја убистава међу малолетницима је у сталном порасту, као и кривична дела и прекршаји регистровани у центрима за социјални рад.

Да једино решење није у Закону о малолетним починиоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, јасно је и његовим ауторима и онима који га спроводе. Све више се долази до закључка да је у Републици Србији примарно да се унапреде морални критеријуми.

Магистрални правац наведених промена свакако подразумева савремену полицијску етику. Већ се показало на делу, кад полиција води рачуна о етици и руководи се начелом непристрасности у једној средини и број кривичних дела се смањује. То је, када се ради о малолетничкој делинквенцији, свакако најпотребније.

Министарство унутрашњих послова Републике Србије већ спроводи бројне акције, привременог и трајног карактера, намењене заштити малолетних лица од свих облика криминалитета. Оне имају, пре свега, превентивни карактер. Несумњиво, овим се донекле унапредио процес рада на пољу заштите малолетних лица. Крајња порука оваквих и сличних акција јесте “имај поверења у полицију и користи је као свој сервис, не препуштај се улици и криминалу”. То све подразумева посебно знање и стручно усавршавање из области права детета, тј. малолетних лица.

Анализирајући темељне карактеристике морала, етике као филозофске дисциплине, али и професионалне, односно, у овом случају, полицијске и судске етике, преко димензија полицијске етике у борби против малолетничке делинквенције, уз адекватне показатеље и примере, дошло се до закључка да је могуће да се у Републици Србији постави јединствен модел поступања према младима који су се огрешили о закон, али тако да се малолетна лица не нађу поново са оне стране правде, што је данас често случај.

Малолетничка делинквенција представља значајан део предмета полицијског и судског рада тако да је досадашње теоријско наслањање на једну од парадигми на директан, али и на индиректан начин, водило

различитом дефинисању циљева, улоге и праксе полицијског рада. Водило је и супротстављеним методолошким приступима у поступању полиције према малолетним лицима која су у контакту и/или сукобу са законом.

Ипак, закључак говори да данашњи полицијски рад са малолетним лицима има доста додирних тачака са социјалним радом. Пре свега повезани су заједничким циљем—превенцијом малолетничке делинквенције и заштитом малолетних лица од злостављања и занемаривања, уз пуно поштовање професионалних етичких кодекса.

Ипак, доскорашња пракса у поступању полиције према малолетним извршиоцима кривичних дела, деце и малолетних лица која су у контакту и/или у сукобу са законом, па и у оквиру МУП-а Републике Србије, њених организационих јединица на регионалном и локалном нивоу, углавном је била усмеравана на последице, а не на узроке и спречавање, односно превенцију малолетничке делинквенције. То значи да циљеви утицаја теоријских схватања и прихваћене праксе на поступање полицијских службеника према малолетним делинквентима још увек у Републици Србији нису засновани на неопходним чисто професионалним—етичким основама. Пожељан утицај на поступање полицијских службеника према деци и малолетним лицима која су у контакту и/или у сукобу са законом, уз пуно поштовање полицијске етике, треба да се оствари кроз нове наставне планове и програме за образовање полицијских службеника специјализованих за поступање према малолетним лицима, кроз специјалистичка усмерења у земљи и иностранству, нове концептуалне, организационе и методолошке захтеве у МУП-у Републике Србије, односно у свим организационим јединицама. Јер, може се донети закључак да друштвени статус и позиција полицијске организације у великој мери зависи од поштовања етичког кодекса који води успешнијој превенцији делинквенције.

Наравно, неоспорна је чињеница да регулисање понашања човека не може никако да буде препуштено стихији. То не може да буде ни добра воља појединца, па ни полицајца, као ни тежња јавног мњења да регулише колективну свест. Значи да укупност друштвених односа мора да регулише нека организована снага, односно неки орган који има средства да обезбеди њихово несметано функционисање.

Држава је та која одређује друштвене норме. Оне се означавају и као правно-политичке норме. Данас се, иначе, говори како је етика, посматрана као учење о моралу, првенствено филозофска дисциплина. Она објашњава место морала у систему друштвених односа.

Истраживање се огледа у чињеници да неки теоријски приступи, идеје, закони и пројекти који се тичу поступања према лицима млађим од 18 година који су у контакту или сукобу са општеприхваћеним нормама и законима нису још увек довољно разјашњени већ су често несхваћени у заједници у којој делују односно друштво у целини. На основу резултата анализе формулисане су следеће препоруке за унапређење стања права деце у сукобу са законом у институцијама малолетничког правосуђа у Србији: унапређење услова у притворима и институцијама за децу у сукобу са законом, унапређење основних животних услова малолетника у притворима и програмима установа са децом у сукобу са законом, редефинисати стандард општих услова у притворским јединицама у складу са међународним принципима, захтевима и нормама, обезбедити такву климу у притвору, односно установи у којој су малолетници заједно са њиховим породицама прихватају као равноправни партнер и особе способне за промену, раст и развој и социјализацију. Обезбеђење правовремене и квалитетне припреме за отпуст, прихват и постинституционалне подршке и помоћи. Планирање отпуста укључујући и критеријуме за отпуст, започети их још при пријему малолетника у програм или установу. Међусобним протоколима обезбедити координисану и ефикасну процедуру прихвата, пружање помоћи и подршке при отпусту.

Богатство одређених идеја у вези са полицијским и судским радом са делинквентима које су прихваћене у демократским државама по свим релевантним највишим стандардима, ако се узме пројекат полиције у заједници који се успешно спровео у неколико градова у Републици Србији (према оценама меродавних у Крагујевцу), није довољно коришћено не само у овдашњој научној средини већ и у конципирању нове улога и циљева етичког, полицијског и судског рада у борби против малолетничке делинквенције, с нагласком на превенцију и ресоцијализацију.

Да би се решиле све дилеме које прате поступање полицијских и судских службеника према деци и малолетним лицима која су у контакту

или сукобу са законом, потребно је не само прихватање досадашњих истраживања, већ, пре свега, крајње позитивних искустава у полицијском и судском раду уопште.

ПРЕГЛЕД КОРИШЋЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

Ајдуковић М, Увод у делинквентно понашање, Правни факултет свеучилишта у Загребу, Студијски центар социјалног рада, Загреб, 2008.

Аристотел, Никомахова етика, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, 2003.

Бабовић Б, Полиција у свјетском поретку, Издавачка кућа НЕА, Београд, 1997.

Бакић Б. Гајић Н, Police Reform in Serbia – Five Years Later, The British Defence Academy's Conflict Research Centre, London, 2006.

Bayley D, Patterns of Policing – A comparative international analysis, New Brunswick, Rutgers University Press, 1990.

Bayley D, Police for the Future, Oxford University Press, New York, 1994.

Bersoff D.N, Ethical Conflicts in Psychology, APA, Washington D.C, 2008.

Bittner E, The Functions of the Police in Modern Society, Mass: Oelgeschlager, Gun and Hain, Publishers, Cambridge, 1980.

Брнетић Д, Полиција на Британском оточју, Загреб, 1997.

Буљубашић С, Малољетничка делинквенција, Арка Пресс, БИХ, Сарајево, 2005.

Бурсаћ Д, Породично насиље, Центар за социјални рад града Апатина, Апатин, 2008.

Цајнер Мраовић И, Неке теоријске и практичне претпоставке мијењања улоге полиције у локалној заједници тијekom двадесетог столећа – лекције за двадесетпрво столеће, Полиција и сигурност, Загреб, 2001.

Caparini M, Graham D, Democratic Control of the Police and the Police Reform in the Federal Republic of Yugoslavia and Serbia; Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), Working Paper Series, broj 2, Geneva, 2002.

Clere M, Histoire de la Police, PUF, Paris, 1964.

Cordner G, Community Policing, Elements and Effects; Community Policing Contemporary Readings

Дас Д.К, Може ли полиција сурађивати с људима? Поглед из Аустрије; Избор, Загреб, 1994.

Debelak S, Policijski model v lokalni skupnosti, Vestnik Instituta za javno pravo 1-2, Ljubljana, 1985.

Donagan A, Moral Dilemmas, Oxford University Press US, Oxford, 1996.

Downes M, Реформа полиције у Србији: Ка стварању савремене и одговорне полицијске службе; Одељење за спровођење закона; Мисија ОЕБС у СЦГ; Београд, 2004.

Дворшек А, Значај криминалистичке стратегије за превенцију криминалитета, Зборник радова, Полицијска академија, Београд, 2002.

Ђурић С, Поповић Ћитић Б, Безбедна школа, Факултет безбедности Београд, 2007.

Ђурић С, Стратегија за идентификовање, превенцију и сузбијање безбедносних ризика у школама; Факултет безбедности, Београд, 2007.

Ђорић М, Насиље у Србији – узроци, облици, последице и друштвене реакције, Зборник радова, том 2, Криминалистичко-полицијска академија, фондација „Ханс Зајдел“, Београд, 2014.

Форнара М, О контакту полиције са децом, Канцеларија УНИЦЕФ-а у Републици Србији, Београд, 2007.

Foot P, Moral Dilemmas, Oxford Univerity Press, Oxford, 2003.

Фроку М, Малолетничка делинквенција-партнерски рад, Међународна конференција о безбедности локалне заједнице, Врњачка Бања, 2007.

Фроку М, Малолетничка делинквенција, Крагујевац, 2009.

Големан Д, Емоционална интелигенција, упориште Никић М, Психолошки видик младеначке делинквенције, Загреб, 1999.

Goldstein Herman, Toward Community-oriented Policing, Potencial Basis Requirement and Threshold Questions, USA, 2000.

Goldstein Herman, Problem Oriented Policing, USA, New York, 1990.

Говедарица Селимир, Другачији приступ, Графопублик, Београд, 1992.

Gorenak Vinko, Uspešnost policijskih organizacija, Varstvoslovlje, br. 2, Ljubljana, 2002.

Gorenek Vinko, Zadovoljstvo policistov in kriminalistov pri delu kot eden izmed dejavnikov uspešnosti policije; Revija za kriminalistiko in kriminologijo; broj 3, Ljubljana, 2002.

Хајдуковић Ч, Преступничко понашање младих, Београд, 1975.

Howe Hogan Bernard, Community Policing in London, The 25th Conference of Chiefs of Police of the European Capitals, Zagreb, 2003.

Игњатовић Ђ, Организовани криминалитет, 2. део, Полицијска академија, Београд, 1998.

Илић З, Ресоцијализација младих преступника, Дефектолошки факултет, Београд, 2004.

Јанићијевић Р, Превенција малолетничке делинквенције у Крагујевцу, Саветодавни одбор локалних власти на изради Националне стратегије за младе, Локална самоуправа Крагујевац, 2005.

Јанковић Ј, Башић Ј, Превенција поремећаја у понашању деце и младих у локалној заједници, Повереништво Владе Републике Хрватске за превенцију поремећаја деце и младежи и заштиту деце с поремећајима у понашању, Загреб, 2000.

Јашовић Ж, Криминологија малолетничке делинквенције, Научна књига, Београд, 1991.

Јовић М, Злостављана деца и последице злостављања, Завод за васпитање деце и омладине града Београда, март 2009.

Југовић А, Малолетничка делинквенција, октобар 2009.

Кандаре А, Сексуално злостављање деце, Ливингстон, 2007.

Kant I, Politische Schriften, hrsg. Von Otto Heinrich von der Gablentz, Koln und Opladen, 1965.

Кешетовић Ж, Односи полиције с јавношћу, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 2000.

Кешетовић Ж, Упоредни модели образовања и обуке полиције, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 2005.

Кешетовић Ж. Давидовић Д, Policing in Serbia – Challenges and Developmen's, Београд, 2006.

Колесарић В, Неки психологијски аспекти етике у истраживању с дјецом, Едиција Дијете и друштво, свеска 1/5, Загреб, 2003.

Константиновић Вилић С, Петрушић Н, Жунић Н, Правом против насиља у породици, Зборник радова, Женски истраживачки центар за едукацију и комуникацију, Ниш, 2002.

Курибак М, Управа полиције МУП Републике Србије, Реформа сектора безбедности у Србији, 2007.

Ликар М, Људска психа и друштво, Младинска књига, Љубљана, 1977.

Lindsay G, Koene C, Ethicsfor European Psichologist, Hogrefe&Huber Pub, 2008.

Лучић Љ, Кажњавање деце у породици, Министарство рада и социјалне политике Републике Србије, Округли сто о физичком кажњавању малолетника у породици, Београд, децембар 2008.

Маретић М, Малољетничка делинквенција, Министарство полиције, Загреб, 2005.

Милетић С, Полицијска етика, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 2003.

Милосављевић С, Радосављевић И, Основи методологије политичких наука, Службени гласник, Београд, 2000.

Милосављевић Б, Ресановић А, Државно насиље над грађанима у Југославији, Центар за антиратну акцију, Београд, 2002.

Милосављевић Б, Увод у полицијске науке, Полицијска академија, Београд, 1994.

Милосављевић Б, Наука о полицији, Полицијска академија, Београд, 1997.

Милосављевић М, Девијација и друштво, Издавачка кућа Драганић, Београд, 2003.

Милутиновић М, Основни феноменолошки и етиолошки проблеми омладинске делинквенције, Осврти, Београд, 1971.

Монк Р, Рад полиције у СРЈ, Мисија ОЕБС у Савезној Републици Југославији, Београд, 2001.

Нешковић С, Безбедност и реформе у Србији, Институт за политичке студије, Београд, 2006.

Нешковић С, Елементи развоја система Министарства унутрашњих послова Републике Србије у периоду 2001-2004, Београд, 2006.

Neumann L. Franc, Rechtsstaat, Gewaltanteilung und Sozialismus, Frankfurt-Main, 1978.

Никач Ж, Полиција у заједници, Полицијска академија, Београд, 2007.

Николић З, Криминологија са социјалном патологијом, Народна књига, Београд, 2000.

Острогорски Г, Историја Византије, Просвета, Београд, 1993.

Отман Х, Полицијска етика, Избор, бр. 4/1999. Загреб

Пагон М, Мешко Г, Лобникар Б, Етика, интегритет и људска права у погледу рада полиције, Висока безбедносна полицијска школа, Љубљана, 2003.

- Palmiotto Michael, Community Policing, A Policing Strategy for the 21 Century, Maryland, 2000.
- Патарчић Д, Рад судства, Центар за интеграцију младих, Београд, 2009.
- Перелман Шаим, Право, морал и филозофија, Нолит, Београд, 1983.
- Перовић М, Увод у етику; Савез педагошких друштава Војводине, Нови Сад, 2003.
- Перовић М, Етика, Савез педаг. друштава Војводине, Нови Сад, 2001.
- Петричковић М, Природа интердисциплинарног заснивања теорије и праксе социјалног рада, Факултет политичких наука Универзитета у Београду 2014.
- Петровић М, Стевановић И, Шаховић Вучковић Н; Права детета у Србији 2005. године; Центар за права детета, Београд, 2006.
- Полшек Д, Увод у социологију, Загреб, 2006.
- Радовановић Д, Наука у Србији утврдила феномене који производе насиље, Демократски политички форум „Насиље и омладина“, фебруар 2009.
- Рашфорт К, Етичке дилеме – како добри људи доносе тешке одлуке, ЦИД, Подгорица, 2005.
- Rosenbaum, Lurigio, Davis, The Prevention of Crime, Los Angeles, 2000.
- Рот Н, Психологија личности, Библиотека Сазнања, Београд, 1971.
- Ruth B.M, More About Moral Dilemmas, Oxford University Press US, Oxford, 1996.
- Seagrave Jayne, Defining Community Policing, American Journal of Police, No 2, 1996.
- Симеуновић Д, Теорија политике, ридер, Први део, Удружење Наука и друштво, Београд, 2002. Година
- Симеуновић Д, Политичко насиље у савременој Србији, узроци, облици и перспективе, Зборник радова, Криминалистичко-полицијска академија „Ханс Зајдел“, Београд, 2014.
- Симеуновић Д, Политичко насиље, Радничка штампа, Београд, 1989.
- Симеуновић Д, Теорија политике, први део, Наука и друштво, Београд, 1998.
- Симеуновић Д, Увод у политичку теорију, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Симоновић Б, Рад полиције у заједници, Министарство унутрашњих послова Републике Српске, Управа за полицијско образовање, Висока школа унутрашњих послова Бања Лука, Графомарк Лакташи, 2006.
- Симоновић Б, Стратегијске основе програма превенције криминала на нивоу локалне заједнице, лист „Безбедност“, број 2., 2001.
- Симоновић Б, Имплементација пројекта „Рад полиције у заједници и безбедна заједница“ у Крагујевцу, Крагујевац, јуни 2007.
- Срна Ј, Од групе до тима, Мултидисциплинарно усавршавање стручњака у систему заштите деце од злостављања и занемаривања, Центар за брак и породицу, Београд, 2001.
- Стевановић М, Шкулић М, Малолетни делинквенти у Србији, Београд, 2002.

Стојановић С, Реформа полиције у Србији 2000-2006, Реформа сектора безбедности у Србији-достигнућа и перспективе, Зборник радова, Београд, децембар 2007.

Taylor M, Људска права као изазов у полицијској пракси, Савет Европе, 2003.

Теофиловић Н, Место и улога контроле и надзора у реформи Министарства унутрашњих послова Републике Србије, Полицијска академија, НБП, број 1/03, Београд, 2003.

Thiessen K. E, Полицијска психологија, Избор, Загреб, 1981.

Требјешанин Ж, Корени физичког кажњавања деце, Београд, 2008.

Trojanowicz Robert – Bucqueroux Bonnie, Community Policing, How to Get Started, Sincinnati, Ohio, USA, 1998.

УНИЦЕФ, Млади у сукобу са законом, Фонд за отворено друштво Србије, Београд, 2002.

UNICEF, Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child, UNICEF, New York, 2002.

Урбанц К, Етика и вриједности у социјалном раду, стручни чланак, Правни факултет, Студијски центар социјалног рада, Загреб, 2002.

Вебер М, Привреда и друштво, том први, Просвета, Београд, 1976.

Vollmer A, The Police and Modern Society, Berckley, University of California, Press, 1936.

Вучковић С, УНИЦЕФ пројекат „Школа без насиља“, Демократски политички форум „Омладина и насиље“, Београд, фебруар 2009.

Weber G, Coordinator for Security Sector Reform and Governance, Swiss Agency for Development and Cooperation, Reginal Thematic Programme Manager „Justice and Home Affairs in SouthEastern Europe“, Bukurešt, 2006.

Wesley Skogan, Community Policing in Chikago, Waveland Press, USA, 2000.

Зечевић О, Системски приступ у заштити деце, дебата: Како да одрастање деце учинимо у Србији безбедним, Демократски политички форум, 2009.

Зечевић Оливера, Безбедна деца, Демократски политички форум, 2009.

Додатна литература:

1. Политичка енциклопедија, Савремена администрација, Београд, 1975. година
2. Реформа полиције у Србији, анализа ОЕБС, Београд, јануар 2005. године
3. Републички завод за статистику Републике Србије
4. Република Србија, Министарство омладине и спорта
5. The Police Act with comentary, The Swedish national Police Board, Section 10, 1999.
6. Википедија, слободна енциклопедија, интернет
7. Водич кроз инструмент за претприступну помоћ 2007-2013, Европски покрет у Србији, ИПА, 2006.

Интернет извори:

1. www.communitypolicing.org/works/what.txt.
2. www.humanrights.gov.yu
3. www.Prezentacije.mup.sr.gov.yu/sukp/arh/
4. www.yucom.org.rs
5. www.venice.coe.int
6. www.osce.org/serbia/
7. www.mup.sr.gov.rs
8. www.echr.coe.int
9. www.coe.int
10. www.informator.rs
11. www.statserb.sr.gov.rs
12. www.mos.gov.rs
13. www.ceeol.com
14. www.evropa.sr.gov.rs
15. www.defac.ac.uk/colleges/scrc/document-listings/balkan/

Документарна грађа:

1. Устав Републике Србије, Службени гласник РС, број 98/2006
2. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривично-правној заштити малолетних лица
3. Упутство о поступању полицијских службеника према малолетним и млађим пунолетним лицима, Службени гласник РС, 1001/2005
4. Посебни протокол о поступању полицијских службеника у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања
5. Закон о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, Службени гласник РС, 61/2005
6. Закон о основама уређења служби безбедности РС, Службени гласник, 116/2007
7. Закон о полицији, Службени гласник РС, 101/2005
8. Породични закон, Службени гласник РС, 18/2005
9. Закон о заштити права и слобода националних мањина, Службени гласник РС, 11/2002, 57/2002
10. Закон о одговорности за кршење људских права, Службени гласник РС, 58/2003, 61/2003
11. Закон о заштити података о личности, Службени гласник РС, 97/2008
12. Закон о уређењу судова, службени гласник РС, 116/2008, ступа на снагу 1.1. 2010
13. Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, Службени гласник РС, 67/2003, 90/2007
14. Повеља о људским и грађанским правима и грађанским слободама, Службени лист СЦГ, 6/2003
15. ОЕБС, Кодекс понашања о политичко-војним аспектима безбедности, Букурешт, 1994.
16. ОЕБС, Повеља за европску безбедност, Истамбул, 1999. година, члан 45.

Општи акти о заштити деце и младих

1. Конвенција УН о правима детета са факултативним протоколима
2. Иницијални извештај Републике Србије о примени Конвенције о правима детета за период 1992-2005/2007
3. Закључне примедбе Комитета УН за права детета у вези са Иницијалним извештајем Републике Србије
4. Национални план акције за децу
5. Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања

Посебни акти о заштити деце и младих, стратегије и приручници

1. Деца и полиција – психолошки и етички аспекти успостављања односа поверења и сарадње између полиције и деце у контакту и/или сукобу са законом
2. Центар за основну полицијску обуку: Деца и малолетници, посебне потребе, подршка и правна заштита од различитих облика угрожавања
3. Полазни оквир националне стратегије против насиља
4. Национална стратегија за младе
5. Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља

БИОГРАФИЈА

Милан Делибашић рођен је у Косовској Митровици 1964. године. Средњу економску школу је завршио у Звечану 1983. године, а Вишу школу унутрашњих послова у Земуну 1991. године, када заснива радни однос у Министарству унутрашњих послова, Секретаријату у Крагујевцу.

Правни факултет у Крагујевцу завршио је 2003. године, а на Факултету политичких наука Универзитета у Београду 2007. године стекао је академско звање специјалисте за контратероризам и организовани криминал јавно одбранивши рад „Насиље у саобраћају“. Образовање наставља на Факултету политичких наука Универзитета у Београду, на смеру Политичка теорија и методологија политичких наука, код професора др Драгана Симеуновића. Магистрирао је 27.11.2010. године код професора др Милана Петричковића на тему „Етички аспекти полицијског рада са малолетним преступницима“.

Тренутно Милан Делибашић обавља дужност управника Окружног затвора у Крагујевцу.

Завршио је курс немачког стандардног језика у Аарау, Швајцарска, 1996. године, где је радио на дужности координатора за безбедност и сарадњу са дијаспором при клубу „Младост“. Завршио је 2006. године у Београду The OSCE ODIHR Training Seminar „Countering Terrorism, Protecting Human Rights“, у сарадњи са Министарством спољних послова Републике Србије. Учесник је и предавач на бројним домаћим и међународним конференцијама од 2006. до данас, у организацији Министарства унутрашњих послова Републике Србије, Министарства спољних послова Републике Србије, Министарства просвете Републике Србије, Hans Seidel Stiftung, Центра за стратешка истраживања националне безбедности, Центра за студије безбедности и истраживање тероризма, Шумадијског управног округа, Савета за безбедност града Крагујевца, Правног факултета Универзита у Крагујевцу.

Успешно је похађао семинар правосудне академије у мају 2010. године и том приликом добио сертификат Правосудне академије који га

овлашћује да може да заступа малолетнике у свим фазама кривичног поступка на територије Србије и Црне Горе.

Такође је учесник и предавач публикованих радова. При Центру за стратешка истраживања националне безбедности у Београду одржао је предавање на тему „Рад полиције у заједници и полицијска етика“. У Крагујевцу, на Економском факултету, у септембру 2009. одржао је предавање на тему: „Рад полиције у заједници“. Исте године, публиковао је рад „Рад полиције у заједници“ и полицијска етика у зборнику радова „Шумадија-путоказ за регионализацију и децентрализацију Републике Србије“ едиције Безбедност у постмодерном амбијенту, књига В.

Активан је члан Интернационалне полицијске асоцијације (ИПА) од септембра 2011. године.

У октобру 2014. у оквиру Пројекта јачања система алтернативних санкција у Србији који спроводи Немачка организација ГИЗ ИС, успешно је завршио семинар на тему „Алтернативне санкције у Србији-достигнућа и изазови“.

Похађао је семинар на тему „Дисциплински преступи, мере и поступак“ у организација ОЕБС-а, Министарства правде Републике Србије и Управе за извршење кривичних санкција у новембру 2015. у Београду.

20. септембра 2016. године одликован је архијерејском граматом захвалности од епископа шумадијског Јована поводом настанка и освећења затворске капеле.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Милан Ђ. Делибашић

број уписа 983

Изјављујем

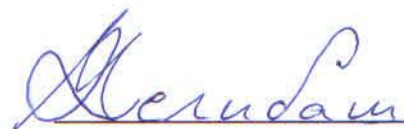
да је докторска дисертација под насловом

НАСИЋЕ И ПРЕВЕНЦИЈА КАО МЕТОД ИНСТИТУЦИОНАЛНОГ
ТРЕТМАНА МАЛОЛЕТНИХ ПРЕСТУПНИКА

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима државних и високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, _____

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске
верзије докторског рада**

Име и презиме аутора Милан Б. Делибашић

Број уписа 983

Студијски програм _____

Наслов рада Насиље и превенција као метод институционал
третмана малолетних преступника

Ментор проф.др. Драган Симеуновић

Потписани _____

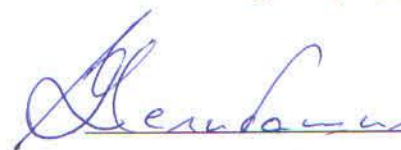
изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електро
верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигитал
репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академ
звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и д
одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигит
библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанд

У Београду, _____

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију насловом:

НАСИЉЕ И ПРЕВЕНЦИЈА КАО МЕТОД ИНСТИТУЦИОНАЛНОГ
ТРЕТМАНА МАЛОЛЕТНИХ ПРЕСТУПНИКА

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном лиценци Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
- ☒ 3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Београду, _____

Потпис докторки/доктора

**UDK broj za disertaciju Milana Delibasic -NASILJE I PREVENCIJA KAO METOD
INSTITUCIONALNOG TRETMANA MALOLETNIH PRESTUPNIKA
UDK-broj 343.91-053.6(497.11)(043.3)**